

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE
DIN DECEMBRIE 1989

Clio
1 9 8 9

An II, nr. 3-4 (1-2/2006)

**Editura
IRRD**
București
2006

Colegiul științific al publicațiilor I.R.R.D.
Academician **Dan Berindei**
Academician **Dinu C. Giurescu**
Profesor Univ. Dr. **Ioan Scurtu**
Profesor Univ. Dr. **Dumitru Mazilu**
Cercetător științific dr. **Alexandru Oșca**

Responsabil de număr: Alexandru Oșca
Redactor de carte: Carmen Rădulescu
Tehnoredactare: Florin Bărbulescu
Coperți : Alina Stan

Apărută în 2007

ISSN 1841-6950

I. STUDIUM

DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI ANALIZE COMPARATIVE CU REFERIRE LA EVENIMENTELE PETRECUTE ÎN ȚĂRILE COMUNISTE EUROPENE ÎN ANUL 1989

Teodora Stănescu-Stanciu

1. Momentul 1989. Delimitări conceptuale.

Sfârșitul de secol XX a readus pe marea scenă a istoriei mondiale problema revoluției. A schimbării. 1989 a devenit astfel simbolul acesteia. Cunoscută în literatura de specialitate ca al "treilea val de democratizare"¹ perioada a culminat neașteptat², în opinia unora dintre analiști, cu spectaculoasa cădere – în efect domino – a regimurilor comuniste din centrul și sud-estul Europei, ca și din fosta URSS³.

Astfel că discursul de specialitate a început să prindă contur. Să capete noi sensuri. A început a se opera cu distincții și departajări în funcție de problematica prezentată. În acest sens, cea mai comună dintre departajările teoretice s-a aplicat în cazul a doi termeni, foarte vehiculați în algoritmele revoluției: Liberalizare și Democratizare⁴.

Astfel, dacă se va studia literatura de specialitate, conceptul de *liberalizare* a devenit o deschidere controlată a spațiului politic – cazurile Ungariei, Poloniei sau cel al U.R.S.S.-ului condus de M. S. Gorbaciov- , în timp ce conceptul de *democratizare* – o lichidare a unui regim autoritar și constituirea unuia nou, de tip democratic. Acesta din urmă, a reprezentat un proces în care diferitele interese, aflate în competiție, au născut, cel mai adesea, situații de nesiguranță.

¹ În legătură cu acest concept se poate consulta o vastă bibliografie, după cum o vor demonstra și notele ulterioare. Ca prime repere de lucru pot fi considerate: S.P.Huntington — *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991; S.P.Huntington - "*Democratization and Security in Eastern Europe* " în Peter Volten ed. - *Uncertain Futures: Eastern Europe and Democratization*, New York, Institut of East-West Studies, Occasional Paper 16, 1990, pp. 35-49.

² Cf. T.Kuran — "*Now out or never: The Element of Surprise in the Eastern European Revolution of 1989*" în N. Bermeo ed.- *Liberalization and Democratization: Change in the Soviet Union and Eastern Europe*, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1991-1992.

³ Pentru teza "rezultatului scontat" a se consulta J. Fr. Revel - *Revirimentul democrației*, Editura Humanitas, București, 1995.

⁴ V. A. Przeworski - "*Democratization as a contingent outcome of conflicts*" în Jon Elster and Rune Slagstad ed., *Constitutionalism and Democratization*, Cambridge University Press, 1988; T.Hasegawa - "*The Connection between Politic and Economic Reforms in Communist Regime* ", în Gilbert Rozman ed alii, ed. — *Dismantling Communism: Common Causes and Regional Variations*, Washington DC and Baltimore, W.Wilson International Center for Scholars, 1992.

Pe acest fundal, era de-a dreptul firesc ca și alți termeni să înceapă să facă adevărată carieră. Literatura de specialitate a început să opereze din ce în ce mai des cu termeni de genul: schimbare de regim, revoluție, democrație implantată, tranziție... În această secțiune de debut, conceptuală, să încercăm să le și urmărim- schematic- traiectoria, dar mai ales semnificațiile. Iar demersul nostru se va axa pe prezentarea celor mai uzitate expresii – nu numai în structura propusă de studiile de specialitate-, respectiv: *schimbare de regim* și *revoluție*.

Schimbarea de regim Acest prim concept se referă, în mod direct, la ceea ce literatura de specialitate a numit "problema laswelliană", respectiv a "cine, cât câștigă și când". În mod real, prin natura sa, *schimbarea de regim* vizează trei dimensiuni care se pot deosebi prin structura analitică a scopurilor determinate:

- a) redistribuirea puterii politice, conjugată cu schimbarea compoziției elitelor;
- b) constituirea unei idei de parteneriat și de realiniere;
- c) redefinirea dreptului de proprietate.

Cu predilecție, analiștii acestei perioade au considerat că trebuie evidențiată, în acest caz, și existența a patru timpi majori, posibil luați și ca termeni de diferențiere, între schimbările de regim petrecute în anii 1988-1989 în estul și sud-estul continentului, în comparație cu experiența istorică a sudului european. Astfel, într-un articol dedicat studiului comparativ al tipurilor de democrație renăscută în sudul și estul Europei față de sudul și centrul Africii, Ph. C. Schmitter și T. Karl⁵ propun o prezentare schematizată în jurul a patru concepte precum: punctul de plecare, extinderea colapsului vechiului regim, rolul actorilor externi și, respectiv, secvența procesului transformativ.

A) În ceea ce privește punctul de plecare – discuția, în literatura de specialitate, a prins la rândul ei, conotații diverse. Linia așa-numită "clasică" s-a ocupat de problematica diferențelor existente între nivelul de dezvoltare al țărilor intrate în jocul analizei. Dar, în același timp, s-au impus și remarci care situează problematica tipului de autocrație, de totalitarism ("leninist", "stalinist", "ceaușist", "hoxist"...), în topul explicațiilor cauzale ale punctului de plecare⁶. Se pot opera chiar, și la acest nivel, diferențieri în funcție de gradul ridicat de personalizare al puterii care sugerează posibile analogii cu spectaculoasele cazuri

⁵ V. *Dilemmas and Futures Prospects*, ed. Wayne A. Selcher, Boulder: Westview, 1986.

⁶ Se pot consulta în această direcție: G.O'Donnel, Ph. C.Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Baltimore, J. Hopkins University, 1988; G. Ekiert - "Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration", *British Journal of Political Science*, iulie 1991, pp. 286-313; R. Bova — "Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective", *World Politics*, octombrie 1991, pp. 113-138.; G. Pridham ed., *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*, Leicester University Press, 1991; T.Kuran — art. cit.; S.P.Huntington — op. cit.

de "sultanism"⁷ din Nicaragua – Somoza, Republica Dominicană – Trujillo sau Paraguay – Stroesner –, aici putându-se înscrie și cazul Albaniei lui E. Hoxa (Hodja în ortografie românească- n.red), în opinia unora dintre analiști.

În studiul procesului de transformare se evidențiază și un atribut distinctiv al estului continentului în comparație cu experiența sudului, respectiv, preluând de-acum încetățenita formulă americană, fuziunea peculiară monopolistică a puterii politice cu cea economică într-un *party-state apparatus*. Excepțiile intră în ecuație în cazurile în care o așa-numită "a doua economie" apare mai devreme și prosperă din punct de vedere comercial – cazul Ungariei, iar restul sistemelor sociale ale Europei de Est par foarte "amorfe" în structura lor.

B) Al doilea punct al algoritmului construit de autorii americani introduce problematica totalului sau, din contra, parțialului colaps al vechiului regim comunist. Există câteva excepții în care sistemele comuniste, rebotezate sau posibil reformate, au reușit să se mențină oarecum la putere în urma alegerilor inițiale, păstrându-și, ca grup, pozițiile cheie în executiv. Dar, ceea ce este lesne observabil, odată cu trecerea timpului, acestea s-au dovedit adesea incapabile să guverneze efectiv și au fost înlocuite în timpuri relativ scurți – cazurile Albaniei și Bulgariei. După calculele analiștilor Ph. C. Schmitter și T. Karl⁸ – doar în cazurile României și Serbiei, din arealul Europei Central-Estice, foștii comuniști au continuat o perioadă mai îndelungată să joace un rol important în partidul care devine de guvernământ, singuri sau ca membri de coaliție. "Plecând de la virtuala abdicare a foștilor conducători, estul Europei poate să trăiască iluzia – momentană – a unei *tabula rasa* pe care se vor construi noile reguli și practici"⁹.

C) Rolul factorilor externi în procesul transformativ al căderii comunismului a reprezentat una dintre cele mai spectaculoase chei decriptive ale fenomenului de Revoluție, încercând a determina natura și chiar desfășurarea cronologică a transformărilor de regim, accentuându-se ideea că acestea au avut o influență majoră în fazele inițiale ale procesului, iar în fazele sale de consolidare să devină mai mult subsecvente.

Există câteva cazuri foarte cunoscute, considerate în literatura parcursă ca exemple extrem de grăitoare – respectiv România și R.D.G. – față de politica gorbaciovistă. Totuși, se poate mult mai facil concluziona că ne găsim în fața unui fenomen de "contagiune" în lanț într-o regiune dată, evenimente dintr-o țară lansând sau accelerând chiar – într-o reacție de feed-back – răspunsuri în țările vecine.

Spre deosebire de țările care au suferit aceleași modificări, țări aparținând Europei sudice sau Americii Latine, schimbările de regim în estul și centrul

⁷ V. Ph. C. Schmitter – art. cit.

⁸ *Ibidem*.

⁹ V. Excepții minore în cazurile mai speciale ale Iugoslaviei, Poloniei și Ungariei.

Europei și-au găsit punctul de plecare în colapsul – la scară mare – al situațiilor interregionale, colaps care a culminat chiar cu disoluția Pactului de la Varșovia. Acest adevărat vacuum politic a lansat, în același timp, și o extraordinară varietate de "sfătuitori" și promotori ai valorilor democrației occidentale. Cu o extindere asemănătoare dar cu mai specialele cazuri din America Latină, acest fenomen, care a promovat o altă categorie de actori externi în acest spațiu, a impus o politică de gen condițional în procesul de consolidare al fiecărei țări reîntoarse la democrație, corelând, într-o notă pavloviană, specifice și mult râvnite recompense cu introducerea unor anumite norme sau chiar instituții.

D) Al patrulea element al schemei mai sus citate lansează cel mai dezbătut, dar și cel mai spectaculos atribut al schimbării de regim. Secvența transformării, în nici-un caz din America Latină sau Europa Occidentală – consideră analiștii – , schimbarea de regim de la autocrație la democrație nu s-a produs singură, independent, în izolare completă de transformările economice, militare, sociale sau administrative¹⁰.

Pentru a putea defini în termeni cât mai exacti acest ultim atribut este necesar să apelăm la alte două concepte considerate cheie – cele de simultaneitate și, respectiv, asincronicitate. Absența precedentelor istorice a reprezentat, astfel, una dintre cele mai răsunătoare motivații în nașterea unor neașteptate și nedorite efecte.

2. Momentul 1989. Revoluții și renașterea democrației. Cuvânt introductiv.

Motto:

"All revolutions are failures, but they are not all the same failure".

G. Orwell

"În sfârșit, în a doua jumătate a deceniului nouă al secolului trecut, valul democrației și-a făcut apariția în chiar centrul bastionului comunist". "Mai mult, ceea ce se întâmpla în Uniunea Sovietică, Ungaria, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia și R.D.G. nu mai era o reformare a comunismului, cum se zicea, ci o adevărată prăbușire a lui"¹¹. Schimbarea. Transformarea. Revoluția...

O întreagă literatură de specialitate, pleiade de termeni și de teorii care au făcut spectaculoase cariere. S-au impus cazuri mai intens analizate, studii comparative, rămânând însă și multe aspecte nu foarte atent luate în calcul, după cum o demonstrează, pe de o parte, cifrele oferite de un program

¹⁰ O problemă ridică situația din R.D.G.

¹¹ J. Levesque, 1989: *La Fin d'un Empire. L'URSS et la liberationa de l'Europe de l'Est*, Paris, Presses de la FNSP, 1995.

computerizat născut aproximativ la câțiva ani doar de la evenimentele luate în analiză (1991-1992) – Melvyl. Potrivit acestuia, un utilizator are posibilitatea să cerceteze fișierul ce conține 749.600 de titluri din cele 1.329.700 înscrise în bibliotecile statului american California. Astfel, Melvyl conține nu mai puțin de 2.149 titluri care tratează problemele globale ale comunismului sovietic. Revoluția atrăge în schimb, mai mulți analiști – efectiv ca subiect de tratare în 3.518 titluri – cazul URSS, 267 – Polonia, 360 – Ungaria, 32 – România, 20 – Cehoslovacia și doar un singur titlu pentru cazul Albaniei¹².

Sau, pe de alta, o analiză atentă a unor publicații de specialitate – politologic-sociologic-istoric – reflectă o destul de "stranie" (J.F. Isaac) tăcere. Astfel, numerele revistei americane de filosofie politică – *Political Theory* – dintre anii 1989 și 1993, dintr-un total de 108 articole, doar unul singur avea cât de cât legătură cu evenimentele anului 1989*. Iar investigația propusă de studiul lui J. Isaac s-ar putea extinde și asupra altor publicații, precum *Polity* – dintr-un total de 61 articole, apărute în aceeași perioadă, doar unul este dedicat evenimentelor (R.H. Dix, "Eastern Europe's Implications for Revolutionary Theory", no. 24, winter 1991, pp. 227-242). Totalizând, din 384 articole găzduite în paginile publicațiilor de specialitate doar două au cât de cât legătură cu analiza evenimentelor ce au schimbat configurația estului european. Motivațiile sunt diverse și ele pornesc, în primul rând, de la diversitatea lingvistică, mentală, dar și de la o lipsă de interes față de un spațiu aflat oarecum în afara lumii democratice consacrate și, mai ales, cunoscute.

2.1. Teoria revoluției și căderea comunismului în statele din centrul și estul Europei. Opinii și teorii istorice.

Dar mai mult sau mai puțin "strania tăcere" nu a reprezentat deloc o caracteristică definitorie a direcțiilor de cercetare în ansamblu. Au apărut, mult mai pregnant, mai multe opinii, accepțiuni diverse în funcție de școli, de afinități sau de teorii, realizându-se conexiuni, căutându-se tradiții, regăsindu-se rădăcini. A fost readusă în discuție problematica celebrelor cazuri ale revoluțiilor în istorie. Modelele englez, francez, american sau chiar cel rusesc au reîntrat în disputa analiștilor. S-au reimpus scheme explicative, dar, bineînțeles, și clivaje.

În cele ce urmează vom încerca să aducem câteva dintre cele mai comentate lucrări și perspective de prezentare și interpretare apărute în preajma evenimentelor care fac substanța acestor rânduri. Am optat pentru o trecere în

¹² Cf. G. Andreescu — "Ierarhii", în "22", 12-18 iunie 1992, p. 16.

* Este cazul articolului *The Compearance: From the Existence of Communism to the Community of Existence*, purtând semnătura analistului francez J. L. Nancy (nr. 20, aug. 1992, pp. 371-398); lucrarea a apărut în 1991, la editura pariziană Seuil.

revistă aleatorie a acestora, fără a încerca departajări sau valorizări, opinia noastră făcându-și loc doar în cazurile în care nu concorda cu cea prezentată de autor, lucrare sau chiar recenziile prezentate.

În preajma evenimentelor anului 1989*, R. Dahrendorf lansează ale sale *Reflecții asupra revoluției din Europa*. Grație lui, întrebările nodale își vor preciza direcțiile și chiar și nuanțele. Printre ele: "Se pot, oare, cataloga evenimentele din 1989 ca revoluții?", dar și problematica destul de dificilă a cauzelor și interconștiențelor momentului. Imediat, analiștii țărilor direct vizate de lucrarea profesorului de filosofie și sociologie german au încercat să-și prezinte propriile opinii. Nici tabăra română nu a făcut excepție. Stau mărturie, pe de o parte, fie recenziile purtând semnătura lui Petru Creția¹³, fie cele ale Magdei Cârneli¹⁴. Lectura propusă de Petru Creția marchează, în această direcție, foarte tranșant meritele, mai ales, de teoretician ale analistului german: "Confruntat cu problema grea, ca o rană istorică deschisă, a direcției în care au să evolueze țările europene recent eliberate de dictaturile comuniste, Dahrendorf, consecvent cu întreaga sa carieră de teoretician politic, postulează limpede și tranșant în principii, dar nuanțat și suplu în soluții"¹⁵ cauzele, dar și interpretarea personală a "întregii mișcări istorice de lichidare a totalitarismului comunist și de reluare a drumului firesc de evoluție socială", văzută deloc simplist ca "trecerea de la totalitarism la democrație, de la monopolul nomenclaturii la pluralism, de la economia socialistă, la cea capitalistă. Această terminologie și, în special, ideea că e vorba de opoziția dintre cele două sisteme, i se pare autorului improprie și primejdioasă, pentru că ideea de sistem o implică pe aceea de închidere, o închidere care ia forma de dogmă, de impunere forțată a ei."¹⁶ Iar introducerea conceptului de "societate deschisă", propus în acest scop de sociologul german, încearcă să clarifice oarecum disputa terminologică. În schimb, dacă meritele ies mai mult în evidență din lectura lui P. Creția, demersul Magdei Cârneli merge mult mai departe în prezentarea opiniilor lui Dahrendorf pentru cititorul român, subliniind că acesta "nu ne spune ceea ce nu știam și nu ne dă nici soluții. Ea formulează cu eleganță și claritate perplexități și neliniști (...)

Nu oferă nici un model futurologic, ci e o reflecție sobră și argumentată asupra complicatei problematice post-revoluționare a fostelor țări europene comuniste"¹⁷.

Alături de analistul german, britanicul T. Garton Ash optează, la rândul său, pentru o departajare netă în ceea ce privește terminologia folosită în

¹³ P. Creția, "Ralf Dahrendorf: *Reflecții asupra revoluției din Europa*", prezentată pentru prima oară la postul de Radio BBC, Londra, septembrie 1990, în varianta românească – 22, nr. 16 (66) din 26 aprilie 1991, p. 16.

¹⁴ Magda Cârneli, "Reflecții asupra revoluției în Europa", în —22, nr. 45 din 15-22 noiembrie 1991, p. 12.

¹⁵ P. Creția, art. cit.

¹⁶ *Idem*

¹⁷ M. Cârneli, art. cit.

analizarea evenimentelor anului 1989 – revoluție: Praga, Berlin, București; refoluție**: cazul Varșovia și Budapesta. În plus, Garton Ash, în continuarea analizei, considera că revoluția europeană "nu poate oferi nici un fel de idei fundamentale noi în privința marilor întrebări ale politicului, economicului, legislativului sau al relațiilor internaționale. Ideile cărora le-a sosit timpul sunt unele vechi, familiare, deja testate."¹⁸

J. Fr. Revel răstoarnă, în manieră proprie, teoriile anterioare cu privire la prezența revoluțiilor. Revirimentul democrației susține clar: "Astfel, de la 1988 la 1992 am asistat nu la o revoluție (noțiune ce implică ideea de creație, descoperire, noutate), ci la o întoarcere în punctul de plecare, sau, mai degrabă, la o încercare de revenire în punctul de plecare, adică în cel anterior comunismului."¹⁹

Trecând din nou în tabăra interpretărilor de limbă germană, lucrarea lui Richard Wagner – *Per osteuropäische Janus*²⁰ – propune o perspectivă din care protagonist devenea nu neapărat evenimentul, ci schimbarea de poziție în ierarhia valorilor europene ale Estului în comparație cu Vestul. "Evenimentele anului 1989 au răsturnat lumea întreagă. Au luat pe nepregătite și i-au depășit chiar și pe protagoniștii lor. Timpul, rămas atât de multă vreme pe loc, s-a transformat dintr-o dată. Cei din Răsărit au ajuns, în sfârșit, chiar în fruntea lucrurilor, ca apoi să-și piardă din nou importanța".

Spațiul de limbă engleză a oferit și alte perspective. Astfel, Gale Stokes²¹ considera că evenimentele din estul și centrul Europei nu au constituit o "revoluție de înnoire, ci mai degrabă abandonarea unui experiment eșuat în favoarea unui model deja existent, democrația pluralistă". Aceasta este, după cum observa și analiza propusă de J.C. Isaac²², și direcția oferită de studiul lui Bruce Ackerman²³, prin care anul 1989 se identifica cu "reîntoarcerea liberalismului democratic revoluționar", respectiv renașterea proiectului politic inaugurat de cei care au formulat Constituția Statelor Unite.

În egală măsură, istoricii francezi încearcă o interpretare mai mult sau mai puțin personalizată a momentului 1989, subliniind însă aceeași lipsă a ideilor fundamentale noi, dar și inexistența, practic, a unui singur termen care să poată surprinde realitatea și, în același timp, marea diversitate a evenimentelor

** Termen inventat de autor pentru a demonstra direcția schimbărilor, așa-numitele revoluții pașnice, de structură și de mentalitate.

¹⁸ T.Garton Ash, *The Magic Lantern*, New York, 1990, p. 154.

¹⁹ J.Fr. Revel, *op. cit.*, p. 196

²⁰ R. Wagner, *Der osteuropäische Janus*, Rotbuch, Berlin, 1992.

²¹ Gale Stokes, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communism in Eastern Europe*, Oxford University Press, New York, 1993, p. 260.

²² J.F. Isaac, *Democrația în vremuri întunecate*, Ed. Polirom, 2000, p. 154.

²³ B. Ackerman, *The Future of Liberal Revolution*, Yale University Press, 1992.

petrecute acum. Astfel, Fr. Furet considera că: "Dacă ne referim la ceea ce se numește revoluțiile din 1989 în țările comuniste ale Europei Centrale și Danubiene, definiția este încă discutabilă, pentru că aceste revoluții sunt emancipări incontestabile de ceea ce devenise o tiranie pură, dar sunt niște emancipări ce nu fac să apară nici o idee nouă. Revoluțiile din toamna anului 1989 din Europa Centrală sunt, de fapt, restaurarea *credo*-ului democratic cunoscut în Europa de cel puțin 100 de ani (...) Sunt într-adevăr greu de definit, pentru că prezintă o latură de emancipare incontestabilă, iar cum obiectivul lor este de a șterge consecințele revoluției sovietice, sunt în același timp restauratoare. Dar nu sunt nici complet restauratoare, pentru că democrația nu a existat în accepția deplină a termenului în aceste țări*. (...) Deci definiția lor este complexă, ar trebui, poate, să inventăm un termen nou pentru a vorbi exact!"²⁴.

Nici observatorii români nu au putut rămâne în afara tendințelor generale de interpretare, de găsire de termeni definatorii și de analogii. Unii dintre ei au fost însă foarte concisi, optând net pentru definirea conceptului de *revoluție*, în comparație cu cel de *reformă*. Este și cazul analistului Silviu Brucan, conform căruia: "Revoluția presupune răsturnarea prin violență a ordinii sociale existente dintr-o singură lovitură și cucerirea puterii, cu scopul instaurării unei noi ordini sociale, în timp ce reforma își propune fie îmbunătățirea ordinii existente prin corectarea părților ei rele, fie schimbarea ei treptată, puțin câte puțin, prin introducerea de fiecare dată a unor elemente ale noii ordini"²⁵. Astfel, spre exemplu, Dan Petrescu propunea, cel puțin pentru cazul românesc, conceptul de *re-evoluție* – "revoluția noastră, nefiind propriu-zis una, ci, după cum se vedește tot mai mult, reprezintă o *re-evoluție a continuității*"²⁶.

"Care sunt atunci semnificațiile anului 1989?" – se întreba înspre finalul demersului său analistul american J.F. Isaac²⁷. "În primul rând este aceea că democrația liberală reprezintă cea mai atractivă modalitate de a organiza politicul la nivelul statului național și că tranziția către o democrație liberală în Europa Centrală și în alte părți ale lumii constituie un imperativ etico-politic. A doua semnificație e faptul că inițiativele civice continuă să aibă o putere remarcabilă de a rezista «impulsului irațional al puterii anonime, impersonale, inumane» (Havel) și că este necesar ca inițiativele civice să reziste corupției, care este

* Sau a existat doar pentru puțin timp, am adăuga noi.

²⁴ Fr. Furet, într-un interviu realizat de revista 22, și purtând semnătura lui Bogdan Ghiu, în no. 25/28 iunie – 4 iulie 1991, p. 15.

²⁵ S. Brucan, *Îndreptar – Dicționar de politologie*, Ed. Nemira, București, 1993, p. 143. Dar a se vedea și definiția din secțiunea de dicționar propriu-zis, conform căreia: "revoluție = răsturnare prin forță a puterii urmată de schimbări structurale în orânduirea socială" (p. 294).

²⁶ D. Petrescu, *Calendarul și revoluția*, în 22 nr. 34 din 7 sept. 1990, p. 1.

²⁷ J.F. Isaac, *op. cit.*, p. 178.

endemică democrației liberale(...). Dacă anul 1989 a avut o semnificație singulară, aceea este că orice fel de monism, chiar cel liberal, este ostil vieții, iar efortul de a exclude anumite perspective în numele comodității sau al istoriei va fi sortit eșecului."²⁸

Metodologic, se poate considera că, în linii mari, s-au impus mai multe tipuri de analizare a revoluțiilor/schimbărilor impuse de perioada 1989. O modalitate se identifică prin prezentarea comparată, luând ca termen de reper marile revoluții ale istoriei, prezentare susținută, printre altele și de lucrarea aparținând lui Jaroslav Kreji, *Great Revolution Compared. The Search for a Theory*²⁸.

Total diferită este, însă, o altă modalitate, definibilă printr-o analiză comună a tuturor mișcărilor revoluționare, în directă conexiune cu schimbările din Uniunea Sovietică²⁹. Sau, cea pe care o vom adopta și noi, într-o oarecare măsură, respectiv cea a analizării rezultatelor concrete separat, pe fiecare țară în parte, urmând, apoi compararea acestora, într-un gen de privire retrospectivă³⁰.

Analistii, aparținând efectiv țărilor devenite subiect de studiu, nu prezintă – încă -, în ansamblu, efectiv, variante unitare, analizându-se doar cazuri și nu posibile modele. Dilema terminologică având, în acest peisaj intelectual, dar și politic, șanse de viațuire îndelungată.

2.2. Teoria revoluției. Delimitări conceptuale.

Cea mai cunoscută definiție pentru înțelesul termenului de *revoluție* în sine se referă fie numai la forma ei de manifestare, fie numai la un anumit gen de revoluție. Sau, altfel spus, discuția poate căpăta conotații diferite din punct de vedere juridic, economic sau politic.

a) pentru accepțiunea juridică, debutul de secol XX, prin cuvântul filosofului K. Kautsky, încearcă să ofere o soluție; revoluția devine astfel "o întrerupere violentă a ordinii actuale de drept"³¹;

b) din punct de vedere politic, revoluția se interpune ca o negație a ordinii politice stabilite – "distrugerea unei organizații politice", dacă cităm opinia unui alt gânditor de început de secol, și anume A. Labriola³²;

c) accepțiunea economico - socială permite înțelegerea revoluției ca o expresie acută a unui dezechilibru momentan între clase sociale, teorii economice, stadio.

²⁸ Jaroslav Kreji, *Great Revolutions Compared. The Search for a Theory*, Brighton, Wheatsheaf Books, 1987.

²⁹ Jacques Levesque, 1989: *La Fin d'un Empire. L'URSS et la liberation de l'Europe de l'Est*, Paris, Presses de la FNSP, 1995.

³⁰ Tim Snyder și Milada Vachudova – "Are Transitions Transitory? Two Types of Political Change in Eastern Europe since 1989", in *East European Politics and Societies*, vol. XI, no. L, iarna 1997.

³¹ K.Kautsky — *Die soziale Revolution*, Berlin, 1911, p. 10.

³² A.Labriola - *Essai sur la conception materialiste de l'histoire*, Paris, 1902, p. 228.

Mergând pe această cale, demersul propus de analiza lui C.E. Black³³ consideră că "revoluțiile care aduc la putere conducători orientați către modernizare" sunt caracterizate de două dimensiuni stricte:

- prezintă caracter violent sau non-violent;
- prezintă filiație internă sau externă, depistabilă.

Și, în plus, după cum același autor sublinia în secvența imediat următoare, "o revoluție impusă din afară nu este mai puțin o revoluție".

Un adevăr se impune totuși, indiferent de școli sau de abordări filosofice³⁴. Și anume, acela conform căruia transformările, în istorie, se nasc grație evoluției sau revoluției. Sociologul român P. Andrei este, la rândul său, foarte tranșant în această privință. "Revoluția adevărată se transformă, inevitabil, în evoluție."³⁵ – problema analizată de noi devenind un exemplu, în acest sens, al acestei teze românești.

Căderea comunismului a reprezentat urmarea logică, în opinia multora dintre analiști, a lipsei de moralitate a regimurilor comuniste respective; problema principală devenind, în acest sens, lupta împotriva sistemului corupt de conducători precum: N. Ceaușescu, E. Honecker sau T. Jivkov sau chiar împotriva corupătorilor. În această idee, protestul popular s-a îndreptat împotriva alocării arbitrare de avantaje și oportunități, împotriva economiei comandate ajunse în prag de colaps³⁶.

În plus, mergând cu analiza mai departe, înspre străfunduri, una dintre marile probleme ale schimbării din 1989 a devenit și un sentiment. Frica³⁷ a îmbrăcat, de atunci, o haină proprie, în mare numai spațiului Balcanilor. Iar motivațiile au devenit, la rândul lor, extrem de diverse. Necunoscutul pâdea din toate părțile, societatea, mai mult sau mai puțin pregătită de amploarea sau ritmul evenimentelor, aproape că nu mai făcea față. După cum spunea și Br. Geremek despre Polonia acelor timpuri – dar cu extindere la întreg spațiul analizat în această lucrare – viitorul libertății este sigur, în timp ce structurile democratice rămân sub semnul întrebării. Și nu pentru că această parte a Europei nu ar fi cunoscut democrația, orice națiune poate învăța, ci pentru că aceste națiuni au uitat ce trebuie să învețe.

³³ C. E. Black, *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*, Harper & Row, New York, 1966, pp. 72-73.

³⁴ Pentru alte opinii în legătură cu diversele accepțiuni ale termenului de *revoluție* se pot consulta și lucrările: M.E. Olsen, *Power in Modern Societies*, Westview Press, 1993; S. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven & London, 1968; Barrington Moore Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lords and Peasant in the Making of the Modern World*, Beacon Press, Boston, 1966.

³⁵ P. Andrei - *Sociologia revoluției. Studii de sociologie politică*, Ed. Polirom, Collegium, Iași, 1998.

³⁶ St. Lukes, *Marxism and Morality: Reflections on the Revolutions of 1989*, in Legters ed., op.cit.

³⁷ *Ibidem*.

În fond, toate aceste evenimente se pot considera fie revoluții reușite, fie doar elemente incipiente ale acestora, în care au fost implicate elitele sau întreaga clasă politică. Au fost, deci, revoluții împotriva unui sistem arbitrar și opresiv atât din punct de vedere economic, cât și politic și social. Mulți au sperat, fără a-și vedea îndeplinite întotdeauna visurile, în rezultatele acestor răsturnări de regim, făcute în numele libertății înțelese în sens hegelian, ca o recunoaștere a unei necesități.³⁸

Recunoașterea unei necesități, a unei crize în sistemul de monolitism sovietic³⁹, a unei frământări⁴⁰

2.3. "Disecția" revoluției, a prăbușirii regimurilor comuniste în țările din Estul și Centrul Europei

Pentru explicitare, fenomenul evenimentelor din 1989⁴¹ va fi, rând pe rând, comparat și catalogat, disecția încercând să scoată la iveală timpii comuni, în acea de acum clasică teorie a dominoului, dar și momentele de clivaj absolut, variantele naționale - născătoare de modele, dar și de unicate.

Plecând de la cunoscuta analiză a lui Brinton Crane, care arăta că revoluțiile prezintă o "anatomie" proprie, putându-se urmări lesne de către observator atât cauzele, cât și desfășurarea lor ulterioară, pe schema așa-numitei "perioade a lunii de miere"⁴², imediat după victoria, mai mult sau mai puțin sângeroasă, asupra vechiului regim -, literatura de specialitate a adus în discuție și cazul moderaților, ale căror eșecuri - de cele mai multe ori certe - anunțau adevăratele "domnii ale terorii și virtuții" (Ed. Burke).

2.3.1. Timpii crizei. Cauze și modele.

Implazia statelor comuniste în Europa Centrală și de Est a pornit de la o criză evidentă în regimurile respective. O analiză propusă sistematic de Zb.

³⁸ V.J. Jedlicki, *The Revolution of 1989: The Unbearable Burden of History, Problem of Communism*, July-August 1990, p. 39-45.

³⁹ St. Lukes, art. cit.

⁴⁰ Actele Congresului "Europa Orientale nella tornanta. Verso la rivoluzione del 1989", Ed. Unicopli, Milano, 1990.

⁴¹ Pentru studierea fenomenului revoluției de la 1989 se pot utiliza: I.Banac, *Eastern Europe in Revolution*, Ithaca, Cornell University Press, 1992; L.Bruszt, 1989: *The Negotiated Revolution in Hungary*, *Social Research no. 57*, Summer 1990, p. 365-387.

⁴² V. Actele Colocviului "Cauzele și consecințele revoluțiilor est-europene — 1989", organizator — "Die Zeit", începutul lunii decembrie 1989, v. "Die Zeit" 1 29 decembrie 1989; dar și M. Howard, "1989 - eine neue Zeitenwende", *Europa-Archiv*, 14, 1989, p.443; H. P. Schwarz, *Aufdem Weg zum post-kommunistischen Europa*, *Europa-Archiv*, no. 11, 1989, p. 319; R. Wagner, *Poipoare în derivă. Europa de est la răscruce de epoci*, Ed. Kriterion, București, 1994.

Brzezinski⁴³ încearcă să deceleze aceste niveluri de criză. Cele mai atinse sunt statele din acest areal european de care ne ocupăm: Polonia, Ungaria, România, teritoriul iugoslav. O vedere de ansamblu oferă perspective neașteptate pentru profunzimea situației de criză a momentului: dintr-un total de 11 subiecți, nu sunt considerați apți să traverseze timpuri ale crizei decât patru state.

În examinarea dispariției comunismului din lumea contemporană, sociologul american Th. Draper considera că numai "moartea provocată", direct sau mai puțin direct, ar fi fost singura în stare să conducă la acest final regimuri puternic susținute de ideologii încă foarte puternice și atractive⁴⁴. În ceea ce vom prezenta în cele ce urmează se va arăta, însă, că gradul efectiv de atractivitate, cel puțin, nu mai era deloc atât de ridicat în unele societăți comuniste ale Europei central-estice, care, începând cu anii 1987-1988, căutau deja soluții de reformare, sau de schimbare. Mergând parcă pe același drum, o altă analiză considera, chiar, că "sfârșitul comunismului a fost surpriza fantastică a istoriei moderne"⁴⁵. Încercând să explice, în mare, substratul acestei afirmații, studiul sociologului român I.N. Sava face trimiteri la notorietatea faptului că prăbușirea comunismului nu a fost aproape deloc prevăzută de specialiștii sovietologi, rarele excepții luând în calcul ca premise ale dispariției comunismului alți factori, de natură mult mai violentă*.

Aproximativ în aceeași notă, și un alt observator român al acestei situații – M. Botez⁴⁶ – sublinia că, "în fond, trebuie să recunoaștem că toată lumea a fost surprinsă de cursul evenimentelor, atât participanții din Europa de Est, cât și spectatorii și suporterii din afară (inclusiv din marile cancelarii diplomatice ale Occidentului)." Iar cauzele acestei "nepregătiri" trebuie căutate, departajat, în trei aspecte**:

⁴³ Zb. Brzezinski - *Nașterea și moartea comunismului în secolul XX. Marele eșec*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 229-230;

⁴⁴ Th. Draper, "Who killed communism?" în *New York Review of Books*, June 11, 1992, apud I. N. Sava, *Zece ani de tranziție în Europa de Est*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 24.

⁴⁵ Opinia prezentată de același I.N. Sava și aparținând analistei J. J. Kirkpatrick, susținută în articolul publicat de revista *Problems of Communism* în numărul său din ian-apr. 1992, sub titlul sec "After Communism". În acest sens este foarte interesantă și observația făcută de I. Iliescu, în lucrarea sa dedicată studiului revoluției române - *Revoluție și reformă*, Ed. Enciclopedică, București, 1994, pp. 12-13 - "Mișcările ce au pulverizat regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est nu au putut fi anticipate, mai ales în dimensiunea lor radicală, nici de cei mai pătrunzători politologi și analiști ai istoriei contemporane, în cursul anului 1989, însă, vântul schimbării era deja suficient de consistent pentru a se putea prevedea că regimurile de forță nu mai au viitor în această zonă. Dar nimeni nu credea că ele se vor destrăma cu atâta rapiditate, iar felul în care au decurs lucrurile a surprins pe toată lumea".

* Este cazul lucrării lui A. Amalrik, din 1976, intitulată *Will the Soviet Union Survive until 1984?*, în care sursa căderii era identificată în posibila înfrângere într-un conflict cu China, situat undeva între anii 1975-1980.

⁴⁶ M. Botez, *Intellectualii din Europa de Est. Un punct de vedere românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, p. 103.

** Care se constituie, la rândul lor, în alte posibile cauze ale răsturnării regimului în sine.

- "nesocotirea informației și a impactului ei asupra comportamentului social - informație imposibil de controlat și blocat în epoca noastră, cu toate eforturile guvernelor totalitare";

- "erodarea constantă a elitelor comuniste, ca și dezideologizarea partidului și securității, odată cu cea a întregului sistem";

- "revoluția «fenomenului Gorbaciov»".

Însă și alte voci s-au făcut auzite în încercarea de a demonstra, cel puțin, necesitatea imperioasă a reformării comunismului, în competiție cu noile realități ale momentului anilor '90. Iar, după cum îl numește Botez, "fenomenul Gorbaciov" poate că nici nu s-ar fi putut face auzit și nu s-ar fi putut impune ca model nu numai în Uniunea Sovietică⁴⁷.

În continuare, vom încerca o prezentare departajată la nivelul a două paliere. Astfel, în prima secțiune propunem o prezentare generală a contextului efectiv de desfășurare a evenimentelor anului 1989, urmând ca în cea de-a doua să realizăm o trecere în revistă a câtorva opinii de specialitate cu privire la cauze și factori conjuncturali în derularea evenimentelor anului 1989.

2.3.2. Prezentare generală a contextului

Sfârșitul deceniului nouă al secolului XX a reprezentat, poate, una dintre cele mai interesante perioade ale istoriei contemporane în ceea ce privește Europa Central-Răsăriteană. Acum s-au schimbat actorii dar și raporturile de forțe, scenariile și regizorii. Este o lume în continuă transformare în care s-a asistat la o fascinantă interșarjare de cauzalități și la împletirea internului cu externul. Modelul democrației vestice⁴⁸ a atras și spațiul comunist al Europei estice. Dar gradul său de implementare a depins de două macro-seturi de factori, respectiv – interni (sau gradul de senzitivitate al fiecărei țări față de valorile democrației occidentale și incapacitatea regimului comunist de a gestiona criza) și externi. Mulți dintre analiștii occidentali ai "marii schimbări" au considerat că "tranziția și consolidarea procesului democratic în Europa estică sunt în primul rând chestiuni legate de politică internă și economie"⁴⁹, în care, însă, factorii externi joacă și ei roluri cheie. Oricum, cauzele mișcărilor est-europene și ale

⁴⁷ Este și cazul analizei propuse de S. Brucan în 1986, în prefața volumului *World Socialism at Crossroad*, Praeger New York and London.

⁴⁸ Vezi spre ex. studiul analistului R. Bova, "Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective", *World Politics*, oct. 1991, pp. 113-138 sau, pentru imaginea în oglindă – J. Gray, "From Post-Communist to Civil Society: The Reemergence of History and the Decline of the Western Model", în *Social Philosophy and Policy*, 10, vara 1993, pp. 26-50.

⁴⁹ Reimund Seidelmann, "International Security and Democracy Building" în *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, vol II, *International and Transnational Factors*, eds. Jan Zielonka și Alex Pravda, Oxford University Press, 2001, p. 112.

prăbușirii regimurilor socialist-totalitare nu pot fi reduse la factori unici⁵⁰. Au existat tipuri de condiționări și seturi de circumstanțe, care au făcut ca schimbarea să fie rapidă și inevitabilă.

Sistemul de forțe părea să se schimbe definitiv. Lumea în care Kremlinul jucase rolul hotărâtor mai bine de 40 de ani începea să observe că și marele colos se confruntă cu multiple probleme. Și, pentru a le rezolva, a adoptat calea reformelor. Definiția unui cunoscut dramaturg sovietic, Alexandr Gelman, dată liberalizării gorbacioviste este extrem de interesantă: "Democratizarea are în vedere redistribuirea puterii, drepturilor și libertăților, crearea unui număr de structuri independente de management și informare. (...) Liberalizarea este un pumn deschis, dar mâna este aceeași; în orice moment, mâna poate fi iar închisă sub formă de pumn"⁵¹. Aceasta era, în fond, marea diferență dintre cele două căi de reformare și liberalizare a sistemului: pe de o parte, Kremlinul își pune toate speranțele în reformiștii comuniști locali, iar, pe de altă parte, Occidentul încurajează forțele pluraliste, democratice – nu simpla "cosmetizare" a sistemului comunist.

Începând cu anii '80, Occidentul se arăta și el din ce în ce mai atent la situația din Estul Europei. Primele fisuri ale sistemului comunist – în special *perestroika* și *glasnosti-ul* lansate de liderul sovietic M. S. Gorbaciov, venit la putere în mai 1985 – conving observatorii vestici de iminența unei mari și chiar definitive schimbări în această parte a continentului. Se impuneau acum diverse tipuri de argumente utilizate de către democrația occidentală, în încercarea de re-direcționare a politicii regimurilor comuniste. În primul rând, acordurile de la Helsinki (1975), semnate de toate țările europene, le-au permis diplomaților occidentali să marșeze pe cartea libertății absolute de circulație a persoanelor, bunurilor și ideilor în tot spațiul european. Orice încălcare putea conduce la deteriorarea imaginii pe plan internațional, iar sistemele comuniste, deja în criză de imagine, trebuiau să fie foarte atente. Argumentul economic a fost unul dintre cele mai importante pentru regimurile în care economia nu mai făcea față. Iar logica reformei era destul de simplă, dacă amintim opinia liderului de la Kremlin păstrată în memoriile sale: "Chiar de la început am văzut în *perestroika* doar o reformă economică. Dar, după destule decepții, ne-am convins repede că, fără a schimba regimul politic și *a fortiori* fără schimbarea regimului, transformările economice erau de-a dreptul imposibile."⁵²

⁵⁰ Vezi, spre ex. L Banac, *Eastern Europe in Revolution*. Ithaca, Cornwell University Press, 1992; Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbachev and Reform: The Great Challenge*, Cambridge University Press, 1990 sau M.E. Ionescu, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate în Europa de Est în anii '90*, Ed. Scripta, București, 1993.

⁵¹ *Sovetskaya Kultura*, 9 aprilie 1988.

⁵² Citat de Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 289.

Așa numitul "efect Ioan Paul al II-lea" ar putea reprezenta, apoi, un alt palier al argumentelor vestice de promovare a valorilor democratice în răsăritul Europei. Ales Papă în 1978, fostul arhiepiscop al Cracoviei, a impus o nouă definiție a dialogului cu Estul, bazat pe "adevăr" și nu pe "concesii fundamentale". Un pas important în structurarea acestuia s-a cristalizat odată cu momentul 1 decembrie 1989, când, la Roma, s-au întâlnit cei doi conducători de lumi atât de opuse – sistemul sovietic (Gorbaciov) și Vaticanul și lumea catolică (Papa Ioan Paul al II-lea).

Chiar și discursurile politice la cel mai înalt nivel au căpătat o altă coloratură. Gorbaciov s-a adresat forumului pan-european de la Strasbourg, în vara anului 1989, repudiind vizibil vechea doctrină brejneviană a "suveranității limitate" și admitând chiar că nu exista un sistem social imuabil, sugerând astfel că și în Europa răsăriteană ar putea avea loc transformări de proporții⁵³. Câteva zile mai târziu, cu ocazia întâlnirii liderilor statelor care făceau parte din Pactul de la Varșovia, desfășurată la București, liderul moscovit s-a pronunțat, în aceeași logică, pentru transformarea alianței dintr-una militară și politică, într-una politică și militară. Iar comunicatul final al Summit-ului nega că ar exista un model socialist universal⁵⁴.

Iar, în acest complicat context, în care crizele interne nu mai puteau fi controlate de încercările reformatoare ale reprezentanților regimului comunist, impulsul decisiv a venit de la răsturnarea sistemului în spațiul est-german. "A fost – notează analistul francez J. Levesque⁵⁵ – sfârșitul fazei cuceritoare a politicii internaționaliste a lui Mihail Gorbaciov. Decepțiile se acumulasera mai repede decât bucuriile. Epuizarea Republicii Democrate Germane, care se dovedise a fi cheia de boltă a întregului sistem est-european, a dat un impuls formidabil accelerării evenimentelor în toată regiunea. Echilibrele politice fragile atinse în Polonia și Ungaria au fost rupte și întreaga Europă de Est se va prăvăli până la urmă peste ruinele acestui zid al Berlinului."

2.3.3. Istorici și seturi de factori conjuncturali explicativi. "Moștenirea trecutului"

După cum observau și realizatorii unui studiu privind exclusiv fenomenele avute în analiză în 1995 – Beverly Crawford și Arend Lijphart⁵⁶ – seturile de

⁵³ V. *Pravda*, 7 iulie 1989.

⁵⁴ Apud J.Fr. Soulet, op. cit., 1998, p.288

⁵⁵ J. Levesque, 1989, *la fin d'un Empire*, Paris, 1995.

⁵⁶ B. Crawford, A. Lijphart, "Explaining Political and Economical Change in Post-Communist Eastern Europe: Old Legacies, New Institutions, Hegemonic Norms and International Pressures", în *Comparative Politics Studies*, no. 28, 1995, p. 172.

schimbări propuse în țările Europei central-estice se bazează în mare parte pe ceea ce se poate numi *the legacies of the past* (respectiv, perioada dominației sovietice, a perioadei comunismului mai mult sau mai puțin național, etc.), ca și, în al doilea rând, pe *the imperative of liberalization*, care demonstrează că influențele negative ale trecutului pot fi depășite⁵⁷.

Preluând, astfel, structura propusă, încă de la început, în secțiunea dedicată terminologiei, putem decela prezența unor factori de natură economică, politică, socială, de context geopolitic sau de impact al unor lideri reformatori asupra societăților menite a fi racordate la noile timpuri. Iar prezentarea anterioară a liniilor generale ale contextului internațional vorbește de la sine în acest sens.

Dacă, însă, am merge mai departe, defalcat în funcție de aceste paliere de factori conjuncturali și cauzali, opinia istoricilor, care au încercat să analizeze fenomenul revoluțiilor de la 1989, este extrem de diversă. Pe rând, politicul sau economicul, mentalul sau carisma, singular sau toate împreună, sunt prezentate ca posibile variante cauzale.

Căci, după cum arăta și I.N. Sava: "Nu se poate afirma că a fost identificată o cauză principală a prăbușirii sistemului comunist și cei mai mulți autori iau în considerare acțiunea conjugată a unui set de factori, fiecare cu acțiunea sa proprie, dar care, în cele din urmă, au dus, separat și împreună, la prăbușirea comunismului ca sistem"⁵⁸.

Astfel, la o simplă și fugară trecere în revistă, putem descoperi această inter-condiționare de factori în numeroase lucrări, fie românești, fie străine. Din prima categorie, un factor economic - cu implicații deosebite, cel puțin în punctul de plecare, în necesitatea imediată a schimbărilor survenite în anii 1987-1989 -, generează o întreagă reacție în lanț în analiza propusă de lucrarea lui M. Florian⁵⁹: "Criza regimului totalitar s-a declanșat de la începutul deceniului al nouălea, prin manifestarea simultană a tuturor disproporțiilor disimulate în funcționarea economiei, strangularea ei de către o succesiune de blocaje iremediabile, intrarea ei într-o stare de dezechilibru." Dar, mai apoi, în articularea modelului, dinspre sfera economicului, "criza s-a transformat într-una globală, generală, a regimului. Ea a generat, astfel, o acută criză politică, determinată esențial de eroziunea treptată a formelor de consens pasiv pe care s-a bazat regimul, manifestându-se în mediile cele mai variate printr-o nemulțumire afișată față de penuria economică tot mai pronunțată și înrăutățirea condițiilor de trai. (...) Criza politică s-a întretesut cu o acută criză socială la fel de specifică. O

⁵⁷ A se vedea, în acest sens, și lucrarea *Democratic Consolidation in Eastern Europe, vol. II*, International and Transnational Forces, editată de J. Zielonka și A. Pravda, Oxford, 2001.

⁵⁸ I.N. Sava, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁹ M. Florian, *Prăbușirea dictaturilor est-europene și alternativele istoriei*, Ed. Noua Alternativă, București, 1993, p. 71.

importantă caracteristică a ei a fost oprirea cvasi-totală a procesului de promoțiune socială în toate domeniile de activitate, afectând cu deosebire tineretul. (...) Dominația îndelungată a dictaturii a provocat și o profundă criză culturală și morală⁶⁰. M. Florian se înscrie, astfel, în seria analiștilor care consideră degradarea economică progresivă a sistemului comunist, alături de coruperea acestuia din punct de vedere politic, esențială în creionarea necesității schimbării. Deci, unul dintre punctele de plecare este reprezentat de Uniunea Sovietică, ca și în cazul altor observatori ai fenomenelor, care văd în cursa înarmărilor și în competiția ideologică Est-Vest, precum și în incapacitatea Sovietelor de a rezista, în anii '80, acestei confruntări, cauze mai mult ca probabile.

Contextul internațional și, în principal, poziția conducerii la vârf a democrațiilor occidentale, înțelegându-se aici dubla perspectivă a puterii – de stat, dar și religioase, așa-numitul "factor Ioan Paul II" – după cum am arătat în secțiunea anterioară câștigându-și poziția sa aparte – s-a constituit apoi într-o altă posibilă abordare din perspectiva stabilirii de serii cauzale directe sau mai puțin directe. Iar cele care pot susține cel mai corect această versiune sunt, în primul rând, documentele diplomatice⁶¹, unele prezentate deja, altele lăsate generațiilor viitoare*.

Alți analiști emit afirmații mult mai ferme, considerând că explicația prăbușirii comunismului trebuie căutată în domeniul politicului. "Criza generală a comunismului – nota, în acest sens, Ilios Yannakis⁶² – este, în mod esențial, o criză politică și nu una economică".

Lăsând puțin la o parte sfera explicațiilor tranșante, lucrări, precum cea propusă de R. Dahrendorf**, oferă, în afara specificului revoluționar al fiecărei țări în parte, un set de trei motive comune. Și anume:

1. Rolul personal al lui M.S. Gorbaciov ca lider sovietic, în decisiva opțiune de a permite tuturor țărilor, dependente până acum, la dreptul de a-și alege propria lor soartă, prin dubla hotărâre de a nu interveni pe cale armată și de a nu insista asupra monopolului politic al partidelor comuniste.

2. Lipsa de funcționabilitate a tipului de societate impus de comunism atât în ceea ce privește construcția unei societăți viabile, cât și în încercarea de

⁶⁰ *Idem*, pp. 72, 73,74.

⁶¹ A se consulta, în acest sens, spre exemplu, Dum. Preda și Mihai Retegan, 1989. *Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, în special documentele nr. 93, 118, 160, 174, 214; dar și compendiul de documente și cronologie - *Political Transition in Hungary, 1989-1990*, eds. Cs. Bekes, M. Byrne, National Security Archive, Cold War History Research Center, Budapesta, 1999, cu predilecție documentele nr. 13, 42.

* Acest ultim aspect lăsând cale liberă numeroaselor scenarii și interpretări cu care observatorul contemporan este constant bombardat.

⁶² I. Yannakis, "Gorbaciovismul sau ultima tentativă de a salva sistemul", în 22, no. 25, 28 iunie - 4 iulie 1991, p. 15.

** Prezentată, de altfel, în secțiunile anterioare.

impunere prin represiune a unei societăți totalitare (de tip stalinist, brejnevist, etc.).

3. Prezența constantă a modelul vestic, democratic, de succes, în contradicție flagrantă cu eșecurile comuniste ale estului^{***}.

Detectarea prezenței așa-numitului "factor Gorbaciov" apare și în analizele propuse de unii dintre participanții activi la schimbările anului 1989. Este și cazul lui Bronislaw Geremek, în opinia căruia: "Fără Gorbaciov, revoluția pașnică^{****} din 1989 ar fi fost imposibilă"⁶³, însă, după cum sublinia și I.N. Sava, în linia deschisă de interpretarea sociologică a lui Al. de Tocqueville,⁶⁴ conform căreia "un pericol inerent pentru un guvern aflat în situație de criză apare doar atunci când începe să se reformeze pe sine însuși", fiecare măsură de reformă promovată de către liderul sovietic în sensul creării unei noi societăți conducea inevitabil la subminarea celei existente. Mergând în acest sens cu interpretarea, chiar și unele personaje politice de prim rang implicate în scena anilor '88-'91, cazul, printre alții, și al primului președinte al Armeniei, Levor Ter-Petrosian, identificau ca o cauză principală a prăbușirii comunismului acțiunea deliberată a factorului politic, respectiv, preluând formularea acestuia oferită de același analist român (N. Sava⁶⁵): "Centrul puterii a comis un act de sinucidere".

Unii dintre autorii români, cazul lui Stelian Tănase⁶⁶, spre exemplu, oferă explicații mult mai largi, considerând că "fenomenul Gorbaciov" nu se putea manifesta la întreaga sa capacitate fără experiența "Solidarității" poloneze, dar nici fără fărâma de "miracol" și de spontaneitate a corpusului social retrezit la viață.

În opinia noastră, de această dată, o poziție aparte trebuie să-i revină în creionarea factorilor condiționali-conjuncturali ai schimbărilor survenite odată cu sfârșitul anului 1989- tipului de lider reformist promovat de Kremlin și preluat - într-o manieră mai mult sau mai puțin vizibilă, uneori chiar nepreluat efectiv!, și de aici poate finalizarea violentă a prăbușirii comunismului – de fiecare stat comunist avut în analiză. În susținerea acestei propuneri poate fi adus rezultatul unui raport de sondare a opiniei publice din Europa Central-Estică, publicat în paginile revistei *East European Area*, în octombrie 1988. Răspunsurile la diversele întrebări conținute în respectivul sondaj pot aduce o altă perspectivă asupra daturilor aparte, dar mai ales comune, ale fiecărui regim comunist est-european în parte. Iar, faptul că imaginea promovată de M. S. Gorbaciov este net

^{***} Așa-numita "neconștientizare a informației", de care pomenea M. Botez (vezi ante).

^{****} Cu trimitere directă la evenimentele poloneze.

⁶³ Br. Geremek, *La Rupture. La Pologne du communisme a la democracie*, Ed. Seuil, Paris, 1990, p. 16.

⁶⁴ Apud. I.N. Sava, *op. cit.*, p. 25.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ St. Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 161.

câștigătoare vorbește de la sine despre necesitatea și dorința schimbării. Dar oare nu și despre limitele comprehensibile ale acestei schimbări?!⁶⁷, dacă luăm în calcul răspunsurile vizând modelul de sistem de conducere dorit sau așteptat, sau chiar tipul de lider predominant.

Literatura de specialitate, de această dată de natură mai mult sociologico-politologică, oferă pentru decriptarea crizei, chiar și câteva macro-modele. Antecedentele de clasificare dovedindu-se a fi, însă, mult mai vechi. Astfel, pe linia deschisă de S.P. Huntington⁶⁸, prăbușirea comunismului ar putea fi interpretată ca un al treilea macro-val de democratizare. Alți autori iau ca termeni de reper situații anterioare din istorie, plecând de la transformările înregistrate fie în unele țări europene, fie în unele experimente democratice africane⁶⁹.

Și, după cum a arătat un alt specialist occidental⁷⁰, "ceialți europeni" au mai cunoscut și alte tipuri de "îndosariere", de inventare de modele, în funcție de posibile definiții. Astfel: zona Iugoslaviei a reprezentat dezvoltarea unui teritoriu de tranziție europeană; Bulgaria – limitele puterii sovietice, Ungaria – lecția despre a ce nu se face în comunism sau România – politica dunăreană a Rusiei...

Dar, de cele mai multe ori, astfel de clișee mistifică realități, în loc să le ofere largiri de orizonturi. Cu toate acestea, chiar se recunosc, deseori, similarități de poziții. Ungaria și Polonia, pentru perioada postbelică, poate deveni astfel cel mai rezonant exemplu. Dar și Cehoslovacia, împreună cu Germania de Est – în ceea ce privește crearea și "utilizarea" unui context internațional favorabil pentru schimbările apărute la nivelul partidului comunist, sau la nivelul regimului însuși⁷¹.

⁶⁷ La prima întrebare: "În cazul în care o schimbare de lider s-ar petrece în cadrul Partidului Comunist din țara dvs., ce tip de conducător ați prefera?", răspunsurile s-au încadrat, în procente, astfel:

Nume lider	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia	România
Gorbaciov	54	25	17	12	37
Ceașescu	1	-	-	-	2
Kadar	9	9	34	9	18
Jaruzelsky	4	-	-	5	1
Dubcek	10	41	4	6	10
I. Nagy	4	3	21	6	3
Stalin	2	1	-	-	-
Alte nume	11	7	11	30	18
Nu știu, nu răspund	5	14	13	32	11
Total	908	1.371	1.506	1.511	1.228

⁶⁸ S.P. Huntington, *The Third Wave, The Late Twentieth Century Wave of Democratization*, Harvard University Press, 1991.

⁶⁹ A se vedea și *The Breakdown of Democratic Regimes*, eds. J.J. Linz și Alfred Stepan, John Hopkins University Press, 1978 sau mai sus pomenita culegere de studii, pe aceeași idee, *Political Liberalization in Brazil and Spain: Dynamics, Dilemmas and Future Prospects*, ed. Wayne A. Selcher, Westview Press, 1986.

⁷⁰ A. Zischka, *The Other Europeans*, Mac Donald, London, 1962.

⁷¹ V. Wl. Wesolovsky, *Transformation from Authoritarianism to Democracy*, Legters ed., *op. cit.*, pp. 300-316.

Iar, în ceea ce privește strict "marea transformare"⁷², definițiile pe modele au devenit mult mai cunoscute, dar au surprins și o notă mai accentuată de relevanță. În liniile acestui desen, Polonia a devenit clar Victoria Solidarității; Ungaria – abandonul inevitabil al comunismului; Germania de Est și Bulgaria-două zăvoare care au căzut⁷³.

2.3.4. Prezentare de cazuri*

Fiind oferite și câteva definiții, mai mult sau mai puțin clasificatoare, încercăm să trecem și la prezentări efective de fapte și la cronologii, defalcat, pe modele, pentru a putea trage, apoi, concluziile generale ale revoluțiilor/ revoluției care a scurt-circuitat spațiul sud-est european al comunismului de tip sovietic sau național.

a. *Cazul Poloniei*

Căderea comunismului în spațiul polonez reprezintă în fond, cert, victoria mișcării sindicale, de resuscitare a societății civile, statul deschizând calea liberalizării prin alegerea celui dintâi prim-ministru non-comunist din Europa de Est (august 1989)⁷⁴.

Condițiile de desfășurare ale schimbării de regim sunt diverse. Însă, după cum foarte bine surprindea chiar unul dintre participanții activi la reformarea statului și regimului, Br. Geremek⁷⁵, realitatea apartine cazului polonez: " Pentru mine, anul 1989 a început tocmai la Paris, la jumătatea lui decembrie 1988. Perestroika lui Gorbaciov nu ar fi existat fără Solidaritatea. Lunile următoare vor lungi dramatic lista lucrurilor care nu ar fi avut loc fără „*Solidarnosc*” poloneză.

Fundalul momentului 1988-1989 a fost deosebit de propice: prăbușire economică, mai ales datorată factorilor externi, presiuni occidentale crescânde, cumulate la nivel interior cu nemulțumirile populației și, mai ales, sprijinul vizibil al Bisericii Catolice pentru mișcarea Solidaritatea – toate acestea l-au constrâns pe generalul W. Jaruzelski să deschidă dialogul cu societatea. Atât de cerutele negocieri cu sindicatele ("pariul cu populația" pe care îl crezuse câștigat în referendumul din noiembrie 1988, fusese, însă, în opinia majorității analiștilor,

⁷² ap. Zb. Brzezinski, *Europa centrală și de est în ciclul tranziției*, Ed. Diogene, București, 1995, p. 243.

⁷³ Vezi., spre ex., S. Berstein și P. Milza, *Istoria secolului XX*, vol. 3, Ed. All, București, 1998, p.170.

* Cazul României este prezentat, în detaliu, de Georgiana Margareta Scurtu într-un studiu separat la p. 75-97

⁷⁴ A. Z. Kaminski, "Poland – Compatibility of External and Internal Democratic Designs", în *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, vol. II, *International and Transnational Forces*, Ed. J. Zielonka și A. Pravda, Oxford, 2001, p. 311.

⁷⁵ Br. Geremek, *op. cit.*, p. 47.

de mult pierdut) și să adopte calea concesiilor. Iar decizia autorităților de a deschide calea negocierii a fost determinată de această criză, de iminența unor proteste sociale de reale proporții, dar și, pe de altă parte, de radicalizarea reformelor în U.R.S.S. În fond era logica complementarității sesizată de Br. Geremek. La 18 decembrie 1988, sub conducerea lui L. Walesa, s-a înființat Comitetul Civic, organizație care reunea lideri ai Solidarității, personalități publice, activiști ai grupurilor din mișcarea de rezistență, intelectuali. Cei 119 inițiatori își propuneau pregătirea alegerilor, dar și identificarea posibililor experți necesari în deschiderea negocierilor cu guvernul.

Cu toate că la cea de-a X-a plenară a C.C. al P.M.U.P., din 20 decembrie 1988, nu s-a luat nici o decizie efectivă înspre deschiderea dialogului, primul pas, și deosebit de important pentru mersul ulterior al evenimentelor, a fost reprezentat de măsura privind legalizarea sindicatului liber *Solidarnosc*, recunoașterea, în acest fel, a pluralismului sindical în schimbul unui avantaj al partidului comunist la alegerile legislative anticipate din mai 1989, măsură venită cu ocazia întrunirii Comitetului Central, din 18 ianuarie 1989.

Negocierile au intrat în istorie sub denumirea de "Masa Rotundă"⁷⁶, dialog ce s-a întins cronologic între lunile ianuarie - martie 1989. Dar, discuțiile efective au început la 6 februarie 1989 și au avut ca rezultat semnarea unei înțelegeri politice, la 5 aprilie 1989. Cuvântul de ordine pare a fi fost "concilierea". "Masa rotundă i-a strâns la un loc pe cei mai concilianți reprezentanți ai celor două părți, - observa și analista T. Rosenberg⁷⁷ - într-o atmosferă de încă și mai mare conciliere. Seducția reciprocă a funcționat. (...) Masa rotundă, care a rezultat din tradiția schimbării politice nonviolente a Solidarității, a pregătit drumul pentru un transfer de putere negociat". Memoriile liderului polonez W. Jaruzelski⁷⁸ atestă, la rândul lor, această extrem de necesară, mai ales din perspectiva existenței efective a partidului comunist, deschidere spre conciliere: "În caz de eșec, trebuia evitat cu orice preț ca acesta să cadă asupra întregii conduceri de partid." și, după cum nici partidul comunist nu a fost reprezentat la cel mai înalt nivel, conducerea delegației revenindu-i ministrului de interne Czeslaw Kiszczak, nici Lech Walesa nu s-a aflat printre negociatori, Solidaritatea desemnându-l pe istoricul Br. Geremek pentru a o reprezenta. Pe lângă cei doi participanți direct implicați, în structura viitoarei Polonii nu avea cum să lipsească nici Biserica, factor garant, gazdă și organizatoare a momentului.

Compromisul la care s-a ajuns la 5 aprilie 1989 prevedea repunerea întregului organism al *Solidaritătii* în legalitate, a tuturor organizațiilor afiliate

⁷⁶ V. *Eastern Europe and Democracy: The Case of Poland*, Institut of East-West Studies, Special Report, New York, 1990.

⁷⁷ T. Rosenberg, *The Haunted Land. Facing Europe's Ghosts After Communism*, Vintage, 1995, p. 234.

⁷⁸ W. Jaruzelski, *Les chaînes et le refuge*, Ed. J.C1. Lattes, Paris, 1992, p. 27.

marii mișcări sindicale, precum: *Solidaritatea rurală*, *Asociația Independentă a Studenților* și a altor componente ale societății civile poloneze. Cadrul instituțional al guvernului a fost restructurat, apărând o nouă instituție prezidențială cu puteri limitate, un Senat liber ales și o Cameră inferioară (*Seimul*), care avea nevoie de o majoritate de două treimi pentru a trece de veto-ul Senatului în promulgarea legilor. Coaliției comuniste, alcătuită din Partidul Muncitoresc Unit Polonez (PMUP) și aliații acestuia, i se garanta, cel puțin cu ocazia primelor alegeri, 65% din locurile Camerei inferioare. Reprezentanții comuniștilor dețineau ministerele-cheie (al Apărării și cel al Afacerilor interne), dar opoziției i se permitea să-și publice propriile ziare și să aibă acces, e drept încă limitat, la radioul și televiziunea, controlate în continuare de către stat. La 18 aprilie, *Solidaritatea* era înregistrată efectiv ca organism politic, iar în ceea ce privește alegerile parlamentare, ele au fost planificate pentru data de 4 iunie 1989. Compromisul efectiv, după cum nota și St. Tănase⁷⁹, consta însă în crearea – pentru W. Jaruzelski – a postului de președinte, contra unui Senat ales în mod liber; în felul acesta, puterea comunistă păstrându-și, oarecum, posibilitatea de control asupra sistemului politic, în ansamblul său.

Primii pași au fost destul de importanți, mai ales din perspectiva derulării ulterioare a evenimentelor, care au demonstrat-o cu prisosință. "Revoluția din Polonia – remarca analistul Vladimir Tismăneanu, în lucrarea dedicată structurilor politice din sud-estul Europei – *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*⁸⁰ – a avut loc în decursul a zece ani de bătălii eroice, visuri romantice, represiuni brutale și o miraculoasă înviere a unei societăți cu o extraordinară capacitate imaginativă și de regenerare. Cu un an în urmă, nici un analist nu ar fi anticipat rapiditatea sau profunzimea schimbărilor ce vor urma să aibă loc în această țară și care vor aduce la putere, în urma unor strânse negocieri, pe cei pe care generalul Jaruzelski îi trimisese la închisoare ca inamici publici, după proclamarea Legii Marțiale" (la 13 decembrie 1981).

Dar nu numai Polonia a trăit la cea mai înaltă intensitate timpurile și atmosfera schimbării. Ea a fost atent monitorizată și la Moscova, după cum o demonstrează și prezentarea lui St. Tănase⁸¹ – "*Izvestia* și alte jurnale scriu pozitiv despre Polonia și negocierile dintre putere și opoziție. Apar (în *Moskovskie Novosti*) interviuri cu Cardinalul Josef Glemp și Lech Walesa". În plus, după cum o atestă și documentele păstrate în Arhivele Diplomatice române, "mass-media poloneză a prezentat pe larg comentariile făcute în diferite țări occidentale privind evenimentele din Polonia și îndeosebi cuvântarea lui Bush ținută în fața

⁷⁹ St. Tănase, *op. cit.*, 1999, p. 169.

⁸⁰ Vl. Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Collegium, Iași, 1997, p. 175.

⁸¹ St. Tănase, *op. cit.*, 1999, p. 170.

unor americani de origine poloneză, referindu-se la noua politică a S.U.A. față de Polonia, prezentând în acest sens un program de ajutor în opt puncte, unele dintre acestea referindu-se la reeșalonarea datoriilor⁸².

Polonia a asistat, în perioada 10 mai - 4 iunie 1989⁸³, la o campanie electorală pasionantă în adevăratul sens al cuvântului. Victoria opoziției a fost totală. În Senat, la primul tur de scrutin, 82 de locuri i-au revenit *Solidarității*, ca, după cel de-al doilea, să dețină 99 din 100 de locuri, iar la Seim- a câștigat toate cele 161 de poziții pentru care s-au organizat alegerile (respectiv procentul de 35%, restul revenind direct puterii, în urma celor stabilite la Masa Rotundă). Toți liderii comuniști care au participat la alegeri au pierdut. Criza vechiului sistem devenise evidentă. "Ziua de 4 iunie constituie piatra de hotar nu numai în istoria post-belică a Poloniei, nu numai în istoria Europei de Est, ci și în istoria lumii comuniste" – sesiza foarte bine T.G. Ash⁸⁴. Rezultatele par a fi fost prilej de satisfacție și pentru Occident, care, destul de repede, și-a făcut simțită prezența în Polonia. Vizitele președintelui francez, urmată apoi, în luna iulie, de cea a președintelui american⁸⁵, au avut menirea de a întări procesul democratic aflat în stare incipientă.

După anunțarea rezultatelor alegerilor, a urmat, în logica stabilită de negocierile Mesei Rotunde, alegerea președintelui. Temându-se de posibilitatea unui eșec – mai ales în condițiile în care fusese refuzat de către reprezentanții Opoziției în ideea alcătuirii unui guvern de coaliție –, W. Jaruzelski a încercat să găsească un alt candidat (pe varianta ministrului de interne, negociatorul puterii la Masa Rotundă, Cz. Kiszczak⁸⁶), dar, până la urmă, și-a prezentat candidatura, la 19 iulie 1989, iar generalul a fost ales cu numai un vot în plus, cu sprijinul substanțial al *Solidarității*.

În luna august 1989, a fost trecut un nou prag, când generalul W. Jaruzelski, după numeroase încercări de găsire a unor alte soluții pentru

⁸² Dum. Preda, Mihai Retegan, *Principiul dominoului...*, documentul no. 1, pp.51-52.

⁸³ Liderul Comitetului Cetățenesc, Lech Walesa, a lansat campania opoziției în orașul emblemă al Solidarității, Gdansk, printr-un mare miting în fața bisericii Sf. Brigita, sub lozincă: "Trebuie să câștigăm!", în lipsa unor fonduri efective și, mai ales datorită timpului foarte scurt pentru pregătirea acestei campanii, totul, după cum observa sec și analistul britanic T.G. Ash – care a numit-o un adevărat "festival național al improvizăției" (*Foloasele prigoanei. Lanterna magică*, Ed. Fundației Culturale Române, București, p. 308.) Imaginația abundă în ambele tabere, mai mult sau mai puțin inspirat. Astfel, dintr-un afiș electoral, însuși legendarul John Wayne surădea alegătorilor purtând insigna Solidarității, în timp ce comuniștii și aliații lor candidau sub sloganul: "Cu noi e și mai sigur!".

⁸⁴ T.Garton Ash, *op. cit.*, p. 305.

⁸⁵ A se vedea în acest sens și analiza propusă de lucrarea lui M. R. Beschloss și S. Talbot, *La cele mai înalte niveluri*, Ed. Elit, București, 1994.

⁸⁶ "La deschiderea lucrărilor șplenarei C.C. al P.M.U.P. din 30.06.1989, W. Jaruzelski a prezentat o declarație în care a arătat că, deși liderii Biroului Politic al C.C. al P.M.U.P., precum și aliații din coaliția guvernamentală i s-au adresat cu rugămintea să candideze, el a hotărât să nu-și depună candidatura la funcția de președinte, recomandând pentru această funcție pe generalul Czeslaw Kiszczak, care deține în prezent funcția de ministru de interne". Dum. Preda, Mihai Retegan, *Principiul dominoului ...*, doc. nr. 46, p. 123.

gestionarea guvernului, a decis să-l numească pe Tadeusz Mazowiecki, un proeminent reprezentant al intelectualității catolice și unul dintre consilierii importanți ai mișcării Solidaritatea*, în funcția de prim-ministru al țării. Istoricul Charles Gati, în lucrarea intitulată *The Bloc That Failed: Soviet - East European Relations in Transition*⁸⁷ arată clar că această decizie a fost precedată de un telefon primit de liderul comunist Mieczyslaw Rakowski de la președintele sovietic Mihail Gorbaciov, telefon prin care Moscova își exprima, probabil, dispoziția de a accepta un guvern condus de *Solidaritatea*, cu o minoritate comunistă⁸⁸.

Forțată și din interior, dar și din exterior (comunist și necomunist), Puterea a trebuit să recunoască prima înfrângere evidentă. Iar T. Mazowiecki a devenit astfel, la 19 august 1989, primul premier necomunist într-o țară membră a Pactului de la Varșovia⁸⁹. La sfârșitul verii lui 1989 se instala, astfel, primul guvern necomunist după o bună bucată de timp, P.M.U.P. deținând câteva portofolii, considerate, însă, importante – Ministerul de Interne și Ministerul Apărării Naționale, pe lângă cele ale transporturilor și ale comerțului exterior. Cifrele vorbesc de la sine: 11 portofolii aparțineau reprezentanților *Solidarității*, 4 – comuniștilor, iar 4 – reprezentanților Partidului Țărănesc și ai Partidului Democrat.

Victoria *Solidarității* a fost pecetluită prin demisia lui W. Jaruzelski și ascensiunea la conducerea Poloniei a liderului de opinie Lech Walesa, în urma alegerilor din 25 noiembrie Î 9 decembrie 1990. Acesta a instaurat un gen de Consiliu consultativ pe lângă președinția Republicii, compus din reprezentanți ai fiecărui partid de pe eșichierul politic, mergând de la dreapta până la foștii comuniști.

Se asista, astfel, la o prăbușire evidentă a sistemului comunist în spațiul polonez. Numai o simplă comparație de date cu privire la numărul membrilor de partid 1986-1990 poate oferi perspective uluitoare. Astfel, dacă în 1986 se

* Chiar și prezentarea din textul oficial păstrat în Arhivele Diplomatice prezintă avantajele acestei alegeri (alături de Mazowiecki mai fiind propuse încă alte două personalități cunoscute ale Solidarității, respectiv Br. Geremek și Jacek Kuron): "Tadeusz Mazowiecki are 62 de ani, este jurist de profesie, actualmente este redactorul șef al săptămânalului *Solidarității* - *Tigodnik Solidarnosci*. Are relații strânse cu biserica, fiind practicant catolic. Este considerat ca un moderat între liderii Solidarității. Alegerea lui drept candidat la funcția de premier se bazează și pe faptul că un guvern condus de acesta ar putea asigura respectarea obligațiilor asumate de Polonia față de aliați, respectiv cele din Tratatul de la Varșovia și C.A.E.R." – Dum. Preda, M. Retegan, *op. cit.*, doc. no. 70, p. 161.

⁸⁷ Charles Gati, *The Bloc That Failed: Soviet-East European Relations in Transition*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1990, p. 167.

⁸⁸ Vezi, în acest sens, chiar și intervențiile nereușite ale părții române, apud St. Tănase, *op. cit.*, 1999, p. 176, dar și Don Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991*, John Hopkins, University Press, 1992 și mărturiile directe ale celor implicați, precum Br. Geremek, *op. cit.*

⁸⁹ V. pentru mai multe informații J. L. Pottel, "*Democrația poloneză se consolidează*", "Le Monde diplomatique", septembrie 1993.

înregistrau aproximativ 2 milioane de membri ai P.M.U.P., în 1990 – numărul lor nu mai depășea decât cu foarte puțin jumătate de milion, respectiv 670.000⁹⁰.

Mihaly Vajda, un cunoscut filosof ungur, a explicat că una dintre cauzele majore ale prăbușirii sistemului în Polonia este reprezentată de destrămarea mitului despre infailibilitatea și omnipotența regimului comunist. "Puterea sistemului a constat în demonstrarea omnipotenței lui – în sublinierea faptului că orice nesupunere va fi luată în considerare și i se va da riposta, că pur și simplu nu există nici o șansă de a organiza ceva de jos. Imediat ce regimul s-a dovedit incapabil de a menține acest principiu, când a început să răspundă într-un anumit grad la pretențiile societății, puterea lui magică a dispărut. Și, în ciuda aparențelor, el deja nu mai exista în 1981. Legea Marțială din Polonia a fost, de fapt, un fel de compromis nerecunoscut. Soluția "normală" ar fi fost o intervenție sovietică sau, mai bine, intervenția armatelor aliate ale Pactului de la Varșovia. Dar, de vreme ce rușii nu-și mai puteau permite riscul unui război civil în mijlocul Europei, ei au acceptat Legea Marțială ca pe o soluție, deși trebuie să le fi fost limpede că armata poloneză nu putea ține societatea în frâu cu duritatea și nepăsarea ce fuseseră totdeauna dovada puterii sistemului. Astfel, din punctul de vedere al sistemului, Legea Marțială a fost un eșec și o lovitură fatală dată identității sale"⁹¹.

Revoluția se încheiase, avatarurile tranziției la sistemul democratic puteau începe, însă premisele păreau destul de îmbucurătoare. Ca și în cazul vecinilor, și ungurii au fost în mod constant raportați la modelul polonez, pentru întreaga perioadă comunistă. "Anticipările sunt acum – nota, în 1989, Timothy Garton Ash⁹² – , mai mult ca oricând, imposibile. Cei mai buni și capabili oameni, din ambele tabere, s-au angajat, în Polonia și în Ungaria⁹³, într-o aventură mare și riscantă. "Știi – i-a spus unul dintre cei mai inteligenți lideri de partid polonez unuia dintre cei mai inteligenți lideri ai opoziției poloneze, în timpul unei pauze de cafea la discuțiile de la Masa Rotundă – toate manualele ne spun cât de greu este să iei puterea. Dar nici unul nu ne-a arătat cât este de greu să renunți la ea".

⁹⁰ V. Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbachev and Reform: The Great Challenge*, Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1990, p. 296.

⁹¹ Vezi. Mihaly Vajda, *The Collapse of Socialism: A Theoretical Explanation*, East European Reporter, 4, no. 3 (toamna-iarna, 1990), p.51.

⁹² Timothy Garton Ash, *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe*, New York, Random House, 1989, pp. 321-322.

⁹³ Iar comparațiile dintre cele două state mergeau mai departe, ajungând chiar și în discursul oficial al președintelui american G. Bush, aflat în vizită în Polonia, în iulie 1989: "Polonia și Ungaria – a afirmat acesta în cuvântarea rostită în Parlament – se află într-un punct de cotitură. Fiecare dintre ele își urmează propria cale spre reforme, fără garanția unui succes ușor. Popoarele celor două țări și curajul conducătorilor lor trezesc admirația noastră." — apud Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. no. 55, p. 136.

b. *Cazul Ungariei. REVOLUȚIA LA MASA ROTUNDĂ*

În Ungaria, revoluția a îmbrăcat o altă formă, cunoscută sub numele de "compromis social"⁹⁴, stabilit de liderul comunist Kádár János. Instalat la putere de sovietici după înăbușirea revoluției din 1956, Kádár a ajuns, treptat, să înțeleagă necesitatea obținerii unui sprijin din partea propriilor săi concetățeni. Socialismul "gulaș"-ului promovat de către acest lider comunist, viza o ameliorare a condițiilor de viață ale populației, prin înfăptuirea, gradată, a unor reforme. Dar "compromisul social" a început să se clatine pe la mijlocul anilor '80. Între 1985-1987, au avut loc și primele mitinguri anticomuniste, care i-au reunit pe reprezentanții tuturor curentelor reformatoare ale societății: "liberali", "naționaliști", dar și comuniștii susținători ai modelului gorbaciovist.

Anul 1988 a adus și primele semne evidente pentru schimbare în spațiul maghiar. Regimul Kádár devenise anacronic. El se afla într-un impas politic și putea dura atâta vreme cât condițiile economice permiteau o relativă prosperitate – în comparație cu standardele de viață din celelalte țări comuniste".

Însă, zorii schimbării se iviseră pentru spațiul ungar încă din 1987. În conformitate cu ideologia momentului, locul "compromisului social" fusese luat de ideea unui "contract social" – care implica o schimbare de fond a regimului și nu numai o cosmetizare a acestuia. "Contractul social", documentul cu încărcătură simbolică nu numai prin titulatură al Opoziției democratice, stipula clar: " Kádár János a fost simbolul auritei căi de mijloc în Ungaria. Spre deosebire de Rakosi, el n-a încercat să impună poporului programe grandioase de transformare a societății. Și, spre deosebire de Imre Nagy, nu a fost dispus să accepte îngrădirea rolului partidului comunist. Deținând monopolul asupra puterii, el a făcut astfel încât interesele sale să nu fie perturbate de nici o grupare, care își putea exprima deziluzia. De câte ori a fost posibil, a dat fiecăruia oportunitatea unei compensații pentru ceea ce pierduse. Țara ... a aprobat politica de consolidare a lui Kádár, dorind o viață sigură și pașnică, în schimb, a acceptat ideea că partidul conduce în numele poporului, iar aparatul de partid în numele membrilor de rând. Acesta a fost așa-zisul consens."⁹⁵

Schimbarea s-a produs mai ales în secțiunea de vârf a partidului comunist, J. Kádár fiind înlocuit la 22 mai 1988, printr-o alegere destul de controversată în funcția de prim-ministru de Károly Grosz, membru al Biroului Politic al Partidului Comunist, partizan al liberalizării progresive de tip gorbaciovist, dar acesta este în curând depășit de reformatorii mai îndrăzneți care cereau "lichidarea"

⁹⁴ Laszlo Valki, "Hungary - Understanding Western messages", în *Democratic consolidation in Eastern Europe*, vol. II, p. 283.

⁹⁵ Ap. Vl. Tismăneanu, *op. cit.*, p. 180.

completă a sistemului comunist. Aceștia din urmă erau grupați în jurul lui Imre Pozsgai, viitoare figură de marcă în partid⁹⁶. În același timp, Berecz János a intrat în Biroul Politic al Partidului Comunist, afișând imaginea unui reformator moderat. Dar Grosz, "omul hotărât și carismatic", de 57 de ani, a fost, în curând, depășit de reformatorii mai îndrăzneți, grupați în jurul lui Imre Pozsgay.

"Era Kádár" a luat sfârșit, astfel, în luna mai 1988, când la Conferința Națională a Partidului Socialist al Muncitorilor din Ungaria, acesta a fost înlocuit din funcția de secretar general cu un Prezidiu alcătuit din patru membri, sub președinția lui Reszo Nyers, un susținător al reformelor de tip gorbaciovist. Noul secretar general, răspunzător de activitatea cotidiană a partidului, a devenit Károly Grosz, unul dintre apropiații lui Kádár, pe care acesta îl și pregătise pentru a-i deveni succesori. Ceilalți doi membri ai Prezidiului erau reformatorul I. Pozsgay și ideologul János Berecz. Guvernul, din ce în ce mai independent față de liderii partidului, era condus de reformatorul Nemeth Miklos, iar câteva luni mai târziu, acesta a fost acompaniat, la Ministerul de Externe, de Horn Gyula.

Odată cu pierderea din ce în ce mai evidentă a puterii, sesizabilă în tabăra comunistă, noi partide – organisme de manifestare a spiritului civic și a dorinței de înnoire – se impun pe scena politică maghiară: Alianța Liber Democrată (SzDSz) – martie 1988, Forumul Democrat Maghiar - septembrie 1988, Alianța Tinerilor Democrați (F.I.D.E.S.Z.), alături de Partidul Micilor Proprietari sau Partidul Național țărănesc – în noiembrie 1988, structurându-se pe osaturile grupurilor și cluburilor semiclandestine apărute cu câțiva ani înainte. Astfel că, pe acest fundal, devine aproape logic, după cum observa și St. Tănase, că: "Anul 1989 este continuarea anului 1988"⁹⁷.

Iar, efectiv, chiar din deschiderea anului, la 11 ianuarie 1989, o inițiativă legislativă – legea asociațiilor – a permis formarea primelor mecanisme cu adevărat democratice pe eșichierul partidelor politice din Ungaria, alături de sindicatele independente și de asociațiile civice. Evenimentele s-au precipitat pe tot parcursul lunii ianuarie. Iar unul dintre cele mai importante pentru viitorul Ungariei s-a consumat odată cu 26 ianuarie 1989, când Imre Nagy, eroul revoluției maghiare din 1956, a fost exhumat dintr-un cimitir situat în periferia Budapestei. Decizia aripilor reformiste din interiorul partidului, aflată sub conducerea lui Imre Pozsgay, a fost imediat luată în discuție, la 10 februarie 1989, într-o ședință a Comitetului Central. Conservatorii au fost încă o dată înfrânți, mai ales în condițiile în care chiar și partea sovietică și-a retras sprijinul acordat până în acel moment, iar poziția afișată de gruparea Pozsgay devenea astfel cea oficială. După cum observa

⁹⁶ V. R.L.Tokes - *Democracy in Hungary*. Bound, 1992, p. 151.

⁹⁷ St. Tănase, *op. cit.*, 1999, p. 192.

și un analist italian – P. Gulli di Cortona⁹⁸ –, în comparație cu omologii lor est-europeni, "liderii comuniști maghiari erau mult mai deschiși spre reformă".

Astfel că la 20 februarie 1989, într-o nouă ședință a C.C.-ului, se consuma și pasul următor în logica schimbărilor și înnoirilor atât de necesare și la Budapesta: a fost prezentat proiectul unei noi Constituții în care era acceptată și ideea existenței altor partide, renunțându-se la monopolul partidului comunist, nevoit să participe direct la reale competiții electorale.

Pe acest fundal, cu câteva săptămâni înainte, în aceeași zi de 26 ianuarie 1989, și Uniunea Sovietică anunța, oficial, retragerea trupelor Armatei Roșii, staționate încă din 1946, operațiune ce trebuia să se desfășoare, începând cu luna iunie. Un alt punct de cotitură se consuma în scenariul schimbării.

La începutul lunii martie, un alt episod avea loc, de astă dată în afara granițelor ungare, însă cu reale implicații în derularea viitoare a evenimentelor: întâlnirea de la Moscova dintre M. Nemeth și M. S. Gorbaciov, din 3 martie 1989. După cum o atestă și înregistrarea păstrată în *National Security Archive de la Cold War History Research Center* din Budapesta⁹⁹, ei vorbeau în termenii cei mai clari cu putință despre "vântul înnoirilor, care atinsese toate statele blocului socialist". Apoi, în același spirit, la 23 martie 1989, Adunarea Națională adopta și inițiativa legislativă care permitea existența grevelor și a conflictelor de muncă, iar în luna aprilie, proiectul de lege pentru funcționarea partidelor, propus de ministrul de justiție, a fost prezentat pe larg în presă. Dezbaterile pătrundeau adânc și în straturile societății, iar documentele păstrate în Arhivele diplomatice românești stau astfel mărturie. Chiar dacă, în spiritul epocii, ele pomenesc de termeni de "confuzie", dar punctează excelent "discreditarea socialismului din Republica Populară Ungară: "... dezbaterile în curs în Ungaria, cu privire la structurile politice și instituționale viitoare ale țării, (...) ilustrează starea de confuzie creată în Ungaria (...) Conducerea P.M.S.U. nu mai stăpânește cursul evenimentelor din țară. (...) Socialismul din R.P.U. este discreditat zilnic, punând pe seama acestuia actuala criză politică, economică și socială din societatea ungară"¹⁰⁰.

În timp ce liderii comuniști înaintau pe drumul reformelor din interiorul sistemului, opoziția și-a organizat și strâns rândurile. Astfel, congresele FDM și SzDSz din lunile martie-aprilie 1989 au condus la structurarea viitoarelor două formațiuni politice importante pe eșichierul politic din Ungaria. Mai mult chiar, s-a ajuns la realizarea unei coaliții între cele două partide – sub titulatura de "Masa Rotundă a Opoziției".

⁹⁸ P. Gulli di Cortona, *From Communism to Democracy: Rethinking Regime Change in Hungary and Czechoslovakia*, în *International Social Science Journal*, 1991, no. 128, p. 318.

⁹⁹ *Vol. cit.*, doc. 13.

¹⁰⁰ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 2, pp. 52-53.

* Amintind astfel, în mod direct, de similitudinile dorite cu vecina Polonia.

Evenimentele se precipită. La 8 mai, János Kádár a fost înlăturat din funcțiile pe care le deținea în cadrul Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Se consuma astfel sfârșitul unei întregi epoci, însă, ruptura cu adevărat simbolică de trecut s-a petrecut câteva zile mai târziu, la 16 iunie 1989, cu prilejul reînnoșării rămășițelor pământești ale lui I. Nagy, alături de ale altor conducători ai revoluției din 1956^{**}. Descrierea evenimentelor este foarte bine surprinsă de raportul Ambasadei române la Budapesta¹⁰¹, dar și de analistul britanic T.G. Ash, prezent la eveniment: "Piața eroilor, 16 iunie 1989. Impunătoarele coloane neoclasiche sunt drapate în negru. Arcadele monumentale au fost împodobite cu steaguri în culorile naționale – roșu, verde, alb – toate cu o gaură în mijloc, în amintirea faptului că insurgenții din 1956 decupaseră de pe steag secera și ciocanul"¹⁰².

Cu câteva zile înainte, la 13 iunie, debutaseră și negocierile dintre putere și opoziție¹⁰³. "Comuniștii reformați, luând deja în considerare necesitatea oricărui tip de alegeri, au concluzionat în urma experienței poloneze – nota analistul Gale Stokes¹⁰⁴ - că ar fi periculos să se fixeze dinainte proporțiile reprezentării. Cu sistemul lor de organizare cuprinzătoare și omniprezentă, cu lideri bine cunoscuți și cu un program cu adevărat reformator, ei au crezut că pot învinge sau cel puțin că pot candida foarte siguri în alegerile libere. Era riscant, dar mizele erau mari – să devină primul partid comunist care obține legitimitatea prin intermediul urnei de vot". La negocieri sunt implicați trei actori: reprezentanții puterii (respectiv, conducătorii aripii reformiste din sânul P.M.S.U.), organizațiile de masă oficiale (sindicate, etc.) și opoziția. Propunerile lansate veneau clar pe model polonez: președinte ales de Parlament, schimbarea Constituției... Lucrările s-au finalizat câteva luni mai târziu, la 19 septembrie 1989, cu o săptămână mai târziu de la instaurarea primului guvern necomunist în Polonia, însă reprezentanții Fidesz și SzDSz nu au semnat acordul, iar forțele Opoziției se scindează: de o parte – FDM, adeptul formulei de compromis negociat cu P.M.S.U., iar pe de alta – cele două formațiuni politice care au propus ținerea unui referendum, populației revenindu-i decizia de a se pronunța în legătură cu câteva chestiuni considerate de importanță majoră (formula prezidențială, preluarea de către stat a proprietăților deținute până atunci de partidul comunist, menținerea milițiilor muncitorești înființate în 1956, etc.). Referendumul a fost programat pentru sfârșitul lunii noiembrie, în locul

^{**} Pal Maleter, Geza Losonczy, Jozsef Szilagyi, Miklos Gyimes.

¹⁰¹ *Idem*, doc. no. 41, p.108-111.

¹⁰² T. G. Ash, *op. cit.*, p. 320.

¹⁰³ Vezi Doc. 35 - The Opening Plenary Session of the National Roundtable Negotiations. Verbatim Record of Minutes, în *Political Transition in Hungary*, voi. cit., ca și doc. no. 40 — Plenary Session of the National Roundtable Negotiations. Verbatim Record of Minutes, 21 iun. 1989.

¹⁰⁴ Apud Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 204.

propuselor alegeri, care trebuia să-l propulseze pe I. Poszgay în funcția de președinte al Ungariei.

La sfârșitul lunii iunie, Karoly Grosz pierdea supremația în partid*. S-a format astfel un tip de conducere colectivă – directorat alcătuit din Reszo Nyers, Imre Poszgay, Miklos Nemeth și Karoly Grosz. R. Nyers devenea președintele partidului, reprezentând statul ungar la întâlnirea la vârf a țărilor Tratatului de la Varșovia, de la București, din 7-8 iulie 1989.

Sfârșitul regimului comunist părea să fie din ce în ce mai aproape, mai ales că, cu doar o zi înaintea debutului întâlnirii de la București, se stingea din viață, la 77 ani, și János Kádár. Iar evenimentele ulterioare par a confirma: 11 iulie 1989 – vizita președintelui american G. Bush, urmând ca, la 28 iulie 1989, P.M.S.U. să renunțe în mod oficial la caracterul de partid ateu, anunțând organizarea unui congres extraordinar.

Sub egida aripii reformatoare din partidul comunist, la 6-7 octombrie 1989, au avut loc lucrările Congresului partidului din 6-7 octombrie 1989. 1.081 delegați au votat abandonarea titlaturii de "muncitoresc", partidul transformându-se într-unul Socialist Maghiar¹⁰⁵. Iar spre sfârșitul lunii, a fost făcut un nou pas înspre schimbare. La rândul lor, deputații, în sesiunea din 17-20 octombrie 1989, au aprobat mai multe articole care echivalau, în fond, cu o revizuire a Constituției. Iar data de 23 octombrie, memorabila zi a Revoluției din 1956, devenea sărbătoare națională a proaspăt înființatei Republicii Ungare¹⁰⁶.

Dar, I. Poszgay, asemenea idolului său, M.S. Gorbaciov își păstra concepțiile marxist-leniniste, încercând să traseze și o linie de demarcație între socialismul pe care îl dorea continuat și totalitarismul pe care statul deja îl cunoscuse în perioada lui János Kádár. Vechiul sistem era declarat "stalinist" și, ca atare, trebuia abandonat. "Stalinismul este în criză – declara el într-un interviu acordat postului de radio Europa Liberă, la 24 mai 1989. A devenit absolut cert că acest sistem nu poate fi reformat pentru că a dat greș și s-a dovedit incapabil să dea oamenilor experiența și sentimentul libertății. Sistemul este incapabil să creeze forțe mobilizatoare interne în indivizi și cetățeni pentru a crea ceva nobil. Acest sistem a distrus solidaritatea dintre oameni și cooperarea între producători. În astfel de circumstanțe, singura decizie pe care o putem lua

* Realitatea responsabilizării acestuia de către colegii de partid a fost surprinsă și de observatorii români: "După alegerea noastră – scriau raportorii Ambasadei României de la Budapesta, la 20 mai 1989 – principalul răspunzător de criza prin care trece P.M.S.U. este secretarul său general, Karoly Grosz, care a dovedit lipsă de consecvență și fermitate în apărarea și promovarea principiilor și ideologiei marxiste, în activitatea teoretică și practică a partidului ungar". (Dum. Preda, M. Retegan, *op. cit.*, doc. 10, p. 65).

¹⁰⁵ Cf. Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 104, p. 217.

¹⁰⁶ *Idem*, doc. no. 123: "Denumirea statului va fi Republica Ungară (ca stat independent, democratic și legislativ, în care se înfăptuiește democrația cetățenească și valorile socialismului democratic). Partidele politice contribuie la traducerea în viață a voinței poporului, dar ele nu pot exercita direct puterea de stat. Nici un partid nu poate să îndrume și să conducă un organism de stat.", p. 247.

este ca întreg sistemul stalinist să fie abandonat, cu ideologia lui cu tot. Eu nu văd esența acestei ideologii în marxism sau într-un marxism distorsionat, pentru că nu are nimic de a face cu marxismul¹⁰⁷. Se încerca, totuși, păstrarea aceleiași linii, dar evenimentele vor demonstra că devenise imposibil. Schimbarea trebuia să fie totală.

Rezultatele referendumului ținut la 26 noiembrie 1989 au demonstrat-o încă o dată. Speranțele conducătorilor proaspăt rebotezatului Partid Socialist Maghiar, în special ale lui I. Pozsgay, că numărul participanților fiind scăzut nu va permite validarea rezultatelor nu s-a adevărit; deși la limită (puțin peste 50%), populația a înțeles să-și exprime opiniile. Iar SzDSz și Fidesz au devenit câștigătoare. În această lumină, alegerile prezidențiale programate pentru data de 7 ianuarie 1990 s-au contramandat, stabilindu-se, la 21 decembrie 1989, în cadrul unei Adunări Naționale care-și vota dizolvarea, ca data de 25 martie 1990 să aducă și primele alegeri libere.

Rezultatele de acum au acordat puterea reprezentanților Forumului Democrat, coaliție de forțe ostile socialismului totalitar. Președintele acestuia, Jozsef Antall, a devenit prim-ministru. Guvernul de coaliție, orientat spre centru - dreapta, format din Forumul Democrat Maghiar, Partidul Micilor Proprietari și Partidul Creștin – Democrat, a fost investit de Parlament, în ziua de 23 mai 1990. Scriitorul liber-democrat, fost deținut politic, Göncz Árpád, a devenit primul Președinte al Ungariei democratice.

Negocierile se terminaseră, democrația se putea reînviața, mecanismele se puteau repune în funcțiune.

c. Cazul Bulgariei

După cum aproape că devenise logic, "principiul dominoului" trebuia să atingă și Bulgaria. Și din nou același reper cronologic a promovat primele întezăriri ale crizei, pe fundalul aplatizatei societăți comuniste bulgare¹⁰⁷. 1988 a însemnat efectiv momentul înlăturării de la putere a comuniștilor, văzuți de Todor Jivkov, conducătorul de cursă lungă, ca reformiști¹⁰⁸: era cazul lui Ciudomir Alexandrov, membrul Biroului Politic, considerat de foarte mulți dintre cunoscătorii momentului succesul oficial al lui Jivkov, dar și cel mai puțin răsunător al lui Stoian Mihailov.

Însă, evenimentele anului 1989 nu au venit deloc pe un teren total nepregătit. Au existat chiar și câteva semne prevestitoare, chiar dacă multe luate în direcția de a atenua, pe liniile propagandistice clasic marxiste, oprobiul

¹⁰⁷ Vezi și Ivailo Dicev, "Cortina sfâșiată. Mașina semiotică a puterii conspirative", în 22, octombrie 1990, p.12.

¹⁰⁸ Clyde Haberman, *Bulgarian Chief Quits After 35 Years of Rigid Rule*, New York Times, 7 octombrie 1989.

Occidentului democratic. Căci, T. Jivkov, liderul Partidului Comunist Bulgar, se afla la cârma acestei țări încă din 1954 și știa foarte bine să gestioneze o situație pe care o considera critică, dar nu încă pierdută. Puterea sa părea absolută, dar în august 1987, Biroul Politic al Partidului Comunist a votat o *Rezoluție* cu acordul secretarului general – care cerea, printre altele, îndepărtarea portretului conducătorului Todor Jivkov din toate locurile publice și a statuii sale din orașul în care s-a născut. Se renunța treptat la cultul personalității șefului de partid și de stat. În anul următor, 1988, majoritatea instituțiilor, precum Palatul de Cultură al Poporului, Teatrul Tineretului și Institutul de Studii Balcanice, au abandonat titlatura "Ludmila Jivkova", acordată în memoria fiicei liderului comunist, decedată prematur. Iar în decembrie 1988, la o Plenară a Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, T. Jivkov a anunțat că venise timpul pentru o reformare completă a sistemului politic în vigoare. Dar, în realitate, schimbarea nu era agreată în acele vremuri la Sofia, obiceiurile păreau a fi cu totul altele.

Însă evoluția evenimentelor nu a fost deloc lineară nici pentru cazul bulgar. Astfel, la 1 februarie 1989, prim-ministrul reformist Gheorghii Atanasov a fost obligat să-și depună demisia. Se părea că Todor Jivkov reușise să înăbușe opoziția crescândă din sânul Partidului Comunist, altădată aliatul său necondiționat.

Dar reformarea societății bulgare s-a realizat mai ales ca urmare a unor presiuni venite din afara Partidului Comunist. Societatea efectiv începea să se trezească. Fundalul crizei din ce în ce mai acute – în 1989, Bulgaria înregistrând o datorie de peste 10 miliarde dolari, triplu în comparație cu anul 1985 – devenise propice apariției grupurilor de susținători ai curentelor de tip *perestroika* și *glasnosti*. Primul apărea la 16 ianuarie 1988 – Societatea Independentă pentru Drepturile Omului. Alături de el, la Ruse, cu vizibile rădăcini ecologiste – gruparea Ecoglasnosti. Un altul – Asociația pentru apărarea drepturilor omului din Bulgaria – se înființa în noiembrie 1988. Iar anul 1989 avea să devină emblematic în creionarea viitorului politic bulgar. Acum iau ființă numai puțin de 50 de grupuri civice, ecologiste, pentru libertăți religioase, pentru sprijinirea reformelor sau conservarea tradițiilor istorice, în februarie 1989 se înregistra, la Plovdiv, și primul sindicat independent, Podkrepa.

Iar printre cei direct implicați în inițierea militantismului bulgar, a fost și Jelio Jeleu, un filosof expulzat din partid în anii '60, din cauza ideilor lui contrare mersului de atunci al ideologiei politice; în anul 1988, Jeleu a fost și unul dintre organizatorii "Clubului pentru sprijinirea glasnosti-ului și perestroikăi", una dintre importantele asociații neoficiale ce promovau ideile democratice.

În ciuda imobilismului aparent, evenimentele se precipită spre nedorite finaluri, de către conducere. În prima parte a anului, confruntarea principală aducea în prim-plan minoritatea turcă (10% din populație, deloc ușor de

minimalizat ca importanță) și problemele ei deosebit de spinoase*. Situația pare a scăpa de sub controlul autorității comuniste: la începutul lunii mai 1989, mai mulți minoritari turci declară greva foamei, dorind să atragă în acest mod atenția opiniei publice internaționale, pe fundalul Conferinței drepturilor omului, desfășurată la Paris, în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa. Dar, puterea comunistă le-a ignorat protestul. Ca urmare, se hotărăște organizarea de demonstrații de solidaritate. 15.000 de manifestanți au fost atacați de poliție. Reprezentanții comuniștilor, prin cuvântul lui Jivkov, au încercat chiar să acuze Turcia pentru amestec în afacerile interne; în doar câteva săptămâni, peste 350.000 etnici turci iau calea statului de origine. Imaginea regimului Jivkov se deteriora vizibil.

Sub acuzația de incitare la revoltă a minorității turce, la 26 mai 1989 au fost arestați mai mulți lideri ai grupurilor independente; în detenție, aceștia declară greva foamei, atrăgând încă o dată atenția opiniei publice internaționale asupra încălcărilor drepturilor omului din Bulgaria. Pentru unii membri din vârful ierarhiei partidului comunist toate acestea puteau fi detectate ca importante semnale de alarmă. Astfel că în vara anului 1989 s-a și format, în interiorul puterii, un nucleu care preconiza ca singură soluție viabilă răsturnarea regimului Jivkov. Printre ei: ministrul de externe, Petăr Mladenov; ministrul apărării, Dobri Djurov și ministrul relațiilor economice internaționale, Andrei Lukanov. Reuniunea la vârf a Pactului de la Varșovia, din 7-8 iulie 1989, de la București, le-a permis și contactarea părții moscovite. După cum mărturisea P. Mladenov:¹⁰⁹ "A ținut atunci să vorbească personal cu Gorbaciov", liderul sovietic transmițându-i, cu această ocazie, sec, că "simpatizăm cu voi (cauza reformistă, ca:n.n.), dar asta e treaba voastră".

Criza regimului Jivkov se acutizase. În toamna anului 1989, a început să crească și presiunea venită din partea grupurilor independente din ce în ce mai active. Dintre ele, s-a detașat oarecum net, gruparea Ecoglasnosti, care îl avea în frunte pe unul dintre cele mai populare figuri ale scenei bulgare, Petar Slabakov. În perioada 16 octombrie - 3 noiembrie avea loc la Sofia și Conferința Mediului înconjurător, organizată de C.S.C.E., excelent prilej de a face cunoscute protestele societății civile. Gruparea reformistă din interiorul partidului simte importanța momentului și începe să-și impună punctele de vedere. Scenariul pare ușor detectabil, în prima fază, din ce în ce mai dese luări de poziție în care se critică "lentoarea" reformelor: "Potrivit informațiilor pe care le deținem, Stanko Todorov, președintele Adunării Naționale a Bulgariei, a adresat recent

* Problemele minorității turce începuseră să se acutizeze odată cu ofensiva regimului de asimilare, declanșată în anul 1984, când au fost obligați să-și bulgarizeze numele și să renunțe la religia proprie.

¹⁰⁹ Apud J. Levesque, 1989, *La fin d'un empire. L'U.R.S.S. et la liberation de l'Europe de l'Est*, Presses de la Fondation National des sciences politiques, Paris, 1995, p. 219.

Biroului Politic al C.C. al P.C.B. o scrisoare în care își exprimă insatisfacția față de faptul că procesul de restructurare a vieții social-politice și economice se desfășoară prea lent, că nu se constată progrese pe calea democratizării, aplicării principiilor autoconducerii și autofinanțării și a creșterii reale a atribuțiilor organelor locale, că se amână în mod nejustificat modificarea Constituției, ș.a.¹¹⁰. În cea de-a doua, la 23 octombrie 1989, P. Mladenov, ministru de nu mai puțin 18 ani, își depunea demisia, criticând situația într-o scrisoare extrem de virulentă.

Pe acest fundal, și presiunile externe s-au amplificat, un ecou deosebit avându-l refuzul lui M.S. Gorbaciov de a-l primi pe conducătorul bulgar la Moscova, la începutul lunii noiembrie 1989, act ce semnifică repudierea acestuia de către liderul sovietic¹¹¹.

Presiunea străzii creștea și ea în intensitate. La 3 noiembrie 1989, 5.000 de susținători ai grupării Ecoglasnosti mășăluiau în semn de protest spre sediul Adunării Naționale, unde depun o petiție cu numai puțin de 11.500 de semnături. "Din informațiile pe care le deținem, rezultă că în perioada actuală (...), grupuri de intelectuali adresează conducerii bulgare memorii în care-și exprimă nemulțumirea față de încetineala cu care aplică *perestroika* și *glasnosti* (...). S-au activizat grupurile ilegale deja existente – Ecoglasnosti, Clubul pentru Sprijinirea glasnosti-ului și perestroikăi, Asociația drepturilor omului și sindicatele libere –, care au organizat recent, după cum este cunoscut, și unele demonstrații de stradă. (...) în ultimele zile s-au mai constituit încă două asemenea grupuri: Clubul Helsinki și Clubul 33"¹¹².

După o scurtă vizită în China întreprinsă de ministrul de externe încă în funcție, aripa reformistă se pregătea pentru lovitura finală. La 8 noiembrie 1989 câțiva membri ai Biroului Politic i-au solicitat imperativ demisia conducătorului de peste 40 de ani ai partidului comunist bulgar. Momentul debarcării s-a constituit la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, din 10 noiembrie 1989. Cu 6 voturi pentru și 4 împotriva, Todor Jivkov a fost nevoit să-și prezinte demisia din funcția de Secretar General al Partidului. "Această schimbare este considerată o victorie a «gorbaciovistilor»" – arăta sec raportorul român din cadrul Ambasadei noastre din Sofia¹¹³.

Astfel că prin actul de la 10 noiembrie 1989, o coaliție formată din aparaticii reformiști, conduși de Petăr Mladenov și din generali de armată, în frunte cu Dobri Djurov, vechi membru al Biroului Politic și ministru al Apărării,

¹¹⁰ Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 101, p. 213.

¹¹¹ Rolul factorilor externi și în special a modelului promovat de către M. Gorbaciov este pe larg subliniat și de analiza lui Kyril Drezov, "Bulgaria and Macedonia: Voluntary Dependence on External Actors" în *Democratic consolidation...*, vol. II, p. 416.

¹¹² Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 143, p. 280.

¹¹³ *Idem*, doc. no. 152, p. 291.

a preluat conducerea Bulgariei. Prima poziție în noul regim era ocupată de Petar Mladenov. În fond, la Sofia, avea loc, astfel, o "restructurare" după model sovietic, însă "restructurarea", oricât de strălucit aplicată după modelul maestrului și chiar cu aprecierea fățișă a acestuia*, nu mai putea salva pentru prea mult timp partidul.

În vârstă de 53 de ani, P. Mladenov, care nu provenea din eşaloanele superioare ale birocrăției de partid, devenea astfel, în opinia multor analiști, exemplul evident că modelul tradițional al succesiunii de orientare sovietică fusese pentru prima dată înlăturat în cazul bulgar.

Imediat după instalarea la putere, P. Mladenov a anunțat că reformele generale nu mai pot fi amânate și a declarat că, sub noua conducere¹¹⁴, țara va deveni "modernă, democrată și de drept"¹¹⁵. Noul guvern a abolit legea care interzicea activitatea politică neautorizată, iar controlul asupra presei a fost vizibil slăbit. Dar, masa cetățenilor nu dorea doar atât. Demonstrațiile au continuat în Sofia și în celelalte mari orașe ale Bulgariei. Au fost organizate pichete pentru a protesta împotriva menținerii dictaturii comunistilor, solicitându-se imediat instaurarea unui sistem multipartinic. Evenimentele se precipitau: la 25 noiembrie 1989, sindicatele își declarau independența, ca, doar peste două săptămâni, la 30 noiembrie 1989, strada să-și ceară efectiv dreptul la liberă asociere.

În aceste condiții, nici conducerea partidului comunist nu putea rămâne în totalitate pasivă. Recent întors dintr-o scurtă întrevvedere cu liderul sovietic, la Moscova, Mladenov părea ferm convins să introducă și în Bulgaria reformele încercate în Uniunea Sovietică, promovând un socialism democratic de certă inspirație gorbaciovistă. La 13 decembrie 1989, Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar a hotărât să-l elimine efectiv pe Todor Jivkov din rândurile sale. O nouă epurare¹¹⁶ începea, crezându-se că doar o simplă "curățenie" ar mai putea oarecum salva situația...

În opinia lui Andrei Liukanov, membru al Biroului Politic și șef al Comisiei de investigare a abuzurilor de putere comise de T. Jivkov și viitorul premier, înlăturarea lui Jivkov însemna, de fapt, abandonarea unei politici. În acea ședință a conducerii de partid, noul Comitet Central a cedat presiunii populare și a

* "Scânteia Mladenov (...) care a stârnit mișcarea în direcția reinnoirii, a făcut doar să se vadă că situația era în mod obiectiv coaptă pentru aceasta, chiar prea coaptă. (...) înaintând pe calea aceasta, va fi posibil să se recâștige prestigiul partidului. Un dialog sincer cu societatea va contribui la întărirea autorității partidului" - M. Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, București, 1994, pp.107-108, 109.

¹¹⁴ Bazată, după cum era și firesc, pe oameni noi — după cum o atestă și rapoartele ambasadei române de la Sofia — apud Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 158, p. 298.

¹¹⁵ Clyde Haberman, "*Communists in Bulgarian Expel Zhivkov*", New York Times, 14 decembrie 1989.

¹¹⁶ A se consulta lista celor demși cu ocazia plenarei C.C. a P.C.B. din 16 noiembrie 1989, în Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 159, p. 299.

sprijinit propunerea lui P. Mladenov ca Partidul Comunist să renunțe la monopolul său garantat asupra puterii politice.

La începutul lunii decembrie 1989 (7 decembrie), opoziția se constituia în forță din ce în ce mai vizibilă pe scena politică bulgară, strângându-și rândurile în prima organizație-cadru, numită Uniunea Forțelor Democratice (UFD), sub conducerea lui Jeliu Jeleu, președinte al Comitetului Coordonator, secondat de Petar Baron¹¹⁷. La 29 decembrie 1989, ca urmare a numeroaselor demonstrații ale etnicilor turci, noul guvern și Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar au făcut și primele concesii pe calea democratizării politice față de minorități – promițându-se renunțarea la politica de asimilare forțată, promovată în deceniile anterioare.

Conducerea colectivă s-a impus și în cazul Bulgariei. De astă dată, însă, puterea se împarte, în funcție de palierele partid - stat. Astfel, după ce la presiunea străzii, Mladenov acceptase desființarea rolului conducător al partidului comunist*, iar organismul politic își schimba numele în Partid socialist, puterea în partid îi revenea lui Al. Lilov, înlăturat din Biroul Politic în 1983, Alexandr Lukanov (3 februarie 1990) prelua conducerea guvernului, iar președinția statului rămânea la P. Mladenov.

T. Jivkov a fost arestat la domiciliu, sub acuzația de a fi incitat la ostilități etnice între bulgari și minoritatea turcă a țării și că ar fi deturnat proprietăți și bani ai guvernului (18 ianuarie 1990).

Anul 1990 a adus și deschiderea negocierii directe cu societatea. La 16 ianuarie 1990 începeau lucrările Mesei Rotunde, transmise în direct de televiziunea de stat. Modelul penetrase și în cazul bulgar. Aici se încerca însă păstrarea, în condiții mult reformate, a tradiției socialiste: "Este de așteptat – se considera în comentariul postului de radio BBC din 26 ianuarie 1990¹¹⁸ – ca, bazându-se pe un reformat program al partidului, pe fundalul recente arestări a fostului lider de partid T. Jivkov, împreună cu schimbările aduse la Congresul partidului, ca statul să poată rămâne în linia socialismului". Mai ales că, după cum nota același observator, tabăra opoziției se dovedea aproape incapabilă să gestioneze, asemeni omoloagelor ei din țările vecine, situația în propria favoare: "Opoziția bulgară, anti-comunistă, dar și cu vizibile slogane pur populiste, apare

¹¹⁷ Importanța evenimentului este sesizată și de către raportorul român al ambasadei de la Sofia: "organizațiile neoficiale s-au constituit într-o «Uniune a Forțelor Democratice din Bulgaria», care și-a propus, în programul adoptat, să acționeze pentru instituirea unui sistem multipartit, pentru garantarea drepturilor și libertăților cetățenești, organizarea de alegeri libere, democratizarea reală a întregii vieți politice și social-economice. În fruntea Uniunii a fost ales Jeliu Jeleu, fost profesor de filozofie, cunoscut pentru poziția și activitatea sa antisocialistă.", Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 235, p. 412.

* Simbolul demolării vechii ideologii putându-se concretiza în demolarea statuii lui Leonid Brejnev.

¹¹⁸ *Open Society Archive*, Budapesta, dosar Bulgaria, "Soviet and East European talks. Political Manoeuvring in Bulgaria" by George Fodor, BBC - 26.01.1990.

în dificultate de a gestiona situația. Liderii ei, până mai ieri victime ale opresiunii comuniste, dovedesc puțină experiență în a lua loc la aceeași masă de negociere cu reprezentanții, mult mai versați, ai partidului".

În primele alegeri libere din luna iunie 1990, s-a înregistrat o realitate politică schimbată, dată de "regula" stabilită de celelalte state care cunoscuseră o traiectorie asemănătoare. Câștigător, cu majoritate absolută de voturi, a fost tocmai fostul Partid Comunist, proaspăt rebotezat Socialist, care a obținut 211 din cele 400 de locuri, respectiv un procent de peste 50%. Numai 107 locuri, dintre cele rămase, au revenit U.F.D.-ului. Societatea sancționase, într-o oarecare măsură, tocmai acea lipsă de impunere depistată și de observatorii străini. Dar manifestările populare nu au încetat și ele l-au propulsat spre putere pe liderul opoziției, Jeliu Jeleu, care i-a luat locul unui Peter Mladenov perceput în opinia publică în ipostaza de promotor al soluției violente în timpul manifestațiilor de la sfârșitul anului 1989*, obligat astfel să demisioneze (6 iulie 1990).

Tot la presiunea străzii, a fost înlăturat și premierul A. Lukanov; înlocuit la 20 decembrie 1990 de către Dimitar Popov, fără coloratură politică, în fruntea unui guvern de coaliție (din 18 miniștri, 8 aparțineau Partidului Socialist, 3 – U.F.D., 2 – agrarieni, iar 5 – independenți), guvern care avea ca principală sarcină pregătirea alegerilor parlamentare și prezidențiale din mai 1991, dar și inițierea unor reforme radicale.

Puțin mai dificil, dar democrația începea să funcționeze, chiar în salturi, și în cazul bulgar. Perspectivele păreau, și aici, destul de bune.

d. Cazul Republicii Democratice Germane

Alăturat, în majoritatea analizelor, modelului bulgar, cazul fostei Germanii de Est a păstrat cele câteva linii principale, de acum bine cunoscute¹¹⁹. Presiunea populară, din interior, conjugată, în caz fericit cu cea externă, au obligat structurile statului să accepte necesitatea schimbării. Dar, mai întâi, acestea au recurs la metode mai puțin radicale. "Avem încă posibilitatea de a dezvolta o alternativă socialistă pentru Germania" – se declara în noiembrie 1989 la Berlin. Pentru că populația, în opinia Christei Wohl¹²⁰ – "Nu vroia să mai participe încă o dată la o experiență și a preferat să adere la o formulă care fusese dinainte încercată". Și, în plus, "față de celelalte țări ale Pactului de la Varșovia – după cum observa un studiu din 1989¹²¹ – orientarea de stânga, anticapitalistă, este atât de puternică..."

* La 14 iunie 1990, a fost prezentată o înregistrare video în care Mladenov propunea trimiterea tancurilor împotriva demonstranților.

¹¹⁹ R. F. Bournazel, *L'Allemagne unie dans la nouvelle Europe*, Ed. Complexes, Paris, 1991.

¹²⁰ Ch. Wohl, *Im Dialog. Aktuelle Texte*, Frankfurt, 1990, p. 13.

¹²¹ H. Knabe, *Aufbruch in eine andere D.D.R. Reformer und Oppositionelle zur Zukunft ihres Landes*, Reinbek, Rowohlt Verlag, 1989, p. 13.

Regimul lui E. Honecker devenise extrem de represiv. Nu se permitea nici o formă de opoziție, nu se admitea nici o politică de independență, U.R.S.S. trebuia să devină singurul și ... imperios unicul model. Venirea în est a lui M. S. Gorbaciov, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la înființarea R.D.G.-ului, cumulată cu exodul masiv de populație est-germană, prin intermediul ambasadelor vest – germane, au pus lumea comunistă în fața ucigătoarei dileme a restructurării.

Și aici, anul 1989 a reprezentat efectiv impunerea schimbării. Iar începutul – consideră analiștii situației¹²² – s-a legat de deschiderea, la 2 mai 1989, a graniței care despărțise mai bine de 40 de ani Ungaria de Austria. Problema alegerii exodului se punea cu din ce în ce mai mare acuitate pentru mulți est-germani. Pe fundal, pentru Uniunea Sovietică reformistă se încerca, pe aceeași logică ca și în celelalte țări atinse de schimbare, doar înlocuirea aripilor conservatoare cu una gorbaciovistă¹²³.

În luna mai, în R.D.G. au avut loc alegerile locale, organizate în cel mai strict tipar comunist. 95% din electorat, previzibil, a ales candidații puterii. Succesul nu avea să fie de prea mare durată. Mai ales că, începând cu 12 iunie 1989, liderul sovietic demara o vizită în Germania federală. Memoriile conducătorului vest-german amintesc de importanța acestui eveniment cu adevărat istoric. Căci, cu toate că, Gorbaciov "nu dorea să-l critice pe Honecker în fața mea. Însă, în ceea ce a spus apoi era o dovadă a unei distanțe remarcabile față de politica Berlinului de Est"¹²⁴. Declarația comună dată publicității la sfârșitul vizitei a făcut reală senzație, și nu numai în spațiul est-german. Cuvintele nu mai lăsau nici un motiv de îndoială cu privire la sensul schimbărilor inițiate în centrul și estul continentului: "În ciuda divizării de decenii a continentului, conștiința identității europene și a ceea ce le este comun europenilor au rămas vii și devin tot mai puternice. Această evoluție trebuie sprijinită."¹²⁵

Situația celor două Germanii devenise din ce în ce mai asemănătoare, în așteptarea doritei de acum schimbări. Și aceasta rezona și dintr-o analiză oferită de un grup de cercetători în primăvara anului 1989 – adevărat diagnostic pentru Germaniile comuniste, respectiv occidentale. "Sub influența *glasnosti-ului* și *perestroikăi* s-au întărit atât certitudinile, cât și ostilitățile tradiționale. Această fluiditate de tip nou, născută într-o lume în curs de transformare, înglobează speranțe, dar și rezerve în același timp și incertitudini. Totul apare sub o zi nouă și e dificil să spui dacă, sub această lumină venită de departe, este speranța sau iritarea cea care domină?"¹²⁶

¹²² Vezi, în acest sens, și St. Tănase, *op.cit.*, p. 207, dar și R.F. Bournazel, *L'Allemagne unie dans la nouvelle Europe*, Ed. Complexes, Paris, 1991.

¹²³ Vezi J. Gedmin, *The Hidden Hand. Gorbaciov and the Collapse of East Germany*, AEI Press, London, 1992.

¹²⁴ H. Kohl, *Am vrut unitatea Germaniei*, Ed. Institutului European, București, 1999, p. 46.

¹²⁵ *Idem*, p. 50.

¹²⁶ Fernaufklarung. *Glasnost und die bundesdeutsche Linke*, Koln, 1989, p. 9.

Sfârșitul cărții pe care jucase până atunci cu atâta încrâncenare a venit pentru liderul est-german cu prilejul întâlnirii din iulie, de la București, a conducătorilor Pactului de la Varșovia. Situația era extrem de tensionată. S-a ajuns până într-acolo încât, după discursul laudativ la adresa promotorilor reformelor, E. Honecker să se simtă la propriu rău. "Celălalt lider «dur» rămas la putere, est-germanul E. Honecker – notează M. R. Beschloss și St. Talbott¹²⁷ –, în vârstă de 76 de ani, a leșinat și a fost nevoit să se întoarcă acasă. Se presupunea că este vorba de o afecțiune la rinichi sau la bilă, însă polonezii și ungurii glumeau, spunând că se îmbolnăvisese din cauza cuvintelor lui Gorbaciov".

Dar situația îi va scăpa total de sub control, odată cu escaladarea problemei plecării în masă a cetățenilor est-germani spre conaționali lor occidentali. Ambasaderele vest-germane au fost luate cu adevărat cu asalt. Măsurile de închidere a unora dintre asemenea reprezentanțe s-au impus efectiv din lipsă de spațiu pentru adăpostirea atâtor refugiați. Evenimentele preiau parcă aura unor scenarii de film: se alege varianta țărilor vecine, cu predilecție Ungaria¹²⁸, iar propaganda oficială comunistă lansează, la rândul ei, intense campanii de presă prin care se insistă pe implicarea agenților secreți și a puterilor imperialiste*. Însă, după cum perfect sesiza analistul britanic T. G. Ash¹²⁹, "acel exod a fost catalizatorul final al schimbărilor din interiorul Germaniei de Est".

Și societatea est-germană începea să reacționeze. La 10 septembrie 1989 se organiza și Noul Forum, prima grupare politică independentă, care strângea în jurul său numeroși intelectuali de stânga, unii dintre ei chiar foști comuniști, în încercarea de a facilita inițierea unui dialog cu puterea, pe modelul celorlalte state din zonă. Alături de Noul Forum, și alte grupări își fac încetul cu încetul simțită prezența. Astfel, la 8 octombrie lua naștere și Partidul Social-Democrat, impunându-se și alte tipuri de organizații¹³⁰, precum: "Inițiativa pentru pace și drepturile omului", "Deschiderea democratică", "Federația studentescă anonimă", "Democrație-acum", etc.

Paralel, însă, regimul gândea strategii violente de oprire a spiritului civic atât de vizibil renăscut. Dar, direcția atât de conservatoare a taberei lui Honecker nu putea scăpa reformiștilor de la Moscova. În acest sens, la 12 septembrie 1989 sosea la Berlin Egor Ligaciov, în mesajul său subliniind, încă o dată, necesitatea imperioasă a schimbărilor.

¹²⁷ M.R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.*, p. 128.

¹²⁸ Vezi, în acest sens, extrem de interesantul episod petrecut la Șopron, în vestul Ungariei, unde, în urma unei mari festivități în aer liber, organizată sub patronajul lui Otto von Habsburg și I. Poszgay, aproape 1.000 de est-germani au trecut granița în Austria.

* În presa est-germană se lansase, în acest sens, teoria conform căreia refugiații fuseseră, anterior părăsirii țării, narcotizați, iar plecarea s-a făcut sub imperiul fricii și al forței.

¹²⁹ T. Garton Ash, *op. cit.*, p. 334.

¹³⁰ O foarte interesantă prezentare a acestor organizații în ansamblul lor apare și în raportul ambasadei României la Berlin, din 12 noiembrie 1989, apud. Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 153, pp. 291-293.

Efectiv, mijlocul acestei luni, avea să marcheze intrarea într-o nouă fază, de altfel, distrugătoare, a regimului Honecker. Venise timpul demonstrațiilor, al petițiilor, al străzii. Iată ce informează, spre exemplu, raportorul român de la Ambasada din Berlin, la 3 octombrie 1989: "În ultimele săptămâni au fost elaborate diverse declarații (secția Uniunii Scriitorilor din Berlin, muzicienii și cântăreții, etc.), care au fost adresate C.C. al P.S.U.G., în care se cere discutarea deschisă a problemelor care-i preocupă pe cetățeni și renunțarea la o «viziune triumfalistă asupra socialismului».

Au luat amploare demonstrațiile din orașul Leipzig. Ieri, 2 octombrie, s-a desfășurat în centrul acestui oraș una dintre cele mai mari demonstrații cunoscute până acum în R.D.G. Numărul participanților a fost estimat la 10-15.000 de persoane. Demonstrații au cerut, printre altele, legalizarea organizației Noul Forum și un dialog autentic între conducere și popor.

La Berlin a avut loc duminica trecută o demonstrație a unui grup de tineri, de solidarizare cu participanții de la demonstrația din 26 septembrie, tot în orașul Leipzig, care au fost arestați și condamnați (6-8 luni închisoare)¹³¹.

Într-o Germanie de Est de-a dreptul depășită de problema emigrării masive – unele cifre indică, pentru sfârșitul lunii septembrie în jur de 100.000 de persoane¹³² - dar și a mitingurilor de impresionante proporții, la care mulțimea scanda, printre altele, numele liderului reformist sovietic, "Vrem să plecăm", dar și "Fără violență", vizita lui M. S. Gorbaciov, prilejuită de festivitățile zilei Berlinului, alături de alte personalități ale lumii socialiste și comuniste, avea să reprezinte punctul final în creionarea sfârșitului echipei Honecker.

Astfel, la 6 octombrie, după o primire oficială vizibil rece și încordată, liderul de la Kremlin, în discursul adresat unei mulțimi electrizate, direcționa clar conducerea est-germană: "I-a îndemnat pe germani să adopte reforme în stilul celei sovietice"¹³³. Strada a preluat repede îndemnul: "În ziua de 7 octombrie, în jurul orei 16.00, când nu se încheiase încă programul oficial al festivităților organizate (...), în centrul orașului Berlin a apărut o demonstrație spontană susținută în special de tineret, care după câteva ore a căpătat proporții considerabile. (...) Ei scandau lozinci în care cereau «libertate, reforme, democrație, legalizarea organizației Noul Forum», etc.

Totodată, participanții scandau numele lui Gorbaciov și purtau pancarte cu lozinci de genul «a învăța de la Uniunea Sovietică înseamnă a învăța să învingi», care cu ani în urmă se întâlneau peste tot dar care, în ultimul timp, a fost scoasă din propaganda R.D.G.¹³⁴.

¹³¹ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 97, p. 208.

¹³² Apud Bournazel, *op. cit.*

¹³³ M.R. Beschloss, Str. Talbot, *op. cit.*, p. 190.

¹³⁴ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 105, p. 218.

Imediat după plecarea liderului sovietic, demonstrațiile au crescut în intensitate. Lanțul orașelor care se ridică, crește văzând cu ochii: Berlin, Leipzig, Dresda, Jena, Potsdam, Halle, Magdeburg, Schwerin, Suhl... Punctul de cotitură s-a înregistrat la câteva zile, respectiv 9 octombrie 1989, când mitingurile organizate atunci la Leipzig și Berlin se încheiau cu numeroase arestări și intrări în forță ale trupelor de poliție și securitate. La 11 octombrie, în urma unei convorbiri telefonice, liderul vest-german îl asigura pe cel sovietic că: "Republica Federală nu e interesată în nici un caz de existența unui haos în R.D.G. Noi sperăm că evoluția de acolo să nu scape de sub control, ca sentimentele să nu debardeze. Interesul nostru este mai degrabă ca R.D.G. să se alăture cursului sovietic de reforme și restructurări și ca oamenii să rămână acolo"¹³⁵.

După o deliberare de două zile, Biroul Politic a hotărât, la 18 octombrie 1989, debarcarea lui Honecker. După 18 ani de putere absolută, E. Honecker, pentru a salva aparențele, își prezenta demisia. Locul i-a fost preluat de Egor Krenz, unul dintre protejații fostului lider, un reprezentat mult mai tânăr (52 de ani) al aripii mai reformiste, într-o deschidere spre o certă politică de concesii: se promit schimbarea guvernului și a conducerii Partidului Comunist, reforme la nivel economic și social și, bineînțeles, alegeri libere, însă, totul pe fundalul "valorilor societății socialiste", "socialismul fiind singura alternativă umanistă în comparație cu capitalismul"¹³⁶... Iar strada nu mai dorea, de această dată, doar atât.

Și evenimentele se precipită. Mitingurile și demonstrațiile de protest nu se încheie. Ca, de altfel, și numărul refugiaților¹³⁷. La 4 noiembrie se atinge un vârf în ceea ce reprezenta participarea¹³⁷. Rezultatul venea ca de la sine: demisia primului ministru Willy Stoph (7 noiembrie), înlocuit de economistul reformist Hans Modrow. Patru zile mai târziu, la 11 noiembrie 1989, întregul Biroul Politic își prezenta demisia. Percepția noului drum ajungea și în cabinetul american. Informarea Ambasadei române la Washington o atestă în acest sens: "Evoluția situației și evenimentele recente din R.D.G. au fost «surprinzătoare» pentru Administrația din S.U.A.". Mai mult, chiar au repus cu mai multă acuitate problema reunificării: "Schimbările rapide pentru reforme politice din R.D.G., în condițiile locului și statutului special al acestei țări în Europa, au reactualizat problema reunificării Germaniei"¹³⁸. Și, de asemenea, își făcea simțită prezența

¹³⁵ H. Kohl, *op. cit.*, p. 86.

¹³⁶ Cf. raportului ambasadei române la Berlin, din 20 octombrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 122, p. 244.

¹³⁷ Unele surse pomenesc cifra de 300.000 de refugiați, înregistrați până la începutul lunii noiembrie (ap. St. Tanase, *op. cit.*, p. 223).

¹³⁸ Vezi descrierea manifestației și în raportul ambasadei române din Berlin, datat chiar 4 noiembrie 1989, în Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. 141, p. 277.

¹³⁸ *Idem*, doc. no. 144, p. 281.

și în discursurile oficialităților franceze: "O nouă Europă se desenează sub ochii noștri. Aceea a anului 2000 – declara în acest sens, în fața Adunării Naționale, la 7 noiembrie 1989, ministrul afacerilor externe, Roland Dumas¹³⁹ – nu va mai semăna cu Europa împărțită la Yalta. Prin marșurile lor silențioase din Dresda, Berlinul de Est, Leipzig, Praga, Sofia, care le-au succedat celor din Gdansk și Buldapesta, s-au ridicat bazele noului edificiu al europenilor."

Sfârșitul simbolic avea să fie consumat odată cu deschiderea zidului Berlinului, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1989. Exodul este imens¹⁴⁰. Ca, de altfel, și bucuria germanilor.

Asemănător cu derularea evenimentelor și din statele vecine, luna decembrie 1989 a reprezentat momentul hotărâtor. La 1 decembrie 1989, Parlamentul din Berlinul de Est vota abolirea rolului conducător al partidului comunist. Două zile mai târziu, la 3 decembrie 1989, Egon Krenz și întregul Birou Politic își prezentau, la rândul lor, demisia. Se prevedea organizarea alegerilor libere pentru anul 1990. "O revoluție democratică este în curs pe pământ german. După politica de reforme în Uniunea Sovietică, cetățenii din Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria și R.D.G. au cucerit pașnic și fără violență dreptul lor la libertate și autodeterminare. Pașnic și fără violență au învins zidul, au obținut deschiderea frontierei și au pus capăt separării contra naturii a ființei umane", se declara pe 20 decembrie 1989, la Berlin¹⁴¹.

Discursul lui H. Kohl din 28 noiembrie 1989 era încă proaspăt în memoria germanilor de pretutindeni. Imperativul devenise atunci "patria noastră". "Țara noastră trăiește o criză profundă. Nu mai putem și nici nu mai vrem să mai trăim cum am făcut-o până acum" – observa conducătorul vest-german în mesajul inspirat intitulat "Tabloul viitor al Europei", prezentat cu ocazia celui de-al XXVIII-lea Congres al Partidului Populist Austriac. Unificarea devenise deja singura soluție.

Liderul Germaniei occidentale a mers mai departe, propunând chiar un program – în 10 puncte – de ajutorare a Germaniei estice, în care "eșecul istoric al socialismului"¹⁴² se consuma în acele zile. "Suntem profund impresionați de voința de libertate care animă oamenii din Leipzig și de oriunde. Ei știu ceea ce

¹³⁹ Apud. Bournazel, *op. cit.*, p. 257.

¹⁴⁰ "În Berlin, evenimentul a luat turnura unei serbări populare: cetățenii din est și din vest s-au întâlnit la puncte de frontieră, pe de o parte și alta a «zidului», exprimându-și satisfacția în diverse forme (cântece, lozinci, dans, etc.) (...) Se apreciază că ar putea fi vorba de 1,3 milioane de cetățeni (care doresc să părăsească în noile condiții Germania de Est, n.n.).", se nota în comunicarea ambasadei române la Berlin, la 10 noiembrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 150, p. 289.

¹⁴¹ Declarația de la Berlin a S.P.D., adoptată după Congresul partidului, 18-20 decembrie 1989 - "Germanii în Europa".

¹⁴² A se vedea și perspectiva raportorului român care informa Bucureștiul, la 28 noiembrie 1989, cu privire la cele exprimate atât de tranșant de H. Kohl, în Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 190, p. 347.

vor. Ei vor să-și decidă singuri viitorul, în sensul inițial al termenului. Noi nu putem să planificăm calea spre unitate pe «covorul verde». Modelele abstracte nu vor servi la nimic. Dar putem pregăti încă de acum etapele care vor conduce la acest scop¹⁴³. Căci, după cum arăta într-un discurs televizat și președintele Richard von Weizsacker, la 13 decembrie 1989¹⁴⁴: "Opinia mea este că formăm o Națiune și ceea ce face parte dintr-un tot sfârșește prin a se uni".

Scenariul reunificării pare astăzi ușor de refăcut. Astfel, la 13 februarie 1990, la Ottawa, s-au adoptat, preluând formula de atunci celebră de "2 + 4", și condițiile externe ale unificării. Aceasta conținea doi pași efectivi – 1 iulie 1990, din punct de vedere economic, și, respectiv, 4 octombrie 1990, din punct de vedere politic.

Democrația părea deja foarte bine instaurată, antecedentele, ca și soluțiile existau, importantă devenea, însă, și, mai ales, imprevizibilă, atmosfera¹⁴⁵. Și aici, fenomenul "Mesei Rotunde", a dialogului efectiv dintre putere, chiar și cosmetizată serios, și reprezentanții societății civile s-a impus ca una dintre singurele soluții cu adevărat viabile. Astfel, la 7 decembrie 1989, se consuma prima rundă de discuții, la "Masa Rotundă" participând nu mai puțin de 14 partide și grupări politice, printre care, pe de o parte, Partidul Liberal-Democrat, Partidul țărănesc-Democrat, Uniunea Creștin Democrată, Partidul Național-Democrat, Noul Forum, „Democrație – acum” sau Deschiderea Democratică, iar, pe de alta, reprezentanții P.S.U.G. Elaborarea unui proiect de Constituție devenea astfel prioritatea momentului.

STASI și poliția politică au fost, firească, apoi, complet dizolvate. Primii pași spre o nouă Germanie se concretizau destul de repede. 18 martie 1990 a însemnat și data primelor alegeri libere după 1932. Gruparea "Alianța pentru Germania" a câștigat nu mai puțin de 40,9% din voturi. Sozialistische Einheitspartei Deutschland (SED) nici măcar 20% dintre sufragii. Calea aleasă devenea extrem de clară. La 12 aprilie 1990, un guvern de coaliție prelua frânela puterii. Creștin - democrații, alături de liberali și social - democrați, erau în frunte, conduși de L. de Maziere. Reprezentanții fostului Partid Comunist fuseseră aproape excluși din viața politică, ei obținând doar trei posturi, marginale, în recent redesenata configurație politică. Și în Germania de Est, vântul schimbării lăsase total alte configurații.

¹⁴³ Apud Bournazel, *op. cit.*, p. 25.

¹⁴⁴ *Idem*, p. 37.

¹⁴⁵ V. Și posibilele similitudini cu celelalte spații și reacții politice ale masei.

e. Cazul Cehoslovaciei. REVOLUȚIA DE CATIFEA

Spațiul cehoslovac a cunoscut o revoluție nonviolentă "de studenți și artiști"¹⁴⁶, poate cel mai "gentle" tip de revoluție est - europeană.

Condițiile și germeii schimbării se recunosc, ca și în celelalte cazuri anterior prezentate, din ce în ce mai vizibil odată cu anii 1988-1989. Astfel, încă din 1988, populația a asistat la o schimbare la vârful Partidului care ar fi trebuit să aducă după sine importante modificări. Dar nu s-a întâmplat deloc astfel, Gustav Husak, instalat la conducerea Cehoslovaciei după înfrângerea "Primăverii de la Praga" din 1968, a încercat, treptat, să câștige adeviziunea populației. Prin Programul din 18 martie 1987, el a urmărit să democratizeze societatea cehoslovacă în spirit de *glasnosti* și *perestroika*, curent "la modă", lansat de M. S. Gorbaciov, dar pașii făcuți de el erau prea mici, drept care a fost înlocuit, în decembrie același an, cu Milos Jakes, un *aparaticik*, având 65 de ani.

Dar, efectiv, anul 1989 va aduce începutul sfârșitului pentru Partidul Comunist din Cehoslovacia. La 15 ianuarie 1989, aproape întreaga Pragă ieșea în stradă, manifestând în memoria unuia dintre martirii neamului – Jan Palach (cel care și-a dat foc în 1968, în semn de protest față de intervenția trupelor sovietice). Puterea a recurs la represiune: calculele demonstrează mărimea protestului. Astfel, într-o singură săptămână de manifestări de acest gen, puterea a arestat nu mai puțin de 900 de oameni. Printre ei, și liderul opoziției democratice, Vaclav Havel, a fost arestat (16 ianuarie) și condamnat la 9 luni de închisoare (ulterior eliberat după patru luni). Societatea reacționează imediat. Se strâng semnături și se trimit petiții pentru eliberarea celor arestați. Condiții în care, însă, "regimul se adaptează greu sau deloc"¹⁴⁷.

Pe parcursul verii și întregii toamne a anului 1989, manifestațiile pentru democratizarea țării s-au ținut lanț. Se adoptau petiții în favoarea schimbării regimului. Un moment important se consumă astfel în iunie 1989, când opoziția propunea un amplu program de reforme, intitulat extrem de simplu și penetrant: "Câteva propoziții". Se cerea eliberarea deținuților politici*, desființarea cenzurii și deschiderea unui dialog cu puterea.

Lipsa de reacție a oficialităților îndeamnă populația la continuarea manifestațiilor. Sfârșitul lunii august și evenimentele consumate în jurul problemelor emigranților est-germani au condus la schimbarea radicală și a direcției puterii. Și, pe acest fundal, s-a trecut și la organizarea opoziției. Noi

¹⁴⁶ "What We Want: The Programme Principles Issued by the Czechoslovak Civic Forum", *East European Reporter*, 4, no. 1, (iarna 1989-1990), pp. 50-51.

¹⁴⁷ Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 242.

* Cu puțin timp înainte, la 17 mai, în aceeași zi cu vizita oficială a președintelui N. Ceaușescu în Cehoslovacia, pe fundalul protestelor internaționale, V. Havel fusese eliberat.

organizații se impuneau pe scena cehoslovacă: Inițiativa democratică, Forumul democratic al minorității maghiare, Cercul intelighenței independente, Clubul ecologic din Moravia, Clubul verzilor**, Comitetul pentru eliberarea democrațiilor slovaci, etc. Iar manifestațiile continuau, aproape în același ritm. Mărturiile unora dintre participanții la evenimentele anului 1989 din Cehoslovacia atestă spiritul care cuprinsese o din ce în ce mai mare pătură a populației. 17 noiembrie 1989 a reprezentat, astfel, momentul de cotitură. Un miting inițial acceptat de către putere, dar în alte linii și limite, s-a transformat radical, preluând conotații inițial poate nebănuite de mulți. "Participanții au decis – notează unul dintre observatori¹⁴⁸ – poate că unii o plănuiseră încă de la bun început – să pornească în marș spre piața Wenceslas, scena tuturor momentelor istorice din istoria Cehiei (...) Ei continuau să cânte versiunea cehă a imnului *We shall overcome* și să scandeze *Libertate!*". Două tabere se confruntau: pe de o parte spiritul pașnic al unor manifestații care ofereau flori soldaților, punând lumânări pe pavajul străzilor, în comparație cu bastoanele polițiștilor¹⁴⁹. Scânteia fusese aprinsă...

În zilele următoare numărul manifestațiilor și, logic, al celor care au ieșit în stradă a crescut vizibil¹⁵⁰. Opoziția își strângea și ea rândurile. La 19 noiembrie 1989, se înființa, la Praga, organizația Forumul Civic, avându-l în frunte pe V. Havel. Iar, pe fundalul crizei majore provocate de mitingurile din 21-22 noiembrie 1989, se concretizează, în Slovacia, gruparea numită *Publicul împotriva Violenței*. În noile condiții, puterea a fost obligată să demareze dialogul.

Într-un document programatic, datat 26 noiembrie 1989, Forumul Civic cerea separarea puterilor în stat, dezvoltarea unei economii de piață fără intervenție birocratică, protecția mediului, o politică externă care să permită statului recâștigarea unei poziții onorabile în Europa, dar și în întreaga lume. "Cerem schimbări fundamentale și permanente în sistemul politic al societății noastre. Trebuie să înființăm sau să înnoim instituțiile și mecanismele democratice care să permită o reală participare a cetățenilor la afacerile publice și totodată să devină bariere eficiente împotriva abuzului de putere politică și economică. Toate partidele politice existente și nou înființate, precum și alte asociații politice și sociale vor avea dreptul de a participa în mod egal la alegeri libere pentru toate nivelele de guvernare. Prin urmare, Partidul Comunist va trebui să renunțe la garanția constituțională privind rolul său conducător în

** Este foarte interesant cum, în unele din spațiile foste comuniste, curentul anti-comunist, de renaștere a societății civile a îmbrăcat haina mișcărilor ecologiste.

¹⁴⁸ T. Garton Ash, *op. cit.*, p. 346, dar vezi și J. Urban, *Spring in the Winter. The 1989 Revolutions*, ed. G. Prins, Manchester University Press, 1990.

¹⁴⁹ Evenimentele sunt descrise și în nota ambasadei României la Praga, datată aceeași zi, 17 noiembrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 161, pp. 302-303.

¹⁵⁰ Vezi, în acest sens, și rapoartele ambasadei române de la Praga din 20 noiembrie 1989, *idem*, doc. no. 164-165, pp. 306-309, ca și cel din 22 noiembrie 1989, doc. no. 173, pp. 320-321.

societate, precum și la monopolul controlului asupra presei. Nimic nu ne împiedica să facem toate acestea cu începere de mâine." ¹⁵¹ – se afirma în document.

"Opoziția a prezentat trei cerințe cruciale: revizuirea Constituției în vigoare, prin înlăturarea clauzei ce postula «rolul conducător» al Partidului Comunist; abolirea Frontului Național, ca obstacol în calea formării libere de noi partide și mișcări politice; renunțarea la marxism-leninism ca singura ideologie de stat permisă"¹⁵².

La 27 noiembrie 1989, la Praga s-a declanșat greva generală, în semn de protest față de uciderea unui student. Documentele ulterioare au demonstrat că acesta nu fusese omorât, totul fiind o diversiune pusă la cale de KGB (respectivul "student" fusese transportat într-o localitate aflată la câteva zeci de kilometri de capitală), care urmărea să impună la Praga o conducere de tip gorbaciovist. Dar impactul psihologic al știrii despre uciderea tânărului a fost enorm¹⁵³. Conducerea de partid și de stat a cedat, iar opoziția a câștigat nesperat de repede. La 29 noiembrie 1989, Adunarea Federală a abolit principiul constituțional care consfințea rolul conducător al Partidului Comunist. La 30 noiembrie 1989 a fost acceptată și ideea organizării de alegeri libere. După întâlniri repetate ale reprezentanților guvernului cu membrii opoziției și, mai ales, sub presiunea opiniei publice, se ajunsese la o oarecare înțelegere: puterea acceptând, cel puțin virtual, toate cererile opoziției.

După mai multe propuneri de formare a unui guvern în care, însă, comuniștii dețineau marea majoritate a posturilor (3 decembrie 1989), un guvern de coaliție a preluat puterea la 10 decembrie 1989. În noul cabinet, comuniștii erau, de această dată, minoritari. Situația se schimbase în mod radical. Cu doar câteva zile înainte, la 7 decembrie 1989, L. Adamec își prezentase demisia, succesorul său devenind fostul său adjunct, Mario Calfa, din guvern făcând parte și figuri de proeminenți disidenți, precum: J. Carnogurski, J. Dienstbier – ministrul Afacerilor Externe, P. Miller – ministrul Muncii și Afacerilor Sociale și M. Kusy – șeful Biroului de Stat pentru Presă și Informații.

¹⁵¹ V. și J. Pehe, "Czechoslovakia — an Abrupt Transition", Legters ed., *op. cit.*, pp. 346-351.

¹⁵² Al. Dubcek, *Hope Dies Last. The Autobiography of the Leader of the Prague Spring*, Kodasha International, 1993, p. 270.

¹⁵³ Vezi, în acest sens, "Tchecoslovaquie. Precisions de la BBC sur le complot du KGB qui a declanché la revolution", în *Le Monde*, 1 iunie 1990. Cf. acestor relatări, potrivit planului KGB, în colaborare cu Securitatea cehoslovacă (StB), în cursul manifestației studentești din 17 noiembrie 1989, un ofițer de securitate (locotenentul Ludek Zivak, devenit Martin Smidt, student la fizică-matematică s-a prefăcut mort, în urma atacului polițiștilor împotriva manifestanților. În timp ce o falsă ambulanță îl ridica, o altă agentă a securității a răspândit știrea despre uciderea tânărului manifestant pentru a provoca nemulțumirea populației împotriva comuniștilor conservatori, aflați la putere. Planul a eșuat însă, deoarece Zivak a dezmințit la televiziune știrea referitoare la moartea sa, iar Zdenek Mlynar a refuzat categoric să fie instalat la putere, folosindu-se asemenea metode. Moment în care și societatea cehoslovacă a optat pentru alegerea lui V. Havel în fruntea statului.

În aceste condiții, comuniștii au propus organizarea de alegeri prezidențiale, "sperând impunerea unui candidat propriu și promovarea unei președinții puternice. Candidatul lor era L. Adamec, fostul premier, aureolat de încercarea de a negocia cu liderii Forumului Civic." – notează St. Tănase¹⁵⁴. Iar analiza propusă de el merge mai departe, încercând o prezentare comparativă: "O manevră de a impune un președinte propriu a încercat și regimul comunist din Ungaria, pentru I. Poszgay. Modelul e împrumutat din Polonia, unde generalul Jaruzelski, ca președinte din partea comuniștilor, trebuia să arbitreze tranziția puterii"¹⁵⁵.

Însă, reprezentanții Forumului Civic au refuzat clar propunerea. La Congresul extraordinar din 21-22 decembrie 1989, Partidul comunist cehoslovac făcea ultimele încercări de a salva situația. Principiul "curățirii" rândurilor aproape că nu mai dădea nici un fel de roade. Karel Urbanek, abia numit după demisia lui Milos Jakes, a fost înlocuit cu L. Adamec. Însă disoluția efectivă a partidului continua, numărul membrilor de partid scăzând vertiginos*, încercările sunt din ce în ce mai disperate. La 28 decembrie 1989, fostul lider al Primăverii de la Praga, Al. Dubcek, era numit în funcția de președinte al Parlamentului. Un fel de compromis lua naștere astfel. Căci, paralel, Vaclav Havel, fondatorul Forumului Civic și arhitectul "revoluției de catifea", era ales în funcția de Președinte al țării. Iar statul a devenit Republica Federală Cehă și Slovacă. Principiile separării în două entități statale începeau deja să se impună. Slovaci nu mai erau dispuși să accepte "dominația" cehilor, chiar dacă ei erau acum democrați, iar dezmembrarea Cehoslovaciei devenise o chestiune la ordinea zilei.

Ca, de altfel, și noile percepte democratice ce trebuiau reînvățate de către populație. Ca și cauzele decăderii sistemului comunist în Cehoslovacia. "Ne-am îmbolnăvit din punct de vedere moral pentru că ne-am obișnuit să spunem un lucru și să gândim altul. Concepte ca dragostea, prietenia, compasiunea, umilința și uitarea și-au pierdut profunzimea și dimensiunea. Pentru mulți dintre noi, aceste calități sunt acum doar ceva mai mult decât simple ciudățenii psihologice sau amintiri din vremurile de mult trecute, întrucâtva ridicole în era rachetelor și a computerelor. (...) Regimul trecut – înarmat cu o ideologie arogantă și lipsită de toleranță – a redus Omul la o forță de producție și lumea naturală la un mijloc de producție. (...) Regimul a redus un popor talentat și hotărât, capabil să-și gospodărească cu pricepere țara, la simpli zimți într-o mașinărie uriașă, zgomotoasă și urât mirositoare, de al cărei scop nimeni nu poate fi prea sigur.

¹⁵⁴ St. Tănase, *op. cit.*, p. 253.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

* "Din noiembrie, el pierdea zilnic mii de membrii" (Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 253).

Mașinăria n-a putut face altceva decât să se prăbușească încet și în spirală, erodându-se pe sine, și odată cu ea s-au tocit și zimții." – arăta, într-un extrem de interesant text, Vaclav Havel. Și, amintind de ideile eroului național Thomas Masaryk, continua – "Masaryk și-a bazat politica pe moralitate. Să încercăm în această nouă eră să reafirmăm printre noi acest concept politic. Să ne demonstrăm nouă înșine și altora că politica poate fi o expresie a dorinței de a contribui la bunăstarea comunității și nu a pornirii spre crearea sau modificarea forțată a comunității. Să ne demonstrăm nouă și altora că politica poate fi mai mult decât o simplă artă a posibilului, mai ales dacă este vorba de o artă a speculației, calculației, intrigii, înțelegerilor secrete și experienței. Să ne demonstrăm nouă și altora că politica poate fi chiar arta imposibilului, și anume arta de a perfecționa pe noi, și împreună cu noi întreaga lume"¹⁵⁶.

Cuvinte care și-au regăsit ecoul poate și în rezultatele electorale. Astfel, în alegerile legislative din iunie 1990, Forumul Civic a obținut majoritatea absolută a mandatelor în Parlamentul Federal. Sau, după cum trimitea cronologic o limită mult mai îndepărtată unul dintre personajele cele mai importante ale momentului, V. Havel, "procesul inaugurat în noiembrie 1989 și denumit revoluție ajunge într-adevăr la sfârșit, ținând cont de rezultatele alegerilor din iunie 1992:"^{*157}. Și, astfel, mișcarea "studentilor și artiștilor" a redirecționat vehiculatele planuri ale K.G.B.-ului de înlocuire a echipei lui Husak cu una de tip gorbaciovist. Uneori, după o prea mare presiune, populația nu mai acceptă experimente cunoscute, tranziții liniștite, ci dorește schimbări radicale, adevărate revoluții care să conducă, logic, la evoluții tipic democratice.

f. Cazul Iugoslaviei

Un caz aparte l-a constituit situația din R.F. Iugoslavia. Sub conducerea lui Iosip Broz Tito, această țară a cunoscut o evoluție de-a dreptul pozitivă, caz destul de singular în istoria statelor comuniste din Centrul și Estul Europei. În această idee, a fost achiziționată tehnologie din Occident, dezvoltându-se ramuri industriale moderne; dictatura Partidului Comunist (care nici măcar nu conține în titulatura sa denumirea Partid, ci pe cea de Ligă a Comuniștilor)* era mai relaxată decât în celelalte țări și regimuri vecine. De asemenea, cetățenii

¹⁵⁶ "Czechoslovak President Vaclav Havel's New Year's Day Address", East European Reporter, 4, (iarna 1989-1990), p. 56.

* Aceste alegeri legislative au marcat victoria dreptei liberale, condusă de V. Klaus (pentru Cehia) și a stângii populiste, condusă de VI. Meciar (pentru Slovacia).

¹⁵⁷ V. Havel într-un interviu acordat istoricului J. Rupnik, apud 22, anul IV, no. 18 (170), din 13-19 mai 1993, pp. 10-11.

* Vezi, în acest sens, mai ales semnificațiile alegerii acestei denumiri în teoria politologică, în comparație cu cea de partid.

iugoslavi puteau călători în țările Europei Occidentale, unde mulți au și rămas să lucreze, în timp ce mica producție de mărfuri era, la rândul ei, înfloritoare. Iar pe plan extern, Iugoslavia se impusese în mișcarea statelor nealiniat, glasul său era ascultat la O.N.U. Și în celelalte organisme internaționale din care făcea parte sau era invitată.

Moartea în 1980 a liderului necontestat, eroul eliberării Iugoslaviei de sub ocupația Germaniei, Iosip Broz Tito, a generat, însă, o mare instabilitate politică, favorizând astfel și o amenințătoare dezvoltare a naționalismului. Situația economică a cunoscut o puternică deteriorare¹⁵⁸. Pentru perioada 1988 -1989, inflația a variat între 200% (octombrie 1988) și 1.000% (martie 1989), șomajul afectând circa 15% din totalul populației active, iar datoria externă a Iugoslaviei atingând sume considerabile.

Principiul rotației la Președinția federală – instituit efectiv după moartea lui I.B. Tito – a alimentat, la rândul său, tendințele separatiste și naționaliste, iar evenimentele survenite în U.R.S.S. și în Europa Central-Răsăriteană, începând cu anii 1988-1989, au întezit focarele de conflict apărute pe teritoriul iugoslav. Căci, după cum se constata și într-un studiu occidental¹⁵⁹ – "dezintegrarea Iugoslaviei are loc în paralel cu căderea zidului Berlinului și cu colapsul regimurilor comuniste din Europa Estică." Liga Comuniștilor se prezenta, în aceste condiții, tot mai divizată și, în același timp, incapabilă să facă față problemelor cu care se confrunta țara. O "severă criză" scurtcircuita nu numai partidul, ci și societatea iugoslavă în ansamblul ei (R. Vukadinovic¹⁶⁰).

Principala problemă s-a dovedit a fi, însă, cea a naționalităților. "Creația" sistemului Versailles nu-și mai dovedea deloc stabilitatea. Iar conflictele din interior au cunoscut o escaladare vizibilă, mai ales după ce Slobodan Milosevic a preluat, în mai 1986, conducerea Comuniștilor din Serbia. Bazându-se pe "un amestec de naționalism sârb și de populism social – sublinia Holm Sundhaussen¹⁶¹ – a mobilizat masele sârbești pentru a recâștiga controlul pierdut, ca urmare a Constituției din 1974, asupra provinciilor Kosovo și Voievodina". Sărbătorirea a 600 de ani de la bătălia de la Câmpia Mierlei, în vara anului 1989, la 28 iunie 1989, s-a constituit în punctul culminant al acestei mobilizări naționaliste sârbe. "Discursul – analizează St. Tănase¹⁶² momentul – amintește de mitul eroic al rezistenței împotriva ocupantului străin, al patriei în

¹⁵⁸ Atenție! Este vorba de un stat în care funcționase "miracolul" economiei prospere, de tip comunist.

¹⁵⁹ R. Lukic, A. Lynch, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, Oxford University Press, 1996, pp. 144-149.

¹⁶⁰ R. Vukadinovic, *The Break up of Yugoslavia: Threats and Challenges*, Haga, 1992.

¹⁶¹ Holm Sundhaussen, *Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, Ed. Pro Historia, București, 2003, p. 126.

¹⁶² St. Tănase, *op. cit.*, p. 374.

primejdie. Retorica socialismului este uitată. La fel procedase Stalin în 1941, când s-a adresat pentru prima dată prin radio, după invazia germană".

Noul lider își impunea încetul cu încetul și apropiată, înlăturându-i pe cei care s-ar fi putut constitui în obstacole, "înlăturarea lui Stambolici (președintele Serbiei, dar și prieten al său din tinerețe, **n.n.**) și a adjunctului său, conducătorul belgrădean Dragisa Pavlovici, a marcat victoria facțiunii naționaliste radicale ale lui Milosevici în cadrul Ligii Comuniștilor asupra politicii mai prudente și mai moderate a «dialogului»¹⁶³. Și, de acum, asistăm efectiv la nașterea unui "adevărat fenomen"¹⁶⁴. Afirmarea aceasta a naționalismului sârb, în tandem cu creșterea vertiginoasă a puterii lui Sl. Milosevici stârnea din ce în ce mai mari neliniști în celelalte republici. Tensiunile nici ele n-au întârziat să apară. Mai ales în ceea ce privește cazul Sloveniei, stat care, după cum se nota într-un studiu comparativ¹⁶⁵, "a beneficiat de condițiile inițiale cele mai favorabile pentru consolidarea independenței. Experiența sa istorică, omogenitatea etnică, lipsa de probleme contestate cu vecinii (...)" au reprezentat tot atâtea atuuri pentru desenarea traiectoriei viitoare. Evenimentele au început să se precipite. Glasurile de protest din celelalte republici s-au făcut auzite și la București și prin intermediul raportului ambasadei române de la Belgrad, partea română observă chiar : "Conducerea de partid și de stat din Serbia – acuzată vehement în Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina și Macedonia că acționează numai în direcția destabilizării și dezintegrării Iugoslaviei, în scădere de popularitate și autoritate în propria republică, în lipsa unor argumente politice consistente și serioase –, face însă în continuare un joc periculos"¹⁶⁶.

Astfel, cu prilejul lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres – extraordinar – al Ligii Comuniștilor, ținut în luna ianuarie 1990, delegații sloveni au părăsit sala, nemulțumiți de refuzul majorității participanților de a pune capăt monopolului partidului comunist.

La 2 iulie 1990, un număr de 114 deputați de origine albaneză din Parlamentul din Kosovo au adoptat o Constituție care stabilea egalitatea acestei provincii cu celelalte șase republici ale Federației. Acest fapt a provocat imediat o reacție negativă din partea Parlamentului sârb. Nici în cele două republici din regiunea vestică – respectiv Croația și Slovenia – situația nu era calmă. Opoziția, reprezentată prin coaliția *Demos*, în Slovenia, și Uniunea Democratică, în Croația, a câștigat alegerile legislative care au avut loc în luna aprilie 1990. Același lucru s-a întâmplat și în cazul Republicii Bosnia-Herțegovina.

¹⁶³ R. Thomas, *The Politics of Serbia in 1990*, Columbia University Press, 1999, p. 45.

¹⁶⁴ St. Tănase, *op. cit.*, p. 376.

¹⁶⁵ B. Bucar, S. Kuhnle, eds., *Small States Compares: Politics of Norway and Slovenia*, Bergen, 1994, pp. 13-16.

¹⁶⁶ Nota ambasadei României la Belgrad din 30 noiembrie 1989, în Dum. Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, doc. no. 205, p. 366.

Numai în Serbia, pozițiile comuniștilor nu au fost cu adevărat amenințate. Slobodan Milosevici a fost ales în funcția de Președinte al Republicii, cu mai bine de 65% din sufragii, iar partidul său, Partidul Socialist (fost Comunist), a obținut 45,8% din voturile alegătorilor pentru Parlament.

În acest context, Slobodan Milosevici s-a impus ca o soluție naționalistă pentru Partidul Socialist. Pe de altă parte, Germania și Austria încurajau mișcările separatiste, care vizau lichidarea Iugoslaviei. Cauzele erau și de ordin mult mai subiectiv: Germania urmărea " să se răzbune" pentru înfrângerea suferită în Iugoslavia în timpul celui de-al doilea război mondial, în timp ce Austria continua să se considere "protectoarea" fostelor teritorii habsburgice, intrate în 1918 în componența Iugoslaviei¹⁶⁷.

Lanțul declarațiilor de independență a început, în decembrie 1990, cu Slovenia. S-a discutat nu despre o federație centralizată, ci despre o confederație în care suveranitatea statelor membre ar fi fost consolidată și în care fiecare reprezentant ar fi avut dreptul de a-și alege propria sa cale de dezvoltare.

Președinția iugoslavă a condamnat ca "neconstituțional" referendumul din Slovenia, organizat în ziua de 23 decembrie 1990, care mergea clar pe cartea independenței. Dar cum și Slovenia, și apoi și Croația, au persistat pe aceeași cale (conform *Rezoluțiilor* adoptate de cele două Parlamente, în luna februarie 1991), s-a ajuns la o acutizare rapidă a tensiunii între partizanii ideii unei confederații de republici suverane (slovenii și croații) și cei ai menținerii federației în forma existentă (sârbii).

S-a ajuns rapid la confruntări sângeroase. Evenimentele scăpaseră total de sub control în cazul fostei Iugoslavii. Aici revoluționarul an 1989 nu avea să se încheie prea rapid. Iar o prezentare, chiar și sumară, a evoluțiilor ulterioare stă, în acest sens mărturie.

Astfel, în Croația, la sfârșitul lunii martie și începutul lunii mai 1991, s-au înregistrat conflicte între polițiștii croați și civilii sârbi. Negocierile – desfășurate la sugestia Bosniei-Herțegovina, care propunea o reorganizare a federației după modelul Comunității Europene – au fost brutal întrerupte de proclamarea oficială, la 25 iunie 1991, a "suveranității și independenței" Sloveniei și Croației. Condamnată de Milosevici, această "disociere" unilaterală a federației a determinat imediat intrarea forțelor blindate ale armatei federale în Slovenia, declanșându-se un adevărat război civil. Dar, ca urmare a medierii Comunității Europene, lupta a încetat la 7 iulie 1991, prin recunoaștere de fapt a independenței Republicii Slovene.

¹⁶⁷ Vezi în acest sens și Holm Sundhussen, *op. cit.*, p. 128, care delimitează, schematic, taberele existente în cazul Iugoslaviei: "două tabere: Serbia, care lupta pentru o re-centralizare a Iugoslaviei, cu menținerea ordinii socialiste, pe de o parte, și Slovenia și Croația, care erau pentru o uniune statală mai lejeră, pentru pluralism politic și economie de piață, pe de altă parte, Bosnia-Herțegovina și Macedonia au încercat zadarnic să penduleze între cele două tabere adverse".

Războiul civil s-a extins în Croația, în ciuda eforturilor de pace, conflictul a continuat cu îndârjire. Sârbii din Slavonia, ca și cei din Krajna cu câteva luni înainte, și-au proclamat autonomia și au obținut sprijinul – nemărturisit – al armatei federale care, prin raiduri aeriene, a început să distrugă potențialul industrial și turistic al Croației. Mii de refugiați au părăsit zonele periculoase, migrând spre Ungaria sau Bosnia. Mai multe încetări ale focului solicitate de Comunitatea Europeană nu au fost respectate, Consiliul de Securitate al ONU a decretat – la sfârșitul lunii septembrie – embargo asupra livrărilor de armament către Iugoslavia. La 8 octombrie, Croația și Slovenia au fost recunoscute ca state independente. Majoritatea croato-musulmană din Bosnia-Herțegovina va refuza să rămână singură într-o federație dominată de sârbi. Astfel ea a votat, opt zile mai târziu, în favoarea suveranității. Această inițiativă a provocat plecarea deputaților sârbi din parlamentul bosniac și, în lunile următoare, proclamarea a trei "republici autonome sârbe", una în nordul Bosniei, alta în Herțegovina orientală și a treia la est de Sarajevo.

Înainte ca războiul civil să se instaleze pentru mai mulți ani în Bosnia-Herțegovina (din martie 1992 și până la încheierea acordurilor de la Dayton, din octombrie 1995), ONU a încercat stoparea luptelor din Croația, trimițând, la 14 ianuarie 1992, primele detașamente de "căști albastre" în regiunile Slavonia și Krajna. În general, comunitatea internațională s-a dovedit neputincioasă de-a lungul acestui conflict, fiind împărțită în ceea ce privește simpatiile pentru beligeranți și dezorientată de vastele operații de dezinformare. Preocupată mult timp să menajeze Belgradul, Franța, de exemplu, a desemnat Serbia drept agresor abia la sfârșitul lunii iunie 1992. În schimb, opinia publică din S.U.A., Marea Britanic s-a arătat foarte sensibilă la blocada și la bombardarea de către forțele sârbești a orașului Sarajevo, acțiuni care au făcut tot mai precare condițiile de viață ale celor 400.000 de locuitori, în iunie 1995, s-a constituit o Forță internațională de Reacție Rapidă care, cu concursul aviației americane, i-a obligat pe sârbii bosniaci să accepte încetarea focului și un plan de pace. Încheiat la Dayton (SUA), acesta prevedea transformarea Bosniei-Herțegovina într-un stat independent, format din două entități: sârbă și croato-musulmană.

g. Cazul Albaniei

În timp ce vecinii din Europa central - estică resimțeau vântul democratizării, Albania părea încă o redută puternică a Partidului Comunist. Și aici, ca și în cazul anterior al teritoriului iugoslav, evenimentele nu s-au oprit doar la scurta perioadă de timp delimitată de intervalul 1988-1990. Situația a fost mult mai complicată, iar derularea schimbărilor s-a petrecut în timpuri mai îndelungate și "greoi".

În discursul său din noiembrie 1989, liderul Partidului unic, Ramiz Alia, a insistat pe faptul că țara lui se opunea schimbărilor inițiate de Gorbaciov și chiar i-a avertizat pe cei care doreau să le adopte: "Cu lozinci demagogice despre libertate și drepturi democratice, ignorând masele de muncitori în favoarea unor anumiți indivizi și straturi sociale antipopulare, și sub pretextul corectării greșelilor pe care ei înșiși le-au comis, ei impun din nou legile societății de tip capitalist"¹⁶⁸. Cu toate acestea, conștient într-o oarecare măsură de importanța schimbărilor, regimul lui Alia și-a exprimat vizibila desolidarizare de "tiranicul" regim comunist promovat de N. Ceaușescu. "Simbolistica execuției lui Ceaușescu, ale cărui metode brutale de conducere păleau în comparație cu cele ale lui Hodja, nu putea scăpa nici nomenclurii albaneze, nici populației. Prin contrast cu poziția lui negativă față de evenimentele prelabile din Polonia, Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia și Bulgaria, regimul albanez s-a debarasat rapid de identificarea sa cu Ceaușescu. Mass-media albaneză a lansat un atac aprig la adresa dictatorului român, iar Albania a fost una dintre primele țări care au recunoscut guvernul post-ceaușist." (E. Biberaj¹⁶⁹).

Și, totuși, pentru prevenirea "devierilor" de tip ultra-reformist, autoritățile, la începutul anului 1990, au început să ia aspre măsuri de securitate, însă fără folos, de acum. Cutia Pandorei fusese deschisă. Aplicându-se de-acum cunoscutul "model german", în iunie-iulie 1990, mii de albanezi s-au refugiat la ambasadere occidentale din Tirana, iar numai după o lună, li s-a permis să părăsească țara. Slăbiciunea devenea vizibilă.

O altă lovitură puternică a fost resimțită odată cu cererea de azil politic în Franța a celui mai cunoscut scriitor național, Ismail Kadare (25 octombrie 1990). Scrisoarea autorului *Tobelor ploii* către Ramiz Alia este extrem de elocventă: "Până astăzi am încercat să îmblânzesc regimul, atât cât era posibil în Albania. [...] Am susținut foarte clar necesitatea unei democratizări rapide, profunde și complete a țării. Pentru că în Albania nu există posibilitatea unei opoziții legale, am ales această cale pe care n-aș fi vrut s-o iau și pe care n-o recomand altora."¹⁷⁰

Situația devenea din zi în zi tot mai complicată. Au avut loc numeroase greve la Kavaje, Vlore, Berat; s-au înregistrat explozii suspecte în capitala țării, Tirana; exodul a numeroși tineri din țară, mai ales spre Italia, a continuat cu toate opreliștile puse în cale de către oficialități. Încetul cu încetul regimul Alia a luat unele măsuri reformatoare. La sfârșitul lunii iulie a inițiat o reprivatizare parțială a agriculturii, permițând autorizarea țăranilor de a crește vite în folosul propriu, de a avea un lot de pământ de 1 500 - 2 000 m² și de a-și vinde produsele pe piața

¹⁶⁸ "Alia Speaks on Ideology, Changes in Bloc" în *FBIS — Eastern Europe*, 29 nov. 1989, p.6.

¹⁶⁹ E. Biberaj, în *Eastern Europe in Revolution*, ed. I. Banac, Cornell University Press, 1992, p. 191.

¹⁷⁰ *New York Times*, 26 octombrie 1991.

liberă. Paralel cu această repunere în discuție a principiilor economice de până atunci, conducerea Partidului Comunist și-a anunțat intenția de a revizui Constituția în vigoare încă din 1976 și de a transforma Albania într-un stat de drept.

În urma manifestațiilor studentești din 9 și 10 decembrie 1990, desfășurate sub stindarde purtând numele lui Gorbaciov și Ramiz Alia, s-a pus capăt monopolului Partidului Comunist. La 11 decembrie 1990, Alia accepta, astfel, înființarea de partide politice. Primul s-a constituit, la 12 decembrie 1990, dintr-un grup de intelectuali, printre care și doctorul S. Berisha, în mod oficial sub statutul organizației politice, denumită Partidul Democrat. În următoarele patru luni, pluripartidismul începea să funcționeze, fiind înființate și alte partide politice: Republican, Ecologist, Agrar, Social-Democrat, al Unității Naționale.

Văduva lui E. Hodja, Nexhmije, a părăsit conducerea Frontului Democrat, act ce a avut un puternic impact psihologic. Pentru prima oară în 20 de ani, în fostul stat ateist s-au celebrat slujbe religioase în bisericile ortodoxe grecești (pentru prima dată din 1967, s-a ținut, la 4 noiembrie 1990, o slujbă religioasă la Skhodra); sfârșitul simbolic al erei comuniste a venit odată cu data de 21 decembrie 1990, când statuia lui I.V. Stalin a fost îndepărtată de pe bulevardul ce îi purta numele, la Tirana.

La 28 decembrie 1990, guvernul înființa și o comisie care să creioneze o viitoare lege a presei. Apăreau, astfel, și primele publicații ale opoziției, în care erau prezentate propuneri pentru modificarea Constituției. În aceeași logică a *glasnosti-ului* și *perestroikăi*, în ianuarie 1991, au fost eliberați și ultimii deținuți politici. Dreptul la grevă a fost, de asemenea, recunoscut. Schimbarea se impunea, încetul cu încetul, și în Albania. Iar strada nu mai dorea, nici aici, doar "simpla cosmetizare", ci transformarea radicală, democratizarea. La 20 februarie 1991, pe străzile Tiranei, 100.000 de oameni participau la un mare miting anti-guvernamental. Situația se transforma sub ochii observatorilor. Astfel că, prin alegerile din 31 martie 1991, primele alegeri libere de după 1946, și-au prezentat candidații 11 partide politice. Iar Partidul Comunist a ieșit învingător – cu peste 65% din voturi – în timp ce Partidul Democrat, una dintre principalele organizații ale opoziției politice, prea puțin cunoscută încă, a obținut puțin peste 25% din sufragii. Ramiz Alia a fost ales, în ciuda absenteismului opoziției de la lucrările Parlamentului, în funcția de președinte. Pe fundal, cu ocazia celui de-al X-lea Congres (13 iunie 1991), Partidul Comunist se hotăra să-și schimbe denumirea, asemeni celorlalte partide frățești din țările vecine în Partid Socialist, pronunțându-se pentru democrație și economie de piață.

În țară s-au manifestat în continuare mari nemulțumiri sociale, din cauza, în primul rând, lipsei locurilor de muncă. Crizele scurcuitează guvernul. După câteva săptămâni de la instalare în urma alegerilor, cabinetul condus de Fatos Nano își prezenta demisia la 4 iunie 1991. Illy Bufi, un comunist moderat, cu

reputație reformistă, își asuma greua sarcină a continuării schimbărilor. Pași serioși se consumă odată cu trecerea timpului: în luna iulie, poliția politică (Sigurimi) a fost desființată și înlocuită cu un organism mult mai democratic; iar la 16 august 1991, statuia lui E. Hodja din Girokaster, locul de naștere al dictatorului, este demolată, situația economică continua să se deterioreze. Conform statisticilor economice, în 1991, producția industrială se redusese cu 50%, importul atingea doar 22%, iar exportul – 33% din previziunile guvernului. Inflația depășea 31%¹⁷⁶. Timp în care manifestațiile de protest nu aveau cum să înceteze. La 10 decembrie 1991, la Tirana, un miting de protest, la care au participat aproape 20.000 de persoane, cerea înlăturarea regimului. Liderul opoziției politice, Sali Berisha, conducătorul Partidului Democrat, acuza Partidul Socialist de obstrucționarea procesului de reforme. La începutul anului 1992, guvernul a fost astfel forțat să demisioneze. Și la doar un an de la precedentele alegeri, forțele politice au hotărât unele noi, stabilite a se desfășura la 22 martie.

După o campanie electorală mult mai agitată, plină de atacuri, dezbateri și polemici, rezultatele scrutinului din 22 martie atestă victoria Partidului Democrat, de opoziție, cu 2/3 din sufragii (62% din voturi), în timp ce Partidul Socialist a înregistrat doar 25%. La 4 aprilie 1992, Ramiz Alia se retrăgea de la conducerea statului, în locul său, a fost ales Sali Berisha, liderul Partidului Democrat (9 aprilie 1992), ce devenea astfel primul președinte necomunist. Și revoluția se putea considera încheiată și în cazul Albaniei.

2.4. Repere cronologice. Momentul 1989

POLONIA

1 Ianuarie - Se introduce termenul de pluralism sindical, constituindu-se, de fapt, astfel quasi-autorizarea "Solidarității".

6 februarie - "Masa Rotundă". Lech Walesa propune încetarea monopolului partidului comunist.

7 Martie - Recunoașterea de către autoritățile comuniste că masacrarea celor 15.000 de ofițeri polonezi în pădurea de Katyn fusese o atrocitate a NKVD-ului.

9 martie - Partidul Comunist renunță la monopolul puterii politice.

5 aprilie - Acord politic între puterea actuală și "Solidaritatea". Legalizarea Organizației; începutul democratizării instituțiilor și structurilor statului.

27-28 aprilie - Vizita lui W. Jaruzelski la Moscova.

4-18 iunie - Alegeri legislative. O înfrângere totală a forțelor comuniste (1 loc în Senat și 1 în Seim).

17 iulie - Reluarea relațiilor diplomatice dintre Polonia și Vatican.

19 iulie - W. Jaruzelski este ales președinte al statului la limită, cu o marjă de doar un singur vot - "președinția consensului".

1 august - Decizia guvernului Rakowski de a liberaliza prețurile produselor agricole produce o creștere vertiginoasă a prețurilor și declanșează numeroase greve și mișcări de protest.

18 august - Reuniunea Comitetului Central al PMUP, la Varșovia; Generalul W. Jaruzelski desemnează un nou premier - Tadeusz Mazowiecki.

24 august - T. Mazowiecki este investit oficial în funcție, dispunând de o largă majoritate în Dietă. El încearcă formarea unui guvern de coaliție în care să fie incluși și membri ai "Solidarității", ai Partidului Unit țărănesc și ai Partidului Democratic.

8 septembrie - T. Mazowiecki prezintă componența cabinetului de coaliție - "Solidaritatea" primește 12 ministere.

9-14 noiembrie - Vizita cancelarului H. Kohl în Polonia.

13-16 noiembrie - Vizita lui L. Walesa în SUA.

23 noiembrie - Prima vizită a lui T. Mazowiecki la Moscova.

29 decembrie - Parlamentul abolește rolul conducător al PMUP și suprimă articolul din Constituție prin care Polonia este numit "stat socialist și popular".

UNGARIA

Januarie - Prima vizită la Budapesta a președintelui SUA, George Bush.

11 ianuarie - Parlamentul adoptă legi referitoare la libertatea de asociere și de întrunire.

10-13 februarie - Reuniunea Comitetului Central al PMSU pentru "reevaluarea" evenimentelor din 1956; este acceptat principiul multipartidismului.

8-10 martie - Sesiune parlamentară. Adoptarea unui nou proiect de reformare a Constituției - alegerea președintelui prin vot universal.

12 aprilie - Remanierea Biroului Politic al PMSU.

2 mai - Deschiderea frontierei cu Austria, închisă după 1966.

8 mai - Kádár János este exclus din Comitetul Central al PMSU.

6 iunie - Funeraliile oficiale ale lui Imre Nagy, împreună cu alți patru eroi ai revoluției din 1956.

6 iulie - Moartea lui J. Kádár (77 de ani).

Iulie - Legalizarea grevelor.

August - PMSU acceptă, în principiu, trecerea la economia de piață.

20 august - Este celebrat, după 40 de ani, Sfântul Ștefan.

10 septembrie - Se aprobă trecerea prin Ungaria a est-germanilor în drumul lor spre Occident.

6-9 octombrie - Congres extraordinar al PMSU. La 7 octombrie PMSU își schimbă denumirea oficială în Partidul Socialist Ungar. Grosz este înlocuit la conducere de către Nyers.

23 octombrie - Republica Populară Ungară devine Republica Ungară.

15 noiembrie - Ungaria aderă la Consiliul Europei.

22 noiembrie - Parlamentul respinge programul economic al guvernului.

26 noiembrie - Referendum privind modalitatea de alegere a președintelui. Viitorul președinte al Ungariei va fi ales de către noul Parlament și nu direct de către electoratul general.

19 decembrie - Demisia premierului M. Nemeth.

R.D.G.

3 august - Bonn-ul intervine în favoarea celor care voiau să părăsească Germania de Est, folosind ca rută de tranzit Ungaria

13 august - Autoritățile vest-germane decid închiderea Ambasadei din Ungaria în care se aflau, la acea dată, peste 180 est-germani.

23 august - Un nou val de refugiați spre Austria. RFG hotărăște închiderea Ambasadei sale din Praga pentru a stopa numărul lor în creștere.

10 septembrie - Budapesta decide să respecte dorința est-germanilor de a-și alege singuri țara de rezidență.

29 septembrie - Refugiați în clădirea Ambasadei RFG din Praga.

1 octombrie - Refugiați est-germani din Varșovia și Praga sosesc în RFG la bordul așa-numitului "vas al libertății".

3 octombrie - RDG decide retragerea cetățeniei pentru toți cei care au intrat în Cehoslovacia fără autorizație de ieșire.

6 octombrie - Vizita lui M. S. Gorbaciov în Berlinul de Est, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la înființarea RDG.

18 octombrie - În urma presiunilor străzii, Honecker îl numește pe Egon Krenz la conducerea partidului și statului est german.

30 octombrie - Vizita lui E. Krenz la Moscova, elogii la adresa programului reformator al lui M. S. Gorbaciov.

6 noiembrie - Publicarea în Berlinul de Est a unui proiect de lege care autoriza trecerea liberă a graniței de 30 de ori pe an

8 noiembrie - Conducerea partidului și statului est-german demisionează.

9 noiembrie - Autoritățile RDG decid deschiderea frontierei.

13 noiembrie - Reuniune în sesiune extraordinară a Parlamentului RDG. Hans Modrow este numit șef al guvernului.

17 noiembrie - H. Modrow își reafirmă opoziția cu privire la reunificarea Germaniei, propunând negocieri pentru o nouă construcție juridică între cele

două state germane. Se propune, ca bază de discuții, Tratatul semnat în anul 1972.

28 noiembrie - Cancelarul vest-german Helmut Kohl prezintă, în Bundestag, un plan structurat în trei etape – analizând perspectivele reunificării germane.

6 decembrie - E. Krenz acordă amnistie deținuților politici. Întrevedere M. S. Gorbaciov - Fr. Mitterand; reunificarea germană stă în centrul discuțiilor. E. Krenz demisionează din funcția de șef al statului și din cea de șef Consiliului Național de Apărare. Manfred Gerlach este numit, interimar, șef al statului.

7 decembrie - Deschiderea, în Berlinul de Est, a lucrărilor Mesei Rotunde între opoziție și Partidul Comunist. E. Krenz anunță că primele alegeri libere vor avea loc la 6 mai 1990.

8-9 decembrie - Summit-ul celor 20 de la Strasbourg, H. Kohl se pronunță pentru demararea procesului de reunificarea celor două Germanii.

17 decembrie - Dizolvarea oficială a Poliției Secrete est-germane (STASI).

20-22 decembrie - Vizita lui Fr. Mitterand în RDG.

CEHOSLOVACIA

15 ianuarie - Importante manifestații în memoria studentului Jan Palach, care s-a sinucis în semn de protest, la 16 ianuarie 1969. Autoritățile intervin în forță - arestarea lui V. Havel.

21 februarie - Condamnarea lui V. Havel la 9 luni de închisoare.

Iulie - Lansarea petiției "Câteva propoziții", un adevărat manifest pentru democratizarea regimului, la care aderă aproape 30.000 de intelectuali.

17 noiembrie - Între 30.000 și 50.000 de demonstranți, dintre care foarte mulți studenți, manifestează în Piața Venceslav. Intervenția violentă a forțelor de ordine.

18 noiembrie - La Praga, peste 200.000 de manifestanți în stradă.

19 noiembrie - Grupările intelectualilor constituie, la inițiativa lui V. Havel, Forumul Civic, propunându-se autorităților deschiderea negocierilor pentru rezolvarea situației critice a țării.

23 noiembrie - La Bratislava, fostul secretar general al Partidului Comunist Cehoslovac, Al. Dubcek, ține un discurs în fața a 50.000 de persoane.

25 noiembrie - Miting de proporții - peste 750.000 de persoane - din partea opoziției.

26 noiembrie - Negocieri între Guvern și Forumul Civic. La inițiativa Forumului se ordonă o grevă generală de 2 ore.

27 noiembrie - Grevă generală. Manifestații în toate orașele importante ale țării. Milioane de oameni în stradă.

28 -29 noiembrie - Parlamentul abolește rolul conducător al Partidului Comunist.

9decembrie - Demisia cabinetului Ladislav Adamec. Marian Calfa, numărul doi în cabinet, este însărcinat cu formarea noului guvern de "uniune națională", în care comuniștii au o reprezentare minoră.

10 decembrie - Gustav Husak demisionează din funcția de președinte al statului, după numirea noului guvern.

15 decembrie - Noua conducere a Partidului Comunist se pronunță pentru dizolvarea tuturor organizațiilor sale din instituțiile statului.

23 decembrie - Demontarea oficială a liniei de fier de la frontiera Cehoslovaciei cu RFG.

28 decembrie - Alegerea lui Alexandr Dubcek ca președinte al Parlamentului.

29 decembrie - Alegerea lui Vaclac Havel, prin plebiscit, în funcția de președinte al Republicii.

BULGARIA

17 ianuarie - Declarația lui Todor Jivkov ziarului *Le Monde* - " în Bulgaria nu poate fi la putere un alt partid decât al nostru".

18-19 ianuarie - Vizita lui Fr. Mitterand în Bulgaria.

20 februarie - T. Jivkov susține în fața intelectualilor că pluralismul nu se poate dezvolta într-o țară care are la bază principiile socialismului.

5 mai - Interpelare a intelectualilor care au adresat Adunării Naționale un proiect privind *glasnosti-ul* și *perestroika*.

20 mai - Confruntări între autoritățile bulgare și minoritatea turcă. Peste 300.000 de bulgari de confesiune musulmană părăsesc țara.

19 octombrie - Pentru prima dată, militanții bulgari pentru drepturile omului primesc permisiunea de a manifesta în Sofia.

23 octombrie - Petăr Mladenov prezintă, în fața Comitetului Central al Partidului Comunist, o scrisoare virulentă împotriva lui Todor Jivkov.

3 noiembrie - Manifestanți pe străzile Sofiei pentru "*democrație*", "*glasnosti*" și referendum.

10 noiembrie - Reuniunea Comitetului Central al Partidului Comunist - T. Jivkov este înlăturat de la conducerea partidului și statului, fiind înlocuit cu Petăr Mladenov (din 1971 - Ministrul Afacerilor Externe).

18 noiembrie - Mari manifestații la Sofia, sărbătorind înlocuirea lui T. Jivkov.

5 decembrie - P. Mladenov se declară în favoarea "unui pluralism de opinie".

11 decembrie - P. Mladenov anunță organizarea de alegeri libere pentru luna mai a anului 1990.

26 decembrie - Discuții între Partidul Comunist și Opoziție, reprezentată de Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD).

29 decembrie - Reuniunea Comitetului Central al Partidului Comunist, având ca ordine de zi problemele etnice; se acceptă folosirea limbii turce și se recunoaște islamismul ca religie în stat.

Evoluția vieții politice din Polonia în ultimii ani ai comunismului. Percepții românești

Ion Constantin

1. Reacții față de "Solidaritatea". Cazul Iulius Filip. Exilul românesc și Sindicatul Liber polonez

Înființarea sindicatului "Solidaritatea", în Polonia, în august 1980, a fost de natură să trezească vii emoții în întreaga lume, inclusiv în celelalte țări socialiste. În România, largi categorii ale populației urmăreau evenimentele cu viu interes prin intermediul posturilor de radio străine, în condițiile în care regimul exercita un control total asupra mass media din țară. Așa cum se arată într-un studiu recent, "pentru cine asculta numai Radiodifuziunea Română, situația din Polonia era foarte calmă, acolo nu se întâmpla nimic, numai din când în când se mai schimbau conducătorii"¹.

Având în vedere condițiile existente în țară, este demn de semnalat faptul că, încă din perioada de început a "Solidarității", un român, Iulius Filip, maistru militar din Cluj-Napoca, a găsit curajul de a trimite o scrisoare de solidaritate cu Sindicatul Liber polonez. Citită în plenul primului Congres al "Solidarității", de la Gdansk, din 27 septembrie 1981, scrisoarea trimisă din Cluj-Napoca și datată la 12 iunie 1981, începea astfel : "Stimate președinte Walesa, Plin de indignare, am luat la cunoștință de scrisoarea C.C. al P.C.U.S. adresată C.C. al P.M.U.P. Sunt un muncitor român și apreciez cu mare satisfacție și bucurie întemeierea primului sindicat independent din țările socialiste, care reprezintă cu adevărat interesele clasei muncitoare poloneze. Este, după părerea mea, începutul unei ere istorice noi, care trebuie să continue, și nu numai în Polonia. Unitatea dumneavoastră de granit sunt convins că nu va fi înfrântă de nici o forță din lume, iar dacă această forță, de oriunde ar veni ea, va încerca să vă lovească interesele, sunt convins că veți ști să loviți fără cruțare. Nimic nu este prea mult când este vorba de interesele «Solidarității», iar ca muncitor român sunt gata de sacrificiul suprem pentru a vă ajuta în lupta împotriva celor care ar încerca să atenteze la cuceririle dumneavoastră de până acum"². În continuare, semnatarul

¹ Eugen Denize, "Radiodifuziunea Română și situația din Polonia anilor '80", în *Omagiul istoricului Florin Constantiniu*, Focșani, Editura Palas, 2003, p. 236.

² Apud Alina Ilinca, "Un român se alătură Solidarității: Cazul Iulius Filip", în *Dosarele Istoriei*, An. XI, nr. 3(115), 2006, p. 57.

scrisorii își exprima acordul cu programul "Solidarității" și arăta că guvernul român din acea vreme "pe plan intern, a făcut grave greșeli în dezvoltarea economico-socială a țării, lucru ce se răsfrânge negativ asupra clasei muncitoare române". Autorul scrisorii compara situația din România cu cea a guvernului Gierek, înainte de cădere și își exprima dorința și rugămintea "să mă înscrieți și pe mine în sindicatul dumneavoastră pentru a cunoaște mai bine programul acestui sindicat și pentru a lua parte activ la îndeplinirea sarcinilor trasate de acesta" ³. În final, Iulius Filip își arăta "încrederea că veți ști, cu tact, iar dacă nu prin luptă, să vă apărați și întăriți cuceririle de până acum. Este singura libertate a clasei muncitoare poloneze pe care n-o poate înfrânge nimeni. Sunt alături de dumneavoastră, întotdeauna. Cu admirație deplină față de toți membrii «Solidarității»", după care urma semnătura autorului scrisorii, care-și dădea, la sfârșit, adresa exactă ⁴. Apreciat drept un răspuns la apelul polonezilor către muncitorii din celelalte țări socialiste, prin care se angajau să sprijine înființarea de organizații similare, evenimentul legat de scrisoarea lui Iulius Filip a fost comentat în termeni laudativi de către postul de radio "Europa Liberă" și de către prestigiosul cotidian parizian "Le Monde". Devenit cunoscut pentru curajul său prin intermediul presei occidentale, în România, însă, Iulius Filip avea să se confrunte cu cea mai grea perioadă din viața sa. Urmărit informativ de către Securitate, încă din februarie 1981, pentru "manifestări deosebit de grave la adresa orânduirii socialiste", clujeanul a plătit scump pentru curajul său, Tribunalul Militar condamându-l, în februarie 1982, la 8 ani de detenție, din care avea să execute 5 ani și 4 luni ⁵.

Dacă înființarea sindicatului "Solidaritatea", în Polonia, în august 1980, a fost receptată cu reticență și chiar cu ostilitate de regimul comunist din România, aflat într-un proces tot mai acut de degradare, în schimb românii din țară, ca și cei din exil, au perceput înființarea primului Sindicat Liber ca pe un eveniment de natură să resuscite speranțele redobândirii libertății popoarelor din Europa Central-Răsăriteană, aflate sub dominația sovietică. Evoluțiile din Polonia erau atent urmărite și descifrate în publicațiile exilului românesc, precum "Țara și exilul. Curier informativ al mișcării legionare", care consemna: "Până când scriem acest articol, la sfârșitul anului 1980, evenimentele din Polonia par să se orienteze spre o partidă de «remi». Nici Sindicatele Libere nu se avântă peste o anumită limită, mulțumindu-se cu cuceririle de până acum, și nici rușii nu cutează să intervină direct de teama unor reacții internaționale.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Vezi pe larg *Ibidem*, p. 57-60. La manifestările de la Varșovia și Gdansk, din august 2005, prilejuite de aniversarea a 25 de ani de la crearea Sindicatului Liber, Iulius Filip a fost omagiat alături de alți eroi ai "Solidarității" pentru gestul său din 1981, iar la 13 decembrie același an, ambasadorul Republicii Polone la București, Jacek Paliszewski, i-a înmănat "Crucea de Cavaler al Ordinului pentru Merit al Republicii Polone"

Dar această situație e strict provizorie. Sovietele și întreg blocul comunist nu se vor împăca niciodată cu ideea Sindicatelor Libere, neintegrate în partidul comunist, și care să poată apăra când vor drepturile muncitorești. Dominația partidului comunist în orice țară din lume se exercită totalitar, adică nici o particulă din viața Statului și a societății nu se poate afirma independent de controlul partidului. «Sindicatul Libere», din punctul de vedere al doctrinei comuniste, este o aberație, o breșă gravă în sistemul lor de guvernare, care poate amenința întreaga lor structură din estul-european⁶. În opinia publicației citate, conducerea de la Moscova aștepta un moment prielnic pentru a restabili "ordinea" în Polonia, momentul intervenției ca atare depinzând de două "necunoscute": prima era obținerea unor garanții suficiente că "OTAN-ul (NATO-n.a.) nu se va amesteca în «afacerile interne» ale Pactului Varșoviei, drumul va fi liber ca tancurile sovietice să mărșăluiască, răstignind din nou acest popor-martir al istoriei"; a doua consta în reacția poporului polonez în fața invaziei sovietice: "Dacă se va produce o ridicare în masă a acestui popor puternic de 35 milioane de oameni, unit în credință și aspirații, ce se va întâmpla? Vor fi sute de fabrici care vor deveni tot atâtea fortărețe de rezistență. Represiunea va trebui să fie crâncenă și de lungă durată. Îi convine Rusiei în aceste momente să creeze și în Europa un nou Afganistan?"⁷. Urmărind pas cu pas evenimentele din Polonia, aceeași publicație consemna într-un articol apărut în numărul pe martie-aprilie 1981, următoarele: "Contrar unor sumbre pronosticuri, rușii n-au intervenit în Polonia, deși au concentrat forțe masive la frontierele ei. Pentru a masca planul lor de a invada Polonia, au recurs la acoperirea «manevrelor militare» ale Pactului Varșoviei. Acestea au făcut manevrele anunțate, dar n-au trecut la represalii contra «rebelilor»"⁸. Cauzele acestei schimbări de atitudine erau astfel identificate: "un Papă polonez la Roma și amenințările Occidentului cu represalii diplomatice și economice. Nu-i era ușor lui Brejnev să renunțe la grâul lumii libere, la împrumuturi și la tehnologie. Dar motivul principal pentru care Rusia a amânat aplicarea soluției dure în Polonia, trebuie căutat în eșecul atentatului contra lui Reagan... Salvarea lui miraculoasă l-a determinat din nou pe Brejnev să adopte o atitudine prudentă"⁹. Eșecului atentatului contra președintelui Reagan i s-a adăugat cel împotriva Papei Ioan Paul al II-lea. Motivele tentativei de asasinat asupra Suveranului Pontif erau astfel explicate de publicația "Țara și exilul..." din mai-iunie 1981: "Pentru că (Papa – n.a.) reprezintă sprijinul principal al rezistenței populare din Polonia. Iar Polonia nu e un satelit oarecare, ci piesa-cheie a Pactului Varșoviei. Biruie în Polonia formula «contra-revoluționară»,

⁶ "Țara și exilul", Madrid, anul XVII, nr. 1-2, Noiembrie-Decembrie 1980, p. 6-7.

⁷ *Ibidem*, p. 7.

⁸ *Idem*, Anul XVII Nr. 5-6, Martie-Aprilie 1981, p. 5.

⁹ *Ibidem*.

întreaga întocmire politico-militară a U.R.S.S. din Europa răsăriteană se prăbușește... Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de identitatea atentatorilor. Aceștia sunt manipulați de la distanță de serviciile secrete de la Moscova¹⁰.

Publicațiile exilului românesc au prezentat amplu momentele dramatice prin care trecea poporul polonez, odată cu instituirea Legii Marțiale, în decembrie 1981, ele fiind menționate și în mesajul Regelui Mihai I către exil, lansat cu ocazia Anului Nou 1982: "S-a scurs încă un an de încercări și încordări crescânde, sfârșindu-se tocmai în așteptarea Crăciunului prin culminarea lor în tragedia poporului prieten polonez"¹¹.

Deosebit de interesant pentru forța de previziune ce se degajă din analiza făcută în legătură cu situația din Polonia este un articol publicat în B.I.R.E., la Paris, în iunie 1982, din care am reținut următoarele: "Un an greu s-a încheiat rău. Polonia este ocupată. Polonia însă nu este și nu poate fi învinsă. Poporul cu structura demografică cea mai tânără din Centrul Europei a dovedit o uimitoare maturitate politică. Pas cu pas a smuls concesiile de la un regim care se descompune și a pus totodată bazele unei societăți postmarxiste, nu numai pentru Polonia, ci pentru întreaga Europă de Est, de Centru și chiar poate de Vest. Piedicile majore de care ne izbim în lupta împotriva comunismului au fost, multă vreme, antagonismele naționale, lipsa unei concepții de viitor și a unor instituții care să poată înlocui pe cele existente în sistemul totalitar. Revoluția ungară din 1956 a fost cu precădere națională. Tentativa cehoslovacă din 1968 s-a desfășurat mai cu seamă în cadrul partidului comunist. Mișcarea poloneză a spart aceste bariere pentru prima dată. Plasându-se pe plan economic și social, Solidaritatea capătă un ecou irezistibil. În decursul celor peste cinci sute de zile, din august 1980 până la 13 decembrie 1981, principiile Solidarității s-au precizat și s-au răspândit în toată Europa. Există pentru prima oară baza unei acțiuni comune tuturor popoarelor europene, inclusiv poporul rus. Timpul ca aceste idei să fie însușite de popoarele Europei rămâne firește imprevizibil, dar ele nu mai pot fi stăvilite. Solidaritatea nu este o întoarcere la trecut, ci un pas enorm către viitor"¹². După ce arată că acțiunea poloneză s-a desfășurat în afara partidului și a securității, care au fost incapabile să infiltreze în mod eficace sindicatele libere, dar nici acestea nu au avut răgazul să paralyzeze armata poloneză sau să neutralizeze tot sistemul totalitar, articolul conchide că lupta polonezilor nu este numai a lor, "ci și a celor 450 de milioane de oameni care trăiesc între Berlin și Vladivostok...Suntem convinși că vom învinge"¹³.

¹⁰ *Idem*, Anul XVII Nr. 7-8, Mai-Iunie 1981, p. 4.

¹¹ "F.R.P." – Presa Liberă Română. Bilunar de știri și comentarii, Director : Ion Rațiu, Londra, Vol. XXVII, Nr. 1, 17 Ianuarie 1982, p. 1.

¹² "B.I.R.E. Buletin de Informație pentru Români în Exil", Paris, Anul 35, Nr. 749 din 16 ianuarie 1982, p. 1.

¹³ *Ibidem*.

2. Răcirea relațiilor oficiale dintre R.S. România și R.P. Polonă în anii '80

În condițiile crizei acute de sistem din Polonia, la începutul anilor '80, relațiile dintre București și Varșovia înregistrează o răcire semnificativă. Odată cu apariția "Solidarității", Ceaușescu acuză "fenomenele negative" din țările socialiste și denunță "dezideologizarea" relațiilor internaționale. Astfel, se ajunge ca în perioada 1980 – 1981 Ceaușescu să ceară Moscovei, în mod repetat, organizarea unei conferințe a partidelor comuniste cu scopul adoptării unei poziții unice privind evenimentele din Polonia și intervenția țărilor socialiste în această țară, în cazul în care Varșovia nu va fi în măsură să țină sub control situația. În perioada 1980 – 1985, după 25 de ani de obstrucționare a inițiativelor sovietice, România aderă la "doctrina Brejnev", arătându-se mult mai radicală decât Uniunea Sovietică în propunerile sale de restaurare a ordinii¹⁴.

Evoluțiile din Polonia, dificultățile regimului comunist și activitatea "Solidarității" erau o deosebită preocupare a conducerii de la București, apreciindu-le ca pe o "gravă amenințare la adresa valorilor socialismului". "Pentru impenitenții staliniști români – arată Vladimir Tismăneanu – Solidarnosc reprezenta un pericol mortal. În această privință, nu existau nici un fel de divergențe între Ceaușescu și dogmaticii de la Praga (Gustav Husak, Vasil Bilak, Milos Jakes) sau din Berlinul răsăritean (Erich Honecker, Erich Mielke). Tragedia română consta însă în faptul că antisovietismul oficial, combinat cu tehnici specifice de condiționare și intimidare psihologică, au amortizat conștiința radicală anticomunistă și că România a fost țara din blocul sovietic cea mai puțin afectată de exemplul polonez. Oricum, merită amintit că regimul de la București l-a trimis să raporteze (pentru uz intern) pe Dumitru Tinu, ziarist de vârf al Scânteii, vorbitor de limbă rusă și capabil să urmărească atent evoluțiile poloneze..."¹⁵.

La începutul anilor '80, Ceaușescu și-a făcut iluzia că generalul Jaruzelski ar putea fi un "salvator" al socialismului. Acest aspect este evidențiat de convorbirile purtate la București, în ziua de 4 iunie 1982, cu W. Jaruzelski. Peste doi ani, la 7-8 iunie 1984, N. Ceaușescu a efectuat o vizită oficială la Varșovia, unde a avut, din nou, convorbiri cu W. Jaruzelski. Cu acest prilej au fost semnate Declarația comună și Programul de lungă durată al dezvoltării colaborării economice și tehnico-științifice româno-polone.

Analizând problemele vieții internaționale, N. Ceaușescu și W. Jaruzelski și-au exprimat "îngrijorarea în legătură cu înrăutățirea situației politice din lume,

¹⁴ Cosmin Popa, *Fazele comunismului românesc*, în "Dosarele Istoriei", nr. 8(84), 2003, p. 19.

¹⁵ Vladimir Tismăneanu, "Solidaritatea și renașterea societății civile", în Revista "22", Anul XIV, Nr. 807 din 23 august-29 septembrie 2005, p.7

în urma accentuării politicii imperialiste de intensificare a cursei înarmărilor, de forță și dictat, de amestec în treburile interne, de știrbire a independenței și suveranității naționale, a menținerii stărilor de război în diferite părți ale lumii, deteriorării legăturilor economice reciproc avantajoase, înrăutățirii situației economice a țărilor în curs de dezvoltare“. Este exprimată ”convingerea fermă a României și Poloniei că este posibil și trebuie să triumfe politica rațiunii, a înțelegerii și securității internaționale“¹⁶, iar ”întărirea păcii, încrederii și colaborării internaționale reclamă respectarea strictă în relațiile dintre state a principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor, renunțării la forță și la amenințarea cu forța și neamestecului în treburile interne ale altor țări“¹⁷.

Relațiile oficiale româno-polone cunosc o răcire considerabilă după 1985, când noul lider sovietic Mihail Gorbaciov adoptă politica de glasnosti (transparentă) și perestroika (reconstrucție). În timp ce, în Polonia, noul curs inițiat de Gorbaciov a accentuat procesul reformelor, la București aceste schimbări au fost privite cu ostilitate, regimul Ceaușescu devenind tot mai rigid și conservator.

Odată cu noua politică internațională a lui Gorbaciov, luările de poziție ale lui N. Ceaușescu – apreciate, cândva pentru independența față de Moscova – își pierduseră originalitatea și influența.

Încălcarea drepturilor omului în România se afla într-un contrast tot mai evident cu evoluțiile din Polonia, devenind subiect de proteste internaționale, fapt ce arunca o lumină negativă asupra regimului de la București. În aceeași perioadă, Jaruzelski se bucura de sprijinul declarat al lui M. Gorbaciov, beneficiind, totodată, de un viu interes din partea statelor occidentale. Jean-François Soulet constata că pentru a înțelege preferințele politice ale lui M. Gorbaciov ”este suficient să se observe atitudinile sale amicale față de Jaruzelski și, dimpotrivă, aerul posomorât pe care îl afișa alături de János Kádár în iunie 1986 sau alături de N. Ceaușescu în mai 1987 la București“¹⁸.

Evenimentele de la Brașov, din noiembrie 1987, au stârnit o vie emoție în rândul opiniei publice din Polonia, ca și din întreaga lume. În mai multe capitale europene au avut loc demonstrații de protest în fața ambasadelor R.S. România. La Varșovia, în ziua de 1 februarie 1988, miliția a intervenit pentru a-i împiedica pe manifestanți – printre care Zbigniew Bujak și Jan Józef Lipski, șeful Partidului Socialist, ilegal, din Polonia, să se apropie de Ambasada R.S. România. Tinerii

¹⁶ *Istoria politicii externe românești în date* (Coord. Ion Calafeteanu), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 541.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 312.

care purtau pancarte și banderole cu "Solidaritate cu muncitorii români de la Brașov" au fost împrăștiați. Într-o declarație semnată de 49 de opozanți polonezi se spune : "... știm cât de mare este prețul ce trebuie să-l plătiți pentru dreptul la demnitatea umană, pentru dreptul de a trăi fără foame și fără teroare" și continuă : "Suntem profund convinși că visul nostru comun, o Europă Centrală liberă și democratică, se va împlini"¹⁹.

Adversar înverșunat al ideii de revizuire a structurilor existente, liderul de la București era tot mai preocupat de situația din Polonia, resimțită ca un pericol potențial la adresa "valorilor socialismului". În seara de 19-20 august 1989, după victoria în alegerile din Polonia a opoziției și numirea în fruntea guvernului a lui Tadeusz Mazowiecki – primul premier necomunist într-o țară membră a Pactului de la Varșovia - N. Ceaușescu adresa o scrisoare conducerilor de partid din toate țările socialiste, în care exprima îngrijorarea față de soarta socialismului în Polonia, față de obligațiile acestei țări ca aliat și eventualele implicații ale evenimentelor în Polonia pentru interesele comunității statelor socialiste²⁰. El declara că participarea la guvernare a reprezentanților "Solidarității" servea "celor mai reacționare cercuri imperialiste" și era "nu numai o problemă internă a Poloniei, ci se referă la toate țările socialiste". Apoi reproșă că "transformările care au loc în Polonia constituie o lovitură serioasă pentru Tratatul de la Varșovia, creează pentru aceasta un mare pericol și că reprezintă un sprijin puternic pentru N.A.T.O."²¹.

Răspunsul părții polone la scrisoarea lui N. Ceaușescu nu s-a lăsat așteptat. În seara zilei de 21 august 1989, ambasadorul român la Varșovia, Ion Teșu, a fost convocat la C.C. al P.M.U.P., unde a fost primit de W. Natorf, secretar al C.C. cu probleme internaționale, și de B. Kulski, ministru adjunct la M.A.E. Liderii polonezi au fost surprinși de reproșurile cuprinse în declarație, cu atât mai mult cu cât aceasta fusese transmisă și liderilor altor țări din Pact. "Noi ne așteptăm la sprijin, în situația grea pe care o avem, și nu la critici" – a arătat W. Natorf²². Conducerea P.M.U.P. a remis o notă unde erau respinse, punct cu punct, aserțiunile lui N. Ceaușescu, socotite a fi în contradicție cu comunicatul recent încheiatei consfătuiri de la București a Consiliului Politic Consultativ al statelor participante la Tratat, care stipula că "nu există nici un fel de modele universale ale socialismului și că nimeni nu dispune de monopolul adevărului, construcția societății noi este un proces creator care se desfășoară în fiecare

¹⁹ Art. 1 februarie 1988 – lupta unitară pentru libertate a Europei de Centru și de Est (URSS), în "Lupta. Le combat", Director : Mihai Korné, Redactor : Antonia Constantinescu, Paris, Nr. 94 din 7 februarie 1988, p. 1.

²⁰ Dumitru Preda, Mihai Retegan, 1989. *Principiul Dominoului*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, p. 165.

²¹ *Ibidem*, p. 166.

²² *Ibidem*, p. 165.

țară, în conformitate cu tradițiile și necesitățile sale²³. În notă se mai arăta că ”transformările care au avut loc în Polonia și în alte țări socialiste nu încalcă cu nimic interesele României, ci dimpotrivă servesc întăririi socialismului în lume, revenirii la vitalitatea ideilor socialismului și a forței lor de atracție, și prin aceasta nu dă Partidului Comunist Român motive să vină, nici față de celelalte partide comuniste și muncitorești, cu aprecieri și concluzii de acest gen referitoare la situația din Polonia, prezentate în declarația dată²⁴. În final se arăta disponibilitatea liderilor polonezi de a ”împărtăși cu P.C.R., în mod deschis și sincer, experiențele și aprecierile noastre“, exprimându-se speranța că ”aceasta va permite tovarășilor români să înțeleagă mai bine condițiile noastre și să-și reconsidere aprecierile de până acum, în interesul suprem al colaborării celor două partide și state²⁵.

La rândul său, P.M.S.U., ”fratele“ maghiar întru înnoire al P.M.U.P., sublinia în răspunsul său din 24 august că ”a luat cunoștință cu consternare și fără a fi de acord cu conținutul“ de mesajul român ”prin care se urgentează o acțiune comună «folosind toate mijloacele în vederea împiedicării lichidării socialismului în Polonia»... În cadrul relațiilor noastre pe linie de partid și de stat nu-și au locul datul de lecții, insinuările, calificările, precum și adoptarea de hotărâri comune, obligatorii, care să joace un rol hotărâtor în viața politică internă din țările noastre. S-a terminat definitiv cu valabilitatea amestecului militar sau cu orice alte mijloace ale unei țări în problemele interne ale alteia, cu perioada așa-numitei dictaturi Brejnev... Punctul de vedere românesc este de neînțeles dacă avem în vedere, în mod deosebit, sistematica abordare publică de către România a principiilor neamestecului în treburile interne, suveranității, a relațiilor dintre țările socialiste. Poziția românească de acum este în totală contradicție cu unghiul de vedere exprimat de principiile de mai sus, pe baza cărora, de exemplu, România și-a stabilit, în 1968, politica referitoare la evenimentele din Cehoslovacia²⁶.

În toamna anului 1989 – când regimurile totalitare de extremă stângă din Europa se prăbușeau - România era izolată total pe plan internațional, inclusiv în raport cu țările Tratatului de la Varșovia, având un regim refractar la orice reformă democratică. Faptul a ieșit în evidență la Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român, din noiembrie 1989, când Nicolae Ceaușescu a fost reales secretar general . Cu acest prilej, liderul român, ieșind din textul scris al raportului său, a denunțat cu vigoare pactul Molotov-Ribbentrop, adresând

²³ *Ibidem*, p. 167.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 171; Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, București, Editura Corint, 2002, p. 316.

o chemare la "anularea tuturor tratatelor încheiate cu al treilea Reich și la eliminarea totală a consecințelor celui de al doilea război mondial" – aluzie la faptul că, dacă Moscova va continua să facă presiuni pentru un curs reformist în România, Bucureștiul va stimula sentimentele naționale și tendințele separatiste din R.S.S. Moldovenească²⁷.

Referindu-se la desfășurarea Congresului al XIV-lea al P.C.R., ziarul polonez "Gazeta Wyborcza" din 27 noiembrie 1989 scria : "Ceva vâlvă a creat doar chemarea lui Ceaușescu la anularea tuturor tratatelor încheiate cu al treilea Reich și la eliminarea totală a consecințelor celui de-al doilea război mondial. Corespondenții occidentali au văzut în această formulare propunerea de schimbări teritoriale. S-a amintit, că una din consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov a fost ocuparea, în anul 1940, de către Uniunea Sovietică a unei părți a teritoriului românesc: a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Din teritoriile alipite a fost creată Republica Moldovenească. Problema a devenit zgomotoasă"²⁸. În articol se mai arăta că "poziția părții sovietice a fost prezentată de comentatorul Agenției Tass, Iuri Gavrilov", a cărui opinie era că "nici un om politic responsabil nu poate pune la îndoială granițele europene postbelice"²⁹.

În decembrie 1989, valul care arunca peste bord regimurile totalitare ajunsese la granițele României și era nevoie doar de o scânteie pentru ca și aici nemulțumirea populară să se reverse. Acea scânteie s-a aprins la Timișoara, în ziua de 16 decembrie, și s-a extins "în toată țara".

În semn de solidaritate cu evenimentele revoluționare din România, în după-amiaza zilei de 20 decembrie 1989, în fața Ambasadei române din Varșovia a avut loc o manifestație, la care au participat peste 300 de persoane, reprezentând partide și organizații politice (Confederația Poloniei independente – KPN, Partidul Independent al Verzilor, Asociația Independentă a Studenților – NZS), precum și reprezentanți ai conducerii "Solidarității"³⁰.

3. Concluzii

Exemplul "Solidarității" a fost contagios, inspirând seria de revoluții anticomuniste din Europa Centrală și de Est, cunoscute sub numele de Toamna Națiunilor (JesieD Ludów). Se poate spune acum, privind cu atenție la efectele momentului respectiv, că în august 1980 s-a produs breșa decisivă și ireversibilă în structura regimurilor poststaliniste din Europa Centrală și de Est. Modelul Sindicatului Liber polonez a fost preluat, pe diverse căi, de grupurile de opoziție

²⁷ *Ibidem*, p. 355 – 356; Adrian Pop, *op. cit.*, p. 317.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 356.

³⁰ *Ibidem*, p. 471 – 472.

din blocul răsăritean, fapt care a provocat prăbușirea comunismului est-european și care a contribuit la dizolvarea Uniunii Sovietice la începutul anilor '90. A fost gestul de pionierat al unui nou fel de politică în Europa de Est (și nu numai acolo): o politică de autoorganizare socială și de negociere a tranziției dinspre comunism. Figurile, formele și problemele anilor 1980-1981 în Polonia erau fundamental deosebite de tot ce cunoscuse Europa de Est între 1949 și 1979; în multe privințe, acestea le prevesteau pe cele care au ieșit la iveală în toată Europa de Est în 1989.

Faptul că Polonia a fost prima țară în care ideologia comunistă a intrat în declin, în mod evident și ireversibil nu este, desigur, întâmplător. Dacă luăm în analiză doar perioada secolului al XX-lea, cel al totalitarismelor de dreapta și de stânga, să nu uităm – așa cum amintea Leszek Kolakowski, într-un studiu recent – că Polonia a fost ”prima țară care a înfrânt Uniunea Sovietică la scurt timp după revoluție (bolșevică –n.a.), a salvat Europa de pericolul comunismului și probabil că a confirmat noțiunea hegeliană potrivit căreia în orice formă istorică pot fi distinse de la început rădăcinile propriului sfârșit. Polonia a fost singura țară invadată de armatele aliate ale lui Hitler și Stalin; această invazie a declanșat cel de-al doilea război mondial. A fost prima țară care a luptat cu Al Treilea Reich și una dintre cele două țări ocupate (alături de Iugoslavia) care au continuat rezistența armată împotriva invadatorilor germani. După război, sub conducerea comunistă, a fost prima țară care a dezvoltat, la nivel de masă, o mișcare cu caracter critic, articulată ideologic, care a culminat în 1956 prin schimbarea conducerii și prin desemnarea, pentru prima dată, a unui lider de partid comunist fără investitura Moscovei, sfidând într-adevăr Kremlinul. Dezamăgirea nu a întârziat să apară. A fost prima țară în care ideologia comunistă a intrat în declin, în mod evident și ireversibil. Și a fost prima țară în care o mișcare civică de mase, ”Solidarnosc”(”Solidaritatea”), a apărut și s-a întins ca focul asupra întregii țări în 1980, aproape distrugând mașinăria statului comunist. Polonia a fost cea dintâi (și singura) țară unde, în 1981, a fost impusă în mod deschis o dictatură militară în momentul în care a devenit evident că partidul comunist se prăbușea. Or, mișcarea democratică de opoziție a supraviețuit, în ciuda represiunilor în masă; era hotărâtă să conteste din nou regimul. Polonia a fost singura țară în care autoritățile comuniste s-au văzut silite să organizeze un referendum, pe care l-au pierdut. A fost prima țară care i-a obligat pe conducătorii comuniști să organizeze alegeri parțial libere, ale căror rezultate au fost atât de devastatoare, încât au dus la colapsul partidului și la formarea primului guvern necomunist într-o țară comunistă...”³¹.

³¹ Leszek Kolakowski, ”Printre patetice ruine”, în vol. *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 69.

Dacă ne referim strict doar la perioada comunistă, este evident faptul că, față de celelalte țări socialiste, Polonia a constituit, în multe privințe o excepție, datorită "eșecului" ei de a realiza o revoluție stalinistă împotriva țărănimii și împotriva Bisericii, dar mai ales datorită apariției memorabile din punct de vedere istoric a unei societăți alternative, "Solidaritatea". Fără a însemna că întreaga istorie mai veche sau mai nouă a Poloniei a fost o neîntreruptă paradă de virtute și curaj, totuși, rolul ei de deschizător de drum în descompunerea lentă a sovietismului nu poate fi negat.

Pe de altă parte, epopeea "Solidarității" sau, în general, istoria recentă a Poloniei a dovedit falsitatea presupunerii că totalitarismul poate fi distrus numai din exterior, că nu există forțe interne capabile să învingă sistemul totalitar. S-a demonstrat, dimpotrivă faptul că, prin constituirea organizațiilor independente, societatea poate eroda totalitarismul din interior. Aceasta a fost posibilă în Polonia, datorită faptului că acolo mișcarea pentru autoorganizarea societății începuse cu mulți, mulți ani înainte de apariția "Solidarității". Triumful societății civile poloneze a inaugurat faza finală a prăbușirii totalitarismului de stânga de tip sovietic. Din acel moment, se poate spune că sensul procesului devenise clar și ireversibil, chiar dacă timpul scurs de atunci dovedește că ritmul eroziunii este diferit în funcție de diverse variabile internaționale și interne, specifice fiecăreia dintre țările foste comuniste în parte.

Deosebirile frapante dintre evoluțiile din Polonia și România în anii '80 se pot explica prin vigoarea sau fragilitatea tendințelor reformiste din interiorul partidului, anterioare anului 1989, precum și prin tradițiile de opoziție față de regimul comunist. În Polonia, ca și în alte țări foste socialiste din Europa Centrală, revoluția a fost treptată și pașnică, iar schimbările radicale au rezultat prin negocieri între exponenții luminați ai elitelor conducătoare și reprezentanții moderați ai opoziției. Dintr-o serie de cauze care nu fac obiectul analizei propuse în articolul de față, în România, revoluția anticomunistă din decembrie 1989 s-a desfășurat în condiții deosebit de dramatice, fiind practic singura "revoluție sângeroasă" din țările care au aparținut blocului sovietic.

ÎNCEPUTURILE VIEȚII POLITICE DEMOCRATICE DUPĂ 1989. STUDIU DE CAZ: ROMÂNIA

Georgiana-Margareta Scurtu

Din perspectiva democrației înțelese ca alegere liberă, la intervale periodice, a guvernanților de către guvernați, partidele politice sunt instituțiile cu rol esențial în asigurarea eficientă a organizării și conducerii societății. Partidele politice moderne au apărut la începutul secolului al XIX-lea, dezvoltându-se odată cu apariția votului universal, diversificându-se și într-o gamă largă de tipuri și orientări doctrinare. Astăzi, ele constituie condiția *sine qua non* a democrației reprezentative.

Partidele politice reprezintă instituționalizarea, în forme diverse, a intereselor și valorilor politice. Ele sunt grupări organizate și stabile, care conștientizează și exprimă interesele unui anumit grup social în competiția pentru cucerirea și exercitarea puterii în cadrul comunității, deosebindu-se de alte organizații, care urmăresc, doar, să influențeze exercitarea puterii. Membrii unui partid politic împărtășesc aceeași concepție doctrinară, subscriind la un set comun de valori și obiective cuprinse în platforma-program și acționează în scopul cuceririi puterii pentru realizarea programului propriu, o dată cu aplicarea efectivă a guvernării sociale. Totodată, orice partid politic înfățișează obiectivele sale ca fiind expresia intereselor societății în ansamblul ei sau a unei anumite părți majoritare a comunității umane, iar concomitent, programul său se întemeiază pe o anumită filosofie și doctrină politică (liberală, conservatoare, social-democrată, populară, ecologistă etc.). În acest sens, David Hume sublinia că, dacă programul unui partid îndeplinește un rol esențial în faza inițială, ulterior organizația trece pe primul plan, iar Benjamin Constant aprecia ca unic factor definitoriu pentru partidul politic comunitatea de doctrină³². Caracteristic demersurilor ideatice privind definirea partidelor politice este faptul că elementul structural-organizațional a fost transformat în factor explicativ determinant în constituirea partidelor de numeroși analiști ai fenomenului politic, de la Maurice Duverger, la Moisei Ostrogorski, Roberto Michels și Pierre Pactet. La rândul

³²„Un partid este o reuniune de oameni care împărtășesc aceeași doctrină politică" *apud* Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Paris, Armând Colin, 1973, p. IX

lor, Joseph LaPalombara și Myron Weiner³³, inventariind trăsăturile definitorii ale organizației partizane, au stabilit patru caracteristici ireductibile ale acesteia:

1) reprezintă o organizație durabilă, care are o speranță de viață politică superioară liderilor săi. Prin satisfacerea acestei cerințe se elimină clicile, clientelele, facțiunile sau camarilele. Bineînțeles, partidele politice pot fi fondate de un șef carismatic, dar în această situație ele trebuie să facă dovada că au capacitatea de a supraviețui;

2) o organizație completă, în sensul că ea trebuie să se întindă de la nivelul central până la eşaloanele locale; prin acest criteriu se realizează deosebirea dintre un partid politic și un simplu grup parlamentar;

3) voința deliberată de a exercita în mod direct puterea, singur sau cu alte partide, la nivel local/și național, în sistemul politic existent, sau într-un sistem politic nou; acest criteriu diferențiază partidele de grupurile de presiune, acestea din urmă căutând doar să influențeze puterea, nu s-o dețină;

4) voința de a căuta sprijin popular atât la nivelul militanților, cât și al alegătorilor; prin acest criteriu, partidele se disting de cluburi (fie acestea și politice), care rămân în general închise în ele înseși din punct de vedere organizațional, chiar dacă au multiple schimburi informaționale cu exteriorul.

Am menționat că partidele politice sunt, înainte de toate, asociații/uniuni de tip voluntar. Relevarea acestei caracteristici este stringentă în mod special azi, în imediata descendență a regimului totalitar. Căci o organizație politică, îndeplinind atribuțiile mai sus menționate, dacă nu se bazează pe un proces de constituire de tip liber și nu se dezvoltă pe voluntariat, ci, dimpotrivă, pe constrângere, nu poate fi un partid politic în sensul propriu al cuvântului. Partidele unice din lumea comunistă nu erau, la rigoare, partide politice; procedeele lor de înregimentare nu aveau, în general, nimic în comun cu persuasiunea ori aderența liberă; alegerile, pe de altă parte, erau departe de a fi libere și, deci, de a pune în vreun fel în chestiune continuitatea guvernării. Cum erau alegerile, așa erau și partidele comuniste. Prin urmare, dacă primele erau un truc, partidele nu aveau cum să fie altfel. De aceea s-a vorbit în cazul unei țări comuniste de partid-stat, tocmai pentru a sublinia distincția de un partid politic, care acționează într-o democrație. Iată de ce un partid comunist este un partid politic într-o democrație, pentru că aici se organizează și acționează după reguli care-l transcend; în schimb, el este partid-stat într-un regim totalitar, pentru că nu recunoaște nici legitimitatea și nici dreptul la existență al unui partid concurențial și, în consecință, elimină existențial orice alteritate politică. Asemenea organizație, al cărei unic rol conducător în Stat

³³ Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1974, p. 6

este stipulat constituțional în termenii eternității, nu poate fi un partid, în sensul democrației reprezentative³⁴.

Trebuie să adăugăm și contradicția în termeni pe care o reprezintă noțiunea de partid unic. Sintagma de partid politic a păstrat, totuși, o legătură profundă cu etimonul ei, latinescul *pars*; *partid*, *party*, *părți*, *Partei*... cuvântul trimite în toate cazurile la ideea de parte dintr-un întreg. Or, întregul nu poate fi reductibil la o singură parte decât cu prețul mutilării; în concluzie, un întreg, în cazul nostru un sistem politic sau un sistem de partide, presupune în chip firesc mai multe părți, deci mai multe formațiuni partizane³⁵.

Sistematizând, apreciem că partidelor politice îndeplinesc în principal patru funcții:

1) de mediere între puterea politică (guvern) / cetățeni. Partidele politice îndeplinesc un rol de interfață dintre Stat și societatea civilă, organizând trendurile haotice, respectiv educând cetățenii în spiritul răspunderii politice. Astfel, sunt create premisele ca populația să se manifeste ca subiect al puterii, iar rolul partidelor politice devine esențial, întrucât numai ele fac posibilă desfășurarea proceselor democratice complementare ale sistemului reprezentativ. Prin funcția de mediere, partidele politice acționează ca principali factori de ordine în confuzia creată inevitabil de o multitudine de votanți și, totodată, un mijloc esențial de educare politică a cetățenilor. Această funcție este potențată la maximum, în special în timpul campaniilor electorale.

2) doctrinară, elaborând programe și platforme politice pentru a se prezenta în fața alegătorilor cu un discurs coerent și sistematizat. Obiectivele majore ale activității unui partid politic sunt motivate, pornind de la un ansamblu de principii și idealuri, care rezultă din concepții politice, filosofice, doctrinare, la care aderă susținătorii săi. Devine decisivă pentru valoarea unui partid politic elaborarea programului, prin parcurgerea unor etape corelative precum: prezentarea obiectivelor fundamentale; elaborarea strategiei capabile să asigure finalizarea obiectivelor în competiția cu celelalte formațiuni; precizarea programului operațional, a etapelor concrete și a mijloacelor de realizare a obiectivelor propuse. Funcția doctrinară a partidelor politice asigură orientarea mai ușoară a electoratului, conștientizarea apartenenței la un anumit grup.

3) informativ-formativă, partidele politice fiind principalii actori ai comunicării, parteneri ai mass-media. Acestea concentrează mase de indivizi polarizați, prin sfere de interese, a căror finalitate se instituie ca o motivație cauzală a acțiunii politice, raportată la puterea de stat existentă, la regimul politic din cadrul comunitar dat. În acțiunea politică a partidelor, devine esențială

³⁴ Vezi George Voicu, *Pluripartidismul. O teorie a democrației*, București, Editura AII, 1998, pp. 64 - 66

³⁵ *Ibidem*, p. 66

conștientizarea programului politic ca expunere publică de scopuri politice, social-economice, sub formă de intenție de viitor sau revendicări imediate, ca expresie a intereselor reale ale societății sau a părții ei majoritare. Prin intermediul partidelor, liderii politici sunt selectați și prezentați opiniei publice. Formarea și pregătirea cadrelor, asigurarea personalului calificat pentru guvernarea și gestiunea societății, atunci când partidul deține puterea, caracterizează activitatea partidelor politice.

4) de exercitare a puterii politice, scopul oricărui partid politic fiind dobândirea și exercitarea puterii în societate. Doar un partid de guvernământ își poate instituționaliza platforma, politica sa devenind politică de stat, iar voința sa concretizându-se în legi și alte acte normative cu impact asupra întregii societăți. Atingerea acestui obiectiv este condiționată de cucerirea majorității simple (50% plus 1), sau de participarea la alianțe politice.

În ordinea constituțională a oricărui stat democratic există valori politice, morale și juridice, față de care nici un atentat nu este admis și, de aceea, partidele politice care, prin scopuri și activități, neagă aceste valori, sau își propun distrugerea lor, sunt considerate și apreciate ca nelegale. Programele partidelor politice sunt analize explicative și critici ale societății, formulări ale necesităților actuale și a posibilităților de transformare a societății prin afirmare, dezvoltare și progres, specificându-se mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea acestor necesități. Totodată, programele partidelor politice conțin două categorii de elemente: unele care le apropie, respectiv altele care le despart.

Înțelegerea interesului comun fundamental, ca de exemplu cel vizând garantarea proprietății private, a competiției libere a valorilor, interesul de a consolida sistemul politic democratic, pluripartidist, realizarea progresului democratic, sunt elemente care unesc partidele, asigură complementaritatea și convergența programelor care le sunt proprii. Dar, abordarea diferită a strategiei și a tacticii pentru realizarea obiectivelor programatice, conceperea într-un mod propriu a diferitelor căi și forme de acțiune etc. sunt elemente care despart, diferențiază și chiar opun partidele între ele. Numai când interesele specifice ale partidelor se încadrează într-un tot unitar - lupta politică nu duce la dezagregarea totală - se poate vorbi despre o democrație autentică, oamenii nefiind îngrijorați în eventualitatea victoriei unui anumit partid și intervenind în politică atunci când sunt direct afectați de o opțiune, o lege, un lider etc. Deosebirea de fond dintre partide se estompează și, în schimb, se accentuează deosebirile de ordin teoretic, privind mijloacele, căile și formele de acțiune și realizare a programului, pornind de la grupurile de interese care urmăresc accesul la putere, nu pentru a modifica sistemul, ci pentru a-și asigura propriile interese în cadrul lui; este ceea ce Maurice Duverger numea „lupta în regim și

lupta asupra regimului", care, în societatea democratică este pe cale să devină doar o „luptă în regim”³⁶.

În aceste condiții, se afirmă un comportament democratic al cetățenilor, care conștientizează faptul că propaganda electorală este menită să asigure locuri în Parlament și funcții guvernamentale grupurilor respective, dar mai știu că sistemul politic este solid, iar interesele liderilor concurenți nu-l pot afecta. Făcând parte dintr-un sistem, partidele politice nu sunt numai rivale, ci și complementare. Ele nu sunt, după cum explica Maurice Duverger, doar „armate politice”³⁷, aflate în luptă permanentă, în ofensivă/defensivă, în funcție de conjunctură, deoarece existența lor, a tuturor și a fiecăruia în parte, este interdependentă. Din perspectiva relațiilor dintre ele, partidele nu sunt, deci, numai „partide contra”, ci și, după cum remarca Sigmund Neumann, „partide pentru”, deoarece îndeplinesc o funcție de integrare politică. Ele sunt într-o relație de „parteneriat”, definindu-se nu prin ceea ce afirmă monologal despre sine, ci, mai ales, prin nevoia stringentă de a se poziționa, programatic, doctrinar, față de celelalte, prin dialog³⁸.

Un partid politic este un sistem deschis, sensibil la variațiile mai ample de mediu societal și politic, fiind totodată autonom, capabil de autoîntreținere și autodezvoltare. Ludwig von Bertalanffy³⁹ a stabilit patru condiții care justifică abordarea sistemică a fenomenului partidist: 1) elementele sale sunt identificabile (indivizi și structuri organizatorice, verticale și orizontale, precum și structuri informale); 2) relațiile dintre elemente sunt, de asemenea, identificabile (orice formațiune partizană presupune în mod definitoriu o legătură mai mult sau mai puțin substanțială, dar întotdeauna depistabilă - doctrinară și/sau de interes, de scop, precum și anumite relații ierarhice și funcționale); 3) interacțiunile de acest ordin antrenează fatalmente alte interacțiuni (relațiile formale sau statutare provoacă, prin forța lucrurilor, alte relații, care se desfășoară într-un larg registru psiho-social, de regulă complementar, dar care se pot dezvolta și într-o direcție contrară celor codificate; tot în acest sens pot fi interpretate și „stările” trans-individuale și trans-structurale pe care un corp partizan le încearcă în exercițiile luptei politice și care, adesea, reprezintă „marca” partidului respectiv); 4) complexul de relații existent la un moment dat se transformă ulterior în alt complex de relații (alegerile, de exemplu, dacă aduc victoria sau înfrângerea, schimbând poziția unui partid în viața politică, îl obligă pe acesta să efectueze schimbări de natură relațională).

³⁶ Maurice Duverger, *op. cit.*, p. 26

³⁷ *Idem*, *Introduction a la politique*, Paris, Gallimard, 1964, p. 183

³⁸ Sigmund Neumann, *Modern Political Parties. Approaches to Comparative Politics*, Chicago, The Press of Chicago University, 1975, pp. 395 - 395

³⁹ Apud George Voicu, *op. cit.*, pp. 101 - 102

D. Katz și R. Kohn argumentau că, precum orice ansamblu sistemic, partidele politice caută prin mecanismele de autoreglare să-și asigure în orice împrejurare, chiar și în condițiile unor variații ample de mediu, parametri optimi de funcționare sau, altfel spus, identitatea sistemică. Autoreglarea și autodezvoltarea, ca și dereglarea sau chiar disoluția structurală și funcțională, pot fi astfel explicate eficient: dacă apare un input perturbator și output-ul riscă astfel să sufere o schimbare, feed-back-ul intră în acțiune, ajustând valoarea input-ului pentru a asigura stabilitatea întregului. Faptul că perturbarea pătrunsă în sistem nu se manifestă imediat prin output se explică prin existența unui timp de alarmă, în funcție de valoarea perturbării, durata acestuia variază, nefiind mereu aceeași. Pentru ca sistemul să nu fie afectat, este necesară - în limitele răgazului determinat de perturbație - ajustarea sau corectarea valorii în input. Aceasta este sarcina regulatorului, adică a organismului de decizie a partidului, iar de viteza de reacție - pentru a da un răspuns adecvat - depinde stabilitatea sistemului partizan. Pentru ca autoreglarea să se producă, este nevoie de un „timp de transfer”, care să fie mai mare decât „timpul natural”⁴⁰.

Dar nu întotdeauna perturbarea input-ului poate fi amortizată de regulator; într-o democrație, partidele politice cunosc creșteri și descreșteri electorale, momente de apogeu funcțional și momente de durată. Aceasta, deoarece un partid politic acționează într-un mediu politic - format, în esență, și din alte partide, de obicei rivale - și social, mediu caracterizat întotdeauna de o anumită dinamică. Schimbările radicale sunt totuși rare, cel mai frecvent fiind vorba doar de variația ponderii politic-electorale a partidului, nu de schimbarea completă a entităților partizane⁴¹.

Democrațiile consolidate cunosc patru tipuri de sisteme partidiste: 1) bipartidism pur (de tip anglo-saxon), în care două partide domină practic - însă prin alternanță - viața politică, ele obținând împreună circa 90 % din sufragiile exprimate, iar diferența medie dintre ele nefiind mai mare de 2-3%; 2) bipartidismul imperfect (de tip „două partide și jumătate”), în care unul din cele două partide mari are nevoie pentru a governa de aportul unui al treilea partid, acesta având o influență electorală și parlamentară mai slabă. Cele două partide mari acumulează împreună circa 75% din voturile exprimate, iar cel de-al treilea, deși cu o pondere mult mai redusă, are un rol important (uneori decisiv) în formarea guvernului, fiind denumit și "partidul arbitru"; 3) pluripartidismul cu partid dominant, caracterizat de dominația relativă a unui partid care însumează, de regulă, circa 40% din voturi, în condițiile de accentuată inegalitate în raport cu celelalte formațiuni mai influente, partidul dominant își pune amprenta asupra

⁴⁰ D. Katz & R. Kohn, *The Social Psychology of Organizations*, New York, John Wiley & Sons, 1966, p. 16, p.47

⁴¹ Vezi, pe larg, George Voicu, *op. cit.*, pp. 103-107

întregii configurații a sistemului politic național. Forța sa de a se impune în principalele instituții ale statului îi permit să-și reducă adversarii politici la roluri minore, aceștia nefiind capabili să preia puterea decât în situații de excepție și, de regulă, pe perioade relativ scurte de timp; 4) pluripartidismul integral (sau echilibrat), definit prin menținerea la aproximativ aceiași parametri ai diferențelor dintre partide. Raportul de forțe dintre protagoniști se caracterizează printr-un echilibru relativ și printr-o aproximativă stabilitate a influențelor politico-electorale. Partidele cele mai importante obțin 20-30% din voturile exprimate, altfel spus, două dintre acestea dețin împreună jumătate din sufragii. Doar în mod excepțional aceste două partide pot governa împreună, formând ceea ce se numește o "mare coaliție", dar regula generală o reprezintă guvernările multicolore, coaliții largi, formate prin însumarea unui partid puternic și a altor câtorva partide minore.

Giovanni Sartori evidențiază că sistemele pluraliste moderne se caracterizează printr-o distanță doctrinară redusă între partidele care-l alcătuiesc, ceea ce implică disponibilitatea formațiunilor politice de a forma coaliții și, ceea ce este foarte important, conferă un sens centripet competiției politice. În schimb, sistemele politice polarizate sunt centrifuge, deoarece au ca trăsătură specifică o considerabilă distanță doctrinară între partide, care poate atinge pentru unele dintre ele chiar un sens antisistemic⁴².

Regimul electoral are, adesea, un rol important în configurarea sistemului de partide dintr-o anumită țară, conform deja clasicele legi formulate de Maurice Duverger: reprezentarea proporțională tinde spre un sistem de partide multiple, rigide, independente și stabile; scrutinul majoritar cu două tururi tinde spre un sistem de partide suple, dependente și relativ stabile; scrutinul majoritar cu tur unic tinde spre un sistem dualist, cu alternanța la putere a marilor partide independente. Dar aceste legi nu sunt imuabile, chiar autorul lor, în ediția a opta a lucrării „*Partidele politice*”, nuanțându-le: „modurile de scrutin nu joacă un rol motor la propriu: realitățile naționale, ideologice și, mai ales, structurile socio-economice au în general acțiunea cea mai hotărâtoare în această privință”⁴³.

Așadar, există o legătură strânsă între modul de scrutin și sistemul de partide, dar aceasta se impune îndeosebi în cadrul socio-istoric al țării respective. Regimul electoral X produce efectul A într-o țară și efectul B, care poate fi chiar opus, în alta. Explicația acestei conversiuni nu poate sta decât în condițiile interne ale fiecărei țări, condiții care exercită presiune asupra sensului acțiunii unei legi electorale. Desigur, modurile de scrutin în sine conțin, potențial, anumite tendințe previzibile, dar acestea nu se conturează oriunde și oricând ca atare, ci

⁴² Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems*, New York, Harper & Row, 1976, p. 68

⁴³ Maurice Duverger, *Les partis politiques*, p. 236

în funcție de realitatea socială pe care sunt aplicate, realitate care le poate transforma în contrariile lor. Adoptarea unei legi electorale pune, deci, întâi de toate problema compatibilității dintre realitatea socială și tipul de scrutin, compatibilitate care poate ajunge până la soluția unor combinații (sistemul mixt). Dar, modul de scrutin nu trebuie conceput exclusiv ca o variabilă dependentă. El poate reprezenta și o variabilă independentă, deoarece produce anumite efective formative asupra societății. Deopotrivă efect și cauză, modurile de scrutin sunt rezultatul sistemului politic, în aceeași măsură în care sistemul politic este rezultatul lor⁴⁴.

Din perspectiva valorilor democratice, accentul nu cade atât pe partidele politice ca entități, ci pe câmpul politic pe care-l formează, pe pluralitate, pe energia politică nouă pe care acestea, interacționând, le generează. Partidele politice sunt, înainte de toate, relee între societate și stat, conexiuni între societatea civilă și societatea politică. Democrația nu rezidă atât în structurile de sine stătătoare, cât în feed-back-ul acestora; astfel, sistemul de partide capătă o importanță extraordinară. Supremația sistemului în raport cu partidele componente răspunde criticilor, căci recuperează la nivel global unitatea socială amenințată prin așa-zisa „divizare” și luptă partizană și, pe de altă parte, face superfluă existența tendințelor oligarhice și birocratice la nivelul părților, atâta vreme cât ceea ce contează este imperativul stratarhic, consecință inevitabilă a concurenței politice⁴⁵.

Prezentul studiu reprezintă o continuare a celui publicat cu un an în urmă⁴⁶, propunându-și să comenteze evoluția fenomenului partidist în România în perioada jalonată de cele două momente electorale: mai 1990 - noiembrie 1992. Astfel, din punct de vedere juridic, putem consemna sfârșitul perioadei provizoratului politic, odată cu adoptarea Constituției. Aceasta a fost votată (414 voturi pentru, 95 contra), după ample dezbateri, în ziua de 21 noiembrie 1991. PNȚ-CD, PNL și UDMR s-au pronunțat împotriva proiectului de Constituție, sau a unor prevederi ale acestuia. Nemulțumirile UDMR erau legate, printre altele, de folosirea formulei „stat național” pentru a defini statul român, afirmând că prin aceasta nu era recunoscută existența minorităților, de neacordarea unor drepturi colective pentru minoritățile naționale și a dreptului de a-și folosi limba maternă în toate gradele și formele de învățământ, în administrație și justiție. PNȚ-CD și PNL nu au votat proiectul, având nemulțumiri legate, în special, de precizarea formei de guvernământ, de negarantarea proprietății private, insuficienta separare a puterilor în stat, de atribuțiile Președintelui și ale Executivului (considerate prea mari, în detrimentul Parlamentului). Legea

⁴⁴ George Voicu, *op. cit.*, pp. 184 - 186

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 310-314

⁴⁶ Georgiana-Margareta Scurtu, *Pluripartidismul în România (decembrie 1989 - mai 1990)*, „Clio 1989”, nr. 1-2/2005, pp.133- 154

fundamentală a fost supusă referendumului, la 8 decembrie 1991, fiind aprobată de 73% din electoratul prezent la urneta:⁴⁷

Constituția, care cuprindea șapte titluri și 152 de articole, avea un caracter democratic și consacra sistemul pluripartidist. Articolul 1 prevedea că România „este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”. Pentru prima oară, după Decretul constituțional din 31 august 1944, articolul 8 consacra pluralismul în societatea românească, drept „o condiție și o garanție a democrației constituționale”. Partidele politice, constituite și desfășurându-și activitatea în condițiile legii, „contribuie la definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor, respectând suveranitatea națională, integritatea teritorială, ordinea de drept și principiile democrației”. Potrivit articolului 37, cetățenii „se pot asocia liber în partide politice, în sindicate și în alte forme de asociere. Partidele sau asociațiile care, prin scopuri ori activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranității, a integrității sau a independenței României sunt neconstituționale”. Se mai stabilea că nu puteau face parte din partide politice judecătorii Curții Constituționale, avocații poporului, magistratii, membrii activi ai armatei, polițiștii și alte categorii de funcționari publici stabilite prin lege organică. Asociațiile cu caracter secret erau interzise⁴⁸.

În perioada 1990 - 1992, pluripartidismul românesc a manifestat aceeași tendință strategică a măririi gradului său de atomizare, particularitatea noii etape fiind dată de mijloacele ei specifice de realizare. Fărâmițarea politică nu mai este rezultatul procesului natural de sporire a numărului de partide, ci depinde tot mai mult de instabilitatea și divizarea formațiunilor politice deja existente. În paralel, se fac simțite semne timide ale concentrării politice, fără ca o asemenea evoluție să poată contracara, ori echilibra, tendința de atomizare.

La 28 iunie 1990, Parlamentul a investit un Executiv monocolor (FSN), condus de Petre Roman⁴⁹, încă de la început, echipa guvernamentală s-a confruntat cu numeroase acțiuni greviste, care au avut ca efect paralizarea unor sectoare economice importante (precum transporturile feroviare și maritime). Insistent contestat de Opoziția parlamentară și de diversele grupuri de presiune aflate direct sau indirect în conul de umbră al acesteia, Frontul Salvării Naționale a fost nevoit să cedeze treptat din autoritatea sa, măbind în acest fel suspiciunile în legătură cu legitimitatea sa politică.

⁴⁷ Stan Stoica, *România 1989 - 2004. O istorie cronologică*, Editura Meronia, București, 2004, p. 40

⁴⁸ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Constantin Rezachevici, Stan Stoica, *Enciclopedia de istorie a României*, vol. 1 și 2, Editura Meronia, București, 2003, p. 509, p. 513

⁴⁹ *Ibidem*, p. 548

Conform Decretului-Lege pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României⁵⁰, care stipula că Președintele României nu poate fi membru al unui partid politic, la 26 iulie 1990, Ion Iliescu a fost înlocuit provizoriu la conducerea Frontului Salvării Naționale. Convenția din 16-17 martie 1991 a marcat re alegerea lui Petre Roman în fruntea partidului, precum și adoptarea statutului și a moțiunii „*Un viitor pentru România*”, care a devenit programul partidului. Aceasta definea Frontul ca o formațiune de centru-stânga, cu o doctrină social-democrată. Cu această ocazie au apărut primele tensiuni în interiorul FSN, doi parlamentari acuzând formațiunea că a trecut la neoliberalism, iar pe liderul său- că încearcă să instaureze o „dictatură democratică”. Aceștia au părăsit partidul, întemeind o nouă formațiune, denumită Frontul Salvării Naționale - 20 Mai⁵¹.

Acutizarea elementelor de instabilitate socială și politică a dus la prima criză guvernamentală din România post-decembristă, în septembrie 1991. Premierul Petre Roman era adeptul teoriei „terapii de șoc” în abordarea tranziției economice, atrăgând, astfel, nemulțumirea mai multor categorii socio-profesionale, printre care și minerii. Aceștia au declanșat o grevă în Valea Jiului și au reclamat prezența șefului executivului printre ei, pentru a le satisface imediat revendicările; deoarece acesta a refuzat, minerii, care aveau proaspăt în minte „succesul” din iunie 1990, au venit la București, luând cu asalt sediul Guvernului (Palatul Victoria), al Parlamentului (din Dealul Mitropoliei) și al Președinției (Palatul Cotroceni). În acest context, la 27 septembrie 1990, Petre Roman și-a depus mandatul de prim-ministru⁵².

Președintele Ion Iliescu a inițiat negocieri pentru formarea unui guvern cu bază politică mai largă, obținând colaborarea Partidului Național-Liberal și a Mișcării Ecologice din România. Noul Cabinet, format la 16 octombrie 1991, era condus de Theodor Stolojan și avea misiunea de a gestiona problemele curente ale țării, până la organizarea noilor alegeri generale.

Divergențele politice au persistat, la 26 noiembrie 1991 Petre Roman anunțând că FSN retrăgea sprijinul politic acordat președintelui țării. În replică, în decembrie 1991, a luat naștere Grupul pentru Unitatea Frontului, format la început din 55 de senatori, susținători ai președintelui Ion Iliescu.

FSN a cunoscut o reducere drastică a popularității, evoluție asemănătoare cu cea a forțelor politice central și est-europene, care și-au afirmat responsabilitatea guvernării în perioada de tranziție spre democrație și economie de piață. Scăderea popularității FSN a avut drept cauze atât erodarea naturală a puterii politice (reținem în acest sens complexitatea administrării reformei,

⁵⁰ Publicat în „*Monitorul oficial*”, nr. 35, 18 martie 1990

⁵¹ Stan Stoica, *Mic dicționar al partidelor politice din România (1989 - 2000)*, Editura Meronia, București, 2000, p. 24

⁵² *Enciclopedia de istorie a României*, p. 550

erorile provenite inclusiv din optimismul exagerat al guvernanților, permanenta și coroziva contestare de către Opoziție a legitimității sale), cât și autoerodarea autorității sale ca partid politic, datorată unor elemente de factură psihologică, politică și, nu în ultimul rând, social-morală.

În general, societățile în schimbare înregistrează ritmuri diferite de evoluție în subsistemele sale componente, cel mai rezistent la schimbare fiind domeniul psiho-social, al sferei mentalităților, atitudinilor și comportamentului indivizilor. De la această regulă nu a făcut excepție nici noua clasă politică românească, reflexul vechilor mentalități, reprezentând un handicap greu de surmontat. În cazul particular al FSN, erodarea din interior a autorității sale provine și din convingerea, nejustificată de altfel, că un partid odată ajuns la putere își menține acest statut de la sine, fără a se preocupa în mod direct de asigurarea, consolidarea și adaptarea la dinamica realităților sociale, a structurilor organizațional-doctrinare de partid. În lipsa unor asemenea preocupări constante, autoerodarea Frontului s-a constituit într-un proces entropic, care a evoluat natural, în lipsa instrumentelor de feed-back specifice oricărui partid.

De asemenea, orice partid politic, inclusiv cel de guvernământ, își găsește rațiunea capacității sale integratoare în necesitatea realizării funcțiilor lor specifice. Dintre acestea, funcția de verigă între putere și cetățeni este esențială. FSN a neglijat semnificația ei specifică, obturându-și căile de comunicare dintre centrul și periferia partidului. Acest proces de autoerodare a fost constant, chiar dacă s-a desfășurat într-un ritm relativ greu de sesizat. Funcția de verigă trebuia realizată de Front, cu atât mai mult cu cât el nu era un partid, în sensul propriu al cuvântului, ci mai degrabă o mișcare eterogenă, un „front” nestructurat ideologic și organizațional. Acest post a rămas vacant timp de un an, în ciuda încercărilor repetate de desemnare a unui conducător, în persoana lui N.S. Dumitru sau Claudiu Iordache.

Spre deosebire de Opoziție, partidul aflat la putere beneficiază de două modalități distincte de comunicare cu electoratul, având avantajul de a utiliza și canale de comunicare specifice instituțiilor statale. Acest avantaj a fost transformat de Front în dezavantaj, ca urmare a unidirecționării informaționale de la guvern spre cetățean și, în același timp, a unilateralizării căilor de comunicație, cu baza sa electorală. Practic, o asemenea evoluție a fost în detrimentul Frontului, conducând la receptarea în opinia publică a unei imagini bazată pe suprapunerea, până la identificare totală, a partidului cu guvernul său. Delimitarea treptată a grupului guvernamental (care includea, în esență, conducerea operativă a partidului), de cel parlamentar al Frontului, a marcat deplasarea accentului activității politice de la partid la Executiv și a favorizat

imaginea sub care această formațiune a fost receptată de public. De fapt, disfuncționalitatea canalelor de comunicație a ieșit în evidență tocmai prin disputa ideologică din interior, dintre aripa „**reformatoare**” (grupul guvernamental) și cea „**conservatoare**” (grupul parlamentar).

În rândurile opoziției s-au înregistrat mutații importante, aceasta reușind să-și atragă susținători din tabăra celor nemulțumiți de politica „regimului Iliescu”. Un element important l-a constituit apariția unor formațiuni după modelul forurilor civice din Cehoslovacia și Ungaria, care s-au dovedit a fi extrem de eficiente în activitatea lor. Cea mai importantă formațiune de acest tip a fost Alianța Civică (AC), întemeiată la 6 noiembrie 1990, din inițiativa unor asociații: Asociația „15 Noiembrie - Brașov”, *Solidaritatea Universitară*, Societatea *Timișoara*, Grupul de Dialog Social, Societatea *Agora* - Iași, Grupul Independent pentru Democrație, Asociația *Prodemocrația*. Aceasta se definea ca „o structură de cooperare a tuturor energiilor sociale care susțin valorile credinței și democrației”. Având ca deviză „*Nu vom reuși decât împreună*”, Alianța Civică a desfășurat o amplă și persuasivă campanie la nivelul opiniei publice și de coalizare a întregii opoziții.

La 15 decembrie 1990, Partidul Național-Liberal, Partidul Național țărănesc Creștin - Democrat, Partidul Social Democrat Român, Partidul Ecologist Român și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România au constituit Convenția Națională pentru Instaurarea Democrației (CNID), care avea drept principale obiective democratizarea societății românești, respectiv instaurarea unui climat de toleranță și armonie, păstrându-și, totodată, individualitatea. La 26 noiembrie 1991, partidele membre ale Convenției, împreună cu formațiuni politice din cadrul Forumului Democrat Antitotalitar din România (Partidul Unității Democratice, Uniunea Democrat-Creștină, Alianța Civică, Asociația Foștilor Deținuți Politici din România, Solidaritatea Universitară, Asociația „21 Decembrie”, Mișcarea „România Viitoare”, Sindicatul Politic „Fraternitatea”, Uniunea Mondială a Românilor Liberi) au hotărât să formeze o alianță electorală, sub denumirea Convenția Democratică din România (CDR). În cursul anului 1992 au mai intrat în această alianță Federația Ecologistă din România, Partidul Național Liberal – Aripa Tânăra și Partidul Național Liberal - Convenția Democratică⁵³. CDR s-a constituit la intersecția a două direcții de evoluție politică, reprezentate, pe de o parte, de tendința partidelor istorice de a se uni în încercarea lor de realizare, mai mult sau mai puțin explicită, a unei restaurații istorice și, pe de altă parte, de tendința unei noi direcții de evoluție a abordărilor politice.

Un alt aspect important al vieții politice din România în perioada 1990 - 1992 l-au constituit „translațiile” deputaților și senatorilor, fenomen care a luat

⁵³ Stan Stoica, *Mic dicționar al partidelor politice din România (1989 - 2000)*, p. 93

ampliare, mai ales ca urmare a înmulțirii disidențelor politice. S-a înregistrat o adevărată migrație parlamentară, desfășurată pe direcția a două fluxuri: 1) între grupurile deja existente, rezultate în urma scrutinului din 20 mai 1990 (ceea ce a avut drept consecință modificarea componenței puterii legislative); 2) al unor deputați și senatori către grupurile parlamentare constituite prin „efracție”. Astfel, forul legislativ s-a înnoit prin apariția de noi grupări parlamentare și prin pătrunderea unor partide inexistente la data alegerilor: Partidul Național Liberal - Aripa Tânăra (PNL - AT), Partidul Socialist al Muncii (PSM), Partidul România Mare (PRM), FSN - 20 mai, Partidul Alianței Civice (PAC), Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN).

Pentru România, anul 1992 a reprezentat un moment de răscruce, deoarece derularea evenimentelor politice, modul în care au acționat și reacționat politic partidele, impactul tuturor acestora asupra comportamentului electoral au influențat în mod esențial noua arhitectură politică.

Acest an marchează sfârșitul a ceea ce am putea numi etapa „copilăriei” sistemului partidist post-totalitar, etapă definibilă prin apariția/reapariția partidelor politice, prin rodarea formațiunilor partizane în activitatea politică curentă, inclusiv în cea electorală, dar și prin stângăcii inerente începutului, prin restructurări și regrupări de forțe, prin menținerea unui echilibru politic instabil. Dacă pentru prima etapă (1990 - 1992) dominantă a fost competiția stahanovistă de a da țării „cât mai multe partide”, de acum politicienii încep să fie (mai) preocupați de calitatea și nu de cantitatea actului politic, fie și pentru că așa-numitele strategii politice operate până atunci s-au dovedit insuficiente, ori nerealiste.

1992 a fost un an electoral prin excelență. Aprecierea nu vizează doar faptul în sine al desfășurării pe parcursul lui a alegerilor locale, parlamentare și prezidențiale, ci, înainte de toate, dominanța electorală a acțiunii politice, în general, a celei parlamentare, în special. Spre exemplu, timpul fizic consumat pentru pregătirea și desfășurarea alegerilor a însemnat mai mult de jumătate din anul calendaristic 1992, incluzând aici atât campaniile electorale, cât și îndelungata dezbatere parlamentară pentru adoptarea noilor legi electorale. Ca termen de comparație, alegerile din 1990 au necesitat de trei ori mai puțin timp. La consumul mare de timp fizic, trebuie adăugată și permanentizarea comportamentului politic de tip electoral.

Însă aspectul cel mai important al chestiunii îl reprezintă răspunsul la întrebarea de ce anul 1992 a condensat toate cele trei tipuri de alegeri? În esență este vorba de reacția directă la cumulara explozivă a disfuncționalităților sociale, manifestată în plan politic prin prima criză guvernamentală post-decembristă; aceasta a devenit posibilă odată cu acutizarea erodării puterii politice, cu

amplificarea crizelor parțiale ale societății, cu tensionarea la cote ridicate a raporturilor interindividuale, toate acestea pe fondul unei forme *sui-generis* a competiției politice - cea a hărțuiei. De aici și modul în sine al producerii crizei, forma ei de conflict, ca și reacția controversată a partidelor și a Parlamentului în ansamblu, în aceste condiții, intrarea în normalitate a procesului social impunea declanșarea alegerilor parlamentare. Pe de altă parte, alegerile locale reprezentau și ele o urgență, iar adoptarea Constituției cerea punerea în acord a structurilor de putere verticale și orizontale. Ca atare, soluția nu o putea reprezenta decât condensarea consultărilor populare. În urma lor a rezultat o nouă arhitectură a puterii (locale și centrale) și o reșezare a raportului dintre principalele forțe politice.

Primul tur al alegerilor locale a avut loc în ziua de 9 februarie 1992. Acestea au avut, dincolo de semnificația politică în sine, un caracter inedit, reluând, după o jumătate de secol, tradiția electorală democratică antebelică și întregind ciclul electoral inițiat în 1990. Alegerile au fost amânate cu mai mult de un an față de data prevăzută inițial (sfârșitul anului 1990 - începutul anului 1991), permițându-se astfel starea de provizorat la nivelul primăriilor și consiliilor locale, cu toate consecințele care au decurs din această stare de fapt.

Cauzele au fost multiple: importanța exagerată acordată scrutinelor parlamentare și prezidențiale din 1990, care au consumat energiile politice și a diminuat interesul pentru cel local (partidele politice, indiferent de mărime și orientare, urmăreau de fapt cucerirea puterii centrale, cea locală fiind considerată de rang secund; de asemenea, majoritatea populației nu era pregătită pentru o nouă confruntare electorală); sistemul juridic necesar reglementării scrutinelor populare a fost elaborat abia spre sfârșitul anului 1991, în primul rând prin adoptarea Constituției (este la fel de adevărat că adoptarea Constituției și a Legii Electorale nu a împiedicat amânarea și a alegerilor generale, desfășurate în cele din urmă în septembrie 1992); stilul protagoniștilor scenei politice românești, de nesiguranță, indecizie, dar și de politicianism era tot mai evident.

În general, campania electorală din alegerile locale se axează pe criterii mai degrabă nepolitice, care țin de calitățile individuale ale candidaților, sau pe elemente particulare ale strategiilor globale ale diferitelor formațiuni politice. La rigoare, se poate afirma că lupta electorală la nivel local este în primul rând o competiție între personalități, între carisme și mai puțin o confruntare a doctrinelor politice alternative. Evident, acest fapt nu anulează semnificația politică a scrutinului, acesta integrându-se specific în sistemul electoral pluripartidist.

Dar, în România, componenta politică a campaniei electorale a fost supramotivată, supradimensionată, asistând, de fapt, la o translație a confruntării politice parlamentare la eșalonul puterii locale. Politizarea excesivă a localelor

poate fi explicată, pornind și de la motivația obiectivă a Opoziției de a modera acțiunea forței politice dominante, în scopul echilibrării raportului de putere din societate. Localele au reprezentat repetiția generală a alegerilor parlamentare și prezidențiale din septembrie, adversarii politici pregătindu-și întreaga ofensivă propagandistică pentru viitoarea bătălie, într-o măsură disproporționat de mare cu specificitatea scrutinului local.

Pentru posturile de primari s-au înscris 12.173 de candidați (pentru cele 2.951 de posturi), reprezentând 84 de partide, plus candidaturile independente⁵⁴. Din totalul populației cu drept de vot (16,4 milioane de români) s-au prezentat la urne 8,3 milioane (circa 65%), ceea ce reprezintă o participare ridicată, peste media specifică democrațiilor, care se explică prin ineditul situației, prin nevoia cetățenilor de a decide în funcție de interesele lor nemijlocite - drept refuzat de regimul totalitar - și, nu în ultimul rând, prin apetitul politic al oamenilor, stimulat de pluripartidismul românesc. Totuși, comparativ cu alegerile generale din mai 1990, absenteismul a înregistrat o pondere mai mare. Fenomenul trebuie pus în legătură cu materializarea tendinței de normalizare a vieții politice, a echilibrului ei, absenteismul menținându-se în limite rezonabile, mai mare față de 1990 și, mai mic, comparabil cu septembrie 1992.

În majoritatea circumscripțiilor votul a fost nedecis (candidații nu au obținut peste jumătate din numărul voturilor valabil exprimate), fiind nevoie de un al doilea tur de scrutin pentru stabilirea câștigătorilor. În Capitală și în majoritatea reședințelor județene s-au calificat, pentru turul doi, reprezentanții FSN și CDR.

Turul secund al alegerilor locale a avut loc în ziua de 23 februarie 1992. În urma celor două tururi de scrutin, rezultatele au fost următoarele⁵⁵:

<i>Formațiunea</i>	<i>Mandate de primar</i>	<i>Mandate de consilieri locali</i>	<i>Mandate de consilieri județeni</i>
FSN	47,7%	40,3%	33,9%
Candidați independenți	22,4%	6,7%	1,5%
CDR	8,4%	20,6%	23,8%
PDAR	7,9%	11,6%	12,4%
UDMR	4,5%	6,6%	7,1%
PUNR	3,3%	3,9%	4,7%
Partidul Republican	0,8%	1,3%	1,4%
Uniunea Liberală „Brătianu”	0,7%	0,03%	0,05%
MER	0,05%	1,7%	2%
PNL	0,5%	1,4%	1,8%
PNL-AT	0,4%	1%	1%

Voturile partidelor învingătoare provin în proporții diferite din zonele rurale și urbane mari și, respectiv, mici. De exemplu, FSN deținea ponderea în zonele rurale, în timp ce CD controla zona urbană, în special pe cea a orașelor

⁵⁴ *Enciclopedia de istorie a României*, p. 551

⁵⁵ *Ibidem*

mari. Dar, ponderea nu coincidea cu exclusivitatea în ceea ce privește distribuția reprezentativității atât între cele două forțe politice, cât și între acestea și restul competitorilor. Astfel, FSN și-a adjudecat o serie de posturi locale în centre urbane, tot așa cum CD a câștigat puterea în zone rurale, în timp ce alte forțe politice sunt câștigătoare, fie în zone rurale, fie în centre urbane, precum în cazurile următoare: PUNR - Cluj, Mișcarea Ecologistă din România - Suceava, Uniunea Stângii Democratice - Galați, independenți - Alexandria, Reșița etc.

Acest scrutin a validat noile structuri ale puterii orizontale, prin mecanismele democrației reprezentative, și, în același timp, a eliminat starea de provizorat la acest nivel, instituită după decembrie 1989. Practic, din acest punct de vedere, finalitatea lor este comparabilă cu cea a alegerilor generale din mai 1990, căci așa cum acestea au conferit legitimitate puterii centrale, tot așa primele au legitimat puterea locală. Dacă până la alegerile locale FSN deținea practic controlul asupra centrilor locali de decizie, în virtutea câștigării alegerilor parlamentare, după februarie 1992, această inadverență a fost eliminată prin constituirea puterii locale într-o configurație independentă de cea a puterii centrale. Abia acum se statua raportul Putere/Opoziție, corespunzător verdictului din fiecare circumscripție electorală în parte. Astfel, indiferent de poziția deținută de partide în Parlament, ele reprezintă, sau nu, puterea la nivel local (comună, oraș, județ).

În vederea alegerilor parlamentare și prezidențiale, fixate pentru 27 septembrie 1992, forțele politice au apelat la o varietate de mijloace de persuasiune, cu atât mai mult cu cât numărul lor se afla în continuă progresie. Dar, deși în august 1992 erau înregistrate nu mai puțin de 144 de partide, doar 9 au prezentat liste complete de candidați.

Între 27 și 29 martie 1992, la București, s-au desfășurat lucrările Convenției Naționale a FSN, care a marcat sciziunea, în fapt, a acestui partid, prin adâncirea disensiunilor dintre gruparea susținătoare a lui Petre Roman și cea fidelă lui Ion Iliescu. În urma alegerilor, moțiunea „*Viitorul - Azi*”, susținută de Petre Roman, devine programul partidului, iar acesta își păstrează funcția de lider național. Adepții săi l-au etichetat pe Ion Iliescu drept „comunist”; susținătorii președintelui au părăsit sala.

O lună mai târziu, la 29 aprilie 1992, aceștia s-au regrupat într-un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN). Formațiunea revendica platforma-program a FSN de la 22 decembrie 1989 și se definea ca „un mare partid național, social-democrat, dar și un partid popular, care să merite încrederea poporului”⁵⁶. Prima Conferință Națională a formațiunii a avut loc în zilele de 27 - 28 iunie 1992. Ion Iliescu a fost desemnat candidatul partidului la

⁵⁶ Stan Stoica, *România 1989 - 2004. O istorie cronologică*, p. 44

alegerile prezidențiale. De asemenea, au fost adoptate statutul și programul formațiunii și a fost aleasă conducerea de partid.

Schisma FSN a infirmat regula generală conform căreia un partid nu se scindează atâta vreme cât guvernează. Motivația ei ține de natura complexă și adesea contradictorie a tranziției în general și, cu atât mai mult, de dificultățile obiective și/sau subiective ale guvernării ei. Ruptura partidului de guvernământ a fost prețul plătit de acesta pentru eterogenitatea sa doctrinară. Ca atare, FDSN, deși se își are rădăcinile în revoluția din decembrie 1989, este produsul noii societăți românești. Între cele două partide, FSN și FDSN, s-a declanșat o ascuțită polemică, din care nu au lipsit atacurile la persoană.

Momentul alegerilor locale a validat eficiența strategiei „opозиția unită” (reflectată în numărul posturilor de primari și consilieri locali câștigat), dar a însemnat deopotrivă și sfârșitul CD ca formațiune de sine stătătoare. Lovitura de grație a fost dată de PNL, principala formațiune a alianței din acel moment, care, la 11 aprilie 1992, a decis retragerea din Convenție. „O alianță mamut de tip CD nu se mai justifică decât prin dorința celor foarte mici de a deveni ... mari”, a fost argumentul pe care liderul liberalilor, Radu Câmpeanu, l-a invocat în favoarea pasului făcut de partidul său. La reuniunea Convenției Naționale pentru Instaurarea Democrației, din 15 aprilie 1992, PNL le-a comunicat liderilor acesteia hotărârea luată patru zile mai devreme. Liberalii și-au exprimat dezacordul față de listele electorale comune pentru alegerile legislative, față de proiectul comun de colaborare și guvernare politică, precum și față de ideea unui candidat unic la prezidențiale. Totodată, aceștia au invocat incompatibilitatea dintre politica națională a PNL și cea separatistă a UDMR. Concret, Radu Câmpeanu și-a retras semnătura de pe acordul de constituire a CD, încheiat la sfârșitul anului 1991, aceasta atrăgând nulitatea *de jure* a documentului⁵⁷.

Justificarea era sub semnul unei schimbări totale a politicii liberalilor față de momentul alegerilor din 1990, când UDMR a votat pentru Radu Câmpeanu, candidatul la președinție al PNL, realitate confirmată de structura opțiunilor electorale din județele cu populație maghiară. Pe de altă parte, PNL deținea posturi importante (Justiție, Finanțe și Externe) în guvernul tehnocratului Theodor Stolojan, aflându-se în poziția paradoxală de a fi simultan partid de guvernământ și de opoziție. La vremea respectivă (octombrie 1991), PNL-CD, prin vocea lui Ion Rațiu, a acuzat spargerea unității Opoziției, PNL motivându-și decizia prin nevoia de a contribui la soluționarea crizei politice generate după căderea guvernului Roman. Tot în acest context, amintim și propunerea inedită pe care Radu Câmpeanu a făcut-o regelui Mihai I de a candida la președinția

⁵⁷ Alexandru Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România*, Editura „Ion Cristoiu”, București, 2000, p. 160

României, propunere refuzată de fostul suveran. Schimbarea tactică operată de PNL nu va fi receptată pozitiv de electorat, care îl va sancționa la urne.

Locul Convenției Democratice a fost luat, la 24 iunie 1992, de Convenția Democrată din România (CDR), la care au mai aderat Partidul Național-Liberal - Convenția Democrată (PNL-CD), Partidul Național-Liberal - Aripa Tânără (PNL - AT) și Federația Ecologistă din România (FER). Componentele noii alianțe politice erau practic aceleași (evident, fără PNL) și aveau ca element hegemonic PNL-CD, partid care a operat o mutare doctrinară importantă, prin accentuarea subordonării tradiției sale politice, principiilor și valorilor creștin-democrate, ca și prin remodelarea strategiei sale economice în direcția economiei sociale de piață, în varianta erkhartiană, dovedind astfel flexibilitate și receptabilitate la noile imperative societal-politice. Conducerea CDR era asigurată de un Consiliu - format din reprezentanții tuturor formațiunilor componente - și un Comitet Executiv, în care intrau doar membrii partidelor politice, plus cei ai Alianței Civice și Asociației Foștilor Deținuți Politici.

Totodată, la 24 iunie 1992 au fost parafate Protocolul de desemnare a candidatului unic la președinția României și declarația prin care membrii alianței se angajau să susțină candidatul unic. Pe 27 iunie 1992, reprezentanții formațiunilor componente ale CDR s-au întrunit pentru a-l desemna pe viitorul prezidențiabil, din rândul celor cinci doritori: Ion Rațiu (PNL-CD), Nicolae Manolescu (PAC), Sergiu Cunescu (PSDR), Nicu Stăncescu (PUD) și Emil Constantinescu (Alianța Civică). După 11 ore de dezbateri și patru tururi de scrutin, a fost desemnat Emil Constantinescu, recomandat și susținut de liderul PNL-CD, Corneliu Coposu⁵⁸.

La 22 mai 1992, în „*Monitorul oficial*” a fost publicată Legea privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, instituție care are drept scop garantarea supremației Constituției prin asigurarea controlului asupra constituționalității legilor, a regulamentelor Parlamentului și a Ordonanțelor Guvernului. Pe baza Constituției, la 8 iunie 1992, Parlamentul a adoptat Legea pentru alegerea Președintelui României, care reglementa modalitatea de organizare și desfășurare a alegerilor. Se stabilea că depunerea candidaturilor trebuia însoțită de 100.000 de semnături, precum și un scrutin majoritar⁵⁹.

Câteva zile mai târziu, la 17 iunie 1992, având la bază Legea fundamentală, Parlamentul a adoptat Legea pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, care reglementa desfășurarea campaniei electorale și a întregului proces electoral. Conform articolului I, „deputații și senatorii se aleg în circumscripții electorale pe bază de scrutin de listă și de candidaturi independente, potrivit

⁵⁸ *Ibidem*, 169

⁵⁹ Stan Stoica, *România 1989 - 2004. O istorie cronologică*, p. 45. Legea pentru alegerea președintelui României a fost publicată în „*Monitorul oficial*”, nr. 164 din 16 iulie 1992.

principiului reprezentării proporționale". Articolul 3 preciza că numărul deputaților și al senatorilor se determină prin raportarea numărului de locuitori ai fiecărei circumscripții electorale la normele de reprezentare, la care se adaugă un loc de deputat/senator pentru ceea ce depășește jumătatea normei de reprezentare. Procedura de distribuire a mandatelor era prevăzută la articolul 55: „Repartizarea și atribuirea mandatelor de deputat și senator se fac în două etape: la nivelul fiecărei circumscripții electorale și la nivel de țară". Totodată, legea nu permitea modificarea în nici un fel a listelor cu candidați depuse de partidele politice. Un element nou l-a reprezentat introducerea unui prag electoral: „atribuirea de mandate pentru candidații de pe liste se face avându-se în vedere numai partidele, formațiunile politice sau coalițiile acestora care au întrunit, pe întreaga țară, cel puțin 3% din voturile valabil exprimate, în mod distinct pentru Camera Deputaților și pentru Senat" (articolul 66)⁶⁰.

În campania electorală (1 august - 25 septembrie 1992) au fost angajate 81 de partide și formațiuni politice, dar din acestea doar 9 (FDSN, CDR, FSN, PUNR, PRM, PNL, PR și MER) au depus liste electorale complete. O altă categorie, relativ redusă, a reprezenta-o cea formată din partide care au depus liste complete pentru Camera Deputaților și Senat, dar nu pentru toate circumscripțiile electorale. Cele mai multe formațiuni politice au depus liste incomplete, doar pentru o Cameră a Parlamentului și doar în anumite circumscripții electorale. Au fost și cazuri de partide care au avut doar câțiva candidați. O asemenea grilă arată din start valoarea intrinsecă a fiecărei formațiuni politice în parte, gradul lor de audiență și anticipează, cu aproximație, rezultatul alegerilor.

Criteriul calitativ a departajat partidele în două categorii inegale: prima, foarte numeroasă, cuprindea partide mici și foarte mici, care urmăreau doar să-și facă simțită prezența în atmosfera electorală; a doua, mult mai restrânsă, era formată în principalele partide care-și disputau alternativele proprii. De fapt, acestea din urmă reflectau opțiunile reale ale societății referitoare la strategia și modul de rezolvare a problemei crizei economice. Reținem caracterul predominant pragmatic al confruntării electorale în care au fost antrenate aceste partide și trecerea pe un plan secund al disputei politice, doctrinare, propriu-zise.

Pentru CDR, campania electorală a debutat pe 30 august 1992, odată cu prezentarea oficială a candidatului ei la alegerile prezidențiale. Emil Constantinescu susținea *Platforma-program pentru scoaterea țării din criză prin Lege, Adevăr, Reconciliere și Reformă*, care avea ca obiect principal desprinderea totală a țării de comunism, prin relansarea morală a țării, refacerea societății

⁶⁰ Vezi, pe larg, Ioan Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Aclami, 1998, pp. 300 - 355.

civile, restructurarea economică (având ca fundament reforma proprietății), refacerea și consolidarea statului de drept⁶¹.

Alegerile parlamentare și prezidențiale au avut loc la 27 septembrie 1992. Participarea la urne a fost de 73%, ceea ce arăta că apetitul politic al populației se menținea la cote ridicate; dar, la rigoare, participarea reală a fost sensibil mai redusă, dat fiind că circa un milion și jumătate de voturi au fost declarate nule (deci, o participare reală de 67%). Dacă ținem cont și de voturile ratate (cele exprimate în favoarea unor formațiuni care nu au atins pragul electoral), atunci rezultă că participarea a fost de doar 53,6%, nivel care situează alegerile puțin peste limita critică a legitimității.

Clasificarea partidelor în funcție de voturile obținute a fost următoarea⁶²:

Formațiunea	Ponderea voturilor în Camera Deputaților	Ponderea voturilor în senat	Numărul mandatelor în Camera Deputaților	Numărul mandatelor în Senat	Ponderea mandatelor ulterior redistribuirii resturilor electorale în Camera Deputaților	Ponderea mandatelor ulterior redistribuirii resturilor electorale în Senat
FDSN	27,7%	28,3%	117	49	34,31%	34,26%
CDR	20%	20,2%	82	34	24,04%	23,77%
FSN	10,2%	10,4%	43	18	12,60%	12,58%
PUNR	7,7%	8,1%	30	14	8,78%	9,79%
UDMR	7,5%	7,60%	27	12	7,91%	8,39%
PRM	3,9%	3,85%	16	6	4,69%	4,19%
PSM	3%	3,2%	13	5	3,81%	3,49%
PDAR	-	3,3%	-	5	-	-

În noul Parlament au avut acces opt formațiuni politice și 13 organizații ale minorităților naționale, care au primit un mandat din oficiu, potrivit Constituției și Legii electorale. Cum, însă, CDR era formată din șase partide, rezultă că totalul formațiunilor partizane reprezentate în forul legislativ era de 26.

Remarcăm reducerea relativă a numărului formațiunilor parlamentare (în legislatura anterioară fuseseră 40) și structura minoritară a Parlamentului, nici un partid nereușind performanța unei majorități simple. Cele opt formațiuni erau dispuse pe o scară relativ echilibrată, fiind grupate procentual în trei paliere: FDSN și CDR deveneau principalele forțe politice ale țării; FSN, PUNR și UDMR, cu câte 8 - 10% din voturi, se situau pe poziția secundă; PRM, PDAR și PRM formau grupul partidelor care abia depășeau pragul electoral.

⁶¹ Alexandru Radu, *op. cit.*, p. 170.

⁶² *Enciclopedia de istorie a României*, p. 659.

Alegerile prezidențiale au beneficiat de o maximă atenție, chiar mai ridicată decât cele parlamentare, în primul tur de scrutin s-au confruntat șase candidați⁶³, iar în cel secund - care a avut loc la 11 octombrie - Ion Iliescu (candidatul FDSN - 61,4% din totalul voturilor) și Emil Constantinescu (candidatul CDR - 38,57%).

Semnălăm neconcordanța relativă dintre voturile acordate partidelor politice și candidaților la președinție ai acestora, stare de fapt ce denotă disfuncționalități în cadrul formațiunilor partizane. Pot fi considerate normale situațiile în care FDSN și-a susținut propriul candidat în proporție de peste 90% sau în care UDMR a susținut candidatul alianței din care făcea parte (CDR) în aceeași proporție, dar sunt anormale cele în care majoritatea membrilor unui partid refuză să-și susțină la vot propriul candidat. Astfel, pe Ion Mânzatu membrii Partidului Republican l-au sprijinit doar în proporție de 38%, iar electoratul fesenist a votat în proporție majoritară (66%) pentru candidatul FDSN, Ion Iliescu⁶⁴.

Faptul că nici un partid nu a obținut majoritatea absolută a voturilor și, implicit, a mandatelor parlamentare, ca și, mai ales, faptul că primele două forțe politice totalizau fiecare peste 20% din numărul sufragiilor, sunt argumente care pledează pentru un sistem pluripartidist pur, satisfăcând astfel una dintre cerințele constitutiv-normative ale acestuia. Dispunerea ex-centrică pe eșichierul politic (FDSN - centru-stânga, CDR - centru-dreapta) poate fi interpretată, cu indulgență, ca satisfăcând cea de-a doua cerință normativă a pluripartidismului pur. Cu indulgență deoarece în CDR plasamentul centru-dreapta nu era foarte corect pentru toate formațiunile politice (cel puțin una - Partidul Social-Democrat din România - împărțâșind deschis o orientare de centru-stânga, dovadă că în 1995 se va desprinde din CDR formând cu un alt partid o Uniune Social-Democrată) și pentru ca în CDR se afla punctul slab al pluripartidismului, ea fiind practic un cartel electoral. Astfel se explică de ce, imediat după constituirea Parlamentului, partidele componente ale Convenției au optat pentru grupuri parlamentare proprii, iar contradicțiile inerente unei asemenea structuri amalgamatice au dus la desprinderea ulterioară a PAC, PSDR și P L '93. Prin urmare, în Parlament nu se găseau cel puțin două partide care să dețină minimum 20% din sufragii, ci numai unul: FDSN. Al doilea partid ca importanță electorală, PNT-CD, se situa sensibil sub acest prag ideal⁶⁵.

⁶³ În primul tur al alegerilor au fost obținute următoarele rezultate: Ion Iliescu (FDSN) — 47,34%; Emil Constantinescu (CDR) - 31,24%; Gheorghe Funar (PUNR) - 10,88%; Caius Traian Dragomir (ESN) - 4,75%; Ion Mânzatu (Partidul Republican) - 3,05%; Mircea Druc - 2,75% - vezi *Enciclopedia de istorie a României*, pp. 664 - 665.

⁶⁴ Alexandru Radu, *op. cit.*, p. 267.

⁶⁵ Vezi, pe larg, George Voicu, *op. cit.*, p. 226.

„Defectul”⁶⁶ se găsea deopotrivă și la Putere, coerența activității Executivului, în condițiile unei majorități parlamentare relative, fiind puternic afectată. Semnul evident al lipsei de eficiență al puterii l-a reprezentat chiar procesul anevoios de constituire a echipei guvernamentale. La convorbirile politice din 19-20 octombrie, având ca temă formula guvernamentală, găzduite de Palatul Cotroceni, ideea președintelui Ion Iliescu de a se constitui un guvern de uniune națională, sau un guvern de tehnicieni condus de un prim-ministru agreeat de FDSN (dar nu neapărat membru al acestui partid), a fost respinsă de PNT-CD și FSN. Acestea au opinat că cei care au câștigat alegerile trebuie să-și asume și responsabilitatea formării executivului. Nici PUNR nu s-a arătat interesat de o colaborare guvernamentală cu FDSN. În aceste condiții a fost adoptată o soluție provizorie: un guvern minoritar al FDSN, susținut printr-o înțelegere parlamentară de PUNR, PRM, PSM și PDAR, în vederea trecerii cu bine a iernii 1992 - 1993, urmând ca în prima parte a anului viitor să se construiască o formulă guvernamentală definitivă. Noul Cabinet, condus de Nicolae Văcăroiu, (nemembru al FDSN) a fost investit de Camerele reunite ale Parlament la 19 noiembrie 1992, deci la două luni după alegeri.

⁶⁶ Expresia îi aparține lui George Voicu.

OPINIA PUBLICĂ ȘI AUTORITĂȚILE AMERICANE DESPRE REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE*

Bernard Cook, Loyola University, New Orleans

În presa americană și, după cum se pare, și în clasa politică a Statelor Unite, a existat un grad sporit de nesiguranță în ceea ce privea cursul evenimentelor din România, pe măsură ce știrile despre revolta anti-ceaușistă de la Timișoara se făceau auzite în Occident.

Din 1969 și până în 1988, între Statele Unite și România a existat o relație specială, în 1969, președintele Richard Nixon se deplasa la București într-o primă vizită prezidențială americană făcută unui „membru” al blocului sovietic, începând cu această vizită, Statele Unite au dezvoltat raporturi mai strânse cu România decât cu orice alt regim est-european. Au fost depuse eforturi susținute cu scopul de a convinge România să boicoteze Pactul de la Varșovia. Statele Unite erau încântate de politica externă autonomă dusă de România, care, păstrând relațiile cu Israelul după războiul din 1967, era prima țară din blocul estic care a stabilit relații diplomatice cu Republica Federală Germania. În plus, România refuzase să participe la actele de represiune ale mișcărilor de reformare din 1968 din Cehoslovacia, membră a Pactului de la Varșovia. Ceaușescu a condamnat invadarea, de către Uniunea Sovietică, a Afganistanului, în 1979, mai mult, refuzând să se alătore URSS în acțiunile sale de boicotare ale Jocurilor Olimpice de la Los Angeles, din 1984. Ca răsplată pentru independența afișată, Statele Unite au acordat României clauza națiunii celei mai favorizate, retrăgându-i-o, mai apoi, în 1988, în urma încălcărilor repetate a drepturilor omului, de către regimul Ceaușescu. Dar, nu doar Nixon a vizitat România, ci și președinții Gerald Ford și Jimmy Carter. Dintre toți liderii comuniști, Henry Kissinger îl alesese pe Ceaușescu ca „fiu favorit”⁶⁷ al Washington-ului, iar vicepreședintele George Bush a vizitat Bucureștiul în anul 1983. David Funderburk, ambasadorul SUA de la acea vreme, a afirmat că eforturile sale de a stimula, pe lângă Ceaușescu, respectarea drepturilor omului, au fost descurajate de administrația Ronald Reagan. Despre vizita lui Bush, el a spus că „ne-a descurajat eforturile depuse de noi în vederea obținerii unor concesii în domeniul drepturilor omului

* Material pus la dispoziție de profesorul Miodrag Milin, care a obținut acceptul autorului pentru publicare în revista *Clio* 1989.

⁶⁷ Martin Steff, "U.S. leaders romanced Ceaușescu", *The Washington Times*, 28 decembrie 1989, p. A6

din partea românilor. Bush s-a lăsat convins de către Departamentul de Stat să respecte dorințele lui Ceaușescu¹⁶⁸.

Charles Gati, om de știință american de origine maghiară, a descris politica americană, susținând că „România a fost multă vreme una dintre țările noastre favorite... Privind în urmă, cred că ne-am concentrat prea mult pe rolul jucat de România, de rebel în politica externă, subestimând ceea ce se întâmpla în țară, mai ales în ceea ce privea actele de încălcare ale drepturilor omului. Cu toate că în ultimii ani ne-am mai deșteptat, consider că am acordat pentru prea multă vreme susținere morală unui om care s-a dovedit a fi unul dintre cei mai aprigi dictatori din Europa de est¹⁶⁹.”

Pe 18 decembrie 1989, în presa americană apăreau unele reportaje privind ciocnirile care începuseră la Timișoara, pe 15 decembrie, între susținătorii pastorului reformat maghiar László Tokés și miliție. Nu a existat, însă, dări de seamă precise cu privire la ce se întâmplase sau încă se mai întâmpla de fapt. Totuși, publicația *New York Times*, citând agenția ungară de presă, relatează că susținătorii lui Tokés „...au încercat să prevină evacuarea pastorului lor, când s-a declanșat iadul, lanțul uman devenind în fapt o demonstrație împotriva lui Ceaușescu și a regimului său, la care au participat mii de manifestați. Organele de miliție au încercat să înăbușe demonstrația, astfel începând și confruntările sângeroase. Miliția a luptat aproape două ore pentru a se putea impune¹⁷⁰. În schimb, pe 19 decembrie, presa americană relatează deja că „se estimează că forțele române de securitate au ucis zeci de oameni, deschizând focul asupra manifestațiilor strânsi la demonstrația de duminică (17 decembrie), iar guvernul de la București a închis granițele țării comuniste, rupând legăturile cu lumea exterioară. Din unele relatări reiese că au existat sute de morți.¹⁷¹ *St. Louis Post-Dispatch*, a cărui sursă primară de informații era Mihnea Berindei de la Liga Română a Drepturilor Omului de la Paris, și-a informat cititorii asupra faptului că „mai multe mii de oameni, majoritatea studenți și muncitori români, au protestat sâmbătă și 16 decembrie în centrul Timișoarei, ocupând pentru scurt timp sediul Partidului Comunist, spărgând geamurile acestuia și distrugând mobilierul... Aceștia au spart și vitrinele unor librării, aruncând pe foc operele lui Ceaușescu, afișate la vedere... Protestele au continuat și în cursul zilei de duminică, când organele miliției și ale armatei au intervenit cu focuri de armă...¹⁷².”

⁶⁸ *Ibidem*

⁶⁹ Thomas L. Friedman, "Upheaval in the East; Rumania's Suppression of Protest Condemned by the U.S. as 'Brutal'", *The New York Times*, 20 decembrie 1989, p. A1

⁷⁰ „Upheaval in the East; Rumanian Police, Trying to Oust Dissident Cleric, Battle Thousands”, *The New York Times*, 18 decembrie 1989, p. A.14

⁷¹ „Massacre Feared in Romania ...Protesters Slain; Borders Sealed”, *St. Louis Post-Dispatch* (Missouri), 19 decembrie 1989, A1

⁷² *Ibidem*.

Când vestea despre primele ciocniri de la Timișoara a ajuns la Washington, Margaret Tutwiler, purtătorul de cuvânt al Departamentului de Stat al Statelor Unite, a dat glas protestelor la adresa „cursului teribil de greșit” pe care l-au luat acțiunile guvernului român. Ea a declarat că, „dat fiind faptul că acest guvern nu se bucură de sprijinul poporului, cursul lucrurilor- prin implicarea forțelor de securitate în vederea reprimării unei manifestări serioase de nemulțumire populară față de politica dusă de regimul Ceaușescu-, este unul teribil de greșit.” Ea a mai adăugat - într-o manieră cu totul nesinceră - că Statele Unite „au criticat în mod constant atitudinea represivă a regimului asupra disidenților, precum și refuzarea, de către același, a drepturilor fundamentale care se cuvin poporului român”⁷³. Această temă a fost reiterată de Marlin Fitzwater, purtătorul de cuvânt al Casei Albe, pe 19 decembrie. Potrivit lui Fitzwater, abuzurile – prin nerespectarea drepturilor omului, comise de Ceaușescu - au provocat mișcările populare începute la Timișoara, la 15 decembrie. Fitzwater spunea că „demonstrațiile de la Timișoara și din alte orașe au fost un rezultat al încălcărilor repetate ale drepturilor omului în România, și mai ales ale drepturilor membrilor minorității maghiare”⁷⁴. Fitzwater condamna, totodată, în numele guvernului Statelor Unite, „folosirea brutală a forțelor de ordine de către guvernul român împotriva protestatarilor de la Timișoara și din alte orașe.”, adăugând că „măsurile represive luate de guvernul român sunt cu totul nejustificate”⁷⁵.

Cu toate acestea, în relatările din Statele Unite privind România domnea încă confuzia și nesiguranța. Pe 20 decembrie, cotidianul *USA Today* prezenta publicului un tablou al actelor de represiune, bazându-se pe informații puse la dispoziție de agenția de presă austriacă. În articol apărea mărturia unui „cetățean austriac de origine română” care pretindea a fi văzut „camioane care transportau „metri cubi de cadavre””, în plus, martorul mai adăuga că un ofițer și doi soldați fuseseră împușcați pentru că refuzaseră să deschidă focul asupra protestatarilor. O altă sursă susținea că demonstrații antiguvernamentale fuseseră urmăriți și împușcați. Un medic român, ajuns la Graz, povestea că un „...vehicul blindat a strivit o femeie, totuși protestatarii nu s-au dispersat. Oamenii opreau mașini particulare și îi încărcau pe cei morți sau răniți în camioane...”⁷⁶. *St. Louis Post-Dispatch*, care se sprijinea în parte pe aceleași surse, a relatat că, „după cum se pare” forțele de securitate ar fi ucis sute de persoane care protestau împotriva regimului ceaușist. Ziarul a ținut, totuși, să atragă atenția asupra faptului că

⁷³ Jim Drinkard, „U.S. Protests Romania Crackdown”, The Associated Press, 18 decembrie 1989.

⁷⁴ Bryan Brumley, „Time may be Catching up to Ceausescu”, The Associated Press, 19 decembrie 1989.

⁷⁵ Thomas L. Friedman, „Upheaval in the East; Rumania’s Suppression of Protest Condemned by the U.S. as „Brutal””, *The New York Times*, 20 decembrie 1989, p.A1

⁷⁶ Juan J. Walte, „Witnesses tell tales of terror”, *USA TODAY*. 20 decembrie 1989, p. A5

„adevărul nici uneia dintre aceste relatări nu a putut fi confirmat, pentru că atât jurnaliștii, cât și ceilalți străini nu au mai fost lăsați să intre în țară, într-un efort de a opri răspândirea veștilor despre mișcările de stradă" - după cum povestea un martor, adăugând că se trăsesse fără discriminare, „zeci de oameni fiind uciși". Cu toate că, după estimări, numărul morților dat publicității se afla între 300 și 400, în relatări au mai apărut și „informații neconfirmate", venite din partea Tanjug, agenția de presă iugoslavă de stat, care afirma că numărul s-ar putea apropia de 2000⁷⁷.

Pe 20 decembrie, previziunile privind căderea regimului lui Ceaușescu începuseră să apară în presa americană. Jeri Laber, directorul executiv al Helsinki Watch a fost citat spunând că „România nu mai poate rămâne o insulă izolată. Se prea poate ca revoluția să nu fie pașnică, însă, cu siguranță va avea loc o revoluție"⁷⁸. F. Stephen Larabee, vicepreședintele *East-West Security Studies* de la New York, a fost ceva mai direct, afirmând că „asistăm, cu siguranță, la apusul erei Ceaușescu"⁷⁹.

În ciuda faptului că NATO condamnase în mod public recurgerea „masivă la forță brutală"⁸⁰ de către Ceaușescu, pe 20 decembrie Fitzwater declara că Statele Unite „așteptau un fel de răspuns coordonat", prin intermediul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE). Faptul că Fitzwater s-a referit la CSCE este, cu siguranță, interesant. În același articol, amintit mai sus, *New York Times* dezvăluia faptul că Eduard A. Șevarnadze, ministrul sovietic de externe, se „alăturase" actului de condamnare formulat de guvernul american la adresa încercărilor violente ale lui Ceaușescu de a lichida Revoluția. În ceea ce privește „lucrurile neplăcute" ce aveau loc în România, el și-a exprimat „...profundul regret", declarând că guvernul său „se opune în mod categoric folosirii forței"⁸¹.

Analistul politic american Thomas Friedman scria că Statele Unite „...au invitat, practic, statele din Pactul de la Varșovia, conduse de Uniunea Sovietică, să invadeze România, cu scopul de a susține mișcările democratice din această țară"⁸².

Într-un editorial din 24 decembrie, publicația *St. Louis Post-Dispatch* a relatat despre eșecul tentativei lui Ceaușescu de a intimida poporul român. O mare

⁷⁷ "New Strife Reported in România", *St. Louis Post-Dispatch* (Missouri), 20 decembrie 1989, p. A1

⁷⁸ Thomas L. Friedman, "Upheaval in the East; Rumania's Suppression of Protest Condemned by the U.S. as 'Brutal'", *The New York Times*, 20 decembrie 1989, p. A1

⁷⁹ Bryan Brumley, "Romanian Unrest May be Beginning of End for Ceausescu, Analysts Say," *The Associated Press*, 20 decembrie 1989.

⁸⁰ David Bender, "Upheaval in the East; At Least 13 Are Reported Killed At Protest in Rumania's Capital." *The New York Times*, 22 decembrie 1989, p. A1

⁸¹ Thomas L. Friedman, "Upheaval in the East; Rumania's Suppression of Protest Condemned by the U.S. as 'Brutal'", *The New York Times*, 20 decembrie 1989, p. A

⁸² Thomas L. Friedman, "The World; As Ideology Recedes, The U.S. Rearranges Its Global Struggles", *The New York Times*, 20 decembrie 1989, secțiunea 4, p. 2

masă de demonstrați adunați la București, cu scopul de a-l susține pe Ceaușescu, s-a alăturat timișorenilor, în încercarea de a repudia regimul ceaușist. După cum se sublinia în articol, „...după întoarcerea sa, miercuri (20 decembrie), când demonstrațiile de masă cuprinseseră până și capitala țării, București, dl. Ceaușescu le-a catalogat pe acestea ca fiind opera unor „grupuri fasciste reacționare”. Nici că putea să se înșele mai mult. Dl. Ceaușescu se confrunta cu o revoltă spontană, pro-democratică, împotriva domniei sale tiranice, veche de 24 de ani. În loc să o intimideze, masacrul îngrozitor de la Timișoara, a scandalizat națiunea și întreaga lume. Joi, printr-un act public fără precedent de revoltă și sfidare, mii de români au scandat împotriva lui Ceaușescu”⁸³.

Statele Unite au salutat cu entuziasm fuga cuplului Ceaușescu din 22 decembrie, exprimându-și, totodată, și dezamăgirea față de rezistența violentă manifestată de Securitate. Fitzwater, purtătorul de cuvânt al administrației Bush, consemna: „Astăzi, 22 decembrie, o grea povară pare a se fi ridicat de pe sufletul României - povara dictaturii”⁸⁴.

Pe 23 decembrie, *Los Angeles Times* scria: „Încă nu se știe câte sute sau mii de români au trebuit să moară în cursul acestei săptămâni, pentru ca guvernul să poată fi răsturnat”, și: „Doar în România guvernul a ales să riposteze, ordonând trupelor să tragă în masele de demonstrați, într-un act care nu numai că nu a reușit să salveze regimul, dar a grăbit, cu siguranță, căderea sa”. În aceeași zi, cotidianul *Daily News* din New York își exprima bucuria cu privire la destituirea lui Ceaușescu, autorul editorialului susținând că „Ceaușescu a încercat să suprimă valul masiv constituit de puterea poporului român. Forțele sale de securitate au împușcat sute de protestatari. Fără succes însă...Ceaușescu și acoliții săi nu au vrut să plece fără luptă - o luptă brutală, sălbatică.” *The Morning News* din Wilmington, Delaware, felicita poporul român, care „... înfometat și înfrigorat, doritor să obțină și el libertatea câștigată de vecinii săi, nu a vrut să se mai supună. Mulți soldați au refuzat să mai tragă în conașionali lor”. Mai mult, pierderea controlului asupra armatei a însemnat sfârșitul lui Ceaușescu⁸⁵.

Pe 24 decembrie, Secretarul de Stat american, James Baker, a asigurat Frontul Salvării Naționale de sprijinul Statelor Unite, într-o deviere fără precedent de la politica americană, el a mai exprimat și acordul Statelor Unite în ceea ce privea o eventuală intervenție sovietică, menită să susțină Frontul Salvării Naționale (FSN), în cazul în care aceasta s-ar fi dovedit necesară. El spunea: „Românii încearcă să scape de sub jugul unei dictaturi extrem de opresive. Prin urmare, cred că vom urma mai degrabă exemplul dat de alții - exemplul dat de

⁸³ "Romania's Struggle Continues", editorial, *St. Louis Post-Dispatch* (Missouri), 24 decembrie 1989, p. 2B

⁸⁴ George Gedda, "White House Lauds Overthrow of Ceaușescu," *The Associated Press*, 22 decembrie 1989.

⁸⁵ *The Morning News* (Wilmington, DE), 23 decembrie 1989

Franța, care a declarat astăzi că, dacă membrii Pactului de la Varșovia vor crede că este necesar să se intervină de partea opoziției, ea va susține această acțiune¹⁸⁶.

Întrebat de un reporter, neîncrezător că Statele Unite ar sprijini o intervenție de partea manifestanților, Baker a răspuns cu fermitate: „Da, aceasta este opinia mea.”¹⁸⁷.

La vestea execuției lui Ceaușescu, Statele Unite au reacționat într-un mod rezervat, ambiguu, în dimineața zilei de 25 decembrie, Fitzwater exprimase, de la reședința prezidențială de la Câmp David, sprijinul total al Statelor Unite pentru FSN. El declarase că „Guvernul Statelor Unite, având susținerea completă a poporului american, felicită Frontul Salvării Naționale cu ocazia restabilirii unei forme de conducere bazate pe voința democratică a poporului român”. Sean Walsh, un alt purtător de cuvânt al Casei Albe, afirma, într-o declarație ulterioară, că Bush fusese înștiințat despre procesul și execuția cuplului Ceaușescu. El a reasigurat FSN de susținerea Statelor Unite, adăugând, doar, că „regretăm că procesul (cuplului Ceaușescu) nu a avut loc într-o manieră publică și deschisă. Facem un apel pentru încetarea vărsării de sânge și a tuturor violențelor din România¹⁸⁸. Câteva ore mai târziu, Fitzwater anunța că guvernul american „a stabilit relații diplomatice cu noul guvern legitim al României, Frontul Salvării Naționale”, adăugând, la rândul său, că „am fi preferat ca procesul să fie unul public¹⁸⁹. La sosirea sa în Texas pentru o vacanță de pescuit, Bush și-a exprimat îngrijorarea cu privire la felul în care se desfășurase procesul în cadrul căruia fuseseră condamnați Ceaușescu și soția acestuia, afirmând, totuși, că „aceasta este însă treaba lor. Sunt doar uimit, dar și plin de respect față de schimbarea care a avut loc¹⁹⁰.”

A existat totuși, la acest nivel, o oarecare nesiguranță privind viitorul României. Un „responsabil marcant” al administrației Bush spunea pe 22 decembrie: „Mai mult decât în cazul oricărei alte țări est-europene, nu suntem siguri ce se va întâmpla cu România. Ceaușescu era un adevărat stalinist, iar familia sa dominase complet țara, mai mult decât se întâmplase în cazul oricărui alt lider din estul Europei, în România nu au existat instituții, precum biserica- în Germania răsăriteană, sau Solidaritatea- în Polonia, în cadrul cărora să se

⁸⁶ Frank T. Csongos, "U.S. would support Soviet intervention in România", United Press International, 24 decembrie 1989.

⁸⁷ Thomas L. Friedman, "Fighting in the East: Washington; Baker Gives U.S. Approval If Soviets Act on Rumania", *The New York Times*, 25 decembrie 1989, secțiunea I, p. 13

⁸⁸ Helen Thomas, "Bush recognizes new Romanian government, regrets secret trial", United Press International, 25 decembrie 1989, luni, BC

⁸⁹ Bryan Brumley, "U.S. Sending \$500,000 Aid Package to România", The Associated Press, 26 decembrie 1989.

⁹⁰ "Bush 'Amazed' by Sweeping Changes", The Associated Press, 27 decembrie 1989, miercuri, PM

formeze reformatorii. Aici nu a existat decât familia Ceaușescu și atât, iar acum, că aceasta nu mai este, se va forma un vacuum de putere. Nu se știe cum se va umple acest vacuum, în ce ritm și, mai ales, cine îl va umple⁹¹.

Pe 24 decembrie, în relatarea sa privind situația din România, *New York Times* atrăgea atenția asupra incertitudinilor ce planau asupra informațiilor primite. Ziarul a recunoscut că luptele dintre armată și Securitate păreau „învăluite în mister...este greu să afli numărul morților, iar luptele se poartă în diferite locuri, fiind mai degrabă izolate, astfel încât mulți oameni își văd în continuare de viața lor, ca și când războiul civil care are loc în jurul lor nici nu ar exista⁹². În articol se mai vorbea și despre gropile comune, despre uciderea răniților din spitale, despre torturi și mutilări, estimând numărul victimelor masacrului de duminică de la Timișoara la 4500. Conform publicației amintite mai sus, „în acest oraș din vestul României, la fel ca și în alte centre populate din afara Bucureștiului, temutele forțe ale Securității - bine antrenate, bine plătite și având misiunea să țină populația sub teroare - au așteptat până la miezul nopții pentru se răzbuna pe cei ce porniseră revolta populară care le-a învins atât pe ele, cât și pe conducătorul acestora, dl. Ceaușescu. La Timișoara, acestea s-au ascuns până la miezul nopții; apoi, în timp ce claxoanele și sirenele sunau pentru a protesta împotriva uciderii a mii de oameni duminica trecută, agenții Securității au început să tragă în cele aproape 100 000 de persoane strânse în Piața Operei, ucigând circa 160 de persoane. Focurile au continuat și astăzi, în timp ce masele începuseră să se regroupeze în piață. Un martor a relatat că forțele de Securitate trăgeau chiar și în ambulanțele în drum spre victimele căzute pe caldarâm. Relatările despre viclenia și inventivitatea acestora au continuat să se răspândească. În Timișoara circula un zvon, conform căruia o femeie, membră a Securității, introdusese, cu mașina ei produsă în România, arme în spitalul de copii, unde se strânseseră „teroriștii” - așa cum se chemau de pe acum forțele Securității. Acest tip de zvonuri, precum și alte relatări privind traficul de arme, au fost citate ca fiind motivul ridicării, de către tinerii susținători ai noului guvern, a zeci de bariere pe străzile cu acces spre centrele urbane în care se adunaseră manifestații⁹³.

Pe 30 decembrie, *New York Times* a putut prezenta publicului american informații mai precise cu privire la cele întâmplate la Timișoara⁹⁴. Având în vedere faptul că știrile care ajungeau în Occident erau tot mai exacte, ziarul a

⁹¹ Thomas L. Friedman, "Upheaval in the East: Washington; Bush Promises to Help If Rumanians Change," *The New York Times*, 23 decembrie 1989, secțiunea I, p. 10

⁹² Celestine Bohlen, "Upheaval in the East: Atrocities; Hatred of Security Forces Growing as Rumanian Atrocities Increase", *The New York Times*, 24 decembrie 1989, secțiunea I, partea I, p.1

⁹³ *Ibidem*

⁹⁴ Serge Schmemmann, "In Cradle of Rumanian Revolt, Anger Quickly Overcame Fear", *The New York Times*, 30 decembrie 1989, secțiunea I, p. 1

relatat că atunci când Securitatea a început să tragă în manifestații - pe 17 decembrie - numărul morților „s-ar putea dovedi a fi cu mult mai mic decât miile despre care se vorbea inițial - poate, cu totul, câteva sute." Totuși, autorul articolului a mai ținut să afirme că oamenii „au ieșit în stradă știind că vor exista victime." În plus, Ceaușescu „condusese țara ținând populația sub teroare, astfel încât nu exista nici o îndoială că avea să facă din nou uz de ea." Faptul că scânteia Revoluției se aprinsese la Timișoara nu a părut să surprindă *New York Times*, pentru că „Timișoara fusese mereu un ghimpe în talpa regimului." Populația acestui oraș era compusă din mai multe etnii diferite; aici se putea viziona postul iugoslav de televiziune, iar succesorul lui Ceaușescu, Ion Iliescu, fusese șef de partid în acest oraș.

În încercarea de a explica climatul politic care a provocat mișcarea disperată de rezistență, *New York*

Times a citat un cetățean iugoslav care locuise câțiva ani la Timișoara. Acesta spunea că „Tokés a fost scânteia, dar nu a fost decât unul din elementele declanșatoare. Tensiunea era extraordinară. Având în vedere că toate regimurile est-europene căzuseră, știam că avea să se întâmple ceva în curând. Măsurile de securitate luate pe durata congresului partidului din octombrie fuseseră extraordinare. Nu se poate trăi cum trăiau oamenii aceștia. Nu vă puteți închipui în ce mizerie trăiau - fără pâine, fără lapte, fără carne, fără căldură, fără curent electric. Nu te puteai plânge la prieteni; nu te puteai muta dintr-un oraș într-altul. Așa că atunci când a apărut scânteia, totul a sărit în aer." Până duminică, protestul inițial care îl privea pe Tokés, luase amploare, dar și noi dimensiuni. „Cauza lor nu mai era dl. Tokés. În Piața Operei, aflată între Operă și Catedrala Ortodoxă, oamenii strigau „Jos Ceaușescu!". *New York Times*, încă nesigur în ceea ce privea detaliile, relatează: „Nu se știe exact ce s-a întâmplat, totul este confuz, domnește panica, circulă tot felul de zvonuri; este sigur însă că forțele de securitate au deschis focul din vehicule blindate, atacând mulțimea. Luni și marți, orașul a fost un câmp de bătălie, manifestații nervoși încercând încă să se regroupeze, în timp ce Securitatea trăgea în ei sau îi aresta." Cu toate acestea, se pare că miercuri a fost ziua decisivă - „armata, care inițial amenințase că va împușca soldații care refuzau să tragă în civili, s-a declarat de partea 'poporului'", în cuvintele asistentei Georgina Stanea, „Zeci de mii de oameni s-au strâns în Piața Operei și în centrul orașului și au îmbrățișat soldații...Pe tancuri fluturau steaguri albe, iar oamenii purtau banderole în culorile naționale - roșu, galben și albastru." Apoi, Revoluția a cuprins și alte orașe, ajungând și la București, însă agonia Timișoarei nu luase sfârșit. Oameni înarmați, presupuși securiști, au provocat, pe 22 decembrie, domnia terorii cu „atacuri aleatorii asupra orașului"⁹⁵.

⁹⁵ *Ibidem*

Cotidianul vorbea despre un oraș încă tensionat la sfârșitul lui decembrie, relatând că focurile de armă se opriseră, dar că - în ciuda ultimatumului primit de agenții Securității de a se preda - , nimeni nu ieșise la lumină. Aceștia păreau să fi dispărut într-un mod la fel de misterios precum apăruseră. Armata reținuse 400 de suspecți, dar nici unul dintre aceștia nu aveau arme asupra lor când fuseseră arestați, iar forțele militare „nu puteau spune câți dintre arestații lor erau agenții Securității.” Conform *New York Times*, „...la Timișoara, viața părea să se fi întors la normal după teroarea și euforia din ultimele două săptămâni. Muncitorii din Piața Operei înlocuiau geamurile sparte, oamenii se întorceau pe străzi, iar zăpada proaspătă imprima o notă desuetă pe fațadele clădirilor de secol XIX din vechiul oraș de provincie. Pe asfalt, în fața bogat decoratei Catedrale Ortodoxe, amenințată odată de Ceaușescu cu transformarea în bloc de apartamente, ardeau lumânări pentru a marca locurile în care căzuseră unele dintre victime. Steaguri naționale fluturau peste tot, cu gaură în mijloc, acolo unde odată se aflase stema comunistă”¹⁹⁶.

Cu toate că multe ziare din Statele Unite își exprimaseră regretul față de faptul că Ceaușescu și soția sa nu avuseseră parte de o judecată publică, cei mai mulți erau de acord cu *The Morning News* din Wilmington, Delaware, care scria că „puțini sunt aceia care deplâng moartea, în fața plutonului de execuție, a lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale, Elena”¹⁹⁷. Cotidianul *The Star Ledger* din Newark, New Jersey, exprima, la rândul său, în editorialul din 29 decembrie, sentimente împărtășite de aproape toată presa americană: „Formula concisă, care anunța sec că președintele român Nicolae Ceaușescu și soția sa, Elena, fuseseră executați după o judecată sumară, reflecta întru totul reacțiile de indignare la valul de violență care a marcat zvâcnirile finale ale unui regim despot. Altfel decât s-a întâmplat în cazul evenimentelor care au dus la căderea regimurilor marxiste din sateliții sovietici din estul și centrul Europei, Revoluția română a fost o afacere sângeroasă. Ea a fost marcată de masacrarea a mii de protestatari, civili neînarmați - printre care și mulți copii - de către forțele armatei și Securității, care au permis tiranului să domnească cu o putere absolută, cu o mână de fier, vreme de 24 de ani cumpliți. Totuși, din fericire, după cum s-a putut vedea, represaliile nemiloase ale lui Ceaușescu s-au întors împotriva sa, armata întorcând armele și alăturându-se demonstranților pro-democratici, într-o contra-acțiune de succes, care l-a obligat pe dictator să fugă, într-o încercare futilă de a-și salva viața...Pentru că, pentru dl. Ceaușescu, singura voință pe care o cunoștea era propria sa voință; el nu avea de gând să se schimbe...și-a dat seama prea târziu că poporul său se schimbasese - iar asta a dus la bine-meritata sa răsturnare de la putere”¹⁹⁸.

⁹⁶ *Ibidem*

⁹⁷ Editorial, *The Morning News*, Wilmington, Delaware, 27 decembrie 1989

⁹⁸ Editorial, *The Star-Ledger*, Newark, NJ, 29 decembrie 1989

Decembrie 1989 la Oradea

Gabriel Moisa⁹⁹

Pe măsură ce ne apropiem de 1989, actele de revoltă și disidență îndreptate împotriva regimului totalitar din România sunt din ce în ce mai numeroase. Ele încep să fie tot mai mult cunoscute, fie din documentele de arhivă, fie prin reconstituirea evenimentelor, prin recursul la metodele istoriei orale.

Și în Oradea și Bihor sunt de consemnat asemenea evenimente, mai ales în ultimele luni de existență a lui Nicolae Ceaușescu. Sigur, asemenea gesturi nu au fost foarte multe, dar ele sunt simptomatice pentru ceea ce avea să se întâmple în decembrie 1989 în toată țara.

Amintim aici doar câteva dintre acestea, cele care sunt mai bine documentate până prezent, în disonanță deplină cu corul adulțor existent în ultimii ani ai regimului. Astfel, în noiembrie 1989, cu ocazia unui Festival național de teatru desfășurat în urbea de pe Crisul Repede, juriul cazat la Hotel Dacia a avut parte de o surpriză. În imediata apropiere a hotelului se afla cofetăria Crinul, pe malul Crisului. Venind spre hotel, cunoscutul scriitor ieșean Mircea Radu Iacoban, membru al juriului, a văzut scris pe peretele cofetăriei respective următoarea lozincă anticeaușistă: „*Jos Ceaușescu, călăul poporului român*”. Ajuns în cameră el le-a spus și celorlalți membri ai juriului. În drum spre teatru, aceștia au trecut pe lângă locul unde s-a aflat inscripția, dar ea fusese deja ștersă prin vopsire. Cu toate acestea, încă se mai putea vedea ceea ce fusese scris, totul fiind proaspăt vopsit¹⁰⁰.

În dimineața aceleiași zile, în gara mare a orașului au fost răspândite manifeste de mărimea unei pagini de caiet pe care era scris „*Jos regimul Ceaușescu*”.

JOS REGIMUL

Manifestul aruncat de Lucian Kovacs în Gara centrală a orașului Oradea

⁹⁹ Universitatea din Oradea

¹⁰⁰ M. Bradu, G. Moisa, *O minune de trei zile. Oradea, decembrie 1989*, Editura Treira, Oradea, 2000, p. 31

Autoritățile au intrat în alertă, dar, în ciuda eforturilor depuse, nu au reușit să afle cine le-a distribuit. Desigur că manifestele au lăsat o impresie puternică asupra celor din gară, dar nimeni nu a avut curajul să spună nimic, considerând că este opera vreunui nebun, așa cum erau etichetați opozanții regimului comunist. După evenimentele din decembrie 1989, am aflat numele curajosului. El a fost Lucian Kovacs, angajat ca tipograf la Imprimeria de Vest din Oradea, având astfel acces la instrumente de multiplicat¹⁰¹.

Merită, de asemenea, pomenit aici gestul sfidător al lui Florin Borodan, originar din Tinăud, o localitate situată la doar câțiva kilometri de orașul Oradea. El a fost un personaj care a dat mult de furcă autorităților comuniste încă din tinerețe. Încă prin 1972, la numai 17 ani, a avut o tentativă de a fugi în Iugoslavia, împreună cu prietenul său, Aurel Modoc. Au fost judecați și, fiind minori, au fost amendați, nu înainte de a fi fost bătuți zdravăn. Înscriș la școala de marină din Constanța, în 1983, a încercat din nou să fugă din țară, ascuns în cala unui vas comercial. După trei zile a fost descoperit chiar înainte de a ajunge în Turcia. Trimis în țară, a ajuns pe mâna Securității, după care a fost exmatriculat din școală. Ulterior a aflat că a fost turnat la Securitate de un coleg care aflase despre tentativa sa de fugă¹⁰².

În toamna anului 1989, simțind sfârșitul regimului comunist aproape, acesta a ridicat din nou glasul împotriva situației existente în țară. În plină zi circula prin orașul Aleșd, situat la 30 km. de Oradea, cu volumul radioului dat la maxim, conectat la radio Europa Liberă, neezitând să clameze în public lozinci anticeaușiste. Din această cauză a fost reținut. Eliberat ulterior, a continuat să manifeste aceeași atitudine față de regimul comunist muribund, ceea ce i-a atras noi probleme cu Securitatea. De data aceasta nu a așteptat să mai fie arestat, ci s-a ascuns prin satele învecinate pe la diverse persoane și chiar prin Munții Plopișului din apropiere. Securitatea era pe urmele sale¹⁰³. Lui i s-au alăturat și alți prieteni. Florin Borodan a ieșit din ascunzătoare în dimineața zilei de 22 decembrie 1989, când, la ora 5.00, urcat într-un autobuz plin cu navetiști de pe ruta Tinăud-Aleșd, le-a cerut oamenilor să intre în grevă, așa cum se întâmpla deja în multe părți ale țării, pentru a-1 da jos pe Ceaușescu. În câteva clipe toți s-au îndepărtat de el. Odată ajuns la Aleșd, și-a format un grup din șase persoane și, împreună, înarmați cu pancarte anticeaușiste, la ora 9,00 a dimineții de 22 decembrie 1989, au manifestat în centrul orașului. Dacă în prima fază milițienii le-au cerut celor prezenți să plece, după fuga lui Ceaușescu, piața centrală s-a umplut de oameni care li s-au alăturat celor șase curajoși de dimineață, iar miliția

¹⁰¹ Informație Lucian Kovacs.

¹⁰² *Bihoreanul*, 272, 19 decembrie 2005, p. 16-17

¹⁰³ *Bihoreanul*, nr. 274, 30 ianuarie-5 februarie 2006, p. 5

s-a făcut nevăzută. Cei șase membri ai grupului său au fost: Florin Borodan, părintele Vasile Boșca, Ionel Coțuț, Ioan Brândușan, Liviu Bolojan, Tudorel Ungur și Dumitru Caba¹⁰⁴.

Oradea a cunoscut și acte de disidență cu impact mult mai larg. Dintre acestea se remarcă fără doar și poate gestul cunoscutului filosof, eseist și critic literar Radu Enescu, redactor șef adjunct la revista *Familia*¹⁰⁵. Membru în tinerețe al Cercului literar de la Sibiu, ajuns pe plaiuri orădene, acesta a fost în permanență un nemulțumit. El era cunoscut ca atare și de Securitate, cu care avusese adesea contacte neplăcute. Gestul lui Radu Enescu prefătează oarecum și el Revoluția română, asemeni gestului lui Mircea Dinescu din același an 1989, care în luna martie, publicase în cotidianul *Liberation* un pamflet ce critica dur situația din țară.

În toamna anului 1989, Radu Enescu a trimis o scrisoare postului de radio Europa Liberă, scrisoare datată 18 septembrie 1989¹⁰⁶. Ea a fost trimisă prin intermediul doctoriței Nicoleta Tătaru, cu care se afla în relații apropiate și avea încredere deplină în aceasta. Scrisoarea nu a fost transmisă pe suport de hârtie ci, pentru a se evita orice neplăceri, a fost memorată pur și simplu de doctorița Nicoleta Tătaru. Potrivit acesteia, Radu Enescu a ascultat-o în numeroase rânduri pentru a vedea dacă a reținut tot ceea ce el scrisese. Așa a ajuns scrisoarea în Germania, în septembrie 1989, pentru a fi citită la radio Europa Liberă abia în decembrie 1989, cu puțin timp înainte de declanșarea evenimentelor, după ce doctorița Tătaru revenise în țară, pentru a o feri pe aceasta de eventuale neplăceri la întoarcere, în cazul în care citirea scrisorii ar fi prins-o în Germania. Gestul lui Radu Enescu este, practic, ultimul act de protest al unei personalități culturale române înainte de căderea regimului comunist¹⁰⁷, în ianuarie 1990, Radu Enescu

¹⁰⁴ *Bihoreanul*, 272, 19 decembrie 2005, p. 16-17

¹⁰⁵ *Remember Radu Enescu*, în *Familia*, nr. 7-8, 1994, p. 3-9

¹⁰⁶ *Bihoreanul*, nr. 133, 19-25 mai 2003, p. 4

¹⁰⁷ Eseist, filosof și critic literar, Radu Enescu (1925-1994) s-a numărat printre cele mai importante personalități ale culturii române. Născut la Satu Mare, a fost elevul lui Emil Cioran, iar apoi al lui Lucian Blaga, Nicolae Mărgineanu și D.D. Roșea. Ca urmare a faptului că universitatea clujeană era în refugiu la Sibiu, Radu Enescu a ajuns să facă parte din celebrul Cerc literar de la Sibiu alături de Deliu Petroiu, Ștefan Augustin Doinaș, Alexandru Cucu, Viorica Guy Marica, Ovidiu Cotruș, Lia Jacquier, I.D. Sirbu, Ilie Balea, Cornel Regman, Eugen Todoran, Henri Jacquier, Ion Negoitescu și Radu Stanca. Luat ca asistent de profesorul D.D. Roșea, Radu Enescu este exclus după un an din facultate deoarece era considerat un filosof idealist și făcuse parte din Cercul literar de la Sibiu, în 1952 a fost admis în învățământul preuniversitar, după trei ani de excludere, ca profesor de sport. După 1957, ca urmare a ușoarei destalinizări care a cuprins cultura română și nu numai, s-a afirmat prin scrierile sale în *Tribuna* după care, începând din 1965 ajunge redactor adjunct la *Familia* din Oradea, al cărei redactor șef era Al. Andrițoiu. Aici și-a continuat activitatea până la moartea sa în 1994. A fost prieten, printre alții, cu Constantin Noica, Nicolae Steinhardt, Ștefan Augustin Doinaș, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Ion Negoitescu, Ovidiu Cotruș etc. În toată perioada regimului comunist a trăit cu spectrul arestării deasupra capului. Prietena sa, doctorița Nicoleta Tătaru, cea care i-a dus scrisoarea la radio Europa Liberă, care era psihiatru, spunea despre el că devenise anxios din această cauză. La începutul anilor '90, Radu Enescu s-a manifestat ca un activist democrat, regăsindu-se frecvent la balconul din Piața Universității

declara că „*Am scris acea scrisoare de solidaritate pentru că așa mi-a dictat conștiința. Totuși, cu sentimentul de culpabilitate că nu am făcut mai mult*”¹⁰⁸. Regreta, desigur, că nu a întreprins mai multe în sprijinul celor care au avut de suferit.

Evenimentele revoluționare din Oradea și Bihor

În Oradea, vestea revoltei de la Timișoara a ajuns pe mai multe canale încă din primele zile ale declanșării evenimentelor. Europa Liberă a fost unul dintre canale. Alături de el au mai fost studenții care studiau în Timișoara și care veneau în vacanță. Desigur că mai erau și altele. Cert este că orădenii aflaseră că acolo se întâmpla ceva deosebit de grav.

Adierea Revoluției s-a simțit la Oradea în mod direct pe 18 decembrie 1989. Autoritățile represive orădene, miliția și securitatea, au intrat atunci pentru prima dată în contact cu evenimentele revoluționare care începeau să cuprindă România, dar nu a fost decât un avertisment. Ce se întâmplase de fapt? În dimineața zilei de 18 decembrie 1989, din gara Timișoara pornise, conform graficului, trenul accelerat Timișoara-Iași, care ajungea la Oradea în jurul orei 9,45. Deși în Timișoara situația era tulbure, acesta plecase normal, dar cum a ieșit din oraș, călătorii, informați asupra celor ce se întâmplau în Timișoara, au început să cânte cu toții *Hora Unirii* și *Deșteaptă-te române*, cântece cu o anumită semnificație politică. Deși călătorii au fost avertizați pe traseu asupra faptului că trebuie să înceteze, aceste avertismente i-au întărit și mai mult. Presiunea generată de evenimentele din Timișoara era prea mare pentru a putea fi ținută sub control, iar gândul că regimul comunist ar putea să se dărâme nu dădea astâmpăr călătorilor, impresionați, desigur, de cele văzute în orașul de pe Bega.

După intrarea în județul Bihor, trenul s-a oprit undeva în câmp, în zona localității Sîntandrei, iar pe tren au fost scrise lozinci anticomuniste, care puteau inflama spiritele pe acolo pe unde trecea trenul. Între lozincile care se puteau vedea pe vagoane erau: *Jos dictatorul! Jos Ceaușescu! Vrem libertate! Azi în Timișoara, mâine în toată țara!*

În prima fază s-a încercat oprirea trenului în stația Sîntandrei, aflată la câțiva kilometri de Oradea, pentru a șterge înscrisurile de pe vagoane. La intrarea în stația Sîntandrei, mecanicul de locomotivă nu a primit semnalul de trecere, comunicându-i-se de către șeful stației că a primit ordine prin care trebuia să oprească trenul. Asta până ce nu se curăță vagoanele. Până a se realiza acest lucru, el trebuia să mimeze repararea unor defecțiuni la locomotivă. Dar, această diversiune nu a prins la o parte călătorilor, care au amenințat că, dacă trenul nu

¹⁰⁸ *Bihoreanul*, nr. 133, 19-25 mai 2003, p. 4

pornește, vor porni pe jos spre Oradea, încolonați cu steaguri și bagaje. În fața posibilității ca respectiva coloană în mers se putea transforma într-o manifestație de amploare, odată cu intrarea în Oradea, autoritățile CFR au cedat dând drumul trenului, fără a putea șterge înscrisurile de pe vagoane.

În fața acestei situații organele represive ale regimului au intrat în acțiune. Situația nu putea fi lăsată să scape de sub control, deoarece evenimentele din Banat puteau să inflameze spiritele pe traseul parcurs de acceleratul Timișoara-Iași. În aceste condiții, în dimineața zilei de 18 decembrie, în jurul orei 9.00, Miliția Județului Bihor a primit ordin să trimită un pluton în zona gării din Oradea, pentru a interveni, dacă este cazul, în direcția liniștirii spiritelor și păstrării ordinilor, în momentul în care trenul intra în gară. Plutonul era condus de adjunctul Miliției Județului Bihor, maiorul Teofil Moș. Pe peron, printre călătorii care așteptau trenul, mișunau, de asemenea, agenți de miliție și de securitate în civil. Ordinul era acela de a interveni în forță, dacă se impunea. Plutonul trebuia să se așeze în dispozitiv de-o parte și alta a trenului, astfel încât să nu poată coborî decât cei care aveau ca destinație Oradea. În afară de aceștia, nimeni nu avea voie să coboare. În același timp, trenul nu putea să plece mai departe, până nu erau spălate toate vagoanele inscripționate. Oamenii maiorului Teofil Moș erau dotați cu toată recuzita necesară unei intervenții dure împotriva eventualilor recalcitranți. Nu lipseau căștile, cagulele, bastoanele și scuturile.

La sosirea în zonă, mașinile ARO care îi transportau s-au oprit în parcare din fața Poștei din gară, stând oarecum ascunși de ochii trecătorilor, până ce trenul urma să intre în gară. Nu aveau ordin să se desfășoare mai devreme, deoarece trebuia evitată o panică inutilă. Maiorul Teofil Moș a ordonat plutonului să rămână pe loc, iar el s-a deplasat pe peron pentru a lua pulsul evenimentelor. Lumea stătea cuminte în așteptarea trenului, așa că maiorul Teofil Moș a cerut ca, deocamdată, oamenii săi să stea pe loc. A fost un gest plin de înțelepciune, evitându-se astfel tulburări inerente. Trenul a intrat în gară cu drapele la ferestre și cu cântece, așa cum făcuse întregul drum. Dintr-o dată, peroanele au fost inundate de lume. Un spălător de vagoane a trecut la ștergerea înscrisurilor de pe vagoane. Un tren întreg a huiduit gestul acestuia. Un tânăr a coborât din tren și i-a aruncat vadra cu apă și peria. Au mai coborât și alții și, când toți se așteptau să-l ia la bătaie, l-au luat de mână și au jucat Hora Unirii. Curând, în horă s-au prins mai multe persoane de pe peron, ca și când se cunoșteau de o viață. În fața acestei situații forțele de ordine n-au mai intervenit¹⁰⁹. Nici nu era necesar. La semnalul mecanicului de tren, că e vremea plecării, oamenii s-au urcat în tren, care a pornit mai departe cu vestea revoluției timișorene.

¹⁰⁹ M. Bradu, G. Moisa, *O minune de trei zile. Oradea, decembrie 1989*, Editura Treira, Oradea, 2000, p. 35-39; vezi și *Bihoreanul*, nr 267/50, 12-18 decembrie 2005, p. 4

Trenul a trecut, nu însă și situația tensionată care plutea în aer și pe care o simțea toată lumea din Oradea, de la primul secretar județean până la ultimul locuitor al orașului. Liniștea nu mai avea să cuprindă orașul de pe Crișul Repede până după fuga lui Nicolae Ceaușescu.

În Oradea zilelor de 18-21 decembrie 1989 a fost liniște. Prin cei care veneau de la Timișoara, mai ales studenții în vacanță, dar și prin postul de radio Europa Liberă, veștile despre ceea ce se întâmpla în orașul de pe Bega deveneau tot mai mult o certitudine. Cu toate acestea, și în Oradea și-au făcut apariția acte timide de revoltă, în noaptea de 20 spre 21 decembrie 1989. În oraș au fost aruncate manifeste cu conținut anticomunist și anticeaușist, iar pe mai multe ziduri au apărut scrise lozinci îndreptate împotriva lui Nicolae Ceaușescu. Desigur că în dimineața zilei de 21 decembrie manifestele au fost colectate, iar zidurile curățate prin vopsire¹¹⁰. Atunci nu s-a știut cine este autorul. Miliția și Securitatea nu au mai avut timpul necesar pentru descoperirea lui. Acesta a fost, la fel ca și în toamna anului 1989, tipograful Lucian Kovacs. Dar despre asta s-a știut abia după căderea regimului¹¹¹. Mai fuseseră câteva semne care demonstau faptul că orădenii cunoșteau ce se întâmplă la Timișoara, În noaptea de 18-19 decembrie 1989, pe Bulevardul Dacia (fost 6 Martie) un tânăr a scos boxele pe geam și a pus melodia „*Treceți batalioane române Carpații*”. Cazuri de oameni care îndemneau la revoltă au mai fost semnalate în nopțile următoare la Oradea. Unul a fost în Pasajul Vulturul Negru, în timp ce în zona Muzeului țării Crișurilor un grup de locuitori a cântat „*Deșteaptă-te române*”, îndemnându-i pe concitadini lor la revoltă. În seara de 18 decembrie 1989, la discoteca ALFA din Oradea, actualmente sediul PNL Bihor din Piața Unirii, tinerii de acolo au început să cânte, de asemenea, „*Deșteaptă-te române*”. Exemplele ar putea continua. Cert este că, potrivit colonelului Petru Secară, pe atunci șeful Biroului Pază și Ordine al Miliției Oradea, actele de acest gen se înmulțeau de la o zi la alta. Împotriva lor au fost luate doar măsuri contravenitive¹¹².

În dimineața zilei de 20 decembrie 1989, la ora 6.00, toți directorii și secretarii de partid din întreprinderile orădene erau convocați la o ședință la sediul Primăriei din Oradea. Aceasta a început la ora 6.00 fix. La prezidiu s-a aflat primarul Gheorghe Groza, un trimis al Comitetului Central al PCR, care venea direct de la Timișoara, și încă un reprezentant al Bucureștiului, care au spus cam aceleași lucruri. Acesta le-a făcut celor prezenți o relatare despre ce s-a întâmplat la Timișoara. Cei mai mulți dintre cei prezenți auzeau pentru prima dată despre cele ce se întâmplau în orașul de pe Bega, desigur trecute prin filtrul autorităților comuniste. La plecare li s-a spus că nimeni nu trebuie să afle

¹¹⁰ *Crișana*, nr. 3909, 20 decembrie 2003, p. 18

¹¹¹ Informație Lucian Kovacs din 1997. Din păcate acesta a decedat în 1998 în condiții mizere

¹¹² *Bihoreanul*, nr 267/50, 12-18 decembrie 2005, p. 4

despre cele discutate acolo. Toți directorii și secretarii de partid urmau să organizeze ședințe la locurile de muncă, pentru a combate și înfiera cele petrecute la Timișoara.

Așa s-a și întâmplat, peste tot aveau loc astfel de ședințe, fără a se putea spune însă adevărul. În general, ședințele s-au desfășurat într-o tăcere semnificativă. Lumea începea să afle ce se întâmpla la Timișoara. Au fost, însă, și locuri în care s-a supralicitat, atacându-se într-un limbaj violent evenimentele de pe Bega, într-o totală lipsă a simțului evoluțiilor istorice care se derulau în Estul Europei, deși acestea erau cunoscute, inclusiv de la Televiziunea Națională, România fiind singura țară care încă nu-și schimbase liderul politic.

În 21 decembrie 1989, evenimentele se precipită în toată țara, mai ales după fuga lui Nicolae Ceaușescu, pe 22 decembrie 1989. Toată țara aflase de fuga acestuia, dar nimeni nu știa unde se află.

Noaptea de 21-22 decembrie 1989, la Oradea, a fost o noapte albă, la fel ca în toată țara. Populația orașului era extrem de bucuroasă, dar în același timp exista o oarecare stare de incertitudine. Ascultând încă de ordinul primit la ședința din dimineața zilei de 20 decembrie 1989, directorii și secretarii de partid au instituit serviciul permanent, sub forma ofițerului de serviciu.

În ciuda celor întâmplate la București după mitingul din Piața Palatului și violențele care au urmat ca urmare a declanșării luptelor de stradă, în dimineața zilei de 22 decembrie 1989, ofițerul de serviciu de la Consiliul local Oradea, primea o notă telefonică de la București, prin care se cerea organizarea unei adunări populare de condamnare a „huliganilor”, în fața Primăriei. Nota telefonică era foarte atentă la detaliile manifestației, fiind fixate până și proporția drapelurilor, lozincilor și tablourilor care urma să fie afișate. La finalul manifestației trebuiau a fi redactate scrisori și mesaje către presa locală și centrală care urmau să se desolidarizeze de „huligani” și să-și reafirme atașamentul față de șeful statului și al partidului. Desigur că manifestația nu a mai avut loc în varianta pregătită de autorități. După ce mobilizase întreprinderile și instituțiile orădene la manifestație, primarul a contramandat, ulterior, acțiunea. Nicolae Ceaușescu fugise.

Lumea se aduna în fața Primăriei, după ce aflase de la televizor despre dezertarea șefului statului într-o direcție necunoscută. În fața acestei mulțimi gata să pătrundă în clădire a apărut primarul Gheorghe Groza, care le-a spus că mitingul programat este contramandat și că se solidarizează cu mișcarea de protest a oamenilor. Gestul era tardiv și oamenii îl taxau ca atare. Piața din fața Primăriei era deja plină și nimeni nu mai asculta de el. În Primărie s-au adunat o serie de persoane care s-au strâns în sala festivă, alături de Gheorghe Groza. Dintre aceștia se vor alege cei care vor lua în mâinile lor destinele orașului pentru câteva zile, până când primele autorități provizorii își vor intra în drepturi.

Oamenii au intrat în clădire, dând năvală peste tot, cei mai mulți dorind să ajungă în cabinetul Primarului. Nu a durat mult și lumea dădea năvală în sala de festivități. Primarul Gheorghe Groza a fost cuprins de panică, în grupul aflat în jurul lui Gheorghe Groza se afla și directorul Teatrului de Stat din Oradea, scriitorul și dramaturgul Mircea Bradu. În acele momente de panică, Gheorghe Groza l-a rugat pe acesta să le spună ceva oamenilor- întrucât era o persoană extrem de cunoscută- , înainte de a se întâmpla ceva nečugetat. Recunoscut de mare parte din cei prezenți, acesta a fost împins în față și declarat ad-hoc noul primar al Oradei. A fost dus aproape pe sus în balconul Primăriei și nevoit să țină primul discurs în calitate de primar, anunțând, în același timp, faptul că Gheorghe Groza nu mai este primarul orașului. Oradea era declarat oraș liber de comunism.

Imediat, s-a constituit un comitet de inițiativă format din mai multe persoane care să gestioneze pe moment situația. Între persoanele care s-au alăturat lui Mircea Bradu au fost actorul Daniel Vulcu, economistul Eugen Coif, profesorul Radu Davidescu, actorul Marius Aron, Teodor Toderaș, Dan Vilceanu, Liviu Lupea etc. Trebuia asigurată în primul rând paza Primăriei de asaltul oamenilor, deoarece exista riscul unor accidente, incendii și, apoi, bunul mers al lucrurilor într-o oarecare ordine.

Din păcate, în mijlocul acestor evenimente s-au întâmplat și lucruri reprobabile. Între cei care se bucurau de căderea dictaturii și-au făcut loc o serie de oameni certați cu legea care s-au dedat la o serie de furturi din sediul Primăriei după ce au intrat în incinta acesteia¹¹³.

Noua conducere a orașului a luat legătura cu generalul Nicolae Șchiopu, comandantul Garnizoanei Oradea, care a sosit la balconul Primăriei, anunțând fraternizarea armatei cu revoluționarii. În urma înțelegerii survenite între el și noua conducere a orașului, soldații urmau să se deplaseze la diverse obiective din oraș, pentru a le asigura paza acestora. Acest lucru se simțea acut necesar, datorită diversiuinilor de tot felul legate de activitățile teroriștilor. Pentru a se evita orice neprevăzut, s-a apelat la unitățile militare orădene, prin intermediul generalului Nicolae Șchiopu.

Între timp, veștile alarmiste nu încetau să apară în sediul unde se găsea noua putere constituită a orașului. Vești precum otrăvirea apei orașului, atacuri cu elicoptere sau ale trupelor de securitate asupra diverselor obiective din Oradea veneau cu o ritmicitate demnă de o cauză mai bună. Toate trebuiau, desigur, verificate¹¹⁴, în după amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Pe holurile Primăriei a fost lansat zvonul, potrivit căruia clădirea urma să fie atacată de un mare număr de elicoptere. Acestea s-ar apropia de oraș, urmând să-i mitralieze

¹¹³ M. Bradu, G. Moisa, *O minune de trei zile. Oradea, decembrie 1989*, Editura Treira, Oradea, 2000, p. 47

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 54-56

pe cei din incintă și din piață, de la joasă altitudine. Câteva ore mai târziu, dintr-o mașină fără număr, care circula prin cartierul orădean Ioșia, se anunța de la un megafon faptul că apa orașului este otrăvită și nu mai poate fi consumată¹¹⁵.

În jurul orei 15.00, în aceeași zi de 22 decembrie 1989, încă primul secretar al județului, Andrei Sorcoiu, îl suna pe Mircea Bradu, atrăgându-i atenția, pe un ton specific, că „...am auzit că v-ați erijat în conducător al adunării din fața Primăriei. Vă atrag atenția că veți răspunde de orice abatere care se va produce. M-ați înțeles?”¹¹⁶. Noul primar l-a invitat pe primul secretar, Andrei Sorcoiu, la sediul Primăriei pentru discuții, dar acesta a refuzat în prima fază. Abia spre seară a revenit asupra deciziei, sosind la sediul Primăriei. Vechea gardă încă nu se preda. Cu toate că Ceaușescu fugise de câteva ore, nu se știa nimic de el, iar cursul lucrurilor se putea întoarce, credeau fideli regimului.

Aici a dorit, nici mai mult nici mai puțin decât să facă parte dintr-un "Comitet de inițiativă", care să conducă Oradea și județul. De altfel, primul secretar al județului venise cu lista gata făcută, în fruntea listei era Andrei Sorcoiu, urmat de alt membru al nomenclaturii locale, Ioan Vulturar, de alți asemenea membri, pe alocuri câte o față bisericească pentru a da credibilitate grupului.

În fața acestei situații, lista propusă de încă reprezentanții regimului a fost respinsă și s-a recurs la alcătuirea uneia noi, care să cuprindă un număr mai mare de membri, din sfere sociale cât mai largi. Noua listă cuprindea 31 de nume, aceștia formând primul Consiliu Județean al Frontului Salvării Naționale. Lista a fost alcătuită în mod spontan, la fel ca și adunarea din fața Primăriei Oradea.

Aceștia erau: Mircea Bradu - președinte	Dumitru Berinde
Horia Cosma - vicepreședinte	Petru Jurcă
Daniel Vulcu - vicepreședinte	Dan Vilceanu
Dumitru Chirilă - secretar	Stanik Istvan
Nicolae Șchiopu	Doru Cacuci
Petre Blajovici	Pavai Constantin
P.S. Vasile Coman	Pavel Negruț
Daszkal Istvan	Gavril Pintea
Fried Erno	Gheorghe Manicea
Radu Davidescu	Dan Doru
Florian Broinaș	Ioan Șuie
Nistor Ciordaș	Alice Tonca
Radu Enescu	Constantin Bozântan
Aurel Pop	Kiss Augustin
Eugen Coif	Doru Țintă ¹¹⁷

¹¹⁵ *Crișana*, nr. 3910, 22 decembrie 2003, p. 18

¹¹⁶ Informație Mircea Bradu

¹¹⁷ *Crișana*, an I, nr. 1 (13300), 23 decembrie 1989, p. 3

În tot acest timp, în oraș principalele instituții de represiune ale statului erau luate cu asalt, mai ales sediile Securității și Miliției. În după amiaza zilei de 22 decembrie 1989, după fuga lui Ceaușescu, în fața sediului Securității din Oradea, situat pe strada Dunărea, s-au adunat circa 3000 de oameni decși să pătrundă în clădire. Unii au reușit să pătrundă și au dat foc cărților și portretelor soților Ceaușescu, precum și ale altor conducători ai partidului. Colonelul Dumitru Ogășanu, comandantul Securității bihorene, a cerut ajutor noilor organisme constituite. El l-a sunat pe noul primar, Mircea Bradu, cerându-i să trimită pe cineva să preia tot ce era acolo: clădirea, armamentul, documentele și alte bunuri. Acolo s-a deplasat o echipă de revoluționari, condusă de unul dintre apropiații noului primar, Dan Vâlceanu, care a făcut ordine, reușind să-i scoată pe cei care erau în clădire¹¹⁸.

La Miliție, primii revoluționari au încercat să intre cu forța în jurul orei 18.00. O oră mai târziu a sosit și o delegație din partea proaspătului Consiliu Județean al Frontului Salvării Naționale, care dorea să percheziționeze clădirea Miliției din Parcul Traian, în scopul căutării unor eventuali arestați din motive politice. În fruntea celor sosiți se afla Teodor Toderăș și avocatul Mihai Carp. După ce s-au convins că nu este nimic din ceea ce se așteptau în beciurile Miliției, grupul a plecat. Pe loc au rămas doar cei pomeniți mai sus. Ei trebuiau să fie garantul că la Miliție nu se pregătește nimic împotriva demonstranților, lucrând direct cu șeful Miliției Bihor, colonelul Gheorghe Telente, șeful Serviciului Judiciar, Teodor Popa, și colonelul Roman Hercuț¹¹⁹.

Imediat după constituirea Consiliului Județean al Frontului Salvării Naționale, acesta a adresat un apel către locuitorii Oradei și județului Bihor, prin care îndemna la calm și reținere de la violență, anunțând luarea unor măsuri de urgență pentru desfășurarea normală a vieții și asigurarea bunei aprovizionări a tuturor localităților județului cu alimente, căldură, energie electrică și apă¹²⁰.

Prima ședință de lucru a noii structuri județene, Consiliul Județean al Frontului Salvării Naționale, a avut loc pe 23 decembrie 1989. Principalul punct de pe ordinea de zi a fost aprovizionarea cu cele necesare pentru ca, cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, populația județului să nu mai cunoască lipsuri de nici un fel. În acest sens au fost convocați toți directorii de întreprinderi din județ implicați, ca și directorii CET Oradea¹²¹.

Cu aceasta se părea că revoluția orădeană se încheiase fără victime. Noua structură provizorie de conducere era conturată. Lucrurile se așezau pe un fâgaș nou asemeni întregii țări. În zilele de 21-22 decembrie 1989, când tensiunea

¹¹⁸ Informație Dan Vâlceanu. vezi și *Crișana*, m. 3910, 22 decembrie 2003, p. 18

¹¹⁹ Informație Teodor Toderăș; vezi și *Bihoreanul*, nr 267/50, 12-18 decembrie 2005, p. 4-5

¹²⁰ *Crișana*, an I, nr. 1 (13300), 23 decembrie 1989, p. 3

¹²¹ *Idem*, an I, nr. 2, 24 decembrie 1989, p. 1

era foarte mare, în Oradea nu a fost semnalată nici o victimă. Lucrurile au fost ținute sub control. Cu toate acestea, în ziua următoare, 23 decembrie 1989, ca urmare a tensiunii datorate faptului că nu se știa unde este Ceaușescu și a psihozei teroriștilor, la marginea orașului, la intrarea dinspre Arad, a avut loc un incident regretabil, soldat cu moartea unui om și rănirea gravă a altor doi. Unități ale armatei staționate în Oradea au fost trimise să controleze toate intrările din oraș, în eventualitatea în care *teroriștii* ar intenționa să atace Oradea.

În aceste condiții, la intrarea dinspre Arad, în zona Aeroportului, având ca obiectiv și apărarea Aeroportului, se afla în dispozitiv o subunitate de tancuri, condusă de căpitanul Liviu Purdea¹²².

Tragicul eveniment s-a petrecut în seara zilei de 23 decembrie 1989, în jurul orei 21,30. Pe șoseaua Oradea-Arad, în dreptul Aeroportului și-a făcut apariția, la un moment dat, un autotren frigorific ce tocmai ieșise din oraș în direcția Arad. Mașina a fost mitraliată de soldați, în ea se aflau două persoane. Șoferul a fost grav rănit, iar soția sa, aflată lângă el, a fost ucisă de mai multe gloanțe.

Soții Alexandru și Ecaterina Tănescu erau din Târgu Jiu și se întorceau spre casă, la bordul unei mașini frigorifice, aparținând Întreprinderii Industria Cărnii din Târgu Jiu, care venea dinspre Halmeu. Cei doi își urmau traseul binecunoscut până au ajuns în dreptul locului menționat, unde se afla staționată subunitatea de tancuri. Ajuns în dreptul Aeroportului, în urcare fiind pe panta dată de șosea, TIR-ul condus de Alexandru Tănescu a intrat într-o pânză de gloanțe, oprindu-se pe loc.

Nu se cunoaște cu exactitate ce s-a întâmplat. Varianta militarilor a fost aceea că mașina ar fi apărut în viteză și a continuat drumul, în ciuda avertismentelor și semnalelor militarilor, fapt pentru care s-a făcut uz de armamentul din dotare. În incident a murit Ecaterina Tănescu, iar Alexandru Tănescu și căpitanul Liviu Rad au fost răniți, ultimul chiar de către gloanțele trase de soldați, ricoșate din tabla camionului.

Un incident similar, soldat cu victime umane, s-a întâmplat în aceeași zi de 23 decembrie 1989 și în comuna Remeți, situată la câțiva zeci de kilometri de Oradea. Nicolae Tomozei, inginer la Uzina de apă din satul Muntenia, fost trimis de căpitanul de armată Avram Cătănici la Stâna de Vale după muniție cu propria mașină, deoarece grupul de militari condus de acesta, dislocat în zonă pentru a apăra Barajul Leșu de teroriști, rămăsese fără muniție. La câteva minute după ce Nicolae Tomozei a plecat, primarul din Remeți, Viorica Sărăcuț, a anunțat un grup de muncitori forestieri, care se aflau pe traseul urmat de inginer, că în direcția lor se îndreaptă un terorist periculos într-o Dacie roșie.

¹²² *Bihoreanul*, nr 217/54, 28 decembrie 2004/3 ianuarie 2005, p. 5

Erau exact semnalmentele inginerului Tomozei. Ca urmare, un muncitor cu o mașină mare de pădure, la vederea Daciei roșii, fără nici o verificare, a intrat direct în mașina presupusului terorist, care a murit pe loc¹²³. Rămâne și astăzi un mister de ce primărița i-a anunțat pe muncitori că în Dacia roșie se află un terorist și de ce căpitanul Avram Cătănici nu a trimis militari după muniție, ci un civil. La fel ca și în cazul incidentului de la Aeroport, victimele au fost cauzate de grave neînțelegeri și greșeli.

Au fost singurele victime ale evenimentelor din decembrie 1989 în Oradea și județ. Bihorul a avut însă și alți morți, nu în Oradea, ci în alte orașe ale României. Numele lor sunt: Victor Adrian Pușcău, Adrian Dorin Danșe și Marius Cosma. Toți trei au fost soldați în termen și au căzut, împușcați în vâltoarea evenimentelor. Victor Adrian Pușcău și Marius Cosma erau soldați la aceeași unitate militară din Arad. Primul a murit în apropiere de unitatea militară, fiind împușcat în autospeciala sanitară care se întorcea de la spital, iar cel de-al doilea a fost omorât în zona ștrandului din localitate. Adrian Dorin Danșe a fost împușcat în București, la 21 decembrie 1989¹²⁴. După ce au fost aduși acasă, cei trei au fost înmormântați pe 28 decembrie 1989, la slujba de înmormântare luând parte foarte multă lume¹²⁵.

Pe data de 24 decembrie 1989, Consiliul Județean al Frontului Salvării Naționale a fost completat cu nume noi, astfel că numărul acestora a ajuns la 54¹²⁶. Și acest organism era tot provizoriu. Așa avea să rămână până după constituirea Consiliilor municipale și orașenești ale FSN, când componența urma să fie lărgită, acoperind toate organismele sociale.

În Oradea, Consiliul Municipal al Frontului Salvării Naționale a luat ființă abia pe 27 decembrie 1989. Până atunci treburile orașului au fost gestionate de Consiliul Județean al FSN. Noua structură urma să se ocupe exclusiv de conducerea întregii activități economice-sociale ale municipiului. Membrii Consiliului Municipal al FSN au ales un Birou de coordonare format din Marcela Budușan, Balasz Laszlo, Traian Balint, Mihai Bar, Doru Crăiuț, Horia Văideanu, Matei Ivan, Liviu Manuel, Florian Neagota, Ernest Pafca, Dumitru Petruș, Viorel Sarea și Florian Serac. Biroul de coordonare a ales la rândul său echipa executivă formată din: Horia Văidean - președinte, Marcela Budușan și Traian Balint - vicepreședinți, Balasz Laszlo - secretar¹²⁷.

Desigur că fuga cuplului dictatorial a permis constituirea primelor organisme civice, culturale, politice etc. Astfel, în seara zilei de 22 decembrie

¹²³ *Ibidem*

¹²⁴ *Jurnalul Național*, Ediție de colecție, 20 decembrie 2004, p. 26

¹²⁵ *Crișana*, an I, nr. 7, 29 decembrie 1989, p. 3

¹²⁶ *Idem*, an I, nr. 3, 25 decembrie 1989, p. 3

¹²⁷ *Idem*, an I, nr. 6, 28 decembrie 1989, p. 1

1989, s-a constituit Asociația Intelectualilor Liberi din județul Bihor. Membrii fondatori au fost nume cunoscute ale culturii orădene: Florin Ardelean, Crăciun Bejan, Corneliu Buciuman, Liviu Câmpănu, Horia Căbuți, Marin Chelu, Tiberiu Ciorba, Fabian Imre, Feher Jozsef, Blaga Mihoc, Ioan Moldovan, Nicolae Orăviceanu, Virgil Podoabă, Seres Sandor, Ion Simuț, Traian ștef, Ioan țepelea, Sergiu Vaida¹²⁸.

Primele formațiuni politice constituite la Oradea au fost cele ale minorității maghiare. Chiar a doua zi după fuga lui Nicolae Ceaușescu, la 23 decembrie 1989, a luat ființă Consiliul Județean Bihor al Organizației Democratice Maghiare din România. În fruntea lui se găsea Nagy Bela, președinte, și Varga Gabor, secretar. Conform actului de constituire, acesta era singurul reprezentant legal al populației de naționalitate maghiară din Bihor¹²⁹. Câteva zile mai târziu, pe 29 decembrie 1989, s-a înființat și organizația de tineret a formațiunii, intitulată Organizația Tinerilor Democrați Maghiari din Bihor, condusă de Szilagyi Zsolt și Varga Laszlo. Celelalte formațiuni politice s-au înființat la Oradea abia după 1 ianuarie 1990.

Anexă

Scrisoarea deschisă adresată de Radu Enescu postului de radio Europa Liberă în toamna anului 1989

„Scrisoare deschisă”

Domnule Dumitru Radu Popescu, președinte al Uniunii Scriitorilor

Vă aduc la cunoștință, pe această cale, că-mi exprim adevărată rezerve față de memoriul pe care vi l-au trimis, la sfârșitul lui aprilie, iluștrii confrăți: Geo Bogza, Ștefan Augustin Doinaș, Dan Hăulică, Alexandru Paleologu, Octavian Paler, Andrei Pleșu și Mihai Sora, memoriu la care s-a raliat ulterior distinsul confrate ieșean, Al. Călinescu. Memoriu în care semnatarii considerau destituirea abuzivă a poetului Mircea Dinescu din postul său de la ”România literară”, hărțuirea și persecutarea lui, împreună cu familia sa, - drept nu numai procedee contrare flagrant normelor statutare ale breslei scriitorilor, ci și măsuri menite a lovi în demnitatea sa umană și care reprezintă o tristă recrudescență a unei atitudini pe care cu toții o credeam definitiv și ireversibil apusă odată cu cufundarea în bezna rușinii și a uitării a anilor dogmatismului și a malformațiilor mintale, oficial condamnate în România. Memoriu în care se califică drept gravă luarea dreptului de semnătură poetei Ana Blandiana. Imposibila întoarcere însă nu s-a produs. Conducerea

¹²⁸ Idem, an I, nr. 4, 26 decembrie 1989, p. 3

¹²⁹ *Ibidem*

operativă a Uniunii, prezidată de d-voastră a ripostat brutal interzicând semnatarilor, precum și altor scriitori, să mai publice. Pentru că au cerut restaurarea legii în viața Uniunii, a-ți condamnat, punându-i la index cu furca, pe câțiva dintre cei mai valoroși scriitori români contemporani.

Ca președinte al Uniunii trebuie să fiți un primus inter pares care-și apără colegii, așa cum întreaga obște scriitoricească v-a apărut, în mod unanim, cu ocazia acelei scandaloase ședințe în care a-ți fost țintuit la stâlpuț infamiei din pricina nuvelei d-voastră „Leul albastru”. Se pare însă că leul albastru, cuprins de o bizară amnezie, s-a volatilizat, dar nu în legendă, ci într-o stranie dorință de a vă spăla, ca de niște pete maculate, de gloria unui trecut integru. Ați ajuns astăzi un primus contra pares? un fel de antreprenor de pompe funebre care-și revarsă cu osârdie energiile demne de o cauză mai bună, în a îngroșa pe tăcute, fără prohod, ca furul în bezna nopții, literatura română contemporană.

L-ați azvârlit în stradă pe Mircea Dinescu, e drept telefonic, odinioară, ministrul de tristă memorie G. Ghiu, l-a destituit doar telegrafic pe Eminescu din postul de revizor școlar. Dar dumneavoastră beneficiați de cuceririle revoluției tehnico-științifice! Telefonul dumneavoastră funcționează, nu ca numărul 796723 de pe Intrarea Bitoliei 25, unde zace răstignit unul dintre cei mai mari poeți români. Repet ce am publicat în mai multe rânduri: Mircea Dinescu reprezintă un moment de răscruce în lirica noastră, o mutație în sensibilitatea poetică a epocii, un creator cu care România se poate mândri în fața lumii și a posterității. În loc să luați împotriva Lui măsuri draconice, datorită d-voastră era să-l propuneți candidat din partea României la premiul Nobel pentru anul în curs.

Anei Blandiana, acestei femei demne și poete de reputație internațională autentică, nu contrafăcută contra cost prin culise, - de ce nu i se permite să semneze? Așteptați cumva să vie la d-voastră în genunchi și să vă imploră să-i restituiți atât de citita rubrică din „România literară”? Aflați că, după câte o cunosc, această doamnă a scrisului românesc nu cerșește! Anei Blandiana i se cuvin, în schimb, scuze!

L-ați pus la index pe Ștefan Augustin Doinaș! Se pare că a-ți uitat că pe vreme când încă nici nu silabisați pe az-buche-vede, Doinaș scrisese „Mistrețul cu colți de argint”, poezie intrată demult în patrimoniul antologic al literelor române? D-voastră vă închipuiți că a oferi o monumentală traducere a Faust-ului goethean e așa, un soi de mizilic, cum ai oferi calului tău o bere? Acest mare poet și excepțional om de cultură ar fi cinstit oriunde ca un monument al mândriei naționale. La el acasă e stigmatizat ca un proscris. Nu e de mirare! la edituri zac, de ani de zile, două substanțiale volume despre opera Lui. În schimb, despre dumneavoastră au apărut trei cărți, cu publicitatea de rigoare asigurată anticipat.

Într-o carte cu titlu astronomic l-ați înfierat pe ignarul popă Grama. Dar dacă Eminescu ar trăi astăzi, d-voastră l-ați trece pe lista indezirabililor periculoși.

V-ar deranja, v-ar zgândări orgoliul nesățios, în galaxia Popescu poezia română e văduvită de Doinaș, Dinescu și Blandiana; estetica și gândirea noastră de figuri de prim ordin, de pildă de Andrei Pleșu, eseist de talie europeană, spirit profund și scânteietor cum puține țări numără azi printre gânditorii lor. În curând, o posibilă istorie literară ar fi știrbă, hăcuită, ciuntită, plină de imensele suprafețe negre ale unui deșert, inventat, din neogalaxia lui D.R. Popescu.

Treceți-mă și pe mine la index! Socot dezonorant să public, când unor scriitori de primă mărime li s-a smuls condeiul din mină. Declar, în final, că nu recuz nimic din ce am scris mai sus. Orice retractare sau declarație contrară este trucată, smulsă prin presiune, falsă, plăsmuită cu scopul de a mă compromite.

Să nu uit: vă rog călduros ca decizia de destituire a lui Mircea Dinescu, semnată de d-voastră, s-o expuneți la „Muzeul de istoria literaturii române”. Spre știința viitorimii și gloria dumneavoastră postumă!

18 septembrie 1989

Radu Enescu¹³⁰

¹³⁰ Apud *Bihoreanul*, nr. 133, 19-25 mai 2003, p. 5

II. DOCUMENTE

1. Stenograma audierii doamnei Cristina Ciontu în ședința Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989.

Parlamentul României

SENAT

Comisia Senatorială pentru Cercetarea
Evenimentelor din Decembrie 1989

STENOGRAMA

ședinței de audiere din ziua de 9 noiembrie 1994

A fost audiată doamna CIONTU CRISTINA

La audiere au participat domnii senatori: Valentin Corneliu Gabrielescu, Hosszu Zoltan, Adrian Dumitru Popescu-Necșești, Ioan Constantin Pop, Serban Săndulescu, Ilie Plătică.

Audierea a început la ora 10,35.

DI. Valentin Gabrielescu:

Doamna Ciontu, vă găsiți în fața Comisiei senatoriale care cercetează evenimentele din decembrie 1989.

Vă rog să ne dați datele dv. de identitate ca să se treacă în stenogramă.

Dna.Ciontu Cristina:

Mă numesc Cristina Ciontu, am 28 de ani, locuiesc în București, Calea Moșilor 209, bloc 17, apartament 85.

Telefonul îl știți.

DI. Valentin Gabrielescu:

Doamna Ciontu, înainte de a vă da cuvântul, vă rog să fiți amabilă să depuneți un jurământ și să repetați după mine:

"Jur să spun adevărul și să nu ascund nimic din ceea ce știu!"

Vă mulțumesc.

Acum vă rog să ne spuneți dv. evenimentele la care ați luat parte în timpul revoluției, ce ați văzut?

Dna. Ciontu Cristina:

Mă rog, acum, a lua parte la evenimente, se înțeleg multe.

Deci, eu am intrat în clădirea aceasta pe la prânz, deci imediat după ce s-a intrat în clădire pe 22 decembrie 1989. Am intrat cu intenția să acord ajutor unor persoane suferinde, eu sunt medic, pe vremea aceea eu eram studentă încă, dar sunt capabilă să acord un ajutor, și mă rog în vâltoarea evenimentelor am rămas până după amiază, spre seară, când a început să se tragă.

Ulterior am rămas în continuare mai ales că ne strânseserăm vreo 5 sau 6 studenți care ne hotărâserăm noi, să nu lăsăm nimic să treacă fără să vedem noi. Teama noastră era să nu se instaureze o dictatură militară. Asta era în mintea noastră în acele momente.

Am rămas și peste noapte, până a doua zi dimineață, deci până pe 23 decembrie dimineața.

Ulterior am asistat la tot ce s-a petrecut. Eu în seara zilei de 22 decembrie am fost inclusă în cadrul CFSN-ului, ceea ce reprezenta la acel moment, nu partidul FSN.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Pe care listă?

Dna. Ciontu Cristina:

Pe lista de început.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cine a făcut-o? Unde?

Dna. Ciontu Cristina:

Deci a fost făcută într-o cameră la etajul I, parcă, sau mai târziu II. Nu, chiar la etajul I. Inițial lista asta cum a fost făcută? La început a fost făcută o listă cu cei care erau în camera respectivă pentru ca să existe posibilitatea să se părăsească camera și să revină, să nu intre mai mulți decât erau în acea cameră. Asta a fost spre seara deja.

M-am trecut și eu pe această listă pentru că eram în cameră, dar ulterior am auzit că de fapt aceștia deveniseră deja membri CFSN.

Pe 24 decembrie 1989 am fost în MApN, tot așa, alături de...

Dl. Valentin Gabrielescu:

Ați plecat de aici?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, am plecat de aici. Foarte mulți au plecat de aici. S-au răspândit și ulterior s-au adunat din nou. Am plecat la MApN unde am stat până seara. Nu mi aduc aminte dacă am rămas peste noapte acolo. Nu, asta chiar nu mai țin minte. Țin minte numai faptul că în momentul când am intrat în MApN am fost tot timpul alături de CFSN, deci de membrii cu care fusesem în fostul C.C. Și cu care eram pe listă. Nu toți, că nu eram toți. De exemplu, domnul Iliescu nu era lângă noi, era la Televiziune, unde o fi fost, dar cu marea majoritate și ulterior s-a mutat sediul, să-i zicem, la Palatul Victoria.

Eu presupun că marea majoritate a evenimentelor la care am asistat eu dv. aveți informații din multe surse.

Spuneți-mi dacă vă interesează în mod special ceva.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da. Dv. Ne-ați spus în rezumat ca și cum noi am ști totul. Sigur că știm destule lucruri, dar nu le știm pe toate. Vă rog să fiți amabilă să ne spuneți aici, înainte de a pleca la MApN, sau unde ați mai plecat în zilele următoare, deci atunci 22 seara, 23 noaptea, ce activitate ați avut dv., în afară de faptul că ați fost pe listă?

Dna.Ciontu Cristina:

V-am spus, ne adunaserăm acești studenți care am hotărât să urmărim tot ce se întâmplă, tot ce fac cei care direcționează acțiunea, pentru că, de exemplu, la acel moment era generalul Gușe despre care știam noi că ar conduce armata, asta știam noi, și de altfel în momentul în care a început să se împuște și să se declanșeze toată acea activitate zgomotoasă, Gușe era chiar cel care primea în continuu telefoane și dădea dispoziții.

Dl. Valentin Gabrielescu:

De unde știți dv. ce făcea Gușe?

Dna.Ciontu Cristina:

V-am spus, am stat tot timpul lângă el.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Lângă Gușe?

Dna.Ciontu Cristina:

Da, în orice cameră era Gușe, noi stăteam lângă el.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Toți?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Câți?

Dna.Ciontu Cristina:

Vreo 5 sau 6.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cine erau ceilalți?

Dna. Ciontu Cristina:

Neacșa îl chema pe unul dintre ei, în rest nu mai țin minte. Chiar nu mai țin minte.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Numai pe Neacșa îl știți?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. Știu pentru că de altfel Neacșa a și rămas ulterior în aparatul de lucru și bănuiesc că și acuma este.

Dl. Șerban Săndulescu:

Neacșa acuma este la Bruxelles.

Și cum? Cu ceilalți nu v-ați mai întâlnit pe urmă? Nu v-ați mai împrietenit? Nu ați mai vorbit? Nu aveți niște adrese ?

Dna. Ciontu Cristina:

Numai o clipă, mai țin minte așa, a mai fost... numai că eu nu le rețin numele, niciodată nu le-am reținut numele, era un tânăr cu ochelari care ulterior a lucrat la cabinet. În Palatul Victoriei era jos la etajul I, cumva izolat, cabinetul lui Gelu Voican Voiculescu și mai era un cabinet, nu mai țin minte al cui, nu era al lui Mazilu, și a mai fost o studentă la actorie pe vremea aceea, și acești doi studenți.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da, deci dv. Și Neacșa ați fost acolo. Ce făceați acolo?

Dna. Ciontu Cristina:

V-am spus, stăteam tot timpul lângă Gușe. Și nu neapărat lângă Gușe, lângă toți cei care erau pe lângă el.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cine mai erau acolo?

Dna. Ciontu Cristina:

Acolo mai era, de exemplu, Cazimir Ionescu. Pe ei i-am reținut bine pentru că chiar, cât eram în camera aceea, vorbeam, mă rog, ne dădeam noi cu părerea, așa, la nivelul nostru în acel moment. Ce să vă spun, noi am tot schimbat camere.

Dl. Șerban Săndulescu:

Vlad nu era acolo?

Dna. Ciontu Cristina:

Generalul Vlad a fost și la etajul I inițial, înainte să se tragă, când apăruseră și Verdeț acolo, mă rog, era o mare, o mare aglomerație și nebunie și nu pot să vă spun exact ordinea cronologică a intrării persoanelor respective.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Sigur, astea nu puteți să spuneți, dar persoanele mai importante care erau acolo vi le amintiți?

În camera aceea! Dv. spuneți că ați stat lângă generalul Gușe. Unde era Gușe erați și dv. Și Gușe nu se plimba el, stătea într-o anumită cameră, nu s-a plimbat el cât a stat acolo!

Dna. Ciontu Cristina:

S-o luăm așa: prima oară când noi am hotărât să nu scăpăm nimic din ochi - asta era hotărârea noastră, ni se părea foarte importantă, a fost la etajul I, într-

unul din cele două cabinete principale, am înțeles eu că erau cabinetul I și II, unde se afla un cufăr, despre care se spunea că ar fi cu aur sau ceva în genul ăsta și ni s-a spus să-l păzim.

Eu n-am văzut niciodată ce este în acel cufăr și cei care îl păzeau aveau un semn distinctiv, o cârpă legată de braț.

DI. Serban Săndulescu:

Era încuiat cufărul?

DI. Valentin Gabrielescu:

Ce culoare avea?

Dna. Ciontu Cristina:

Cârpa avea culoarea albă.

DI. Valentin Gabrielescu:

Da, așa era, cu alb.

Dna. Ciontu Cristina:

S-a făcut atunci o listă cu cei care urmează să păzească.

DI. Valentin Gabrielescu:

Doamna Ciontu, ca să nu vă obosim prea mult, într-adevăr s-au întâmplat foarte multe lucruri, dar vă rog să ne concentrăm asupra camerei unde era Gușe. Cine mai era acolo? Persoane mai importante, nu Neacșa sau studenți, ci persoane care luau parte la evenimente, care conduceau?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu mai țin minte!

DI. Valentin Gabrielescu:

Pe Vlad l-ați văzut? Sau nu-l cunoșteți?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu-mi aduc aminte acum figura lui, dar eu țin minte că era Vlad. Țin minte că în momentul în care a început să se împuște, deci prima împușcătură spre seară, eram încă la etajul I, deci jos, și era Vlad; țin minte că era o spaimă cumplită, am început să țip că de ce împușcă oamenii lui.

DI. Valentin Gabrielescu:

Îi spuneți lui Vlad de ce trag oamenii lui?

Dv. i-ați spus lui Vlad?

Dna. Ciontu Cristina:

Am început să strig de fapt, fiind în spaimă... acum eu o cataloghez așa, ușor isterică, știți reacția! Dar asta a fost reacția!

DI. Valentin Gabrielescu:

Cine mai era, doamnă, acolo? Persoane mai cunoscute care pe urmă au devenit cunoscute? Poate atunci nu le cunoșteți?

De exemplu, pe Gușe l-ați văzut prima oară, îmi închipui, și pe Vlad?

Dna. Ciontu Cristina:

Pe toți i-am văzut prima oară!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar pe Mazilu?

Dna. Ciontu Cristina:

Pe Mazilu nu-mi amintesc când anume l-am văzut prima oară. Pe Mazilu l-am văzut după ce ne-am instalat și ne-am liniștit. Eu vă spun, am o memorie vizuală cam slabă și trecînd și atîta timp - eu am avut o perioadă în care am dorit să uit toate astea - dv. acuma mă forțați să mi le aduc aminte, după ce am vrut să șterg cu buretele.

Dl. Valentin Gabrielescu:

De ce să le ștergeți că sunt evenimente importante?

Dna. Ciontu Cristina:

Mi s-a făcut lehamite!

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Să vă aduceți aminte cu blîndețe, nu vă forțați!

Dna. Ciontu Cristina:

Nu, nu. Mai ales că m-ați pus în gardă și mi-ați spus să mă gândesc de mult timp. Eu însă m-am gândit așa, nu m-am forțat nici eu cam ce mi-am adus aminte. N-aș vrea nici să încurc acuma evenimentele. Adică n-aș vrea nici să vă fac rău în ancheta dv.

Spuneți-mi totuși dacă ceva legat de evenimente, ce vă pot spune eu în mod special!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Bine înțeles, dacă nu ne spuneți, să vă spunem noi ce știm.

De exemplu, dv. ați fost în camera unde era Gușe. Asta ați confirmat.

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și Gușe a avut o convorbire telefonică cu niște ruși?

Despre asta vă aduceți aminte?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, dar nu a dus-o convorbirea telefonică.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar cum a fost?

Dna. Ciontu Cristina:

Telefoanele îi erau adresate aproape în totalitate lui Gușe, ca fiind comandantul armatei. A venit acest telefon în limba rusă, la care Gușe a răspuns și a întrebat dacă știm pe cineva care știe rusa, dacă știm pe cineva care cunoaște limba rusă? și pentru că nu s-a înghesuit nimeni, pînă la urmă am zis că știu eu rusă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar chiar știți?

Dna. Ciontu Cristina:

Știu rusă, normal, am crescut la ruși. Eu am fost 8 ani jumătate la ruși.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cum așa?

Dna. Ciontu Cristina:

Tatăl meu a fost trimis de CNST la CAER, ca reprezentantul CNST-ului.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și ați fost acolo?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, și-a luat toată familia.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și asta când erați copil? și ați învățat acolo la școală?

Dna. Ciontu Cristina:

Am învățat la școală românească și fratele meu, dar, oricum, stând într-o țară este imposibil, mai ales ca copil, să nu înveți o limbă. Mă rog, și am vorbit în limba rusă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și ați vorbit la telefon dv.? Ce ați făcut? Spuneți-ne de treaba asta cu telefoanele astea, cu rușii ăștia!

Dna. Ciontu Cristina:

Acuma să vă spun, părerea mea este că generalul Gușe știa limba rusă. Asta este părerea mea! Poate că mă înșel!

Dl. Șerban Săndulescu:

A, și nu a vrut el să vorbească? A vrut să câștige timp?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu știu! Ori că o fi vrut să aibe un martor!? Nu știu să vă spun! Eu am mai vorbit ulterior cu Dan Iosif și cu mai mulți și s-ar părea că Dan l-ar fi împins de la spate și i-ar fi spus: nu vorbi în limba rusă! Dă altcuiva! Dar eu țin minte numai acel apel care era insistent chiar - cine vorbește în limba rusă?

Dl. Șerban Săndulescu:

Și ce ați făcut?

Dna. Ciontu Cristina:

Am vorbit în limba rusă. Persoana cu care am vorbit s-a prezentat ca fiind din partea ministrului apărării.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Ministrul apărării rus?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Maghiar!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Maghiar?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. Și mi-a spus că ei trimit ajutoare – trupe. Ca ajutoare. Gușe, în timp ce eu vorbeam, tot spunea: "Nu, nu! închide! închide!" La un moment dat tot închide spunea! Normal că am spus: nu, nu e nevoie!

Dl. Șerban Săndulescu:

Cine a zis - Gușe sau dv.?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu vorbeam la telefon.

Indiferent ce mi-ar fi suflat Gușe, tot asta aș fi spus, dar eu v-am spus că în paralel Gușe spunea - nu, nu! și la un moment dat tot repeta - închide! închide! închide! dar nu mi-a pus mâna pe telefon să-l închidă.

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Curios, întâi v-a cerut să vorbiți și pe urmă v-a spus să închideți telefonul?

Dna. Ciontu Cristina:

Uitați ce este! Dacă eu eram pe fază, deci cu mintea trează, foarte trează, eu aș fi apucat să traduc ce am vorbit la telefon, însă pe mine atât de tare m-a surprins telefonul încât am uitat și cei din jur iarăși au uitat să mă mai întrebe cu cine am vorbit și ce am vorbit, însuși Gușe în definitiv de asta m-au pus, să traduc, nu? Nu să vorbesc eu, să dau directive în colo și-n coace!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci în fond ce convorbire a fost? Care a fost rostul telefonului?

Dna. Ciontu Cristina:

Ba da, îmi amintesc! Acest telefon nu am cum să-l uit!

Deci eu le-am zis că nu e nevoie!

Și a fost foarte mirată persoana respectivă pentru că a spus: "cum, dar voi ne-ați cerut!? Ni s-au cerut ajutoare!" și, mă rog, am spus că nu!

Eu știu că aveam în minte să spun - nu știu dacă și am pronunțat asta – că dacă vor trimite va fi interpretat altfel, în orice caz, eu știu că am spus că forța este în mâna poporului și că indiferent ce i s-a vorbit până atunci, nu e nevoie că ne descurcăm singuri!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar asta v-a spus Gușe să spuneți sau dv. ați spus?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Eu acuma v-am spus ce am spus eu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da, și Gușe ce spunea?

Dna. Ciontu Cristina:

Gușe, v-am spus: spunea, „nu, nu, nu!"; „închide! închide! Închide!"

DI. Valentin Gabrielescu:

Dar nu știți cu cine ați vorbit?

DI. Șerban Săndulescu:

Și-a declinat numele?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Nu s-a prezentat ca nume. S-a prezentat chiar de două ori că vorbește din partea ministrului apărării maghiar și întreba cu cine vorbește pentru că el vroia să vorbească cu .. nu pot să vă spun exact dacă cu Gușe sau cu comandantul armatei. Deci nu pot să spun exact. În momentul ăsta nu-mi aduc aminte!

DI. Șerban Săndulescu:

Dar când vorbea de unde a dat telefon? De aici din sală? Era cumva de la ambasadă?

Dna. Ciontu Cristina:

Ei, nu mi-a spus, nu! Deci din partea ministrului apărării maghiar. Atâta mi-a spus!

DI. Valentin Gabrielescu:

Asta pe rusește vă spunea?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. În limba rusă pentru că limba rusă era limba oficială a Tratatului de la Varșovia și noi eram țară din Tratat, făceam parte din Tratat.

DI. Valentin Gabrielescu:

Știu și ei și la noi se cunoștea acest lucru.

Dna. Ciontu Cristina:

Da, și de aceasta presupun că și Gușe ar fi știut limba rusă! Dar nu este obligatoriu! Nu știu! Asta este părerea mea personală.

DI. Valentin Gabrielescu:

Dar el personal n-a vorbit deloc?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu! Nu!

DI. Șerban Săndulescu:

Asta a spus cumva că vorbește în numele Tratatului de la Varșovia?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu, nu, nu! V-am spus! De două ori mi-a spus că vorbește din partea ministrului apărării.

DI. Valentin Gabrielescu:

Și ce a spus, că vrea să trimeată trupe?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

DI. Valentin Gabrielescu:

Trupe sau ajutoare?

Ce înseamnă ajutoare? Ajutoare poate să fie medicamente sau îmbrăcăminte?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu rețin că a spus trupe.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Trupe? Si Gușe a spus: nu, închide? Si dv. i-ați spus: n-avem nevoie, sau cum?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, i-am spus că nu este nevoie! A spus: "Dar cum, am fost chemați?"

Dl. Valentin Gabrielescu:

Am înțeles!

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar nu a spus cine i-a chemat?

Zice: am fost chemați!

Dna. Ciontu Cristina:

Dv. puteți să știți cine i-a chemat!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Păi asta vrem să aflăm!

Dl. Șerban Săndulescu:

Păi asta vrem să aflăm!? Cine i-a chemat?

Dl. Valentin Gabrielescu:

Adică legătura asta telefonică - au chemat ei, i-am chemat noi, sau cum?

Dl. Șerban Săndulescu:

A fost un răspuns la o chemare - cine i-a chemat? V-a zis?

Dna. Ciontu Cristina:

Păi nu mi-au zis cine i-a chemat, dar eu v-am spus - dv. puteți să aflați cine i-a chemat. Eu nu am cum să aflu! Dv. puneți întrebarea asta! Nu, cu puțin noroc aflați! De exemplu, dacă ați viziona acea casetă pe care eu am vizionat-o după câteva luni de zile de la evenimente și am putut să văd acel amănunt și să-l aud pentru că eram implicată. Deci urechea mea era deja obișnuită.

Stați în primul rând să vă spun despre ce casetă este vorba, că sunt mai multe casete. Deci este vorba de momentul în care - vă redau dintre numele respective - Ilescu, Brucan, Bărlădeanu, Roman.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Care erau de față acolo.

Dna. Ciontu Cristina:

Da, într-o cameră undeva! Deci tot în fostul C.C., tot în această clădire, cameră în care țin minte că a fost o învălmășeală cumplită.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Au plecat în altă cameră, nu unde erați?

Dna. Ciontu Cristina:

Atunci când s-au dus să discute singuri, fără noi toți, într-o cameră și am vrut și noi tinerii să intrăm, dar nu am putut - au plecat special să discute. Noi ne-am ținut după ei, dar nu ne-au lăsat, să intrăm. Voican Voiculescu chiar s-a pus în ușă și țin minte că stătea în ușă așa.

Dl. Șerban Săndulescu:

Era și Gușe acolo în cameră?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu știu. Eu vă spun ce am văzut pe casetă. Pe această casetă puteți să vedeți. Asta nu rețin, dacă era și Gușe în cameră. Nu cred că era Gușe în cameră. Nu, nu cred că era!

Dar nu poți să spun exact. Este momentul în care apare domnul Iliescu vorbind la telefon, încercând să contacteze ambasada rusă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Aveți caseta asta?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu nu am avut-o niciodată, și nici nu o am.

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar unde ați văzut-o?

Dna. Ciontu Cristina:

Am văzut-o întâmplător la cineva. Chiar nici nu mai țin minte unde am văzut-o, la cine, dar caseta aceasta există și sunt convinsă că există în multe exemplare. Ea a fost dată și pe acel panou în Piața Universității în 1990, ulterior.

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Îmi permiteți să vă pun și eu o întrebare? Pardon! Eu am cerut voie, dv. n-ați cerut voie, aveți dreptul, deci?

Dl. Șerban Săndulescu:

Nu, domnule! Poftiți!

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Unul dintre operatorii care filmau este Răzvan Constantinescu, este un nume care nu vi l-ați adus aminte?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu! Nu! Nici nu știu dacă îl cunosc pe Răzvan Constantinescu.

Dl. Șerban Săndulescu:

Fiindcă spuneți că v-a atras atenția un amănunt? Când ați vizionat caseta asta? Care este amănuntul care v-a atras atenția?

Dna. Ciontu Cristina:

Este un amănunt legat de chemarea trupelor maghiare.

Dl. Șerban Săndulescu:

Chemarea trupelor maghiare?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Șerban Săndulescu:

Cine a făcut chemarea asta?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu spune cine a făcut chemarea. Eu v-am spus, cine a făcut chemarea puteți s-o aflați dv. Eu n-am cum s-o aflu!

Dv. nu aveți posibilitatea vizionării acestei casete?

Dl. Șerban Săndulescu:

Avem. Teoretic avem! Nu știu dacă și practic avem posibilitatea fiindcă există o mulțime de casete din perioada respectivă, dar vorbiți că la telefon se referea la chemarea trupelor maghiare, în ce termeni? adică, era vorba de o chemare precedentă sau atunci se chema?

Dna. Ciontu Cristina:

Precedentă. Fusese deja chemată la ora prânzului. Asta se întâmpla pe 22 decembrie 1989.

Dl. Șerban Săndulescu:

Pe 22 decembrie fuseseră chemate trupele maghiare?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Șerban Săndulescu:

Maghiare sau rusești? Maghiare! E o diferență!

Dna. Ciontu Cristina:

Eu vorbesc de cele maghiare.

Dl. Șerban Săndulescu:

Și care era replica la această chemare la care se făcea referire?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. N-a existat nici o replică. Era pur și simplu o înștiințare.

Dl. Șerban Săndulescu:

Făcută pentru cine? Nu știți?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu cunosc persoana. Nici n-am văzut-o ulterior. Erau niște persoane pe care eu nu le-am cunoscut, nu le-am văzut niciodată care au fost în acea cameră. Se tot învârteau în acea cameră. Eu v-am spus, asta am vizionat pe casetă. Deci nu am văzut live.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci ați văzut ulterior pe casetă, nu atunci?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, la câteva luni și am știut să aud acea vorbă.

De altfel nici nu era în cadru. Tocmai se muta cadrul.

Dl. Șerban Săndulescu:

Se vorbea în rusește sau se vorbea în românește? Când se făcea referire la telefon când se vorbea? Vă mai aduceți aminte?

Dna. Ciontu Cristina:

Pe casetă ziceți?

Dl. Șerban Săndulescu:

Da, pe casetă.

Dna. Ciontu Cristina:

Pe casetă cum să se vorbească rusește din moment ce erau discuțiile din acea cameră?

Dl. Șerban Săndulescu:

Era o discuție la telefon și o discuție în cameră!

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Eu m-am referit la telefon ca să vă precizez momentul în care a fost filmat și discuțiile care au fost filmate, dar nu s-a discutat la telefon.

Dl. Șerban Săndulescu:

Și opinia celor de acolo? S-au exprimat niște opinii?

Dna. Ciontu Cristina:

Puteți viziona caseta. Așa e mai bine.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Doamnă, deci dv. treaba asta cu Iliescu și cu Brucan nu ați fost în camera în care erau, ați văzut pe urmă pe casetă?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. N-am fost lăsați să intrăm. Noi vroiam să intrăm, dar nu ne-a lăsat Voican Voiculescu, care era în ușă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și deci acolo n-ați putut intra?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. N-am putut intra.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Ce s-a întâmplat în camera aia ați văzut pe urmă pe casetă?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Asta am văzut și noi.

Acuma să revenim. Deci acolo unde era Iliescu și compania.

Dna. Ciontu Cristina:

Asta era după amiază. Deci înainte să se tragă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Era pe la 4 - 5 așa.

Dna. Ciontu Cristina:

Cam așa.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și după aia, dacă nu ați putut intra acolo, pe unde v-ați dus?

Dna. Ciontu Cristina:

Noi stăteam la ușă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

La ușă, da. Dacă n-ați putut intra, ați stat la ușă până când?

Dna. Ciontu Cristina:

Noi stăteam la ușă și vroiam să intrăm. Noi tot încercam să intrăm și nu puteam. Asta făceam noi în momentul acela. Și ulterior, când s-a ieșit de acolo, iarăși ne-am ținut de ei să vedem tot ce se întâmplă.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Când a ieșit Iliescu?

Dna. Ciontu Cristina:

Când au ieșit toți de acolo, da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și unde s-au dus?

Dna. Ciontu Cristina:

Într-una din camerele în care am fost ulterior. Într-una mare. Nu știu acuma exact în care am fost. Am impresia că a fost chiar mutarea de la etajul II. Am eu impresia.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar Gușe la ce etaj era? Nu mai țineți minte?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu, nu. Nu mai țin minte.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Tot la etajul II era.

Dna. Ciontu Cristina:

S-ar putea.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și pe urmă ați intrat înapoi la Gușe? După ce a plecat Iliescu?

Dna. Ciontu Cristina:

Am impresia că aceasta a fost schimbarea de etaj și de cameră, dar eu nu pot să precizez exact.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Bun. Ei au plecat și i-ați pierdut. N-ați putut să-i urmăriți, s-au dus sus și au vorbit în continuare. Și dv. unde v-ați dus?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu v-am spus, ne-am dus împreună cu toți într-una din camerele mari. Am impresia că ne-am întors la etajul I pentru că prima împușcătură ne-a prins la etajul I, ne-a prins jos și când a început să se împuște foarte tare și să se împuște și înoace? (în orice caz nu știu dacă s-a împușcat înoace, dar era mare învâlmășeală aici, era mare nebunie).

Dl. Valentin Gabrielescu:

Au fost împușcături, nu se știe de unde.

Dna. Ciontu Cristina:

În acele momente ei s-au dus sus și noi după ei.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da, și în camera unde era Gușe v-ați mai dus?

Acolo unde a-ți vorbit cu unгурul ăla sau ce era?

Dna. Ciontu Cristina:

Am stat acolo tot timpul. Asta a fost în timpul nopții cu telefonul acela, târziu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Telefonul a fost după scena cu Iliescu!

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

După aceea!

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și acolo ați stat toată noaptea, nu?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și deci telefonul ăsta cu unгурul a fost după ce l-ați văzut pe domnul Iliescu?

Dna. Ciontu Cristina:

V-am spus, în timp ce se vorbea, în timp ce vorbea domnul Iliescu țin minte că nu erau împușcături, era destul de devreme, dar telefonul cu unгурii a fost în timp ce se împușca foarte tare, era foarte mare zgomot și deja se dirijau trupe, ajungeau acolo informațiile.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Bun. Acolo au fost împușcăturile și când erau împușcăturile astea dv. unde erați?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu ați înțeles unde eram?

Deci eram tot timpul unde a fost, de exemplu, Gușe și restul.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Aici am vrut să vă întreb. Și v-ați înapoiat? Domnul Iliescu și cu ceilalți au plecat în altă cameră?

Dna. Ciontu Cristina:

Asta a fost mai devreme.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Mai devreme! și pe urmă v-ați întors la Gușe?

Dna. Ciontu Cristina:

Exact.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Așa este?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

După aceea a venit convorbirea cu ungurul noaptea?

Dna. Ciontu Cristina:

Asta a fost noaptea. Deja când eram la etajul II.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Așa. Deci Gușe a fost la etajul II, nu la I. Cam așa este.

Dna. Ciontu Cristina:

Dar toate astea sunt pe casete. Dacă ați vizionat casetele,

Dl. Valentin Gabrielescu:

Vreau să știu de la dv.

Dna. Ciontu Cristina:

Îmi puneți întrebări la care vă puteți găsi răspuns.

Eu acuma vă spun că nu prea țin minte exact amănuntele pe care mi le cereți și dv. forțați niște amănunte și s-ar putea ca eu să greșesc.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dacă nu le știți, nu le spuneți!

Dna. Ciontu Cristina:

V-am spus că unele nu le țin minte.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Ei, dacă nu le țineți minte, nu le spuneți! Spuneți - nu știu!

Noi suntem datori să vă întrebăm. Nu știți, nu știți! Nu vă forțăm să spuneți ce vrem noi, în nici un caz!

Deci doamnă, s-a terminat treaba cu Iliescu, ca să reconstituim.

Dna. Ciontu Cristina:

Eu v-am făcut referință la Iliescu ca să vă indic momentul în care a fost filmată caseta.

Iliescu nu a avut legătură cu acest telefon.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Nu, nu a avut. El era în altă parte.

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci asta cu telefonul a fost în altă parte.

Dna. Ciontu Cristina:

Și părerea mea este că nici Gușe, dar asta este părerea mea, dv. trebuie să aflați. Părerea mea este că nici Gușe nu a avut legătură cu acest telefon. Nu știu. Dv. puteți să aflați cine a chemat!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Eu l-am întrebat chiar pe Gușe și Gușe mi-a spus treaba asta, că v-a chemat, că a chemat pe cineva care știa rusește, că a fost o fată, și am aflat cine e fata și că a vorbit fata. Asta știm! De aceea v-am și chemat!

Dna. Ciontu Cristina:

Eu nu mă refer la acel telefon, eu mă refer la faptul că au fost chemate trupe în timpul zilei și în timpul zilei de unde puteau fi chemate trupe, în nici un caz nu era o clădire cu mare anarhie în ea, cum era clădirea C.C.-ului, ci trebuie să fi fost un comandament militar.

Eu să vă mai spun un lucru. În dimineața de 23 decembrie, când am rupt fizic legătura cu cei din C.C., am vrut să dau telefon acolo să întreb ce se întâmplă și să le spun că vin înapoi în C.C., dar eu nu aveam numărul de telefon. Însă am dat telefon la Informații și am cerut comandamentul militar și mi-au dat comandamentul militar dar mi l-au dat pe cel din MApN și am impresia că în permanență au existat două comandamente. Deci în acea noapte au existat totuși două comandamente militare - unul în C.C. la care era Gușe și unul în MApN. Dar în timpul zilei, când încă nu era vorba de un comandament militar în fosta clădire a C.C.-ului, dintr-un comandament militar trebuie să se fi chemat; niște trupe. Asta gândesc eu, cu mintea mea. Nici nu mă pricep să fac anchete, nu?

Dl. Valentin Gabrielescu:

Doamnă, aici în C.C., după ce a plecat domnul Iliescu, dv. nu ați putut să luați parte pentru că nu v-a dat voie să intrați, ați stat mai departe în camera unde era Gușe, da? și unde se dădeau o mulțime de telefoane, informații și așa mai departe. Știm că am văzut și noi caseta. Știm.

Dar acuma, dacă dv. vă amintiți că a fost o convorbire telefonică între Gușe și domnul Iliescu?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu țin minte.

Dl. Valentin Gabrielfiscu:

Nu țineți minte?

Dna. Ciontu Gristina:

Nu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar scena când generalul Gușe - că e pe casetă - spunea, nu, domnule Iliescu, nu avem nevoie de nici un ajutor sovietic! Nu faceți treaba asta!

Dna. Ciontu Gristina:

Nu țin minte. Asta n-o țin minte!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Nu țineți minte?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci n-ați fost acolo sau nu țineți minte?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu țin minte!

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar când ați vorbit dv. la telefon în rusește și Gușe vă spunea: nu, nu, închide! Vă aduceți aminte, Vlad era și el acolo?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu țin minte că era Vlad în continuu acolo.

Dl. Șerban Săndulescu:

Și Vlad a avut vreo poziție? V-a zis ceva?

Dna. Ciontu Cristina:

N-aveam cum să observ treaba asta. Eu am observat foarte puține pentru că eram stresați toți acolo.

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar dv. v-ați văzut pe casetă când ați vorbit la telefon?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, m-am văzut pe casetă.

Dl. Șerban Săndulescu:

Pe casetă se poate vedea, în principiu, toată scena.

Dna. Ciontu Cristina:

Da, s-a filmat tot. Nu a fost lăsat nici un moment în noaptea aia.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci convorbirea asta între Gușe și Iliescu nu vă aduceți aminte?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Nu-mi aduc aminte.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar la conversația între Gușe și Iliescu, și Mazilu era acolo, și alții, bine înțeles, că nu ne trebuie ajutor sovietic, ați fost? Discutau între ei că, ce, nu ne trebuie ajutor sovietic, nu avem nevoie! Să nu facem treaba asta?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu țin minte.

S-ar putea să fi fost, dar eu nu țin minte.

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar domnul Gabrielescu, să știți, era acolo!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da, de asta am vrut să vă întreb. Nu vă amintiți de asta?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu-mi aduc aminte!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și pe urmă ce ați făcut? Până când ați mai stat aici în C.C.?

Dna. Ciontu Cristina:

V-am spus. Ulterior am plecat. Mi-a spus, parcă, Cazimir Ionescu, sau nu mai știu cine mi-a spus - du-te și odihnește-te și pe urmă să te întorci! Stătuserăm toată noaptea. Pe urmă m-am întors, după aceea, înapoi.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Unde ați plecat?

Dna. Ciontu Cristina:

M-am dus acasă, să mă culc puțin pentru că era toată noaptea, și ziua și noaptea.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Obosiseți?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Pe urmă ați venit din nou aici?

Dna. Ciontu Cristina:

Stați să-mi aduc aminte, pentru că acum de fapt îmi aduc aminte că am mai fost în C.C. ulterior, de unde am plecat la Televiziune cu o listă, nu știu ce listă, cu Cazimir Ionescu și cu încă cineva

Dl. Valentin Gabrielescu:

A, dv. ați fost în grupa aceea cu Cazimir Ionescu?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, nu știu ce înseamnă grupa aceea cu Cazimir Ionescu. Știu că am fost la Televiziune cu Cazimir Ionescu și cu încă niște tineri.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cu ce ați plecat?

Dna. Ciontu Cristina:

Cu o tanchetă. Cu ceva blindat.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Și dv. ați plecat cu tancheta aia, cu Cazimir Ionescu și cu lista aia?

Dna. Ciontu Cristina:

Da. Cu o listă, s-o ducem la domnul Iliescu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

L-ați găsit pe domnul Iliescu?

Dna. Ciontu Cristina:

Îl mai țin minte pe Petre Roman că era acolo și că a vorbit Cazimir Ionescu cu ei, dar mai mult nu mai țin minte. Chiar nu mai țin minte. Era un stres foarte mare, gândiți-vă! și a trecut și foarte mult timp. În plus de asta, am vrut să le uit!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Asemenea evenimente nu le trăiește omul în fiecare zi!

Nu e revoluție în fiecare zi!

Dna. Ciontu Cristina:

Asta este decizia mea de a uita sau nu!

Dar, efectiv le-am uitat!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dv. ați depus un jurământ, să spuneți adevărul și să nu ascundeți nimic din ceea ce știți!?

Dna. Ciontu Cristina:

Păreră dv. este că eu spun că uit pentru că nu vreau să spun. Dacă era așa, nu vă spuneam de telefon!

Asta mi se par chiar amănunte - drumul pe tanchetă sau fără tanchetă!?

Dl. Valentin Gabrielescu:

Noi știm episoadele astea, dar n-am știut că ați fost și dv. acolo.

Dna. Ciontu Cristina:

Cu atât mai mult că știți!

Ce nu știați era telefonul.

Efectiv, credeți-mă! Nu mă credeți, asta este?!

Eu nu-mi aduc aminte pentru că am vrut să le uit.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Mi-a spus chiar Gușe. Nu alți martori? Chiar domnul Gușe a fost acolo unde vă aflați și dv.

Dna. Ciontu Cristina:

Oricum, ce am vorbit nu aveți de unde să știți decât de la mine!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Tocmai de asta! Gușe ne-a spus, el a fost martorul cel mai ... „da, domnule, ne-a chemat la telefon, nu știam să vorbesc și a fost o fată care știa rusește” a vorbit și am spus că „n-am nevoie de ajutor”. Asta da, deci asta o știam. Dar credeam că dv. vă aduceți aminte de mai multe amănunte.

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Și credeți-mă, mi se par neesențiale.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da. Oare?

Dna. Ciontu Cristina:

Adică neesențiale vis-a-vis de mărturia mea, că eu ca martor așa ce vă pot aduce în plus față de ce v-au adus alții este acest telefon. Eu așa cred.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Acesta cu unгурul?

Dna. Ciontu Cristina:

Da.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Doamnă dragă, ce știți asta ne spuneți! Credeam că vă aduceți aminte de convorbirea Iliescu - Gușe!

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Chiar nu-mi aduc aminte. A fost la telefon sau cum?

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da, la telefon. Iliescu nu mai era aici. La un moment dat Iliescu a plecat la MApN.

Dna. Ciontu Cristina:

Țin minte că s-a vorbit foarte, foarte mult timp la telefon. Aproape în continuu sunau telefoanele, dar nu țin minte tot ce s-a vorbit la telefon.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Bine, într-adevăr s-a vorbit ore întregi la telefon, dar mă gândeam că poate ați remarcat, că ăsta era un lucru deosebit - convorbirea Iliescu - Gușe!?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Pe mine, de exemplu, ce m-a impresionat foarte tare era faptul că am văzut oameni morți acolo, împușcați. Asta pe mine m-a impresionat foarte tare. M-a mai impresionat faptul că ni se tot spunea din jumătate în jumătate de oră că acuma, acuma se împușcă și pe holul pe care eram noi. Se mai spunea că din când în când, din moment în moment se poate intra și în cameră cu puștile încărcate.

Ulterior țin minte că am auzit, dar n-am văzut asta, am văzut numai sulul acela, o hartă, în care se zicea că s-ar fi găsit o bombă în camera în care eram noi.

Acuma, ce să vă zic? Deci asta m-a impresionat pe mine. Înțelegeți? Eram prima oară în astfel de evenimente.

Dl. Valentin Gabrielescu:

O fată tânără care s-a impresionat de împuşcături?!

Dna. Ciontu Cristina:

Mă rog, catalogați-o cum doriți!

Dl. Șerban Săndulescu:

Dar cu cufărul acela cu aur știți ce s-a mai întâmplat cu el? Nu știți?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu știu. N-am de unde să știu. Era greu sau ușor, nu știu!

Deci asta a fost în acea încăpere, într-unul din cele două cabinete principale.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Câți ani aveți atunci?

Dna. Ciontu Cristina:

23 de ani.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Nu erai așa de mică?!

Dna. Ciontu Cristina:

Vă mulțumesc foarte mult.

Dl. Ilie Plătică:

Venind în Consiliu, ați pomenit puțin mai devreme despre zvonurile care circulau despre iminența pătrunderii în încăpere a celor înarmați.

Cât ați fost pe aici, ați auzit focuri de armă în interior?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu rămân cu amintirea că aș fi auzit, dar acuma că am auzit sau era sugerată... Nu, nu, cred că am auzit, pentru că am văzut și oameni împuşcați în interior.

Dl. Ilie Plătică:

Ați spus că v-au impresionat profund acei oameni morți pe care i-ați văzut?

Dna. Ciontu Cristina:

Țin minte, prima persoană pe care am văzut-o era chiar pe coridor, pe holul mare, unde este scara la etaj.

Dl. Ilie Plătică:

Ați cunoscut, ați reținut atunci un nume care se numește Colibă?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu. Nu-mi aduc aminte.

Dl. Ilie Plătică:

Cine purta arme?

Dna. Ciontu Cristina:

Pot să vă spun cine purta arme. Știu că au fost înarmați oameni în schimbul buletinelor.

DI. Ilie Plătică:

Din dispoziția cui? Poate eventual cunoașteți?

Dna. Ciontu Cristina:

Primul zvon legat de arme care a fost, mai țin minte că a fost în timpul zilei, chiar când am ajuns eu. Asta era zvonul, că jos la subsol s-ar fi găsit doi securiști înarmați. Ulterior au tot început cu zvonurile - că ar fi o țevă de gaz spartă, că ce facem cu populația din față că trebuie să le spui, dar nu poți să le spui că-i panică, până la urmă li s-a spus. S-a cerut loc să vină mașina de depanare sau de reparare pentru intervenție și a venit parcă o mașină. Normal, erau mai multe mașini care veneau - ba Televiziune, ba, nici nu știu să recunosc o mașină pentru gaze, dar cine anume a dat o dispoziție n-am cum să știu pentru că nu s-a dat în fața mea sau dacă s-o fi dat nu am reținut.

Țin minte faptul că se dădeau buletine și erau înarmați oameni civili și în schimb s-au reținut buletinele acelor persoane și ulterior bine înțeles că foarte mulți și-au pierdut buletinele din acest motiv.

DI. Ilie Plătică:

Cu cei care au dat buletinele s-a întocmit un tabel? Sau ce armă a primit?

Dna. Ciontu Cristina:

Se făceau niște liste. Nu pot să vă spun ce s-ar fi întâmplat. Eu astea le-am văzut așa în treacăt. Eu nu m-am înarmat, de exemplu.

DI. Ilie Plătică:

Domnul președinte a insistat în mod deosebit asupra discuțiilor posibile sau plauzibile sau ceva de acest gen între domnul Iliescu și domnul Gușe. Ceva care chiar neavând ochiul și urechea formată, ceva care să vă fi șocat sau să vă fi reținut în mod deosebit atenția din toate discuțiile acelea de la telefon?

Dna. Ciontu Cristina:

Eu v-am spus că îmi aduc aminte de acest telefon pentru că am fost implicată. Mă rog, dv. n-ați fost de la început. Eu le-am spus dâșilor că am dorit acum câțiva ani să uit tot și am reușit să uit. Acuma n-am făcut decât să-mi aduc aminte peste acea ștergere din memorie. Singurul lucru pe care nu l-am uitat a fost telefonul la care am vorbit. În rest, nu, nu pot, trebuie să fac un efort deosebit de concentrare și nu-mi aduc aminte pur și simplu.

Iar de acea convorbire între Iliescu și Gușe nu-mi aduc aminte deloc să fi avut loc sau să fi auzit eu așa ceva.

DI. Ilie Plătică:

Deci ca o concluzie, ne îndreptați către gândul că nu a avut loc?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu, nu vă îndrept cu gândul încolo, eu vă spun doar că nu țin minte!

DI. Ilie Plătică:

Bun. Vă mulțumesc.

Dl. Șerban Săndulescu:

Nu erați aici. Ne-a îndreptat către benzile înregistrate atunci.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Doamnă, fiindcă tot n-ați plecat, să vă fac o întrebare. Adică, eu încerc să vă aduc aminte, sau să vă spun că noi l-am întrebat pe domnul general Gușe, care a fost aici de două ori și dânsul mi-a spus că a avut această convorbire cu maghiarul ăsta care vorbea rusește, dar a avut o convorbire și cu un general rus.

Dna. Ciontu Cristina:

Eu nu știu de asta.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci dv. numai la o singură convorbire ați făcut oficiul de translator?

Dna. Ciontu Cristina:

Numai la acel telefon, atât!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Numai la ăsta cu unгурul?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, numai la acesta.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Cu rusul n-ați vorbit?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Deci înseamnă că a fost altă convorbire? Că domnul general Gușe el singur mi-a spus că a vorbit cu unгурul pe rusește, prin fata care a fost - da, ne-a spus treaba asta - și fata sunteți chiar dv., dar mi-a spus că mai târziu sau mai înainte, nu știu precis, a avut o convorbire și cu un general rus pe care el îl cunoștea, mi-a spus și cum îl cheamă, care și ăla l-a întrebat dacă are nevoie de ajutor și el a spus: nu, domnule, n-avem, nevoie! Asta nu știți?

Să fi fost o a doua convorbire?

Dna. Ciontu Cristina:

V-am spus că nu știu.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Nu știți!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Înseamnă că a vorbit el singur?

Dna. Ciontu Cristina:

Concluziile le trageți dv. de asta sunteți comisie!

Dl. Valentin Gabrielescu:

Dar l-ați auzit vorbind? Că spuneți că parcă știa rusește?

Dna. Ciontu Cristina:

Nu am spus că parcă știa rusește, eu v-am spus că este părerea mea pentru că mi-am format-o aducându-mi aminte că limba de comunicare între armatele înscrise la - Tratatul de la Varșovia era limba rusă. Poate că Gușe nu avea...

Dl. Valentin Gabrielescu:

Talentul ăsta?

Dna. Ciontu Cristina:

... legătură cu Tratatul. Nu știu. Asta n-o știu. Dv. puteți s-o aflați. Eu n-am acces la multe informații. Asta este părerea mea personală. Nu știu dacă contează foarte mult.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Da. Domnilor senatori, mai aveți întrebări?

Dna. Ciontu Cristina:

Da, mai mi s-a pus o întrebare.

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Dacă ați dori să precizați - tatăl dv. lucra ca reprezentant în probleme energetice?

Dna. Ciontu Cristina:

A, nu știu să vă spun. Dar nu cred.

Dl. Adrian Popescu-Necșești:

Nu știți? și unde lucrează acum?

Dna. Ciontu Cristina:

El a lucrat și lucrează la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci. E fizician și OSIM-ul era pe vremea aceea în CNST.

CNST-ul l-a trimis pentru o perioadă de 8 ani la CAER, să-l reprezinte.

Dl. Valentin Gabrielescu:

Doamnă, încă odată vă mulțumim.

Dna. Ciontu Cristina:

Cu plăcere.

Audierea s-a terminat la ora 11,20.

27 decembrie 1994

Stenodactilografiat Pristavu Victoria

NOTA

Audierea a fost înregistrată de dl. Zosin V, pe 1 (una) bandă.

2. Raport privind activitatea grupei operative a ministrului apărării naționale la fostul sediu al C.C. al P.C.R. în perioada 21-22.12.1989

În ziua de 21.12.1989, între orele 21.00-21.30, s-a constituit grupa operativă formată din col. Folescu Dumitru, col. Bărbulescu Cornel, lt.col. Miron Iordache și mr. Enăchescu Mircea, s-au distribuit unele documente pentru lucru și s-a făcut instructajul necesar de către gl.lt. Eftimescu Nicolae.

Sosirea la fostul sediu al C.C. al P.C.R. a avut loc la orele 21.50, activitatea desfășurându-se într-un birou de la etajul 1.

Întreaga activitate a grupei operative a constat în ținerea la curent a situației trupelor M.Ap.N. din zona centrală a municipiului București și transmiterea către acestea a ordinelor ministrului apărării naționale. Primirea rapoartelor și transmiterea ordinelor s-au executat cu ajutorul centrului de transmisiuni dispus într-o cameră alăturată.

Pentru coordonarea activităților și conducerea trupelor a fost folosit gl.col. Hortopan Ion, care, periodic, se prezenta la ministru pentru a-i raporta situația.

Între orele 00.30-02.30, ministrul apărării naționale și-a desfășurat activitatea în Piața Universității, ordonându-ne la plecare, întocmirea unei situații cu efectivele disponibile din garnizoanele Giurgiu, Mihai Bravu, Slobozia și Târgoviște, efective care nu au mai fost aduse în București.

În perioada 21-22.12.1989, ministrul apărării naționale a fost de multe ori chemat la Nicolae Ceaușescu, ultima oară participând, în jurul orei 08.30, la ședința Comitetului Politic Executiv. La înapoierea de la această ședință, ne-a ordonat să nu transmitem unităților ordin de a se trage în demonstrații și a lua măsuri pentru ca militarii să nu fie dezarmați. Același ordin l-a dat și ofițerilor de la centrul de transmisiuni, care ne deserveau.

După ce i s-a raportat că ordinul a fost transmis, ministrul a plecat la etajul 6, la Statul major al gărzilor patriotice, aflând după aproximativ 50 de minute că, probabil, s-a sinucis. Am comunicat această știre colonelului Costin Grigore.

Întristați de moartea ministrului, nemai având șef și ne mai interesându-se nimeni de noi, hotărâsem să plecăm, dar aflând de la col. Costin că urmează să vină gl.lt. Eftimescu, am rămas pe loc. Gl.Lt. Eftimescu a venit în jurul orei 10.15, iar după circa 20 minute, s-a prezentat în fostul sediu al C.C. Și gl.lt. Stănculescu Victor, îmbrăcat civil și cu un picior în ghips.

Acești doi domni generali, după ce au analizat situația (subunitățile pactizau cu mulțimea), au dat ordinele care se impuneau pentru retragerea unităților în cazărmi, în acest sens dând indicații comandanților de a se explica populației necesitatea creării spațiului necesar pentru defluirea trupelor.

După aproximativ 30 minute, gl.lt. Stănculescu a ordonat ca toată trupa operativă să se mute la etajul 6, rămânând la telefoane, la etajul 1, lt.col. Miron. Acesta a fost vizitat de Emil Bobu, care, după ce a întrebat de cei doi generali, i-a ordonat să meargă la Nicolae Ceaușescu, deoarece are nevoie de un ofițer al armatei. După ce i-a raportat că nu are drept de decizie și că are alte sarcini de îndeplinit, Emil Bobu i-a spus că nu o să fie nevoie să ia decizii, ci să retransmită ordinele comandantului suprem. Dându-și seama că ordinele nu puteau fi decât în legătură cu readucerea armatei pentru împrăștierea mulțimii, lt.col. Miron a raportat că va merge personal la etajul 6 pentru a-l aduce pe gl.lt. Stănculescu.

După ce i-a aprobat, i-a spus să vină repede, întrucât N. Ceaușescu este foarte grăbit. Ofițerul nu l-a căutat pe gl.lt. Stănculescu, intrând într-unul din birourile Statului major al G.P. la etajul 6.

La etajul 6, ofițerii din grupa operativă nu au desfășurat nici un fel de activitate, iar după sosirea revoluționarilor au fost la dispoziția acestora.

Colonel
Dumitru Folescu

Grupa operativă a Ministerului Apărării Naționale care și-a desfășurat activitatea în sediul fostului C.C. al P.C.R. în perioada 26-29.12.1989, a avut o compunere variabilă, fiind formată din ofițeri ce fac parte din U.M. 02515 „B” București, astfel:

- în perioada 26.12.1989, orele 16.00 – 29.12.1989, orele 13.00:

- col. ing. Ologeanu Călin
- colonel Covaci Constantin
- lt.col. Ungureanu Dragoș
- lt.col. Ignat Vasile
- lt.col. Borzea Alexandru

- începând din dimineața zilei de 27.12.1989, au intrat în compunerea grupei și următorii ofițeri:

- col. Petcu Mihai
- col. Niță Stere

- mr. Ionescu Marian
- lt.col. Matei Matei
- mr. Pavel M. Mihai

La activitatea grupei operative menționate au participat, prin rotație, ofițeri din fosta Secție Militară și de Justiție de la C.C. al P.C.R. (col. ing. Bărbat Vasile) și de la Statul major al Gărzilor Patriotice (col. Iliuță și col. Dumitrescu Nicolae).

Această grupă a înlocuit grupa operativă condusă de colonel (la acea dată) Polivanov Dumitru. În principal, misiunea grupei, rezultată la fața locului din precizările făcute de grupa anterioară, consta în asigurarea conducerii acțiunilor de pază și apărare împotriva încercărilor teroriștilor de a pătrunde în sediul menționat. Forțele existente în interiorul clădirii și în jurul acesteia cuprindeau unități și subunități militare, precum și numeroase persoane civile înarmate (cca 170-180), acestea din urmă constituite în grupuri mai mari sau mai mici, cu șefi proprii, independenți între ei dar și suspicioși unii față de alții și toți împreună față de armată, fiecare „stăpân” în (pe) anumite sectoare (încăperi, porți de acces) ale clădirii. Unul – și cel mai activ – din acești lideri era Dan Iosif, conducătorul unui grup de aproximativ 120 de tineri înarmați, grup al cărui mentor sau sfetnic (nu am înțeles prea bine poziția sa) era col. (în rezervă la acea dată) Rădulescu Iordan și care se bucura de încredere în rândul revoluționarilor.

Un moment important din activitatea grupei operative a fost cel petrecut în seara zilei de 26.12.1989, când Dan Iosif a cerut insistent să fie rezolvate următoarele probleme:

1. Grupul său să rămână în continuare în sediul fostului C.C. al P.C.R. Și cu armamentul asupra oamenilor, întrucât apăruse zvonul că vor fi dezarmați și evacuați;
2. Televiziunea să se prezinte la sediu, să le înregistreze doleanțele și să fie dați pe post în aceeași seară;
3. Să se permită accesul în sediu pentru col. (r) Rădulescu căruia, potrivit unei dispoziții superioare, i se interzisese să mai rămână acolo.

Pentru rezolvarea operativă a celor menționate s-a cerut „să vină la sediu o personalitate marcantă din cadrul guvernului provizoriu”.

Ca urmare, în scurt timp a sosit Dumitru Mazilu – la acea vreme prim-vicepreședinte la C.F.S.N. – care a luat legătura și discutat cu grupul de revoluționari, după care a vorbit de la balcon mulțimii adunate în Piața Palatului.

În jurul orei 19.00, Dumitru Mazilu a sosit în încăperea în care se afla grupa operativă (biroul de la etajul 2 care aparținuse lui Silviu Curticeanu) și a comunicat telefonic colonelului Pircălăbescu Corneliu (aflat la biroul său de la etajul 6) hotărârea sa ca cele trei cerințe ale revoluționarilor să fie îndeplinite

în aceeași seară și să informeze, în acest sens, conducerea armatei. Aceste cerințe au fost realizate.

În zilele următoare (27-28.12.1989), după apariția Decretului C.F.S.N. referitor la interdicția purtării armamentului și munițiilor de către alte persoane decât cele din subordinea M.Ap.N., s-a pus problema echipării civililor înarmați și aflați în clădire, cu uniforme specifice gărzilor patriotice, pentru a nu fi considerați în afara acestei reglementări. Ca urmare, prin grija col. ing. Bărbat Vasile și a celorlalți ofițeri din Statul Major al Gărilor Patriotice s-a încercat procurarea uniformelor necesare, acțiune care nu a fost finalizată până la data plecării grupei din sediu (29.12.1989).

De remarcat lipsa de încredere față de armată manifestată de unii lideri ai grupurilor de revoluționari, atunci când li s-a cerut să întocmească liste nominale în vederea distribuirii sub semnătură a echipamentului, liste în a căror posesie nu am putut intra până la încetarea misiunii mele. Existența acestor liste în mâna militarilor era interpretată de către liderii revoluționarilor ca o posibilitate de urmărire ulterioară a acestora.

Din data de 27 sau 28.12.1989, acești lideri au cerut ca grupa operativă să emită, pentru toți civilii prezenți, adeverințe din care să rezulte că în perioada respectivă s-au găsit în clădirea fostului C.C., cerere pe care nu am îndeplinit-o.

O activitate importantă care a început în dimineața zilei de 27.12., a constituit-o controlul genistic, chimic și de radiație pentru care s-au prezentat mr. Grigoraș din trupele U.S.L.A. și mr. Juraș din C.T.Ge., împreună cu alți câțiva ofițeri și subofițeri, precum și cu aproximativ 30 parașutiști, aceștia din urmă pentru prelua paza încăperilor verificate.

Cu ocazia controlului în subsolul clădirii s-a constatat existența unui canal cu apă curgătoare și a unui număr de 4 bărci pneumatice (a 4-5 persoane fiecare) și, se pare, echipament de protecție antichimică. Alte detalii pot fi furnizate de persoanele mai sus-menționate.

Acest control, care nu a pus în evidență existența unor explozivi sau substanțe chimice periculoase, s-a încheiat în seara zilei de 28.12, urmând ca în dimineața zilei de 29.12. să înceapă verificarea tunelului de legătură dintre sediul fostului C.C. și clădirea Palatului Republicii. Din partea M.Ap.N. întreaga acțiune de verificare a celor două clădiri a fost îndrumată de gl.col. Hortopan, care a venit în acest scop în seara zilei de 27.12.1989, când a discutat cu membrii echipei de control.

Aceeași echipă a efectuat un control similar și în gara auto, unde a fost găsit un autoturism de escortă din care au fost luate:

- una geantă diplomat conținând documentele șefului escortei, necesare exercitării atribuțiilor sale (atribuții, nomenclatorul hărților pentru Serviciul 1,

raport cu activitățile desfășurate în 1989 de către Serviciul 1 din Direcția a 3-a, atribuțiile personalului escortei pe timpul deplasării în reședințele de munte etc.);

- una geantă medicală, cu medicamente;
- un aparat radio emisie-recepție portativ tip MX-340 (Motorola).

Materialele amintite au fost predate colonelului Bobocescu Aurelian (din M.St.M.) de către lt.col. Matei Matei, din ordinul gl.mr. Matei Nicolae după ieșirea din misiune (29.12.1989).

Întrucât parte din instalațiile sanitare și de canalizare ale clădirii erau avariate, iar alimentarea cu apă fusese întreruptă, a fost necesară repunerea acestora în funcțiune, în timpul cel mai scurt, pentru a se preveni posibilitatea apariției unor focare de infecție, în condițiile prezenței, zi și noapte, a câtorva sute de persoane. De această acțiune s-au ocupat nemijlocit col.ing. Bărbat Vasile și ofițerii din Statul Major al Gărzilor Patriotice, care au apelat la ajutorul organelor municipale de resort pentru a trimite utilaje și personal specializat.

NOTĂ

privind activitatea desfășurată de col. Polivanov Dumitru din Grupa Operativă a Ministerului Apărării Naționale, în perioada 18-26.12.1989, în sediul fostului C.C. al P.C.R.

- 23.12.1989, ora 12.00: din ordinul domnului general-locotenent Eftimescu Nicolae am format o echipă de 5 ofițeri care urma ca, la ordin, să se deplaseze la sediul fostului C.C. al P.C.R., constituind Grupa Operativă a Ministerului Apărării Naționale.

- echipa a fost alcătuită din: col. Polivanov Dumitru, mr. Tofan Vasile, mr. Mușat Adrian, lt.col. Ionescu Mihai și lt.vol. Sorop.

- 23.12.1989, aprox. ora 16.00: gl.mr. Codrescu Costache în calitate de șef al grupei operative ne-a ordonat să ne luăm hărți și alte materiale de stat major și să ne imbarcăm într-un T.A.B. pentru a ne deplasa la sediul fostului C.C. al P.C.R. Pe timpul deplasării nu am fost opriți la baricadele și cordoanele existente pe str. Știrbei Vodă și în Piața Palatului.

- 23.12.1989, orele 16.30-20.00: după identificarea noastră la scara B a imobilului, am fost conduși într-un birou la etajul doi al clădirii, în corpul din dreapta al imobilului cum se privește dinspre piață.

- În acest birou, ocupat de foarte mulți civili se găseau printre alții: Mazilu, Dan Iosif, Cazimir, col (r) Rădulescu îmbrăcat militar și înarmat. De fapt, marea majoritate a civililor din fostul sediu al C.C. al P.C.R., erau înarmați cu 1-2 și chiar 3 arme de tip pistol sau pistol mitralieră, noi având la rândul nostru pistolul „Carpați” din dotare.

- Pe holuri, scări și în încăperi exista o mare dezordine și fluctuație de persoane, precum și distrugerii incalculabile. Intrările în sediu erau apărate și controlate de revoluționari, mai puțin intrarea principală „A”, care era apărată de militari din Regimentul de Gardă.

- Întrucât în biroul în care am fost introduși nu existau condiții de lucru din cauza haosului existent ni s-a repartizat, de către conducerea revoluționarilor menționați anterior, un lat birou despre care am aflat ulterior că ar fi fost al lui Curticeanu.

- Imediat după instalarea în acest birou o serie de persoane au început să ni se adreseze comunicându-ne verbal sau în scris, informații care de care mai alarmante începând de la indivizi bănuți a fi teroriști până la formații de avioane, elicoptere și parașutiști care sunt pe punctul de a ne ataca pe noi, cei din sediu, cât și alte obiective din capitală și din țară. Astfel de informații și știri alarmante ne parveneau și la telefoanele existente în birou, de la persoane oarecare, pe care nu le cunoșteam și cărora nu le comunicasem nici un fel de date.

- După ora 20.00 acel „dute-vino” de persoane necunoscute de pe holuri, scări și din biroul nostru a încetat aproape brusc ca apoi să se audă, în afara localului, 1-2-3 focuri de armă răzlețe la care se răspundea masiv de către militarii din echipajele de pe tancuri și T.A.B. ce se găseau dispuse în tot sediul C.C. al P.C.R. și palat.

- Întrucât înainte de plecarea noastră din M.Ap.N. nu am primit nici un fel de date privind: unitățile și subunitățile care apără obiectivele din Piața Palatului, comandantii acestora, modalitățile de realizare a legăturilor și locul punctelor de comandă, a fost imposibil să ne deplasăm la acestea sau să luăm legătura cu cei care comandau unitățile respective.

- Această situație, cu pauze de aprox. 1-2 oră, a durat toată noaptea precum și în nopțile următoare, până la ivirea zorilor ea extinzându-se și în interiorul fostului sediu marcând vizibil, îndeosebi psihic, pe militarii care se găseau în interior, mulți dintre ei pierzându-și stăpânirea de sine, datorită și condițiilor precare în care se acționa (hrănire, odihnă, nefuncționarea grupurilor sanitare, camarazi răniți noaptea etc.).

- 24.12.1989: odată cu ivirea zorilor a început din nou forfota sutelor de civili, foarte mulți dintre ei înarmați, pe scări, holuri și prin birouri care ni se adresau cu fel de fel de cereri sau care ne aduceau un volum imens de informații

privind acțiunile teroriștilor, trecute și viitoare, bărbierii proaspăt și bine odihniți, ceea ce demonstra că nu acționaseră noaptea în sediu. De asemenea, parte din ei se cunoșteau și staționau în grupuri pe holuri și săli.

- Datorită dezordinii imense ce exista în sediu și pentru a preveni deschiderea focului de către militari, ne-am străduit în tot cursul zilei să reorganizăm sistemul de pază și apărare din interiorul clădirii și să realizăm cooperarea cu unitățile din exterior.

- În această zi revoluționarii ne-au dat în pază pe Dincă și pe Nicolae A. Ceaușescu care au fost dispuși în biroul nostru și respectiv în anexa acestuia.

- De remarcat că, în această zi, s-au alăturat grupei noastre și unii ofițeri din Statul Major al G.P. de la C.C al P.C.R. – printre care col. Bărbat, Iliuță, Dumitrescu, mr. Belciu etc. În acest sens unele date și acțiuni pot fi detaliate chiar de aceștia.

- Către seară dl. gl. Coderescu, mr. Tofan, col. Nițescu (pe care l-am găsit în sediul C.C.) și Dumitru Mazilu au plecat cu un T.A.B. la M.Ap.N.

- În urma plecării lui Mazilu, în grupa de conducere a revoluționarilor s-au produs certuri și sciziuni, unii fiind chiar arestați, printre care, col. Lăzărescu și col. Nae Octavian care până atunci executaseră ordinele acestora. Alți revoluționari din grup ne-au rugat să le facilităm ieșirea din sediu pentru că viața le era amenințată, la care însă nu am dat nici un răspuns.

- Încercând, în continuare să realizăm o ordine militară în întregul sediu, să avem controlul tuturor, inclusiv la intrări, ne-am adresat revoluționarilor, îndeosebi col. (rz.) Rădulescu, dar nu am găsit înțelegerea necesară, fiind chiar noi suspectți și puși sub o anumită supraveghere și pază.

- După orele 19.00 a început din nou să se audă împușcături izolate și rafale de armă automată atât în afară cât și în interiorul clădirii, unii comandanți raportând că au militari morți și răniți și că vinovați de acest lucru, pe lângă teroriști, sunt și militari din trupele de pază și securitate care se află în sediu.

- În tot cursul nopții, deoarece în biroul nostru, pe holuri, săli și pe scările de la etajul 2 instalația electrică de iluminat nu mai funcționa, am fost puși în situația de a nu avea o legătură permanentă cu militarii din sediu, existând pericolul de a fi împușcați dacă am fi ieșit din încăpere.

- În această noapte, 24/25.12.1989, tragerile la etajul 2 s-au intensificat, primind informații că această situație se datorește încercărilor teroriștilor de a-i elibera pe Postelnicu (care se afla sub pază într-un birou apropiat de noi), N.A. Ceaușescu, Dincă și Dăscălescu (închis în biroul său de la etajul 1), a celorlalți arestați de către grupul conducător al revoluționarilor, precum și faptului că se dorea recuperarea avuției personale a lui Ceaușescu și soției sale din cabinetele lor care erau apărate de aprox. 140 de cetățeni înarmați, printre care și un subofițer sanitar al cărui nume nu l-am reținut.

- De asemenea, prin telefoanele din biroul nostru primeam informații că se încerca pătrunderea în sediu a teroriștilor, că subsolul clădirii este minat, că au fost descoperite substanțe toxice etc.

- Urmare întinericului și tragerilor de la etajul doi, militarii care erau dispuși pe coridoare, scări și holuri s-au regrupat la ușa biroului în care se afla grupa noastră.

- 25.12.1989: pentru a elimina suspiciunile, în urma acordului dl. gl. Ghiță Grigore – comandantul trupelor de pază și securitate, subunitățile din aceste trupe care se aflau în sediul fostului C.C. al P.C.R., au fost scoase din clădire și trimise în cazarma lor, militarii fiind transportați cu autobuzul și camioane.

- În cursul dimineții am ordonat col. Stoleru, căruia i se subordonau unitățile și subunitățile din Piața Palatului să reorganizeze dispozitivul acestora și să instruceze comandanții și militarii pentru a executa foc cu armamentul din dotare numai dacă sunt atacați nemijlocit, în mod vizibil și inconfundabil.

- De asemenea, am organizat echipe care să verifice toate încăperile din clădire, să strângă armamentul care se găsea asupra civililor pentru a preveni executarea tragerilor de către aceștia, activitate ce nu am putut să o finalizăm datorită refuzului acestora de a păsări sediul.

- Am solicitat la M.St.M., 1000-1500 militari pentru a controla, încăpere cu încăpere pe toate cele 4 scări, de la ultimul etaj până la subsoluri inclusiv, în scopul prevenirii distrugerilor și al sustragerii de bunuri, dar nu s-a răspuns favorabil.

- Am solicitat, de asemenea, echipe speciale care să verifice dacă subsolul este minat sau dacă în el nu se ascund elemente teroriste. Ca un făcut însă, aceste echipe soseau numai după lăsarea întinericului și, datorită faptului că sălile și scările nu erau luminate, iar în aceste echipe erau și militari din U.S.L.A. echipați caracteristic, nu am permis ca să-și îndeplinească misiunea pe timpul nopții pentru a elimina posibilitatea declanșării unor conflicte cu urmări tragice între aceștia și revoluționari. De fapt prevederea a fost inspirată deoarece, către ora 19.30, Dan Iosif ne-a acuzat că nu suntem cinstiți și că vrem să introducem în sediu militari din U.S.L.A. care să-i omoare pe revoluționari. Ca urmare, ne-a cerut ultimativ ca dacă în 30 minute nu vorbește în direct la televiziune, declanșează acțiuni în clădire pentru care o să ne pară rău.

- Despre acest lucru cu greu am putu raporta ministrului, gl. Militaru, care a trimis o delegație, din care făcea parte Mazilu și Cazimir solicitați, de fapt și de revoluționari.

- După ora 15.00 am fost anunțați de la M.St.M. că va veni un grup de ofițeri printre care col. Tudose și Herescu care îi vor lua pe Ceaușescu, Postelnicu, Dincă și Dăscălescu, precum și pe cei arestați de revoluționari și

care se găseau în biroul lor de la etajul 2, alături de noi. Arestații au fost predați de revoluționari prin col. (rz) Rădulescu, pe bază de proces-verbal, în jurul orei 18.00.

- Noaptea de 25/26.12.1989 a fost mult mai calmă și ca urmare a faptului că s-a anunțat executarea celor doi Ceaușescu, doar foarte sporadic s-au auzit câteva focuri de armă în afara clădirii.

- 26.12.1989: activitatea din această zi a avut ca scop să repunem în folosință grupurile sanitare, instalația de apă, de încălzire și de iluminat care ne-au creat multe probleme în cele 3 zile și 3 nopți.

Misiunea primită de Grupa Operativă – de a ține permanent legătura între conducerea revoluționarilor și M.Ap.N. a fost numai parțial îndeplinită întrucât, practic la sediul fostului C.C. al P.C.R. nu se afla un organ bine definit, organizat și recunoscut de diversele grupări existente în acea perioadă.

COLONEL
Dumitru POLIVANOV
24.05.1991

Arhiva IRRD, fond 1, dosar 2, nenumerotat.

3. Atitudinea PCUS față de partidele comuniste și succesoarele lor din țările europene foste socialiste la începutul anilor 1990.

Ioan Chiper

Prăbușirea controlată sau dramatică, dar oricum rapidă și spectaculoasă, a vechilor regimuri comuniste din țările Europei Central-Orientale și de Sud-Est a pus în fața conducerii PCUS și a Uniunii Sovietice problema urgentă a stabilirii unei noi strategii - și a metodelor și mijloacelor corespunzătoare - în relațiile cu amintitele state și în privința atitudinii și colaborării cu partidele comuniste și muncitorești, care conduseseră aceste țări.

În această privință, Biroul Politic al CC al PCUS a însărcinat, încă din ședința sa din 2 ianuarie 1990, Ministerul de Externe, Ministerul Apărării, KGB ale URSS și Secția Internațională a CC al PCUS să analizeze și să prezinte Biroului Politic al CC al PCUS propuneri cu privire la problemele: poziția URSS față de relațiile de colaborare și de stabilire a contactelor cu conducerea noilor structuri ale puterii în RDG, Bulgaria, România, Cehoslovacia și, de asemenea, din Ungaria și Polonia, cu luarea în considerare a proceselor care se petrec acolo; linia PCUS și măsurile pentru sprijinirea partidelor comuniste și muncitorești din țările est-europene¹.

În perioada următoare, la Secția Internațională a CC al PCUS a fost elaborat un document intitulat: *Cu privire la linia PCUS și măsurile în sprijinul partidelor comuniste și muncitorești din țările est-europene.*

Fără a zăbovi aici, în baza criticii interne și a altor elemente, consider că documentul a fost redactat în a doua parte a lunii februarie 1990. Din însărcinarea lui M.S. Gorbaciov, documentul a fost analizat de A.S. Cerneaev, care a comunicat, la 5 martie 1990, într-un mesaj direct liderului

PCUS, observațiile și sugestiile sale². Pe această bază se pot reconstitui, în parte, unele aprecieri sau lacune din documentul inițial, elaborat de Secția Internațională a CC al PCUS. Acest document, completat probabil și cu alte sugestii, a fost definitivat la 15 martie 1990 și prezentat, apoi, Biroului Politic al CC al PCUS. Această secție publică, în continuare, în premieră - după știința

¹ RGANI (Rossiiskii Gosudarstvennyi Arhiv Noveisei Istorii / Arhiva Rusă de Stat pentru Istoria Contemporană), fond 89, opis 9, dosar 62, f.1 (Extras din Protocolul nr. 175 al ședinței Biroului Politic al CC al PCUS din 2 ianuarie 1990)

² Fundația Gorbaciov Mejdunarodnyi obščestvenyi fond soțialno-ekonomiceskih i politologhiceskih isledovanii – Gorbaciov- Fond/ Fundația Internațională non guvernamentală pentru Studii Social-Economice

noastră – hotărârea Biroului Politic al CC al PCUS, din 5 aprilie 1990, și textul documentului aprobat, elaborat de Secția Internațională a CC al PCUS.

După cum se poate observa, documentul aprobat a fost trimis organelor conducătoare ale partidelor comuniste din republicile unionale și altor organisme de partid până la nivelul comitetelor regionale și difuzat unui mare număr de lideri ai PCUS, devenind directivă a PCUS și, desigur, a statului sovietic.

și Politologice – Fundația Gorbaciov), Moscova, fond 2, opis 1, dos. 8219. Opiniile formulate de A.S. Cerneaev merită o analiză mai largă într-un alt context. Reținem că el sublinia necesitatea luării în considerare a deosebirilor create în situația partidelor comuniste din diferite țări și, în acest sens, atrăgea atenția că în ceea ce privește România, partidul comunist și-a încheiat existența pe termen mai lung, dar considera că, în cazul Cehoslovaciei, noile formațiuni politice pot deveni, cu timpul, mai apropiate față de PCUS.

Proletari din toate țările, uniți-vă!

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. COMITETUL CENTRAL

STRICT SECRET

Nr. P. 184/38

Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste ale republicilor unionale, comitetelor de ținut, comitetelor regionale ale PCUS (conform listei);

Tovarășilor Gorbaciov, Vorotnikov, Zaikov, Ivașco, Kriucikov, Ligaciov, Masliukov, Medvedev, Rijkov, Sliunkov, șevarnadze, Iakovlev, Biriukova, Vlasov, Lukianov, Primakov, Pugo, Razumovski, Iozov, Baklanov, Ghirenko, Manaenkov, Stroev, Usmanov, Frolov, Lizicev, Bikkenin, Igrunov, Krasin, Zaptev, Popov, Smirnov, Cikin, Ianovskii, Beleakov, Kapto, Krucina, A. Pavlov, Skiba, Falin, Mihailov, Mojin.

Extras din procesul-verbal nr. 184 al ședinței Biroului Politic al CC al PCUS din 5 aprilie 1990*.

“Cu privire la linia PCUS și măsurile în sprijinul partidelor comuniste și muncitorești din țările est-europene”.

Să fie acceptate considerațiile expuse în nota Secției Internaționale a CC al PCUS din 20 martie 1990 (se anexează).

Organizațiile și instituțiile de partid corespunzătoare se vor călăuzi în activitatea parctică după aceste considerații.

Secretar CC, M. Gorbaciov (m.p.)

* Documentul a fost identificat și pus la dispoziție prin amabilitatea profesorului univ. dr. Ion Chiper

La punctul 38 al proces-ului verbal nr. 184

SECRET

CC al PCUS

Cu privire la linia PCUS și măsurile în sprijinul partidelor comuniste și muncitorești din țările est-europene

Ca urmare a schimbărilor politice impetuoase din țările Europei de Est, partidele comuniste și muncitorești din aceste țări au ajuns într-o situație extrem de dificilă, dramatică. Majoritatea acestora se află într-o stare de profundă criză ideologică și de derută organizatorică.

Și-a încetat existența partidul comunist din România, renașterea sa într-o perioadă previzibilă este problematică. Au trecut pe pozițiile democrației PSU și SDRP. Chiar partidele care nu renunță la legătura cu trecutul comunist (PCC, PSD, PMSU), prin programele lor, prin orientările politice și organizatorice s-au dovedit mai aproape de socialiștii de stânga.

Continuă ieșirea în masă din partide: conform aprecierii conducerii PSD – judecând, în ansamblu, puțin cam exagerată- în rândurile acestuia au rămas cca. 700000 de oameni (în PSUG au fost 2,3 milioane). S-a redus considerabil efectivul succesoarelor partidelor comuniste din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia. Comuniștii, în special aparatul și activul de partid, se află sub presiunea discriminării, terorii morale și, adeseori, a amenințării răfuielii fizice.

În majoritatea țărilor s-a trecut la interzicerea activității organizațiilor de partid în întreprinderi. Prietenii sunt nevoiți să plece din armată, MAE, organele de securitate și ale afacerilor interne. Toate aceste procese conduc spre acel prag critic, dincolo de care forțele de stânga vor pierde, în mare măsură, pârgiile de influențare a vieții politice.

Deși s-ar fi putut prevedea că subvențiile de la bugetul de stat se vor termina curând, partidele comuniste nu s-au îngrijit din timp de independența financiară, de perfectarea juridică a drepturilor lor la propriile sedii, edituri, publicații, întreprinderi. Mai mult decât atât, sub presiunea opoziției, ei au cedat gratuit vistieriei statului proprietatea lor și acum au dificultăți financiare, nefiind în stare să-și finanțeze propria activitate.

Criza în care au ajuns partidele comuniste de guvernământ din țările Europei Orientale este indisolubil legată de criza creată acolo de modelul de socialism administrativ și de comandă. Aspirațiile foștilor conducători de a prelungi cu orice preț existența structurii politice, creată pe matricea stalinistă

și, în felul acesta, să-și conserve puterea, lipsa lor de dorință de a da startul unor reforme de mult necesare sau de a le reduce la jumătate de măsură, au subminat autoritatea partidelor comuniste în mase, au adâncit neîncrederea în posibilitatea satisfacerii necesităților lor vitale în condițiile socialismului.

Înșiși comuniștii s-au dat la fund, pierzând încrederea în justetea ideilor pentru care au luptat și s-au sacrificat. Iar mulți s-au schimbat, folosindu-se timp de decenii de putere fără control, dispunând de destinele a milioane de oameni și de uriașe valori materiale.

Acum partidele tind să se delimiteze în mod demonstrativ de trecut, să capete o față nouă, să găsească un loc în viața politică națională. Acest proces se desfășoară însă dureros și pare că este încă departe de realizarea unor mutații pozitive.

În momentul de față, pașii concreți sunt determinați adesea nu de directive principale, ci de „dictatul străzii”. În viitorul previzibil, fostele partide comuniste din țările est-europene –posibil cu exceptarea Bulgariei- se vor afla cel mai probabil în opoziție.

Forțele de centru și dreapta care au apărut pe scena vieții publice în țările Europei Orientale își construiesc politica prin contrapunere față de partidele comuniste, negând cu fermitate tot ceea ce s-a înfăptuit în perioada precedentă. Sunt eliminate pripit din uzul public chiar și atributele exterioare ale socialismului. Se întreprind eforturi metodice cu scopul de a elimina din domeniul politic însăși ideea socialistă. Pe acest fond, s-au activizat grupări de dreapta și chiar profasciste.

În majoritatea țărilor situația politică este îngreunată de stările de spirit antisovietice răspândite în sânul populației. Liderii anticomuniști ai noilor partide se folosesc de această stare căutând să arunce asupra Uniunii Sovietice toate costurile crizei actuale și să accelereze orientarea acestor țări în direcția Occidentului.

În același timp, în pofida întregii situații dificile și disperate, există anumite posibilități obiective pentru ca succesoarele partidelor comuniste din Europa Orientală, transformate radical, să ocupe din nou un loc pe arena politică și socială. Astfel, cursul spre ampla tranziție la economia de piață, pe care vor pași țările acestei regiuni, va provoca inevitabil necesitatea creerii unui bloc al forțelor de stânga, ca o contrapondere politică capabilă să apere interesele sociale ale celor ce muncesc. Constituirea unei largi uniuni a forțelor democratice de stânga va fi cu atât mai mult la ordinea zilei dacă va crește pericolul din partea cercurilor de dreapta de orientare naționalistă, extremistă. Iar semnele unei astfel de amenințări există.

În aceste condiții este în interesul nostru să avem în partidele succesoare acea forță care va întări potențialul democratic, acționând în folosul relațiilor de bună vecinătate a țărilor lor cu URSS.

Linia viitoare a PCUS în relațiile cu PCC, PSD, SDRP, PSU, PMSU, PSB poate fi acum trasată doar în linii generale, deoarece noua structură politică a țărilor est-europene abia se constituie.

În primul rând, se înțelege că odată cu pierderea de către aceste partide a rolului conducător în țările lor, formele, volumele și în unele cazuri și nivelul colaborării PCUS cu acestea nu pot să nu se schimbe. Astfel, cade posibilitatea discutării lor la nivel de partid a problemelor interstatale. Este irealizabilă și continuarea practicii consfăturilor secretarilor CC pe probleme economice, agrare, organizatorice de partid. În sfârșit, nu se cuvine să se demonstreze nici preferința anterioară față de fostele partide comuniste din țările Europei Orientale pentru a nu provoca suspiciunea altor forțe care acționează acolo, ceea ce nu ne folosește nici nouă, nici prietenilor noștri.

Totodată, atât din rațiuni politice, cât și morale –a căror importanță în politică crește în momentul de față- noi nu putem să abandonăm în voia sorții partidele care au străbătut cu noi împreună un drum atât de lung, fără să nu le acordăm ajutor și sprijin ideologic și politic, iar, în cazuri speciale, și material. De fapt, această activitate a început deja prin convorbirile și mesajele lui M. S. Gorbaciov, contactele de lucru informale ale reprezentanților CC al PCUS cu conducerea și activul de partid din țările Europei Orientale, prin invitarea în URSS a noilor conducători ai acestor partide.

În al doilea rând, în plan practic se ridică problema asigurării materiale a relațiilor dintre partide. Mai înainte de toate trebuie să manifestăm înțelegere față de o anumită seducere a amplexării colaborării dintre partide, evidențiind cele mai importante direcții ale acesteia, luând în calcul de la început că schimbul pe baze paritare de până acum nu mai este posibil. În continuare, se pune problema diferitelor forme de susținere materială a comuniștilor necompromiși supuși discriminării –până la oferirea posibilității de a lucra în URSS- a creerii de întreprinderi comune, satisfacerea diferitelor rugăminti concrete ale partidelor ș.a.m.d. Noi, evident, urmează să manifestăm față de aceste probleme înțelegerea necesară și chiar generozitate, pentru că, în primul rând, este vorba despre soarta unor oameni care timp de mai mulți ani au fost prietenii noștri devotați, în al doilea rând, în definitiv, tocmai de aceste forțe putem să ne legăm speranța asigurării unor relații sincere și bune între popoarele noastre.

În al treilea rând, în contactele cu comuniștii din țările Europei Orientale, noi trebuie evident să recurgem la aceleași forme pe care noi le-am menținut până în prezent, în contactele cu comuniștii țărilor nesocialiste, cu social-democrații, cu reprezentanții altor curente. Pentru noi este de dorit vizitarea URSS de către delegații și activiștii de partid cu funcții de conducere, în condiții egale cu reprezentanții altor grupuri obștești.

Am considera oportun să organizăm consultări cu reprezentanții fiecăruia dintre aceste partide pentru a înțelege mai exact nevoile și interesele acestora, evaluarea de către acestea a noilor forțe politice, pentru a elabora forme optime de conlucrare în viitor. În baza concluziilor acestor consultări, Secția internațională a CC al PCUS ar putea face propuneri concrete cu privire la pașii noștri în continuare.

În ceea ce privește colaborarea multilaterală, ar trebui să aibă loc la Moscova, în perioada imediat următoare, una-două întâlniri de lucru pe probleme internaționale și, eventual, ideologice, pentru a vedea dacă este posibilă continuarea acestei forme de conlucrare. În condițiile actuale, de exemplu, apare necesitatea de a se face un schimb de opinii cu privire la transformările din Europa Orientală și influența acestora asupra restului lumii, cu privire la înțelesul, în condițiile actuale, a socialismului.

În al patrulea rând, în cursul contactelor dintre partide precum și în mijloacele noastre de informare în masă este necesar să se ia în considerare, fără idei preconcepute, situația în care au ajuns partidele țărilor est-europene, să se reacționeze cu calm la mișcările tactice neobișnuite pentru noi, să manifestăm înțelegere față de renunțarea la denumirile anterioare, la o parte însemnată a tezelor programatice și a principiilor organizatorice. Față de toate aceste măsuri trebuie procedat în mod echilibrat, concret, fără a le considera din start ca incompatibile cu crezul socialist al partidului. Aceasta se referă și la problema probabilei intrări a unui șir de partide în Internaționala Socialistă ca urmare a schimbării denumirilor și programelor lor. În această privință este important să se ia în calcul nu numai situația partidelor înșiși, dar și situația din lume în general, caracterul relațiilor noastre cu social-democrația internațională, cointeresarea noastră în menținerea unor contacte cât mai largi între cele două flancuri ale mișcării socialiste.

În al cincilea rând, apariția pe arena politică din țările est-europene a unor noi forțe precum „Solidaritatea” în Polonia, „Forumul Civic” în Cehoslovacia, Frontul Salvării Naționale în România, noile partide și mișcări din Ungaria, RDG, Bulgaria ridică în fața noastră problema contactelor cu ele. Este important ca în această privință să nu se piardă timpul. După primirea la Moscova a liderilor lor –și problema în această privință a fost pusă practic de către toți- s-ar putea trece la perfecționarea contactelor, inclusiv prin schimburi de reprezentanți speciali, informații. Contactele de lucru ar putea fi realizate la nivelul Secției internaționale a CC al PCUS și a organizațiilor noastre obștești.

În al șaselea rând, ca formă a susținerii partidelor prietene din țările est-europene merită atenție, printre altele, ideea creerii Fundației de Studii Sociale și Politice (pe baza Institutului de Științe Sociale de pe lângă CC al PCUS) care

să servească ca centru de contacte, de schimburi de opinii ale diferitelor forțe atât comuniste cât și necomuniste. Activitatea Fundației ar cuprinde un larg cerc de probleme ale contemporaneității. Totodată aceasta ar deveni o formă reală de sprijin a partidelor, de conlucrare cu cele mai bune forțe creatoare ale acestora. În cadrul acesteia ar putea lucra și reprezentanți împuterniciți ai partidelor comuniste din țările est-europene, prin intermediul cărora s-ar putea efectua schimburi operative, confidențiale, de informații.

În scopul realizării măsurilor practice de sprijinire a partidelor comuniste și mincitorești din țările est-europene se are în vedere, de asemenea, în conformitate cu însărcinarea CC al PCUS (St. 112/60) secțiile internațională și social-economică ale CC al PCUS vor face propuneri concrete pentru stabilirea colaborării între organizațiile economice ale CC al PCUS și ale partidelor interesate în activitatea de producție și comercială și alte sfere de activitate. O astfel de activitate se efectuează deja cu comuniștii din Polonia și Ungaria.

Secția Internațională a CC al PCUS

20 martie 1990

Nr. 06/2-129

Sursa: RGANI (Rossiiskii Gosudaristvennyi Arhiv Noveisei Istorii /Arhiva Rusă de Stat pentru Istoria Contemporană, Moscova, fond 89, opis 9, dosar 103, f. 1-9

III. OPINII, MEMORII, EVOCĂRI

CONSIDERAȚII PRIVIND METODOLOGIA CERCETĂRII ISTORICE

prof. univ. dr. Marian Cojoc

Motivație

Ingrată și, totodată, *nobilă* menirea istoricului ... Paradoxal, ambele aserțiuni par a fi subsumate *adevărului*, întocmai țintei finale specifice, ca tendință, oricărei cercetări istoriografice.

Poate ușor pretențioasă, formula QUO VADIT HISTORIA? vrea să însemne ceva, iar acest „ceva” impune, neîndoielnic, o analiză conceptuală, discursivă și operațională, totodată, cu privire la sensul, tendințele și, nu în ultimul rând, finalitatea demersului istoriografic contemporan. Două întrebări și, poate, tot atâtea răspunsuri, dacă nu mai multe, persistă într-un demers de sorginea celui de față: *Ce (mai) înseamnă istoria astăzi? Cine (mai) scrie istorie astăzi?*

La prima întrebare nu pot consemna decât „dreptatea clasicilor” istoriografiei române, dacă și numai dacă m-aș opri la lecția de deschidere a cursului de Istorie universală ținută la Universitatea din București de cel dintâi între clasicii în cauză, Nicolae Iorga, în ziua de 1 noiembrie 1894. Atunci și mai târziu acesta aprecia că istoria este „expunerea sistematică, fără scopuri străine de dânsa, a faptelor de orice natură dobândite sistematic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc și de timp, activitatea omenirii”. În opinia sa, reprezentarea schematică a demersului istoriografic presupunea, în mod cert, trei elemente fundamentale, respectiv: „adevărul înainte de toate”, „onestitatea științifică” și, nu în ultimul rând, „iubirea preciziei”; iar atunci când analiza nașterea unei opere istorice, pentru Nicolae Iorga, patru erau pilonii fundamentării sale: „materialul”, „critica”, „organizarea” și „stilul”. „Materialul” și „critica” determinau soliditatea și adevărul, în vreme ce „organizarea” și „stilul” conturau frumusețea operei ca atare. În 1897, același istoric român sugera (și nu pot decât să constat încă o dată dreptatea vorbelor sale) idealul obiectivității în redarea trecutului exprimat în fraza celebră: „*Cine scrie istorie și simte că este chemat să o scrie trebuie să aibe mai presus de toate această convingere: că zugrăvește o viață și nu descrie o serie acțiuni mecanice*”¹. Arc peste timp, un alt mare istoric (francez), reprezentant

¹ Marian Cojoc, *Istoriografia generală din antichitate până în secolul al XVIII*, vol. I, *Note de curs*, Constanța, Editura Muntenia&Leda, 2001, pp. 7-8.

al redevabilei școli a Annalelor, Fernand Braudel, circumscria istoria responsabilităților societale și „exaltante ale epocii actuale”². Altfel spus, legarea istoriei de actualitate, de cotidian, a fost definitivă în momentul conștientizării din perspectiva științifică a faptelor cu semnificație istorică³.

Acumulând experiențe, în timp, majoritatea istoricilor au ajuns să aprecieze că istoria este cunoaștere metodică și științifică a trecutului și, mai mult decât atât, la întrebarea de ce este nevoie de o astfel de cunoaștere, răspunsul istoricilor, și nu doar al lor, a fost acela că istoria ca știință a trecutului poate servi la înțelegerea prezentului și chiar la previzionarea viitorului⁴.

Oricât ar părea de ciudat, câtă vreme trecutul a preocupat și măcinat conștiințe, timp de milenii, statutul de știință și, în același timp, disciplină de studiu, a fost atins de istorie abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În fapt, prima universitate europeană unde studiul istoriei s-a desprins de cel al dreptului și al teologiei a fost Universitatea din Göttingen, unde în anul 1764, istoria a fost recunoscută ca disciplină științifică autonomă. Mai apoi, în secolul al XIX-lea afirmarea istoriei a devenit o realitate indubitabilă secolului în totalitate, permițând o dezbatere metodologică nemiintâlnită în cadrul școlii critice europene, cu precădere în Germania și Franța⁵. În sfârșit, în secolul al XX-lea, transformările suferite în marșul devenirii științifice, au impus o istorie problematizată, deschisă controverselor și înnoirii, aidoma ca tendință, celei imaginate de un alt întemeietor al școlii Annalelor, care cerea în anii '30 scrierea unei istorii „cu fața în vânt”.

Pe acest recitativ al definițiilor, în opinia istoricului Lucian Boia, „ar trebui de la bun început să fim puși în gardă fiindcă istoria, ca știință, prezintă curioasa particularitate de a purta același nume cu obiectul cercetării. Cu alte cuvinte, misiunea istoriei este de a reconstitui istoria. Numim la fel două concepte diferite oricât am vrea să le apropiem: istoria în desfășurarea ei efectivă și istoria ca reprezentare”⁶. Același istoric aprecia recent că trecutul înseamnă legitimare și justificare și că „fără trecut, nu mai putem fi siguri de nimic”⁷.

Astăzi, esențială apare dezbaterea stârnită de conceptul de *istorie imediată*. Academicianul Florin Constantiniu, prefațând volumul cu același nume al istoricului francez Jean-Francois Soulet, aprecia că „autorul are dreptate când arată că istoria imediată este, în fapt, o istorie veche, în înțelesul că istoria însăși a însemnat la origine ceea ce știm pentru că am fost martori și că primii mari istorici din

² Fernand Braudel, *Ecrites sur l'histoire*, Paris, Editions Flammarion, 1977, p. 15.

³ Damian Hurezeanu, *Istoriografie generală și românească*, partea I, București, Editura Fundației „România de mâine”, 2001, p. 12.

⁴ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura All Educațional, 2000, p. 13.

⁵ *Ibidem*, pp. 18-19.

⁶ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 7.

⁷ *Ibidem*.

antichitate au făcut, de fapt, istorie imediată”⁸. În propriul său *Cuvânt Înainte*, istoricul francez amintit traducea conceptul de *istorie imediată* drept „ansamblul părții terminale a istoriei contemporane incluzând-o atât pe cea a epocii actuale cât și pe cea a ultimilor 30 de ani; o istorie care are drept principală caracteristică faptul că a fost trăită de istoric sau de principalii săi martori”⁹. Altfel spus, întreaga istorie a umanității, dintr-o astfel de perspectivă, suportă, inevitabil, apelativul *imediat* în trecut, în prezent și în viitor.

Pledoaria în favoarea *istoriei imediate* e motivată de istoricul Soulet de comanda socială și politică. În acest sens, autorul invocă problema rezistenței franceze și treptele parcurse în cercetarea fenomenului încă de la finele anului 1944. Frapează astfel, rapiditatea constituirii Comisiei de Istorie a Ocupării și Eliberării Franței creată în octombrie 1944 (în componența căreia intrau istorici de marcă precum Georges Lefebvre, Henri Michel, Eduard Perroy), a unui Comitet de Istorie a Războiului apărut în anul 1945 (având în componere alte nume „mari” din istoriografia franceză precum Lucien Febvre și Pierre Renouvin) cărora le-a urmat în 1951 un Comitet de Istorie a celui de-al Doilea Război Mondial. Neîndoielnic, toate acestea au reprezentat structuri oficiale pentru studiul istoriei imediate¹⁰.

Dintr-o astfel de perspectivă este cel puțin de neînțeles atitudinea politică-mai degrabă decât științifică - față de apariția, în decembrie 2004, a Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, la o distanță de peste 15 ani față de evenimentul în cauză.

Răspunsul la întrebarea – *Cine (mai) scrie istoria astăzi?* – impune o judecată ceva mai atentă a spectrului istoriografic actual. Aceasta deoarece există riscul unor dedublări. A fi istoric autorizat înseamnă ceva și cu totul altceva înseamnă a fi pasionat de istorie, cu posibilități de scriere concretă și descriere factuală a fenomenelor și faptelor istorice derulate în timp.

Pasiunea, în mod cert, nu este suficientă. În același timp, este, totuși, indispensabilă în scrierea istoriei. Rene Rémond, într-o lucrare publicată în anul 1957, intitulată *Pledoarie pentru o istorie abandonată, sfârșitul celei de-a treia Republici*, releva anumite aspecte familiare cercetătorului astăzi. Între ele rețin inaccesibilitatea arhivelor pentru perioade recente dar, în același timp, și aprecierea cu privire la valoarea acestora. În opinia sa, arhivele în cauză „nu erau, în principiu, mai prețioase decât anumite arhive particulare”¹¹ aparținând, în mod cert, unor pasionați ai istoriei. Nu s-a refuzat nicicând contribuția jurnaliștilor, antropologilor, sociologilor, geografilor, politologilor etc. Din contră,

⁸ Jean- François Soulet, *Istoria imediată*, București, Editura Corint, 2000, p. 5.

⁹ *Ibidem*, p. 7.

¹⁰ *Ibidem*, p. 33.

¹¹ *Ibidem*, p. 34.

soluția dialogului a fost definitorie și rămâne, cred și astăzi, calea de urmat. Puterea de a comunica, puterea și nevoia de comunicare, puterea ca necesitate imperativă într-o lume istoriografică invadată la tot pasul de neștiințific, diletantism și, nu în ultimul rând, neadevăr, sunt esențiale având convingerea și discernământul în onestitatea științifică probată a creatorului de pagini istoriografice.

Și totuși, adesea ne întâlnim cu aserțiunea că istoria poate fi scrisă (redată) doar de cei care au trăit-o. Un fals mai grosolan, mai vizibil, susținut, în speță, de dinozaurii epocii pe care o credeam apusă în decembrie 1989, nici că putea fi rostit. În ciuda oricăror evidențe, probate de-a lungul secolelor, cei în cauză neagă cu înverșunare posibilitatea ca un netrăitor în epoca devenită obiectiv istoriografic, să poată reda faptele petrecute atunci cu obiectivitate. Or, de când *Clio* a deschis ochii, istoria a fost, mai mult sau mai puțin științific, povestită de toți: și de cei care au participat direct la un eveniment, și de cei cărora, contemporani evenimentelor, dar neparticipanți la eveniment, li s-a povestit și le-au înregistrat cum au putut, complet sau lacunar. Apoi, nu în ultimul rând, cei care, la ceva distanță de eveniment, necontemporani acestuia sau celor care le-au înregistrat, au strâns și le-au redat „la rece”, cu puterea obiectivității conferită de trecerea timpului reușind, în parte, să convingă prin scrierea proprie.

Nu pot fi de acord, dintr-o astfel de perspectivă, cu cei care consideră inutilă apariția în România a unor institute a căror bază de cercetare științifică nu s-ar întemeia exclusiv pe arhive. Paradoxal, o spune unul dintre cei care a fost marcat de robia documentului, deliberat acceptată în ultimii 15 ani. Și astăzi consider că documentul de arhivă reprezintă un punct de plecare de maximă importanță în scrierea și studiul istoriei; că documentul ca atare trebuie redat integral, în nuditățile sa absolută, oricâte „traume științifice”, morale sau de altă natură ar produce. De altfel, într-un relativ recent volum dedicat unei teme controversate privind o parte din istoria comunismului în România, apreciam că textul documentului trebuie lăsat așa cum a fost întocmit pentru ca cititorul să simtă pe viu nivelul intelectual al redactorilor epocii respective, să constate, fără explicațiile specialistului, dezinteresul cras al celor care au fabricat documentele epocii față de soarta unui trecut apropiat în care s-a trăit după alte reguli decât ale libertății, inclusiv ale celei de exprimare. False sau adevărate, documentele în cauză, sunt o parte din imaginea unui trecut în care unii au dus-o mai bine, alții nu, unii au supraviețuit, alții au pierit, poate și numai pentru vina de a fi gândit altfel decât reprezentanții puterii politice din vremea respectivă¹².

¹² Marian Cojoc, *Rezistența armată din Dobrogea 1945-1960*, București, I.N.S.T., 2004, p. 30.

Problemele metodologice

În lucrarea *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale* (Iași, Editura Polirom, 2005), Ronald F. King considera că „știința necesită metode riguroase” apreciind că „trebuie să fim capabili să demonstrăm că povestirea pe care o relatăm, cu semnificația pe care i-o atribuim este, de fapt, una adevărată”¹³.

Secole la rând, chiar milenii, în antichitate, la egipteni, la vechii evrei, la grecii epocii homerice și, mai apoi, chiar la romani un timp, istoria, în ciuda etimologiei termenului (*anchetă, cercetare, căutare*), era considerată *arta de a vorbi, de a cânta și de a scrie frumos despre trecut*. Treptat, mai timid la început, a apărut, însă, preocuparea pentru adevăr, curățarea de ficțiune, de legendă, de poveste. De peste două mii de ani datează ideea de *critica surselor*. De atunci se știe că istoricul, lăsând pe seama artiștilor ficțiunea, frumosul și alte categorii estetice are menirea să reconstituie crâmpee ale trecutului după **reguli precise** folosind izvoare de diferite tipuri¹⁴.

Prin esența ei, istoria este cunoaștere prin documente. De aceea, *narațiunea* istorică se plasează dincolo de orice documente de vreme ce niciunul dintre ele nu poate fi evenimentul; ea nu este un fotomontaj documentar și nu înfățișează trecutul în mod direct ca și cum ați fi fost acolo¹⁵.

Esențial pentru lumea istoriografică, este modul în care se acceptă în dezbateri două probleme fundamentale ale istoriei ca știință:

a. *este sau nu istoria „Magistra Vitae” ?*

b. *istoria se face sau nu cu documente ?*

Din această perspectivă derivă câteva observații elementare:

1. Importanța izvoarelor istorice este demonstrată în întreaga istoriografie universală. Metodologia istoriei presupune existența unui complex de reguli care indică modul de procedurare (folosire) a izvoarelor.

2. Dificultatea majoră pe care nici o metodologie nu o poate rezolva constă în faptul că izvoarele, oricât de abundente și variate ar fi, nu acoperă decât o mică parte din ceea ce oamenii *au gândit, au proiectat și au făcut de-a lungul istoriei*.

3. Nici o metodologie nu poate da rețete de umplere a golurilor de informații¹⁶.

4. Semnificativ pentru înțelegerea fenomenului istoriografic, din perspectiva metodologică, rămân identificarea sensurilor principale ale

¹³ Ronald F. King, *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 19.

¹⁴ Ioan Aurel Pop, *Istoria, adevărurile și miturile*, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 18-19.

¹⁵ Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, București, Editura Meridiane, 1999, p. 11.

¹⁶ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 119.

termenului *istorie* și delimitarea *faptului istoric* în raport cu interpretarea izvoarelor. În primul caz, sensurile termenului *istorie*, cel mai adesea acceptate în sfera metodologică sunt:

- istoria – ca totalitate a faptelor întâmplate;
- istoria – ca activitate de cercetare;
- istoria – ca rezultat al activității de cercetare a faptelor istorice.

Fără limite, istoria ca știință realizează două obiective majore:

- reconstituie trecutul;
- explică trecutul într-o viziune tridimensională:
 - a. genetic (analizând cauzele generatoare faptului istoric),
 - b. funcțional (determinând rolul unui fapt istoric în evoluția umanității),
 - c. axiologic (stabilind cu exactitate valoarea istorică a unui fapt).

În al doilea caz, pentru a înțelege ce este faptul istoric în raport cu interpretarea, patru variante par a fi în măsură să lămurească problema:

a. *varianta Nicolae Iorga* care considera că pentru ca faptele să fie istorice era necesar ca „sistemul să intervină”, convins fiind că „nu orice grămădire de fapte e istorie”; totodată, el aprecia în mod pertinent, că faptele nu pot ființa abstract: „faptele nu există pentru ele și nu există prin ele” (*Două concepții istorice*, București, 1911), anticipând astfel aserțiunea potrivit căreia autenticitatea unui fapt istoric impune în mod obiectiv, plasarea unui eveniment în timp și în spațiu urmărindu-se consecințele notabile în evoluția comunității.

b. *varianta Carl Becker* care propunea trei delimitări concretizate retoric în tot atâtea întrebări:

- *ce este un fapt istoric ?*
- *unde se află acesta ?*
- *când se manifestă ?*

În lucrarea *What the historical facts ?* Becker considera că „istoricul nu poate avea de-a face direct cu evenimentul” deoarece, de regulă, evenimentul se produce înainte. „El are de-a face cu constatarea care confirmă faptul că evenimentul a avut loc”. Precizările sale sunt cât se poate de clare:

1. faptul istoric este o aserțiune asupra unui eveniment;
2. evenimentul este dispărut, istoricul fiind în contact numai cu aserțiunea;
3. faptul istoric nu este evenimentul însuși ci un simbol care permite evocarea acestuia.

c. *varianta Henri Levy-Bruhl* care într-un studiu intitulat *Ce este faptul istoric?*, publicat în „Revue de synthese historique” în decembrie 1926, aprecia că:

1. un fapt istoric este în exclusivitate un fapt care a avut efecte în trecut;
2. faptul istoric este un fapt social deoarece el nu poate produce efecte decât în și prin oameni (opinia publică);

3. faptul istoric e constituit de opinia publică, aceasta fiind cea care îi conferă caracterul istoric.

Pe de altă parte, marea problemă care preocupă în mod deosebit frontul istoriografic contemporan a fost și va fi încercarea de identificare și delimitare a faptelor istorice propriu-zise de interpretările mai mult sau mai puțin obiective, precum și selecția faptelor ca atare.

d. *varianta Eduard H. Carr* – în lucrarea *What its history?* considera că „într-adevăr, faptele nu se aseamănă peștilor de pe teigheaua negustorului, ci mai mult acelor care înoată în oceanul imens și adesea inaccesibil: ceea ce istoricul surprinde, depinde în parte de hazard, dar mai cu seamă de zona din ocean pe care și-a ales-o pentru pescuit și de uneltele de care se servește. Acești trei factori sunt, evident determinați de genul de pește pe care dorește să-i prindă. În general, istoricul va obține genul de fapte pe care dorește să-l găsească”.

Maniera prezenteistă acceptată sau respinsă de frontul istoriografic contemporan nu poate să nu fie luată în seamă în măsura în care orice istoric onest acceptă aserțiunea potrivit căreia „istoria se face cu documente”.

5. Ce este istoria orală? Scrisul a depreciat treptat comunicarea orală în istorie. Astăzi, *ancheta orală* revine în forță concurând în anumite sectoare informația scrisă sau chiar substituindu-i-se. Este o *metodologie* paralelă, autonomă, la rândul ei divizată în două variante:

a. *tradiția orală*, adunând reprezentări și amintiri transmise din generație în generație, stă la baza reconstituirii istoriei comunităților zise cândva fără istorie, fiindcă nu dispuneau de arhive scrise.

b. *istoria orală propriu-zisă*, constă în înregistrarea și prelucrarea amintirilor celor care au trăit o anume situație istorică. Este, așadar, o istorie contemporană, care nu poate depăși cu mult, adâncimea unei jumătăți de secol.

Anchetele de acest tip se pot aplica oricărui segment de istorie contemporană. Marea virtute a acestui gen de anchetă stă în capacitatea ei de a cobori la nivelul unde, în genere, faptele și simțămintele nu își află o expresie înregistrată. Istoria celor mulți, a categoriilor oprimate, a marginalilor își are adesea, în *ancheta orală*¹⁷, sursa istorică exclusivă. Rezervele manifestate față de această istorie concurentă (istoria orală) privesc îndeosebi, labilitatea memoriei, faptul că amintirile sedimentate în memorie sunt mai puțin sigure decât cuvintele fixate în scris.

6. Cuvântul și imaginea. Amploarea căpătată de investigația orală oferă un exemplu elocvent de adaptare a metodologiei la noi problematici și

¹⁷ François de Singly, Alain Blanchet, Anne Gotman, Jean-Claude Kaufmann, *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*, Iași, Editura Polirom, 1998.

sensibilități. Istoricii se adresează tot mai des informației orale și înțeleg, pe de altă parte, să beneficieze de virtuțile, subapreciate până mai ieri, ale ineputabilului tezaur de imagini. Acum un veac, istoricul trăia într-o lume a scrisului și acesta era instrumentul cu care sonda și trecutul. Astăzi trăiește într-o lume în care scrisul, oralitatea și imaginea își împart terenul, oarecum egal; rezultatul nu poate fi decât o întreită metodologie istorică¹⁸.

7. Istoria este ceea ce știm pentru că am fost martori; istoricul este cel care știe pentru că a văzut¹⁹. Jean Francois Soulet, vorbind despre scrierile antice, subliniază „lunga supremație a oralității. Mărturia orală rămâne pentru foarte multă vreme un izvor fundamental al istoriei... Specialiștii evului mediu, istoricii acelei epoci operează o distincție din ce în ce mai clară între două tipuri de izvoare. Sunt cele care se confundă cu *opinia publică* (*fama, vulgaris opinio*) sau, dacă preferăm, cu memoria colectivă față de care trebuie manifestată o mare circumspecție dar care pot suplini absența sau puținătatea documentelor scrise. Sursele cele mai de încredere rămân, fără îndoială, *mărturiile personalităților* care au participat direct la evenimentele descrise”²⁰.

„Mărturiile, e adevărat, mult mai rare, precizează B. Guenee, și indirecte: *nu martorii oculari* îi informează pe istorici ci *terțe persoane* care au auzit de la martori oculari. Și imprecise: cu trecerea anilor, detaliile au fost uitate, locurile și persoanele s-au încurcat, înlănțuirea faptelor de asemenea, punctele de reper cronologic au dispărut; *memoria oamenilor nu reține decât vaga amintire a unor evenimente importante și izolate*... Recursul exclusiv la oralitate constituie trăsătura distinctivă a celei de-a treia perioade (prima-istoria veche, reprezentând relatarea unor fapte mai vechi de un secol, istoria modernă reprezentând panoramarea ultimului secol) cea a istoriei imediate care acoperă, în medie, ultimii treizeci-cincizeci de ani”²¹.

8. Mărturia orală este considerată atât de subiectivă, reconstrucția faptelor de către memorie atât de completă, încât își pierde orice *credibilitate* (școala pozitivistă care respinge sursa orală).

De cealaltă parte, un adevărat entuziasm susținut de antropologi și sociologi care consideră *istoria orală o disciplină cu totul aparte cu domeniul, scopuri și metode specifice*. Benoit Verhaegen încearcă, de exemplu, la începutul anilor 70 să definească, sub numele de istorie imediată, o nouă știință angajată la confluența dintre istorie, antropologie și sociologie. Acesta atribuie mărturiei orale o importanță capitală.

¹⁸ Lucian Boia, *op. cit.*, pp. 130-134.

¹⁹ Jean-François Soulet, *op. cit.*, p. 8.

²⁰ *Ibidem*, p. 12.

²¹ *Ibidem*, p. 13.

În ochii unor istorici, *sursa orală* apare puțin ca o *soluție disperată pe care o adopți când toate celelalte au dat greș*. Trebuie să rezistăm, scriau A. Beltran și J.F. Pikard, tentației istoriei orale de dragul istoriei orale. De multe ori, spuneau ei, nu este nevoie de istorie orală (având alte surse). Dar când vine să umple un vid, nu trebuie să *ezităm*.

Pentru Phillipe Joutard domeniul privilegiat al istoriei orale este „mai întâi cel al vieții cotidiene, celei mai banale, de la comportamentele în familie până la gesturile cele mai obișnuite ale meșteșugarului sau menajerei, trecând prin ritualuri, sărbători și rețele de sociabilitate”²².

9. Sursa orală participă în mod decisiv la delimitarea câmpului cronologic al istoriei timpului prezent. Sursa orală modifică destul de mult problematicile *clasice și tradiționale* distanță dintre cercetător și obiectul cercetării sale. Începând din momentul în care o putem utiliza, începe o altă *istorie*, cea a prezentului sau *a imediatului* care este mai ales, *o istorie cu martori* și se deosebește, în amonte, de celălalt versant al istoriei contemporane, *cea fără martori*²³. Astăzi se poate vorbi de adevărate **archive orale**, înregistrări ale discursurilor anumitor personalități, emisiuni radiofonice sau documente înregistrate de diverse surse de anchetatori.

„Mărturiile orale singure nu valorează prea mult. În 1990 – scrie Ioan Aurel Pop – toți românii de peste 15 ani – adică multe milioane de oameni – erau martori credibili ai defunctului regim comunist. Dar ce să facem cu mărturia tuturor? Istoricii care cred că istoria strict contemporană, copleșită de izvoare și opinii subiective, nu este istorie ci politică, și că este într-adevăr nevoie de o perspectivă pentru tratarea ei nu sunt nebuni, ci reprezintă un curent onorabil între specialiștii din toată lumea”²⁴.

În concluzie, inevitabil, viziunea istoricului asupra trecutului rămâne legată de prezentul său, „un prezent care nu este doar o referință ce ține de metodă. De acum încolo, istoria nu mai este o știință senină și indiferentă. Ea devine permeabilă la preocupările contemporane a căror expresie este. Nu mai este doar o tehnică de specialist, devenind pentru omul modern, un mod de a trăi în timp”²⁵.

²² *Ibidem*,

²³ *Ibidem*, p. 69.

²⁴ Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 285.

²⁵ Phillipes Aries, *Timpul istoriei*, București, Editura Meridiane, 1997, p. 262.

RĂSPUNDERI JURIDICE ȘI LEGALITATE ÎN REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989

Marian Enache

1. Caracteristicile Revoluției din 1989

În condițiile anului 1989, în România nu s-a pus problema de a se cuceri puterea de către forțele antidictatoriale pe cale parlamentară. A fost necesară o acțiune insurecțională de răsturnare a regimului politic comunist, legal din punct de vedere formal, dar flagrant ilegal sub aspectul criteriilor și exigențelor unui regim democratic.

Mișcarea populară din decembrie 1989, consacrată în conștiința publică prin denumirea de Revoluția română din 1989, a primit din partea unor istorici sau specialiști în alte domenii ale științelor socio-umane trei tipuri de calificare, și anume: revoluție; lovitură de stat; lovitură de stat însoțită de un proces revoluționar. Această controversă este deschisă, iar dezbaterea și clarificările continuă.

Fundamentarea unei teorii cu privire la aprecierea evenimentelor din decembrie 1989 se va putea realiza abia după o acumulare suficientă de documente și mărturii, care să facă posibilă o judecată de valoare susținută și argumentată științific.

În opinia noastră, considerăm că din analiza materialului documentar și a mărturiilor existente până în prezent, cât și din interpretările unor lucrări de specialitate, aprecierea corectă a evenimentelor din decembrie 1989 este aceea de Revoluție.

O revoluție socială, bazată pe insurecția populară (implicarea și participarea masivă a populației României), ai cărei titulari și beneficiari, în sens istoric, au fost toți cetățenii țării care au urmărit un ideal social: o societate liberă și prosperă.

În statele comuniste din estul Europei a existat în perioada anilor 1985-1989 un curent al reformelor sociale și economice, care a condus, în diferite modalități specifice de la țară la țară, în cele din urmă la prăbușirea regimurilor de dictatură.

Astfel, s-a vorbit în unele state comuniste de “revoluții de catifea”, schimbările radicale ale regimului fiind posibile pe calea negocierilor, sau fără violențe majore și vărsare de sânge.

În România, circumstanțele au fost speciale: o dictatură rezistentă, un sistem social încrămăciat, lipsa oricărui început de reforme în compartimentele politic și economic, absența drepturilor și libertăților cetățenilor, autarhie generală a țării.

Din pricina acestor particularități, în România schimbarea regimului politic nu s-a putut realiza pașnic, prin negocieri la “masa verde”, răsturnarea ordinii s-a produs prin acte de violență spontană și acțiuni sângeroase, cu pierderi de vieți omenești, ca o formă de constrângere necesară menită să învingă voința inflexibilă a reprezentanților vechiului regim, care se cramponau de rămânerea la putere.

Revoluția română se înscrie într-un proces istoric necesar și complex al continentului european. Ea nu a fost un fenomen singular și izolat. Revoluția română face parte integrantă din valul schimbărilor istorice a regimurilor de dictatură comunistă din anul 1989.

Optând pentru aprecierea evenimentelor ca *revoluție*, considerăm că evenimentele din decembrie 1989, în opoziție cu notele definitorii ale *loviturii de stat*, întrunesc caracteristicile unei mișcări sociale de tip revoluționar:

În primul rând, anvergura participării populare și generalizarea acestei participări la nivelul întregii țări- cu punctele de referință Timișoara și București.

În al doilea rând, preluarea efectivă, prin constrângere, a puterii de la exponenții vechiului regim la toate palierele de organizare și funcționare a acestora de către liderii de facto, desemnați de participanți la evenimentele revoluționare. În piețele publice ale tuturor orașelor mai mari sau mai mici, dar și în localitățile rurale din România, transformate în adevărate forumuri politice ale populației, au fost desemnați în mod liber lideri care i-au înlocuit pe foștii responsabili politici, preluând efectiv exercițiul puterii politice. Reprezentanții vechiului regim politic de la diferite niveluri de conducere din cadrul structurilor de partid nu au fost niciodată demiși sau revocați de organele ierarhice ale partidului comunist. Ei au fost pur și simplu înlăturați și înlocuiți de persoane provenite din societatea civilă prin voința și presiunea mulțimilor de la “locul” unde populația s-a impus.

În al treilea rând, în focul Revoluției s-a născut “Comunicatul către țară”, care a orientat programatic țelurile revoluției. Documentul a stabilit pentru prima oară, după 50 ani de dictatură, elementele esențiale ale modelului democratic autentic și a afirmat puternice valori de drept public. Valoarea documentului consta în faptul că prin concordanța punctelor sale pragmatice cu aspirațiile românilor din acel moment istoric, a conferit legitimitatea ideologică și strategică acțiunii revoluționare din decembrie 1989.

În al patrulea rând, pentru asigurarea succesului mișcării revoluționare a existat și o tactică revoluționară, constând într-un ansamblu de mijloace, proceduri și tehnici de conducere a procesului revoluționar.

Odată declanșată mișcarea de tip revoluționar, aceasta nu învinge de la sine, ea trebuie condusă și controlată, ca orice fenomen social, împreună cu toți coparticipanții: liderii de facto ai revoluției și populația participantă - garantul principal al succesului acțiunii revoluționare. În lipsa unei asemenea activități tactice ar fi existat riscurile eșecului, a unui număr mai mare de victime, sau anarhia, care ar fi putut degenera într-un război civil pentru păstrarea sau dobândirea puterii.

În al cincilea rând statele comunității internaționale au confirmat victoria revoluției române, care marchează sfârșitul unui regim totalitar și instaurarea unui nou model de civilizație: regimul democratic occidental.

Speculațiile între teza revoluției și a loviturii de stat, sau mixajul acestora, constituie o preocupare mai mult a teoreticienilor, care din lipsa unui interval de timp rezonabil, care să decanteze lucrurile, sau chiar de pe poziții partizane, recurg la interpretări încă insuficient fundamentate, mai mult analitice decât axiologice.

Utilizarea unor mijloace și mecanisme tactice pentru conducerea și asigurarea victoriei revoluției este considerată de unii autori ca fiind acțiunea ocultă și ilegală a unei lovituri de stat, definită fără temei ca o manipulare a evenimentelor revoluționare în scopuri personale sau de grup.

Teza loviturii de stat nu este întemeiată, întrucât în orice revoluție există un ansamblu de mijloace și tehnici pentru atingerea obiectivului politic considerat, în cazul României din anul 1989, de marea majoritate a populației, ca fiind răsturnarea prin constrângere (violentă) a ordinii politico - juridice a regimului totalitar. Motivată de acest considerent decisiv, acțiunile și deciziile revoluției, care încalcă și distruge vechea ordine politică și de drept, este legitimă, dacă scopul acestor manifestări îl reprezintă victoria Revoluției.

Fundamentul Revoluției române este legitimitatea (rațiunea legitimității) și nu legalitatea (ratio-legis).

Aceasta este și deosebirea între Revoluție, care produce schimbări structurale și profunde prin opera de participare a cetățenilor unui stat în numele unui nou ideal social, pe de o parte, și lovitura de stat pe de alta parte, care folosește violența într-o aparență de legalitate (nu de legitimitate reală) pentru cucerirea puterii politice.

Putem afirma că în România, în decembrie 1989, regimul comunist nu s-a prăbușit ca urmare a unei lovituri de stat. Nu putem identifica elementele tipice ale unui asemenea fenomen. În cazul unei lovituri de stat de tip bonapartist, cucerirea puterii de stat se realizează pe terenul unor proceduri parlamentare, prin utilizarea violenței specializate (militare) și a unei aparențe de legalitate.

În cazul unei lovituri de stat de tip militar (blanquism), suntem în prezența unui complot al militarilor, care recurg la violență și ignoră în mod absolut respectul față de legalitate.

Nu poate fi susținută cu argumente concludente nici ipoteza mult vehiculată a unei lovituri de stat, sau mai sofisticat, a unei lovituri de stat urmată de o insurecție populară întreprinsă de un grup de complotiști sau aventurieri, care au procedat astfel pentru a confisca puterea în folosul lor. Considerentele care contracarează această ultimă ipoteză se regăsesc în caracteristicile Revoluției române din care rezultă voința cetățenilor români de înlocuire a regimului comunist cu regimul libertăților democratice.

2. Legitimitatea și răspunderea juridică în Revoluția română

Răspunderea juridică pentru evenimentele Revoluției din 1989 este problematică și nelimpăzită. Răspunderea juridică pentru faptele și atitudinile persoanelor implicate în Revoluție este o temă care intră în logica esențială a istoriei evenimentelor.

Scopul demersului nostru este acela de a pune în discuție, desigur, fără pretenția unei rezolvări exhaustive, **corelația: legitimitate – legalitate în Revoluția română** și, pe cale de consecință, răspunderea juridică și reconcilierea, în condițiile schimbării regimului politic.

În acest sens, considerăm că, **în examinarea, evaluarea și interpretarea faptelor, actelor și deciziilor adoptate în procesul declanșării, desfășurării și victoriei Revoluției, este necesar să recurgem și la exigențele legitimității – legalității, precum și a relațiilor dintre componentele acestei corelații.**

O astfel de modalitate analitică este cu atât mai necesară cu cât în opinia publică românească se dezbate constant - și într-un mod tot mai controversat, uneori chiar cu accente virulente, și nu de puține ori **în scopuri politice - , problematica distinctă a răspunderii juridice** a unor personalități proeminente ale Revoluției române, a unor reprezentanți ai armatei române, sau a unor participanți la desfășurarea evenimentelor din decembrie 1989.

Examinarea activității decidenților Revoluției, pe diferite paliere ale acesteia, cât și a altor persoane implicate în anumite împrejurări ale procesului revoluționar, **din punctul de vedere al legitimității – legalității**, ne permite aprecierea, distingerea între caracterul justificat, necesar, legitim al deciziilor, actelor și faptelor personale pe de o parte, iar pe de altă parte, eventuala existență a elementelor răspunderii individuale în sfera ilicitului penal. În acest sens, în cazul Revoluției române putem identifica un criteriu obiectiv de delimitare între **legitimitate și legalitate**.

Astfel, ansamblul deciziilor și actelor adoptate, precum și al faptelor petrecute în timpul procesului revoluționar (declanșare, desfășurare, finalizare)

cu scopul nemijlocit sau mijlocit al asigurării victoriei Revoluției române sunt fundamentate pe legitimitate. Aceste decizii, acte și fapte adoptate și îndeplinite sub imperiul legitimității sunt **elementele constitutive (organice) ale procesului revoluționar din România.**

Dimpotrivă, deciziile și actele adoptate, precum și faptele întreprinse în timpul procesului revoluționar, care nu pot fi fondate pe criteriul legitimității, **pot fi cercetate în sfera legalității, dacă sunt întrunite criteriile și condițiile răspunderii penale individuale.**

În **domeniul răspunderii penale,** ca atare, trebuie să deosebim faptele săvârșite **cu intenție** în timpul procesului revoluționar de cele săvârșite **din culpă,** care, fiecare dintre ele, atrag un regim sancționator diferențiat.

Totodată, este necesar ca cercetarea penală pentru **faptele care sunt examinate în sfera legalității** să se desfășoare cu respectarea scrupuloasă a regulilor procedurale, ținând seama de **circumstanțele excepționale de tip revoluționar** în care s-au comis unele fapte. În astfel de împrejurări, multe dintre persoanele bănuite sau învinuite de a fi săvârșit fapte aparent de natură penală pot fi exonerate de răspundere, dacă un probatoriu suficient, administrat profesionist, relevă una din cauzele prevăzute în Codul Penal român, care înlătură caracterul penal al faptei, cum ar fi legitima apărare, forța majoră, etc.

În procesul declanșării, desfășurării și finalizării Revoluției, **legitimitatea (justificarea)** întreprinderii unor măsuri și adoptarea unor soluții sau decizii constituie factorul dominant, prevalent, în raport cu **exigența legalității.** **Caracterul recesiv al legalității** în timpul procesului revoluționar în raport cu legitimitatea dominantă se explică prin faptul că **legalitatea reprezenta dreptul pozitiv și însăși legitimarea juridică a regimului de dictatură.**

Legalitatea, expresia ordinii constituționale și juridice a regimului totalitar, a fost cea mai afectată **de imperativul superior al legitimității instaurării unui regim democratic.** **Legitimitatea Revoluției victorioase din decembrie 1989 a constituit și fundamentul construcției unei noi ordini politice, sociale, economice și juridice, aptă să consacre principiile, normele și valorile regimului democratic.**

Putem vorbi, așadar, de o Justiție a legitimității și despre o in Justiție a legii, a legalității. Ordinea legalității fiind întotdeauna justă numai în măsura în care este legitimă. (Revoluția din 1989 ne-a demonstrat acest adevăr).

Legitimitatea, însă, nu prăbușește întreaga ordine de drept existentă, legalitatea constituindu-se astfel într-o limită necesară a legitimității, după cum limitele răspunderii juridice rezidă în legitimitate. De aceea, unele fapte prevăzute în legea penală și care nu au fost săvârșite cu scopul nemijlocit sau mijlocit al asigurării victoriei Revoluției române au fost

sau trebuie pedepsite, deoarece ele încalcă valori perene, universal ocrotite și garantate prin norme ale dreptului, cum ar fi: viața, integritatea fizică și psihică, libertatea individuală, distrugerea unor bunuri valoroase din patrimoniul comunității ș.a.

Un aspect interesant în cadrul analizei răspunderii juridice îl constituie distincția dintre faptele penale săvârșite cu intenție, care arată reaua-credință a autorilor și faptele comise din culpă, care au la bază greșeala și nu intenția. În ceea ce privește faptele săvârșite cu intenție, cu rea-credință, răspunderea este indiscutabilă în limitele probelor administrate.

Când ne referim, însă, la faptele săvârșite din culpă, interpretarea trebuie nuanțată și raportată la contextul revoluționar, circumstanțele speciale în care autorii acestor fapte au acționat sau reacționat, în comiterea unor fapte încadrabile în Codul penal.

Dacă din analiza contextuală a desfășurării evenimentelor rezultă că au acționat cu bună credință, dar nu au prevăzut rezultatele deciziilor, actelor sau faptelor lor, ori au fost neglijenți ca urmare a **împrejurărilor deosebite** în care se aflau, atunci este posibil ca aceste fapte să fie calificate ca fiind fapte colaterale și conexe ale procesului revoluționar, cărora să li se aplice principiul legitimității, fiind exonerati de răspunderea penală.

Nu ne propunem să separăm răspunderea juridică de răspunderea morală. Noi suntem adepții faptului că **orice ordine de drept legitimă are un fundament moral și că orice ordine de drept ilegitimă are un fundament imoral**. De aceea, în materie de răspundere în timpul Revoluției pentru deciziile și actele adoptate, precum și pentru faptele îndeplinite, sau săvârșite, nu disjungem răspunderea juridică de răspunderea morală, ele fiind într-o relație indestructibilă.

Legitimitatea este cauza determinantă și temeiul în virtutea căruia au fost fundamentate declanșarea și acțiunea revoluționară din decembrie 1989, care au condus la victoria Revoluției și la instaurarea noului regim democratic în țara noastră.

3. Reconcilierea după Revoluția din 1989

Reconcilierea, presupune cumulativ atât factori de subiectivitate, cât și de raționalitate. Ea nu se poate realiza exclusiv prin bunăvoința unor segmente sau grupuri socio-profesionale, sau din sfera politicii, ori prin capacitățile excepționale ale unui lider providențial.

Reconcilierea, într-o societate care trebuie să se dezvolte după un model de civilizație europeană, pentru care de altfel a optat, devine o necesitate, o

exigență a practicării unui model superior de societate deschisă, comunicațională și performantă.

Reconcilierea socială, ca fenomen complicat și complex, nu trebuie confundată sau măsurată cu idiosincraziile cotidiene, cu certurile și înversunările, ca emisii individuale, nu trebuie confundată nici cu crizele de personalitate, sau justițiarismul demagogic etc. Aceste incidente sunt firești și țin de natura și subiectivitatea umană, care pot fi mai agresive, sau nu, în funcție de numărul personalităților accentuate sau a spiritelor nedecise între anarhie și libertate.

Procesul reconcilierii nu este o simplă „împăcare a contrariilor”, o armonie deplină și impecabilă. Ar fi o viziune idilică.

Reconcilierea este și redevine un proces obiectiv/subiectiv care, ca orice proces are durată, etape și anumite viteze de evoluție. Este vorba de o reconciliere de ordin structural și nu superficial sau conjunctural al societății.

Reconcilierea va fi în primul rând un efect firesc al îndeplinirii exigențelor integrării noastre într-un model evoluat de civilizație, cu valori, idealuri și obiective noi. Tocmai acest proces de adaptare și asimilare coincide în mare măsură și cu procesul reconcilierii noastre interne.

Modelul civilizației europene conține în sine cheia reconcilierii prin oferte de valori, competențe, proceduri, competiție și exigențe.

Uniunea Europeană însăși își propune țelul Reconcilierii europene care va avea la bază reconcilierea internă pe baza unor repere esențiale comune, ale statelor membre în această structură. Dacă ne-am referi numai la două elemente care să ne sugereze Reconcilierea europeană, în cadrul structurat al Uniunii Europene, cum ar fi surmontarea conflictelor și tensiunilor interetnice și etnonaționale, precum și succesul tehnologic-, am putea observa că procesul Reconcilierii interne devine unul obligatoriu și iminent. Axa acestor valori și exigențe va putea constitui un principiu unificator, de atenuare a unor clivaje subiective, volitive, neîntemeiate, dar se vor păstra diferențele specifice dintre diferite grupuri sociale, motivate diferit din punct de vedere profesional și politic. Reconcilierea nu înseamnă uniformitatea la o comandă socială unică. Acest fapt nu mai este posibil, datorita pluralismului social și respectului diferenței, precum și a diversității și din domeniile vieții sociale. În același timp, însă, este nevoie de un echilibru social fundamentat pe instituții și mecanisme democratice.

Este necesar să gândim substanța reconcilierii interne în cadrul procesului general de reconciliere continentală europeană, a cărui primă etapă a început odată cu prăbușirea sistemelor comuniste (prin revoluții de catifea sau violente) și care continuă, pe o treaptă superioară, și după ce România și alte state foste socialiste s-au integrat în Uniunea Europeană.

Baza acestui proces o constituie refuzul regimurilor totalitare, și pe cale de consecință dispariția războiului rece ca politică declarată. Acesta este primul

câștig strategic al procesului general european de reconciliere. Un al doilea câștig important îl va constitui în cadrul Uniunii Europene **Reconcilierea cultural - spirituală** care va atenua, dacă nu chiar va surmonta, fenomenul etnonaționalist al statelor europene integrate în acest sistem.

Ne aflăm, în opinia noastră, în etapa eforturilor fundamentării unor noi concepte și orientări pentru crearea premiselor de existență a tuturor în același spațiu de civilizație. Ne referim la aspecte privind: suveranitatea națională, redefinirea statului național, etnicitatea și naționalismul, Constituția Europeană, noile instituții și mecanisme și adoptarea deciziilor, cultura și tradițiile statelor reunite. Este vorba de formarea unei civilizații și culturi a Europei Unite.

Convergența acestor elemente noi conduce la o funcționare mai bună, mai organizată, a societăților și statelor, care vor face parte din același trunchi de cultură și civilizație.

ÎN VĂLTOAREA EVENIMENTELOR DIN DECEMBRIE 1989

Viceamiral (r) Ștefan Dinu

Evenimentele care au precedat Revoluția română de la sfârșitul anului 1989 prevesteau căderea inevitabilă, la o dată apropiată, a regimului totalitar din România. Criza regimului comunist, care la noi înregistra cele mai acute forme, era consecința implacabilă a rupturii ce se produsese dintre politica regimului comunist dictatorial și țară, a înstrăinării conducătorilor comuniști față de nevoile și aspirațiile populației.

Printre instituțiile care au avut de suferit de pe urma regimului comunist totalitar s-a aflat și armata. Încercarea de a deturna armata de la misiunile ei tradiționale - de apărare a țării -, folosirea ei abuzivă ca forță de muncă ieftină la cele mai grele lucrări din economie, adeseori alături de deținuții din închisori, nesocotirea drepturilor statutare ale cadrelor privind avansările în grad și funcții, slaba lor salarizare etc., erau numai câteva dintre cauzele care au creat în armată o puternică stare de nemulțumire.

Prin natura activității sale, Direcția de Informații din Marele Stat Major deținea numeroase informații și indicii care prevesteau iminenta răsturnare a regimului dictatorial din România. În baza acestora, organele militare de decizie erau ținute la curent cu evenimentele externe, cu schimbările ce aveau loc în toate planurile: politic, economic, social și militar din zonele de interes pentru țara noastră.

Se poate afirma că informațiile pe aceste teme au devenit de un atât de larg interes, încât DIM a trebuit să-și redistribuie forțele, pentru a putea acoperi toate solicitările din aceste domenii. Totodată, fluxului informațional zilnic, din domeniul militar, i s-a adăugat un supliment paralel, cu date privind transformările social-economice și politice din țările socialiste. Pe acest circuit erau transmise „in extenso” cuvântări, declarații, hotărâri sau rezoluții ale conducătorilor țârilor socialiste, cât și sinteze informative, cu schimbările care aveau loc în aceste țări. Acest circuit nu era unul permanent, ci el se stabilea de fiecare dată, în funcție de conținutul materialelor transmise. După utilizarea lor, aceste materiale se înapoiau la DIM, sau erau distruse de cei ce le-au folosit.

Pe de altă parte, s-a putut observa din partea unor state socialiste, angajate pe calea reformelor, o intensificare a eforturilor ca armata noastră, conducerea militară superioară, să fie informată asupra reformelor economice, sociale și politice inițiate în spațiul est-european.

În ultimii ani, pe timpul vizitelor în străinătate, nu exista ocazie în care să nu ne fie amintite binefacerile reformelor din viața economică și socială a țărilor respective. Discuțiile pe aceste teme, de regulă, păreau a fi întâmplătoare, în pauze, pe timpul dedicat întâlnirilor neoficiale și al activităților de recreare.

Personal, am fost solicitați la mai multe informări cu caracter oficial, dar două mi-au reținut atenția în mod deosebit.

Într-una din zilele lunii mai 1988, atașatul militar sovietic la București a solicitat o vizita confidențială la șeful DIM, ca fiind dorința expresă a Statului Major General al armatei sovietice. Primirea a avut loc la Secția de Legături Externe, fiind înregistrată în totalitate.

În cadrul audienței, contraamiralul sovietic, Terentiev, ne-a făcut o amplă expunere, după un material tipărit, despre reformele din URSS și alte țări socialiste, întrebându-se la fiecare problemă, retoric desigur, de ce în România aceste programe nu ar fi posibile. Am dedus că toate aceste întrebări se constituiau în tot atâtea reproșuri și critici la adresa politicii rigide și dogmatice din țara noastră. În încheiere, diplomatul rus solicita ca informarea lui să fie adusă la cunoștința Marelui Stat Major și a Ministerului Apărării Naționale, dorință îndeplinită în aceeași zi.

Răspunsul organelor superioare nu a întârziat. A doua zi s-a primit dispoziție de la Comitetul Central al PCR ca atașatul militar sovietic să fie invitat la Marele Stat Major, pentru a fi avertizat că și-a depășit atribuțiile pentru care a fost acreditat, iar la următoarea abatere i se va retrage acreditarea.

Cu un alt prilej, pe timpul unei misiuni la Varșovia, în mai 1989, omologul meu ungar mi-a propus o întâlnire confidențială, însoțiți fiind doar de traducători. După schimburile de amabilități, care au loc de regulă la începutul unor astfel de întâlniri, generalul locotenent Sucz Ferenz mi-a comunicat că șefii lui din Ministerul Apărării i-au cerut să-mi facă o informare cât mai largă asupra situației interne din Ungaria și a orientărilor politice și economice adoptate recent de conducerea țării sale. Chiar de la început a ținut să-mi precizeze „că programele de reformă din Ungaria depășesc cu mult pe cele adoptate în URSS de Gorbaciov prin cunoscuta politică a *perestroikăi* și *glasnosti-ului*”.

În sprijinul acestei afirmații au fost subliniate o serie de proiecte, dintre care menționez: descentralizarea conducerii economice, încurajarea proprietății private, libera inițiativă a micilor întreprinzători, liberalizarea prețurilor, încurajarea cererii și ofertei, libertatea presei, dreptul de constituire a noi partide și organizații politice, ale căror programe nu contravin intereselor Ungariei etc.

Mulțumindu-i pentru informarea prezentată și asigurându-l că acestea vor fi raportate conducerii Ministerului Român al Apărării, i-am solicitat, totodată, opinia sa în legătură cu apariția în Ungaria a unor lucrări care contestau sau

puneau la îndoială, apartenența la România a unor părți din Transilvania. Rezum discuția noastră la două afirmații ale generalului ungar: mai întâi, precizarea că aceia care revendică teritoriile din jurul granițelor ungare sunt foarte puțini în țara sa și, în al doilea rând, după părerea sa, „ori de câte ori Ungaria a pretins, sau a încercat, extinderea teritoriilor pe seama vecinilor a pierdut de fiecare dată și mai mult, iar acum Ungaria nu poate risca și alte pierderi”.

Ne-am despărțit cu străngeri de mână, dar personal, reținusem două concluzii; întâi, că informarea prezentată- pusă probabil de acord cu ceilalți aliați din Tratatul de la Varșovia - , constituia încă un avertisment colectiv dat politicii dogmatice, conservatoare din România, iar în al doilea rând, rezulta că, în acel moment, Ungaria nu reprezenta nici o amenințare pentru țara noastră.

Înaintarea unei informări de la întâlnirea respectivă forurilor ierarhice românești nu s-a soldat decât cu critici aspre și avertismente la adresa ministrului Milea și a mea, spunându-ni-se că ne aplecăm prea mult urechea la cei din afară, care nu agreează România. Penibilă situație am trăit!... Mi-am amintit atunci de o reflecție a unui mare gânditor, Nicolas Chamfort, dacă nu mă înșel: „Sunt țări în care cei ce dau foc sunt lăsați în pace, în schimb, sunt persecutați cei ce trag clopotele de alarmă”. României de atunci i se potrivea întru totul această cugetare.

Firește că aparatul de propagandă, cenzura și organele de contrainformații ale regimului comunist țineau încă bine sub control accesul populației la informațiile de genul celor despre care am amintit.

Printre măsurile destinate anihilării informațiilor despre reformele economico-sociale din alte țări, pe plan intern aparatul propagandistic ceaușist a luat, însă, și măsuri mai incisive. Astfel se explică lansarea unei adevărate campanii propagandistice cu privire la pericolul militar de la granițele de nord-vest și nord-est ale României. Se încerca reeditarea spiritului de solidaritate a populației în jurul lui Ceaușescu, din august 1968. Numai că situația din anul 1989 era cu totul alta. Soarta regimului totalitar era de-acum hotărâtă. El mai avea puține zile de trăit.

La nivelul conducerii armatei, diversiunea oficială privind pericolul militar extern nu avea nici o valoare. Cei abilitați a ști ce se întâmplă în jurul granițelor cunoșteau foarte bine situația, fiind convinși că nimic nu constituia o amenințare militară reală pentru România. Aici mă simt obligat să dau o scurtă explicație. Pericolele la adresa unei colectivități umane, stat, națiune, etc. sunt de mai multe feluri: militare (invadare a teritoriilor prin utilizarea F.A.), siguranță internă a statului (prin infiltrarea de spioni, comandouri și teroriști cu scop de subminare și răsturnare a regimurilor politice); biologice- prin apariția unor epidemii devastatoare; dezastre naționale (cutremure, inundații, secete, incendii etc.

Pentru fiecare dintre aceste amenințări și pericole statele moderne, și nu mă îndoiesc că și la noi, și-au creat și structurile corespunzătoare pentru prevenirea și combaterea acestor pericole.

Știind toate aceste lucruri mă întreb cine avea responsabilitatea siguranței interne, cine trebuia să anihileze infiltrarea de teroriști și comandouri ce își propuneau destabilizarea regimului din România?

Și ca să fiu mai tranșant, voi spune că, personal, nu mă preocupa și nici nu mă îngrijora răsturnarea regimului politic. Singura mea grijă nu era alta decât prevenirea unor agresiuni militare asupra teritoriilor românești. Iar aceste pericole, obiectiv vorbind, n-au existat.

Reconstituind situația militară din jurul granițelor țării noastre din acea vreme, obținem următorul tablou:

- Din direcția considerată cea mai periculoasă - nord-vest, în Ungaria, în perioada 6-8 iunie a fost organizată o aplicație comuna ungară, cehoslovacă și sovietică, cu activarea unor elemente de comandament și trupe marcate care, după aprecierile noastre, nu puneau nici o problemă. Mai târziu, între 14-28 octombrie, trupele sovietice din Ungaria (Divizia 102 și Corpul 3 Armată, concomitent cu trupele din apărarea antiaeriană, împreună totalizând aproape 13.000 militari), au organizat o aplicație în raionul Budapesta-Tokay, care, de asemenea, nu reprezentau nici o amenințare serioasă pentru noi.

- Din direcția nord-est, în URSS, de asemenea, au avut loc unele activități militare nesemnificative. În intervalul de timp octombrie-noiembrie s-au executat trei aplicații în teren cu trupe marcate: prima - în perioada 4-17 octombrie în Bucovina de nord- de către Divizia 656 Mecanizată, continuată pe 15-16 octombrie în sudul Basarabiei de către Divizia 118 Mecanizată Sovietică, iar a treia - între 2-4 noiembrie-, de Divizia 33 Mecanizată de Gardă la est, în raionul Bălți.

Apele Mării Negre au constituit, de asemenea, teatrul unor aplicații navale: la sud-est de Insula Șerpilor, la sud de Yalta, la vest de Suhumi și sud de Cap Șabla, ultimul în apele teritoriale de est ale Bulgariei.

- În sudul României, două aplicații militare au fost mai importante, în iunie - „Balkan 89” și, în august - „Mărița 89”, ambele orientate pe direcția de sud, spre Grecia, misiuni ce îi erau stabilite Bulgariei prin prevederile Tratatului de la Varșovia.

Deci, se poate spune că nici o activitate din cele menționate nu reprezenta o amenințare serioasă pentru țara noastră. Și, totuși, pentru a avea sub un control permanent mișcările militare din jurul granițelor României, DIM a instituit un serviciu neîntrerupt de cercetare și goniometrare a rețelelor radio-militare ale vecinilor, înregistrând orice mișcare și schimbare de poziție a unităților militare.

Interceptarea, cercetarea și goniometrarea marilor unități operativ-strategice din adâncimea teritoriului țărilor vecine se executa cu mijloace specifice, de un personal specializat, prevăzut într-un plan a cărui denumire de cod era „Laleaua”, iar urmărirea și cercetarea rețelelor radio-militare, de regulă, pe unde ultrascurte, din imediata apropiere a frontierelor țării, era, de asemenea, realizată în perioadele de tensiune, pe baza unui plan special denumit „SIGMA” (sistem de informare și goniometrare al Ministerului Apărării).

Prin urmare, era puțin probabil să se producă mișcări de trupe semnificative spre granițele României fără ca noi să le știm. În ultimele luni ale anului 1989, în noiembrie-decembrie, regimul dictatorial ceaușist intrase deja într-o ultimă fază a crizei, când realitățile interne românești erau ignorate, deciziile erau opuse intereselor populației, iar ultimele acte ale conducerii nu vizau decât permanentizarea cuplului dictatorial la conducerea țării.

În acest moment, probabil că străinătatea și-a pierdut răbdarea. Nu știu dacă pe filiera iugoslavă, așa cum s-a spus în presa actuală, ne-a venit Revoluția, dar știu sigur că pe filiera iugoslavă ne-au parvenit informațiile despre cum se va acționa pentru a declanșa revoluția.

Dintre multele semnale primite care prevesteau sfârșitul dictaturii din România, unul dintre acestea conținea o serie de date confirmate întru totul de evenimentele ulterioare.

Prin luna octombrie 1989, fostul meu omolog iugoslav, general locotenent Georgie Iovicici, l-a invitat pe atașatul militar român la Belgrad, colonel Manea Dumitru, pentru a-i face o informare cu unele probleme de un deosebit interes pentru țara noastră.

După ce și-a justificat inițiativa, ca o dovadă a prieteniei tradiționale și a obligațiilor de reciprocitate statornicite între țările noastre, generalul iugoslav a solicitat să se comunice la București despre existența unor planuri, care vizau răsturnarea regimului politic din România. Sursele din care proveneau informațiile nu ne erau dezvăluite. Totuși, ni s-a dat a înțelege că datele au fost obținute din capitalele unor țări vecine ca Budapesta, Sofia și Moscova, unde el, personal, făcuse recent o călătorie în circuit. Din contactele avute cu mediile militare și politico-militare din aceste țări rezulta că, la o dată foarte apropiată, în România *urma să aibă loc unele acțiuni destabilizatoare.*

În decursul întrevederii, timp de peste o oră, omologul meu iugoslav a *descriș un adevărat scenariu al evenimentelor ce urmau să aibă loc. Se menționa faptul că vor fi organizate, mai întâi, pătrunderea unor grupuri de indivizi pregătiți special care, sub acoperirea de turiști, veniți la neamuri sau prieteni, la momentul potrivit vor provoca tulburări și panică în rândul populației, îndemnând la revoltă și nesupunere față de autoritățile românești.* În planul descriș se menționa

succesiunea evenimentelor în două etape: - în prima etapă, se avea în vedere declanșarea de agitații și tulburări în orașele de granița a căror populație, fiind neomogenă și având un mai larg acces la mediile de informare străine, era apreciată mai vulnerabilă și, deci mai decisă să înlăture regimul politic din România; - în a doua etapă, se avea în vedere extinderea revoltelor în marile localități din interiorul țării. Autorii provocărilor contau, în primul rând, pe starea de nemulțumire generalizată a societății românești, ajunsă la limită, căreia nu-i mai trebuia din afara decât un mic impuls pentru a declanșa o revoltă la nivel național.

După cum se știe, explozia s-a produs la Timișoara, iar după rușinoasa fugă a dictatorului, revolta s-a extins rapid în toate principalele orașe ale țării, scenariul amintit dovedindu-se a fi singura cale posibilă în acea perioadă pentru răsturnarea regimului dictatorial.

Deși avizat, aparatul regimului politic era atât de viciat, încât nu mai era capabil să recepteze corect semnalele și nici să găsească soluțiile corespunzătoare, astfel că explozia a avut loc la Timișoara, revolta populației declanșându-se într-un oraș de graniță, unde erau îndeplinite aproape toate condițiile preconizate.

Cazul episcopului reformat, László Tokés n-a fost decât o coincidență, dar evident, folosită din plin pentru destabilizarea situației locale. În schimb, un rol activ și premeditat l-au avut acele grupuri neidentificate, special pregătite pentru tulburarea ordinii și provocarea de acte diversioniste, care au acționat atât în prima fază a evenimentelor, cât și după data de 22 decembrie.

Încercarea de a folosi armata în probleme interne reprezenta din start o gravă eroare a puterii. Armata nu putea să se supună ordinelor ce contraveneau misiunilor sale tradiționale. Am fost martor la câteva replici ale ministrului Apărării din zilele 20 sau 21 decembrie exprimate clar în convorbirile telefonice, fie cu Elena Ceaușescu, fie cu Nicolae Ceaușescu, potrivit cărora el, general colonel Vasile Milea, *nu cunoștea nici o lege și nici o prevedere în regulamentele militare care să oblige armata să tragă împotriva propriului său popor*".

După datele cunoscute de mine rezultă că la Timișoara, inițial, Armata a fost scoasă pe străzi, pentru a descuraja violențele și actele de dezordine și diversiune. Astfel se explică ieșirea pe străzi a armatei cu fanfara muzicilor militare, fără arme și muniție. Ulterior, puterea politică a cerut Armatei folosirea unităților, alături de forțele MI și DSS, în acțiuni de interzicere și împrăștiere a grupurilor și coloanelor de demonstranți, misiuni străine, nespecifice Armatei. Astfel se și explică atitudinea non-combatantă, evazivă, de evitare a recurgerii la forță de către subunitățile armatei. Dacă de la această conduită generală a Armatei au fost abateri (și din câte s-au constatat ulterior se cunosc și astfel de

abateri), ele au aparținut unor erori cu totul izolate, unor incidente locale care n-au putut duce la o confruntare cu poporul. Nu mă îndoiesc că justiția a făcut deja sau va face lumină până la capăt în toate cazurile ce au întunecat istoria Revoluției din Decembrie.

Încercând o retrospectivă a evenimentelor știute de mine din acea perioadă sunt de notat următoarele:

În ziua de 17 decembrie 1989, o zi de duminică, către ora, 13.00, ministrul Apărării, general colonel Vasile Milea a primit ordinul de a constitui, împreună cu Ministerul de Interne și Departamentul Securității Statului, un „stat major de criză”, care să se deplaseze urgent la Timișoara pentru „a contracara acțiunile unor bande diversioniste”, a menține ordinea și a apăra instituțiile publice locale.

Din partea M.Ap.N. au fost numiți: generalul maior Ștefan Gușe, șeful Marelui Stat Major, generalul locotenent Victor Stănculescu, adjunct al ministrului și șeful Departamentului Înzestrării Armatei, generalul locotenent Mihai Chițac, comandantul Trupelor Chimice și alți ofițeri; de la D.I.M. a fost trimis șeful Secției cercetare, colonel Vasile Ioniță. Separat, s-au deplasat o serie de cadre din M.I. Și D.S.S., care acționau fără vreo legătură cu cei din M.Ap.N. Peste acest grup de generali și ofițeri a fost numit Ion Coman, secretar al C.C. al P.C.R.

Lipsa de omogenitate, subordonarea acestor grupuri diferitelor centre de comandă, absența unei coordonări unice demonstreu chiar și în ultimul ceas al existenței regimului comunist maniera de lucru tipic dictatorială. Nimeni, indiferent de treapta pe care se afla în ierarhia de partid sau de stat, nu putea lua vreo decizie mai importantă fără acordul șefului statului.

În aceeași zi de duminică, către ora 17.00, ministrul Apărării m-a chemat în biroul său, explicându-mi că grupa operativă a armatei aflată la Timișoara nu dispunea de informații privind situația din oraș, deoarece colegii de la Interne, potrivit obiceiului cunoscut, nu colaborau, cerându-mi ca problema să fie rezolvată de către Direcția Informații, prin mijloacele sale specifice. Propunerea mea a fost aprobată pe loc. O subunitate alcătuită din mai mulți militari specializați în acțiuni de cercetare în dispozitivul inamic s-a deplasat cu un avion militar la Timișoara, iar în dimineața zilei de luni, 18 decembrie, ora 7.40, s-au prezentat, echipați în haine civile, la comandamentul Diviziei 18 Mecanizate din Timișoara.

După o scurtă orientare asupra situației din oraș s-au stabilit misiunile de cercetare și informare, locurile și zonele ce trebuiau supravegheate, organizarea pe echipe din câte doi cercetași, legăturile dintre echipe, precum și modalitățile de transmitere a informațiilor grupei operative a M.Ap.N. Din datele raportate pe timpul misiunilor de cercetare au reținut atenția câteva aspecte semnificative.

Mai întâi, constatarea că în zilele anterioare sosirii cercetașilor, grupuri de indivizi necunoscuți au recurs la acte de dezordine și violență, spărgând

vitrinele unor magazine și instituții publice, îndemnând la jafuri din magazine, la provocarea de incendii, smulgerea unor panouri și telefoane publice de pe arterele principale ale orașului și altele.

Astfel de provocări, dar mult mai puține, au fost observate și în zilele de 18 și 19 decembrie, îndeosebi în punctele aglomerate din piețe și intersecții stradale. Pătrunderea cercetașilor în diferite fabrici, sub diferite acoperiri au dus la constatarea că muncitorii erau desigur nemulțumiți de condițiilor lor de trai, mulți chiar revoltați, dar bine organizați și stăpâniți de un puternic spirit de disciplină. Concret, nu s-a înregistrat nici un act anarhic, de indisciplină sau violență în incinta întreprinderilor.

În sfârșit, o constatare ce anunța, de fapt, iminenta înlăturare a regimului lui Ceaușescu a constituit-o apariția, începând cu 20 decembrie a demonstrațiilor de stradă, organizate pe întreprinderi și instituții, fiecare coloană fiind însoțită de oameni de ordine, purtând pancarte sau scandând lozinci anticomuniste.

În legătură cu evoluția situației din acest oraș, reamintesc trei momente ale zilei de miercuri 20 decembrie. În jurul orei 11.00, colonelul Vasile Ioniță, șeful Secției Cercetare, aflat la Timișoara, m-a sunat la telefon informându-mă că, începând din dimineața acelei zile, posibilitățile cercetașilor de a-și îndeplini misiunile erau reduse la minim. Cauza era ordinea și disciplina coloanelor de manifestanți care nu mai îngăduiau persoanelor necunoscute să se atașeze demonstranților. S-a întărit și controlul intrărilor în întreprinderi, doi cercetași fiind descoperiți. După legitimare, au fost eliberați. Ofițerul își exprima părerea că, întrucât situația la Timișoara era de acum cunoscută, iar condițiile de cercetare erau serios diminuate, considerau oportună înapoierea lor la Buzău.

În aceeași zi, pe la ora 13.00, m-a chemat la telefon general-maior Ștefan Gușe, șeful Marelui Stat Major și m-a întrebat ce informații avem din jurul granițelor și ce ecouri există pe plan extern în legătură cu evenimentele din România. După ce mi-a ascultat raportul, acesta neavând date ce puteau să-i folosească în misiunea sa la Timișoara, a urmat o pauză, încheindu-și convorbirea astfel: *„Pe aici cred că totul s-a limpezit, aș îndrăzni să spun că chiar s-a încheiat.* De fapt, pentru noi cele întâmplate nu mai constituie nici o surpriză, schimbările petrecute în celelalte țări erau inevitabile și pentru țara noastră!"

La aceeași dată, pe 20 decembrie, în jurul orei 15.00 mă găseam în cabinetul ministrului Apărării, generalul Vasile Milea, când a fost sunat pe telefonul guvernamental de la Timișoara de Ion Coman. Convorbirea s-a purtat într-o atmosferă tensionată. Trimisul CC al PCR la Timișoara îi cerea ministrului apărării „să-i explice, el, Elenei Ceaușescu, că mulțimile de demonstranți de la Timișoara sunt muncitori și funcționari din fabrici și instituții, împotriva cărora unitățile militare nu au cum să acționeze cu TAB-uri și tancuri". În replică,

ministrul Apărării i-a răspuns că el știa, la fel de bine, acest lucru, dar considera că cel mai potrivit pentru a raporta situația nu putea fi decât Ion Coman, căruia îi fusese încredințată sarcina „pacificării Timișoarei”. Probabil că în acel moment nici unul nu a avut curajul să raporteze situația reală.

Evoluția evenimentelor din acest oraș este cunoscută. La ora 15.30, din inițiativa generalului maior Ștefan Gușe, unitățile militare au fost retrase în cazărmi, astfel că centrul orașului și principalele instituții publice au trecut sub controlul demonstranților.

Dar, deznodământul luptei pentru răsturnarea regimului comunist s-a produs, după cum era și firesc, la București, pe data de 22 decembrie 1989, când cuplul dictatorial, sub presiunea copleșitoare a populației revoltate, a fost nevoit să fugă cu elicopterul, iar ceilalți membri ai C.P.Ex. au fost arestați.

Situații explozive, unele soldate cu victime omenești au existat în zilele de 20-22 decembrie și în alte orașe, îndeosebi din Banat și Transilvania, dar generalizarea revoltei pe întregul teritoriul s-a produs numai după ocuparea sediului CC al PCR și preluarea controlului radioului și al televiziunii române din capitala țării.

Despre rolul pe care l-au avut în Revoluție, pe de o parte armata, iar pe de altă parte, forțele de ordine și siguranță ale statului - miliția și securitatea -, s-au scris numeroase lucrări, multe contradictorii. O retrospectivă a acțiunilor armatei din timpul evenimentelor din decembrie 1989 ne pune în fața următorului tablou:

În primele zile ale alarmării și scoaterii pe străzi a armatei (16-20 decembrie) *unitățile militare au avut conștiința îndeplinirii unor misiuni de protecție a populației și a instituțiilor publice împotriva grupurilor de necunoscuți, care recurgeau la acte de violență, jafuri, incendii și distrugerii*. Astfel trebuie înțelese marșurile unităților militare fără muniție, însoțite de muzica fanfarelor. Acestea erau semnale de sprijin ale populației și de descurajare a grupurilor de răufăcători.

În următoarea perioadă, 20-21 decembrie, armata a înțeles pe deplin adevărata situație din țară, faptul că nu exista pericolul vreunei agresiuni armate din exterior, că dezordinea și actele de violență de pe străzi erau singurele pericole care amenințau liniștea și ordinea publică, iar demonstranții nu doreau altceva decât răsturnarea regimului dictatorial. În această etapă, armata nu numai că nu s-a împotrivit demonstranților, cu armele și tehnica din dotare, dar a dat, chiar, numeroase dovezi de simpatie și încurajare a populației în revendicările ei.

Momentul hotărâtor, care a marcat trecerea pe față și deplină a armatei de partea Revoluției, l-a constituit comunicatul oficial difuzat prin radio la 22 decembrie ora 11.00, potrivit căruia ministrul Apărării Naționale, general colonel Vasile Milea, „simțind că faptele sale de trădare au fost descoperite, s-a sinucis”. Desigur, dacă sinuciderea mai putea să fie în parte crezută, în ceea ce privește

motivația acesteia, nu era altceva decât o oribilă diversiune, ca multe altele la care recurgea nu odată cuplul dictatorial.

O enigmă nedescifrată, încă, a constituit-o activitatea din zilele Revoluției a structurilor DSS, aflate sub acoperire, din interiorul țării. În versiunea responsabililor securității, s-a susținut că acestea au fost retrase din dispozitivul de pe străzi, încă din dimineața zilei de 22 decembrie, după care ofițerii și subofițerii, pentru a nu fi agresați de populație, s-au ascuns pe la rude și prieteni. Desigur, trebuie să-i credem pe cuvânt. Dar, mulți dintre martorii evenimentelor de atunci își mai pun și astăzi întrebarea: „Cu ce s-au ocupat aceste sute, sau mii, de cadre ale securității în perioada 22-25 decembrie ?

În ce privește unitățile armatei, ele au rămas în stradă, la vedere, alăturându-se revoluționarilor, iar în continuare, ele au preluat greua misiune de apărare a instituțiilor publice, gărilor, aeroporturilor, radioului, Televiziunii și alte instituții de interes național.

În sprijinul celor sus menționate, memoria mea păstrează câteva întâmplări semnificative, petrecute la București.

Din data de 21 decembrie, către ora 18.00, din ordinul lui Nicolae Ceaușescu, la sediul CC al PCR s-a constituit un Comandament unic, cu o alcătuire mixtă, din generali și ofițeri M.Ap.N., M.L, D.S.S. Și Gărzi) Patriotice.

Deși acest comandament își desfășura activitatea în aceeași încăpere, *practic nu exista o comandă unică* și nici o coordonare clară a forțelor, după regulile militare cunoscute. În clădire se aflau: general colonel Vasile Milea - ministrul apărării, Tudor Postelnicu - ministrul de Interne, general colonel Iulian Vlad - șeful D.S.S. Și colonelul Pârcălăbescu - șeful de Stat Major al Gărzilor Patriotice, fiecare însoțit de un număr de ofițeri de stat major. Se spune că în afară de cei menționați, în componența acestui comandament erau și alte personalități de marcă: Bobu, Dincă, Dăscălescu și alții, toți sub comanda generalului Milea. Cele constatate de mine nu confirmau acest lucru.

Nu am pretenția de a cunoaște tot ce s-a petrecut în noaptea de 21/22 decembrie, nici în sediul C.C. al P.C.R., nici pe străzile capitalei. Prin urmare, amintirile mele se referă doar la acele momente pe care le-am trăit eu.

La chemarea telefonică a ministrului Apărării, pentru a-i prezenta cele mai noi informații despre situația din jurul granițelor și a știrilor agenților de presă despre evenimentele din România, m-am aflat în sediul C.C. timp de peste două ore, între orele 2:00 - 4:30 a.m, în 22 decembrie.

Pe traseul de deplasare de la M.St.M. pe Bulevardul Știrbei Vodă, în jurul sediului C.C., am avut de trecut printr-un dispozitiv militar radial, complex, dar rezulta că fiecare componentă a dispozitivului se subordona altui organ din MI, DSS, M.Ap.N. sau GP.

În prima linie se aflau 3-4 rânduri de militari-scutieri, cu o dotare specifică, mai în spate se aflau câteva rânduri de milițieni, cu armele din dotare, iar în spatele lor, mai multe mașini de pompieri. În jurul clădirii se aflau 4-5 TAB-uri din M.Ap.N., iar în fața intrării de la poarta B, un grup numeros de ofițeri-elevi de la Academia Militară.

În jurul orei 03.00 a.m., a intrat în încăpere Ion Dincă, într-o vizibilă stare de panică, anunțându-l pe generalul Milea că o coloană de peste 500 de demonstranți se află pe Calea Moșilor, îndreptându-se spre centru. În consecință îi cerea să fie trimise unități militare pentru împrăștierea demonstranților. Ministrul Apărării i-a explicat că armata nu-și poate părăsi misiunile de a apăra obiectivele fixe ce i-au fost încredințate, că pentru astfel de intervenții există miliția și pompierii. Discuția s-a încheiat fără a se decide a se lua vreo măsură.

După aproape încă un ceas, același personaj, Ion Dincă, a apărut din nou, informându-l pe ministrul Apărării că o altă coloană, de circa 1000 de demonstranți, se îndreaptă spre Uzinele „23 August”, pentru a se alătura schimbului trei, cu intenția de a veni apoi spre sediul Comitetului Central. Generalul V. Milea a fost nevoit să explice, încă odată, că o astfel de misiune nu-i revine armatei, ci MI.

În jurul orei 4.15, după lecturarea materialelor și telegramelor aduse de mine, în vreme ce îmi pregăteam mapa pentru plecare, general colonel Iulian Vlad, care citise telegramele alături de ministrul Apărării, m-a întrebat care este părerea mea și cum cred eu că se vor încheia toate acestea. I-am răspuns: „Convingerea mea este că se va sfârși ca și în celelalte țări, altă ieșire nu cred că mai există, dar să sperăm că vom trece cu bine și acest prag!”

La despărțire, l-am rugat pe ministru Milea să-i solicite ministrului de Interne, Tudor Postelnicu, aprobarea ca echipajele DIM, destinate interceptării și goniometrării activității rețelelor radio militare din apropierea granițelor, să li se permită accesul la pichetele de grăniceri, unde aveam instalată tehnica respectivă, folosită în situații de tensiune. Nu cunosc din ce motive, ministrul Milea nu a dorit să îl vadă pe Tudor Postelnicu, arătându-mi doar ușa prin care să intru. Încăperea, cred că era destinată - în situația de atunci, membrilor C.P.Ex., recunoscându-i, dintr-o singură privire, pe Manea Mănescu, C. Dăscălescu, Emil Bobu, Ion Dincă și Tudor Postelnicu, căruia i-am și solicitat aprobarea pentru care venisem. După un comentariu jignitor la adresa cadrelor din DIM, ce dovedea nu numai necunoașterea activității din armată, dar și o penibilă aroganță a unui personaj desprins de realitățile românești, Tudor Postelnicu și-a dat acordul la cererea mea. Astfel mi-am încheiat vizita din noaptea de 21/22 decembrie în sediul C.C.

Să-mi fie îngăduit să-mi justific afirmația, potrivit căreia Comandamentul creat la C.C. nu acționa și nu se manifesta nici pe departe ca un organ unic, iar

ministrul Milea, nici vorbă de a-și exercita autoritatea de comandant unic. Amintiți-vă de semnalele de alarmă al căror purtător era Ion Dincă, care îi cerea ministrului Milea să trimită armata în întâmpinarea coloanelor de muncitori. Acesta i-a replicat că astfel de misiuni sunt pentru unitățile MI, dar n-a dat nici un ordin concret, deși reprezentanții MI și DSS erau în sală. Oricum, ar fi greu de imaginat cum ministrul apărării din acea vreme ar fi putut să-și extindă autoritatea asupra unităților MI sau DSS. Acest lucru nu s-a putut întâmpla nici la Timișoara în cazul generalului Ștefan Gușe, nici la București- în cazul ministrului Milea.

Cum s-au derulat principalele evenimente ale zilei de 22 decembrie în București și în alte orașe, sunt în general cunoscute din numeroase surse. Ceea ce se știe mai puțin sunt reacțiile și deciziile adoptate la nivelul Ministerului Apărării și al M.St.M.

Comunicatul transmis la radio la ora 11.00 a.m., în legătură cu „sinuciderea” generalului Vasile Milea, a constituit un adevărat șoc, atât pentru militarii din cazărmi, cât și pentru cei aflați în dispozitivele de pe străzi. De fapt, știrea a avut efectul ultimei picături, pentru ca armata să treacă în masă, de partea Revoluției. Există și o versiune, potrivit căreia generalul Stănculescu ar fi dat în acest sens un ordin. Nu contest această posibilitate, dar la unitățile DIM un asemenea ordin nu s-a primit. Opinia mea este că, dacă a existat, totuși, un astfel de ordin, el urma unei fraternizări deja împlinite, iar generalul Stănculescu n-a făcut nimic altceva decât să își aroge meritele momentului și să-și acopere, prin aceasta, eventualele acuzații pentru cele întâmplate la Timișoara.

Comunicatul sinuciderii ministrului apărării i-a surprins și pe principalii responsabili militari, care se aflau dispersați în teritoriu, astfel că aceștia nu au putut acționa unitar și coerent, pornind de la cele întâmplate. Începând cu ora 10.00, din ziua de 22 decembrie, situația la vârful conducerii armatei era următoarea:

General Ștefan Gușe, prim-adjunct al ministrului și șef al M.St.M., se afla încă la Timișoara. General Victor Stănculescu, prim adjunct al ministrului și șef al Departamentului înzestrare a Armatei, care plecase spre București, era de negăsit, iar alți generali se aflau în dispozitive sau blocați de manifestanți în diferite puncte ale Capitalei.

În București, dintre adjuncții M.Ap.N. nu se mai aflau decât generalul Ilie Ceaușescu, secretar al Consiliului Politic Superior (CSP) care, considerându-se îndreptățit să ia comanda, s-a instalat în cabinetul ministrului Apărării Naționale, inițiind unele măsuri salvatoare, dar fără nici un succes, ca de exemplu invitarea imediată la Ministerul Apărării Naționale a reprezentantului Tratatului de la Varșovia la București, împreună cu atașatul militar al URSS, precum și cu atașatul militar al Chinei, pentru unele clarificări.

Intrând în sfera atribuțiilor DIM, mi-a revenit mie răspunderea anunțării invitațiilor și convenirii orelor acestor întâlniri. La ora 12.00, s-a stabilit întâlnirea cu sovieticii, iar la ora 13.00 - cu chinezii.

Până la primirea reprezentanților sovietici, generalul Ilie Ceaușescu a primit două telefoane mai deosebite, la care am fost prezent: primul, de la procurorul general Popovici, care se interesa de dovezile cu privire la învinuirile de trădare ale fostului ministru al Apărării, pentru a dispune începerea cercetării acestuia. Ilie Ceaușescu a răspuns că, după cum știe el, la M.Ap.N. nu exista nici o dovadă și că toate acestea trebuie căutate la MI. Al doilea telefon a fost primit din partea unei persoane pe care n-am putut-o identifica, dar care vorbea despre unele schimbări în conducerea țării, care să pună capăt tensiunii și nemulțumirile din țară.

În paralel cu aceste convorbii telefonice, generalul Ilie Ceaușescu încerca să formuleze, cu ajutorul unei grupe de stat majoriști din Direcția operații, o dispozițiune pe armată, prin care se cerea unităților militare revenirea în cazărmi, în încheiere precizându-se că, din acel moment, nu se va mai da ascultare decât ordinelor Comandantului Suprem.

Eram, întâmplător, prezent la redactarea acestui ordin, dar, la întrebarea ofițerului din M.St.M., cine semnează dispozițiunea, pentru un moment generalul Ilie Ceaușescu s-a blocat, în cele din urmă spunând: „Să se consemneze M.St.M. Și mai târziu vom vedea!”.

La ora 12.00, potrivit înțelegerii, s-au prezentat sovieticii: înlocuitorul (locțiitorul) reprezentantului Tratatului de la Varșovia, atașatul militar sovietic și translatorul de limba română. Din partea română, pe lângă generalul Ilie Ceaușescu eram eu, col. Dumitru Mircea și maior Lungu, translator de limbă rusă. În cadrul întâlnirii, Ilie Ceaușescu a prezentat situația din România ca fiind o diversiune străină, pe care țara noastră poate să o depășească, fără a fi nevoie de ajutor din afară. Ruga, chiar, ca U.R.S.S. Și Tratatul să manifeste înțelegere și încredere în capacitatea poporului nostru de a-și rezolva singur problemele.

Discuțiile au fost întrerupte de două ori, Ilie Ceaușescu fiind solicitat să vorbească la telefonul special din cabinet. Revenind după prima întrerupere, el le-a amintit sovieticilor faptul că România va avea, în curând, un nou guvern și că lucrurile vor intra în normalitate. După a doua întrerupere, la reluarea convorbirilor, personal i-am propus să încheiem discuțiile. Întrucât „ceea ce era de spus s-a spus”. A fost de acord cu propunerea, despărțindu-ne de reprezentanții sovietici, ca de obicei, cu strângeri de mână și îmbrățișări.

La părăsirea încăperii de către sovietici, urmați îndeaproape de generalul Ilie Ceaușescu, s-a apropiat de mine maiorul Nicolaescu, pe atunci șeful Biroului Protocol din M.Ap.N., șoptindu-mi: „Tovarășe amiral, ce vă mai pierdeți timpul

pe lângă Ilie Ceaușescu, nu știți că fratele lui a fugit cu elicopterul de pe acoperișul C.C. al P.C.R. ?!" N-am avut timp să comentez informația, dar am realizat că drama României lua sfârșit. Cunoscând această știre, am intrat în cabinet, dar am rămas surprins să văd că Ilie Ceaușescu se interesa, totuși, de sosirea pentru ora 13.00 a celor de la Ambasada Chineză. De fapt, era trecut de ora 13.00, iar invitații chinezi se aflau deja la poartă, așteptând să fie conduși în minister. Mi-am asumat răspunderea de a le transmite chinezilor scuzele de rigoare, comunicându-le că nu mai pot fi primiți, rămânând ca vizita să aibă loc la o altă dată. L-am informat, totodată, pe Ilie Ceaușescu că, întrucât delegația chineză a întâlnit la poarta ministerului mulți manifestați, s-au înapoiat la ambasadă.

În continuare, două au fost momentele mai importante, petrecute în cabinetul ministrului Apărării. Către orele 13.30-14.00, general locotenent Eftimescu Nicolae, primul loțiitor al șefului M.St.M., care făcuse parte din grupa operativă de la CC' al PCR, a dat pur și simplu buzna în cabinet, înlăturând draperiile de camuflaj de la ferestre și strigându-ne că totul s-a terminat. Deși eram avizat asupra fugii cuplului Ceaușescu, l-am întrebat, totuși, ce s-a întâmplat și dacă era posibil să ne relateze situația mai concret. Văzându-l pe Ilie Ceaușescu, după câteva clipe de ezitare, ne-a povestit că sediul C.C. al P.C.R. a fost ocupat de revoluționari, unitățile militare sunt alături de populație, șeful statului a fugit cu un elicopter, ceilalți membri ai C.P.Ex. sunt arestați, iar el, personal, n-ar fi putut ajunge la minister fără sprijinul unui grup de revoluționari, sosiți împreună pe un TAB al armatei.

La scurt timp, în birou a intrat generalul Victor Stănculescu, îmbrăcat în haine civile și cu un picior în ghips. La acel moment, nu știam că în aceeași zi șeful statului, înainte de a fugi, îl numise în funcția de ministru al Apărării. Fără a ne adresa vreun cuvânt, generalul Stănculescu a ocupat scaunul de la capătul mesei de consiliu pe care, de regulă, stătea numai ministrul Apărării. Primele lui cuvinte au fost: „știți, probabil, ce s-a întâmplat. Acum, vă rog să fiu lăsat singur cu generalul Ilie Ceaușescu". Eu și generalul Eftimescu am părăsit bucuroși cabinetul, flecare îndreptându-se spre biroul său.

Cu aproape o oră mai târziu, colonelul Lepădat din DIM mi-a relatat că, aflându-se în antecamera cabinetului, la un moment dat, a apărut generalul Stănculescu, ordonându-i să-l conducă pe generalul Ilie Ceaușescu într-o încăpere mai dosnică, pentru a fi la adăpostul eventualelor porniri impulsive ale unor militari. În realitate, Ilie Ceaușescu, care nu avea altă vină decât că era fratele dictatorului, ca măsură de prevedere, fusese arestat pentru o perioadă, fiind ulterior eliberat.

Revenind în biroul meu, generalul Paul Șarpe, prim loțiitorul șefului DIM, mi-a adus la cunoștință ultimele știri transmise prin radio și TV, ce-mi scăpaseră

pe timpul cât l-am însoțit pe generalul Ilie Ceaușescu. Erau momentele când la radio și TV se transmiteau, fără întreruperi, știri și imagini despre nestăvilta bucurie și entuziasm, la vestea fugii lui Ceaușescu și ocupării sediului CC al PCR.

După o spontană îmbrățișare cu generalul Paul Șarpe, prima măsură luată în Direcție a fost îndepărtarea de pe pereți a portretului și a citatelor dictatorului, precum și a volumelor din bibliotecă, apărute sub semnătura sa. Toate acestea au fost depozitate într-o încăpere de lângă bibliotecii documentară a Direcției.

Către ora 15.00, spre surprinderea mea, a dat buzna în biroul meu, șeful Biroului Contrainformații (C.I), maiorul Pavel Coruț, aflat într-o stare foarte agitată. Am să redau textual discuția cu acest ofițer, unul dintre cei mai fanatici ofițeri ai C.I. Mai întâi, mi-a pus întrebarea: „Tovarășe amiral, dumneavoastră ați dat ordinul de a se scoate portretul și operele tovarășului Ceaușescu din Direcție?”

N-am apucat să-i spun decât „da”, întrucât ofițerul, încălcând regulile elementare ale disciplinei militare, m-a întrerupt, adresându-mi-se într-o vizibilă stare de nervozitate: „Nu credeți, tovarășe amiral, că vă pripiti ? Vă atrag serios atenția că nu se știe de partea cui vor cădea zarurile.” L-am întrerupt cu aceeași duritate, adresându-i întrebarea, retoric, desigur: „Dar, dumneavoastră vă mai îndoiiți de faptul că soarta lui Ceaușescu este deja pecetluită ? și, dacă aveți îndoiele în această privință, păstrați-le pentru, dumneavoastră ! Din acest moment, vă interzic să vă mai amestecați în treburile Direcției!”. Imediat, am chemat ofițerul cu probleme de organizare-mobilizare, Col Ștefan Gheorghe, ordonându-i să preia armamentul și muniția de la toți ofițerii C.I.-iști și să-l depoziteze, sub cheie, să sigileze fișetele cu documente și să limiteze accesul acestora în spațiile Direcției.

În intervalul de timp care a trecut de la fuga lui Ceaușescu până la constituirea noilor organe provizorii ale Puterii de Stat, în structurile Armatei au avut loc mai multe evenimente, unele mai puțin cunoscute marelui public. Pretutindeni, bucuria înlăturării regimului totalitar era însoțită și de un alt simțământ, acela de groază la gândul, desigur absurd, că Ceaușescu ar putea reveni în fruntea țării. Totodată, nu puteam fi indiferenți la orice fel de schimbare.

Un regim totalitar putea fi schimbat cu un alt regim totalitar, de stânga sau de dreapta, mai radical sau mai moderat, sau, în cazul cel mai fericit, cu unul democratic.

Îngrijorarea celor din armată era accentuată și de unele, să le spunem, „întâmplări ciudate”, din M.Ap.N. și M.St.M., greu de descifrat în acele momente deosebit de tensionate.

Anormală, sau cel puțin confuză, a apărut situația la nivelul conducerii armatei. După moartea generalului Milea, la comandă urma de drept primul adjunct și șef al M.St.M., generalul maior Ștefan Gușe. El, însă, în dimineața

zilei de 22 decembrie se afla încă la Timișoara, revenind în capitală abia după-amiaza și mergând, după o trecere pe la Televiziune- nu știm la a cui sugestie- pe la fostul sediu al C.C. al P.C.R., încercând să ia de acolo legătura și să conducă armata. Or, era clar că acolo nu dispunea de cele necesare conducerii, de mijloacele speciale de legături, de documente topografice, de tabelele cu cifruri și coduri, de informațiile necesare din teren și, mai cu seamă, nu dispunea de un aparat de Stat Major. Apariția generalului maior Gușe la sediul CC al PCR, alături de generalul Iulian Vlad, șeful fostei Securități, a produs în primele momente în M.Ap.N. și la M.St.M. o anumită derută și nedumerire, negăsindu-i o justificare, nici din punct de vedere militar, și nici din punct de vedere politic.

Către ora 13.30, după cum am mai spus, și-a făcut apariția, cu un picior în ghips, generalul Victor Stănculescu care, după arestarea generalului Ilie Ceaușescu, se instalase în cabinetul ministrului Apărării. Cu dezinvolvura-i bine cunoscută, generalul Stănculescu a început să exercite atribuțiile ministrului. Prin urmare, începând din 22 decembrie, ora 10.00 și până la sfârșitul zilei de 23 decembrie, la apariția grupului Militaru, armata era condusă în tandem din sediul M.Ap.N. și din sediul CC al PCR de două personalități, e drept, de cel mai înalt rang militar, dar nici unul nu avea legitimitatea funcției în care se instalaseră.

În așteptarea nominalizării oficiale a ministrului, după toate regulile militare, cel ce asigură funcția de ministru este șeful M.St.M., și numai în absența acestuia, alți adjuncți pot să-l înlocuiască. Deci, singurul îndreptățit a prelua conducerea armatei în acele momente era generalul Gușe Ștefan. Asumarea acestei funcții de către generalul Stănculescu, obiectiv vorbind, era un abuz. Se știa, doar, că în nici o armată modernă din lume adjuncții din domeniul asigurării tehnico-materiale, sau din sfera logisticii, nu-i pot înlocui pe miniștri, pentru simplul motiv, dar esențial, că ei nu au acces la planurile operative de ansamblu ale armatei.

În ce-l privește pe generalul Stănculescu, singura justificare putea fi numirea lui, verbală, de către Nicolae Ceaușescu, ca succesor al lui Milea.

În plus, asupra celor doi generali, precum și asupra generalului Chițac Mihai „pluteau”, firește justificat, numeroase suspiciuni în legătură cu victimele de la Timișoara, ceea ce făcea și mai dificilă exercitarea atribuțiilor ce și le-au asumat după 22 decembrie.

Totodată, în acele zile s-a produs și o altă mare eroare, aducerea în minister a generalului Nicolae Militaru, *însoțit de un numeros grup de rezerviști, majoritatea cu studii în URSS.*

Cu excepția unora dintre aceștia, care s-au bucurat în anii precedenți de un larg prestigiu și de autoritate în armată, ca de exemplu, generalii Vasile

Ionel, Logofătu, Ion Gheorghe, Chelăr, mulți dintre cei reactivați, în afară de vârsta înaintată, erau și depășiți de noile cerințe ale armatei, iar alții reveneau, chiar, cu gândul de a se răfui cu foștii lor camarazi și șefi, bănuți a fi provocat îndepărtarea lor din armată.

În ceea ce-l privește pe generalul Militaru, la venirea sa, pe 23 decembrie după-amiază, în fruntea M.Ap.N., a făcut câteva grave erori, astfel: încă de la apariția lui la televiziune, pe 22 decembrie, după amiază, necunoscând situația din țară și atitudinea militarilor față de demonstranți, cu totul nejustificat apela la generalii comandanți din armată pentru a opri măcelul, lăsând a se înțelege că armata se afla la originea sutelor de victime din zilele revoluției, ceea ce denatura total realitățile.

Pe altă parte, făcându-și cunoscută intenția numirii unor generali pensionari în funcții de conducere, în detrimentul celor tineri, care își așteptau de ani de zile rândul la avansări și promovări, și-a atras oprobriul cadrelor aflate în funcții.

Toate acestea erau însoțite de un stil de lucru autoritar, propriu generalului Militaru, ca de pildă, transmiterea de ordine peste capul șefilor ierarhici, ignorarea rolului Consiliului de Conducere al M.Ap. N. și al consiliilor militare ale armatelor și altele.

Aceste erori au determinat o stare de spirit deosebit de tensionată în rândul militarilor, iar, ca urmare, au apărut cunoscutele „scrisori anonime”, care contestau în termeni categorici prezența generalului Militaru în fruntea armatei.

Punerea în discuție a scrisorilor menționate la câteva întruniri ale ofițerilor din M.Ap.N. și M.St.SM., (o inspirație de tip bolșevic din primii ani ai Armatei Roșii), întruniri desfășurate în prezența unor reprezentanți ai noilor organe ale puterii, au demonstrat nepopularitatea generalului Militaru în armată și, în consecință, el a fost silit, în februarie 1990, să părăsească M.Ap.N.

Prin urmare, chiar la nivelul cel mai înalt al armatei apăruse o situație critică și aceasta, în momentele când armata se confrunta cu grupurile teroriste din țară.

De bună seamă că marile unități și unitățile din dispozitivele de apărare și-au îndeplinit corespunzător misiunile, dar nu putem să nu observăm că, dacă și la vârful armatei ar fi existat de la început o conducere unitară, dacă n-ar fi existat atâtea suprapuneri de ordine, unele contradictorii, în mod sigur s-ar fi evitat erorile și sacrificiile inutile, iar situația ar fi intrat sub control într-un timp scurt.

După cum se știe, puțin timp după căderea întunericului, în 22 decembrie, principalele instituții publice și de stat au devenit ținta unor puternice atacuri din partea unor forțe *necunoscute în acele momente*. Inițial, procedeele folosite

erau de tipul gherilei urbane, ulterior ne-am convins, însă, că acțiunile acestora sunt mult mai complexe, întrunind toate elementele unui război terorist și de diversiune: acțiuni combinate foc cu muniție reală și simulat, diversiune radio-electronică, însoțită de repetate avalanșe de zvonuri și semnale alarmiste.

Diversiunea armată s-a făcut simțită în toate localitățile mai importante ale țării, prin executarea de foc real, de regulă, la adăpostul întinericului de către grupuri neidentificate, însoțit de numeroase simulatoare, menite să deruteze și să amplifice panica în rândul populației.

Diversiunea radio-electronică simula în spațiul aerian și maritim ținte agresoare, blocând și dezorientând sistemul de radiolocație al apărării antiaeriene și având drept consecință numeroase alarme false și un mare consum inutil de muniție.

Diversiunea psihologică s-a concretizat în miile de zvonuri și știri false, lansate pe cale orală, telefonică sau chiar la radio și televiziune care urmăreau, pe de o parte, blocarea instituțiilor statului, cu responsabilități în domeniul siguranței statului, iar pe de altă parte, crearea în rândul populației a unor permanente stări de groază și nesiguranță.

Trebuie să subliniem aici o tristă și dureroasă realitate. Armata nu avea pregătirea specială pentru a anihila din fașă acțiunile terorist-diversioniste, iar trupele de securitate, unitățile speciale USLA și, de fapt, toate unitățile M.I. și D.S.S., create pentru acest gen de misiuni au dispărut în mod miraculos, reapărând abia după 25 decembrie. În legătură cu aceasta, s-au încercat multe justificări, între care asocierea de către demonstranți a numelor de „teroriști-securiști”, ceea ce i-a obligat să se ascundă pentru protecția lor și a familiilor lor, argument, de altfel, credibil. S-a spus, de asemenea, că practic, M.I. și D.S.S. au trecut imediat în subordinea M.Ap.N., conducerea forțelor acestora căzând în responsabilitatea armatei. Și acest argument pare logic, numai că „subordonarea” n-a ajutat cu nimic Armatei. În realitate, subordonarea securității, hotărâtă în acel moment, era o utopie care a fost de folos mai mult celor ce aveau să-și ascundă propriile activități neștiute nici astăzi, sub pulpana Armatei. Partea bună, și singura, a deciziei privind luarea în subordine a Miliției și Securității de către armată, a constat în aceea că noua putere transmitea populației un semnal clar că cele mai temute instituții represive ale dictaturii comuniste și-au încetat oficial activitatea.

De preluat, au fost preluate de armată doar sediile principale și unitățile cu activitate oficială, deci, numai ce se vedea din aisbergurile unui serviciu de informații. Altfel spus, în toată lumea, aceste servicii secrete sunt adevărate labirinturi, un număr foarte redus de oameni cunoscându-le ascunzișurile. Și atunci, ne mai putem pune întrebarea: De ce armata nu și-a exercitat atribuțiile

de for tutelar cu toată autoritatea ? Răspunsul este unul singur și de la sine înțeles.

Ajungând în acest punct, să încercăm o recapitulare a situației armatei din acele zile fierbinți ale Revoluției.

În primul rând, armata era chemată să respingă acțiunile terorist-diversioniste și să apere principalele instituții de stat, precum și o serie de obiective economice, sociale și culturale; să ajute la constituirea și să asigure paza noilor organe provizorii ale puterii de stat; să preia, în măsura posibilităților, în subordine instituțiile și unitățile fostei securități, sau cel puțin, să supravegheze acțiunile acestora pe timpul confruntărilor cu teroriștii. În sfârșit, armata, după cum am văzut, se confrunta cu propriile ei probleme, îndeosebi la nivelul M.Ap.N. și M.St.M. Suprapunerile la conducerea M.Ap.N., vidul de autoritate la vârful armatei, deruta provocată de venirea grupului de generali în frunte cu generalul N. Militaru, școlit în U.R.S.S.

Toate acestea demonstau o alterare de fond a disciplinei militare, a normelor care stau la temelia oricărui organism militar, afectându-i grav capacitatea de luptă.

În ce privește așa-zisa „democratizare a armatei”, îmi îngădui să deschid o mică paranteză. Ideea democratizării armatei, e drept, sună frumos, pare chiar ademenitoare. Este, însă, total greșită. Armata, dintotdeauna, a fost și trebuie să rămână un instrument cu destinația luptei armate de apărare, o structură dotată și condusă după reguli proprii organismului militar, destinat apărării țării.

Revenind la succesiunea evenimentelor din seara zilei de 22 decembrie, trebuie să menționez că DIM, pe lângă misiunile sale de informare, prin subunitățile de cercetare, și-a adăugat și o altă misiune, pe aceea de participare nemijlocită la apărarea unor puncte vitale din complexul M.Ap.N., situate în jurul ministerului și în capitală.

Din ordinul M.St.M., a fost adus un detașament de 37 de militari de la Batalionul 404 Cercetare – Buzău. Însă, datorită unor grave erori în organizarea primirii întăririlor, a lipsei de legături și a unor semnale și parole de recunoaștere, obligații ce reveneau Direcției Operații din M.St.M., detașamentul, ajuns în fața ministerului, a fost întâmpinat cu foc din două direcții: din spate - de către teroriști, și din față - de proprii apărători, erori plătite scump, cu trei morți și doi răniți.

Ulterior, la București a fost chemat și detașamentul de cercetași, ce revenise de la Timișoara, efectivul cercetașilor de la Buzău sosiți în sprijinul apărării din capitală, totalizând 78 de luptători.

În legătură cu acțiunile acestor luptători, se mai impune o explicație. Când o subunitate, sau o unitate, intră în componența unui sistem mai amplu de apărare,

alături de alte unități, acestea trec., automat în subordinea celor ce comandă dispozitivul respectiv. Nu este permis ca o subunitate să primească ordine din mai multe puncte de comandă, de la mai multe eșaloane.

Tot astfel, subunitățile de cercetași de la Buzău, intrând în dispozitivul de apărare al M.Ap.N., au trecut în subordinea grupei operative a Marelui Stat Major, singura îndrituită să conducă acțiunile acestor subunități. Că profesionalismul acestei grupe operative, în frunte cu șeful ei general locotenent Eftimescu Nicolae, a lăsat de dorit, că acest "staff" a fost depășit de complexitatea acelor evenimente, s-a dovedit a fi o crudă realitate care a provocat pierderi inutile.

Ireproșabil și-au îndeplinit cercetașii la care ne referim misiunile independente, atât în principalele puncte din Complexul de clădiri al M.Ap.N., unde, în acele zile se aflau și organele provizorii ale noii puteri, cât și a misiunilor din afara ministerului, pentru protecția și paza unor centre și laboratoare din capitală, ce dețineau substanțe toxice, radioactive și culturi de virusi. Personalul de specialitate din secțiile de profil de la Spitalul Militar Central, spitalele „Victor Babeș”, „Cantacuzino”, „Fundeni”, Institutul de cercetări medico-militare și altele își mai amintește probabil și acum de acei cercetași-parăuștiști, cu beretele albastre care, înfruntând toate pericolele, frigul și oboseala, au rămas la posturile încredințate spre apărare până la 31 decembrie 1989.

Ca instituție cu responsabilități de cercetare și studiere a situației militare din jurul granițelor țării, DIM, deși angrenată într-o serie de misiuni interne de apărare, a ținut permanent sub control activitatea militară din apropierea frontierelor noastre. În legătură cu aceasta, două țări vecine manifestau un interes mai mare față de evenimentele din România: Ungaria și U.R.S.S., fiecare având, desigur, motivațiile sale, altele decât o tentativă de invadare a teritoriilor românești.

În pofida existenței unor opinii, potrivit cărora, Ungaria aștepta doar un moment prielnic pentru a ocupa Transilvania, datele de cercetare radio-electronică și alte surse nu semnalau nici o primejdie la granița cu România. E drept că în zilele din decembrie 1989, cele mai multe apeluri telefonice și solicitări de contacte cu partea română au venit din partea Ungariei, între care, ministrul Apărării, șeful Marelui Stat Major, locuitori ai acestora, ziariști, atașatul militar ungar la București și alții. De asemenea, din partea Ungariei s-au oferit cele mai multe ajutoare în alimente, îmbrăcăminte, medicamente, tehnică etc. Dar, pentru unii fanatici ai vechii propagande, gesturile vecinilor ungari, în loc să fie luate așa cum sunau, dimpotrivă, au atârnat și mai mult neîncrederea și suspiciunea.

Analizele Direcției pe spațiul Ungariei arătau, însă, clar că o acțiune militară asupra țării noastre din acea parte era cu totul improbabilă. După opinia noastră,

sensibilitățile și interesul Ungariei pentru România nu aveau altă explicație decât grija unui stat pentru conaționali săi, aflați pe teritoriul altei țări aflate într-o avansată situație de criză.

În ceea ce privește U.R.S.S.- făcând abstracție de mișcările militare din apropierea frontierelor noastre, în fond nesemnificative, oficial afișa un interes deosebit de prudent și rezervat pe toată perioada evenimentelor din decembrie. Explicația nu putea fi alta decât aceea că forurile politico-militare sovietice știau bine despre prezența grupurilor ce desfășurau pe teritoriul nostru acțiuni destabilizatoare și de tip terorist, fiind convinse de succesul misiunilor acestora.

Desigur, nu este exclusă participarea la acțiunile diversionist-teroriste și a altor grupuri, din alte țări europene, sau chiar elemente autohtone izolate, de exemplu, din rândurile unor structuri sub acoperire ale securității sau miliției care, luate prin surprindere de dezintegrarea comandamentelor ierarhice, să fi acționat pe cont propriu, după niște planuri de intervenție dinainte cunoscute, dar numărul acestora nu puteau depăși cu mult 2-3 mii luptători pe tot teritoriul nostru.

Această ipoteză, care părea cea mai probabilă, s-a confirmat imediat ce s-a transmis știrea că, în 25 decembrie, cuplul dictatorial a fost judecat, condamnat și executat, iar în fruntea țării există o conducere provizorie, în frunte cu Ion Iliescu. În mod miraculos, rafalele de foc ale armamentului individual, zgomotul simulatoarelor de toate categoriile, activitatea piraterească radio-electronică, zvonurile alarmiste etc., s-au stins treptat, astfel încât în noaptea de 26/27 decembrie și în următoarele, se mai puteau auzi doar la mari intervale de timp câte unul sau două focuri de armă.

Era dovada că „oaspeții” străini, dar și „fanaticii” autohtoni și-au încetat activitatea, primii socotind probabil că și-au îndeplinit misiunile avute, (adică răsturnarea regimului comunist dominat de Ceaușescu) iar cei autohtoni, înțelegând că, prin dispariția lui Ceaușescu, nu mai au pentru cine să lupte.

Misterul dispariției fără urme al acestora, imediat după anunțarea eliminării dictatorului, ne întărește convingerea că „teroriștii”, care au acționat pe teritoriul României, erau profesioniști de înaltă clasă, având în față o apărare din militari neinstruiți în acest gen de confruntări.

Referitor la judecarea cuplului Ceaușescu, la graba cu care s-a organizat procesul și s-a executat sentința, deși, personal, nu am avut nici un rol în adoptarea sau executarea ei, totuși, ca unul care am fost în bună parte la curent cu procesul, mă simt dator a face câteva considerații.

Mai întâi, nu se poate ignora contextul în care a avut loc acest proces. Populația revoltată, cu sprijinul armatei și a unei părți din unitățile M.I., preluase controlul asupra principalelor instituții ale fostului regim, trecând la reorganizarea și apărarea acestora. Membrii C.P.Ex, fuseseră reținuți și puși sub pază, iar Nicolae și Elena Ceaușescu dispăruseră. În acest timp, pe străzi și

în jurul obiectivelor intrate sub controlul armatei, grupuri de indivizi de origine necunoscută acționau masiv, cu foc real sau simulat, producând zeci și sute de victime din rândurile populației și ale militarilor.

În fața unui asemenea inamic nevăzut, armata nu putea rezolva problema decât parțial, respectiv - apărarea unor obiective fixe, interzicând ocuparea acestora de către teroriști-diversioniști. Rămânea nerezolvată problema urmării și capturării acestor grupuri, chestiune mult mai complexă, care necesita o pregătire și o dotare adecvată. Într-o situație normală, Ministerul de Interne ar fi trebuit, prin forțele speciale, să rezolve urmărirea și capturarea acestor grupuri, dar probabil că aceștia, fie că nu mai prezentau încredere, fie că erau dezorientați, gândindu-se mai mult la propria lor culpă, pentru faptele anterioare.

Încetarea acțiunilor teroriste în România avea să-și găsească soluția doar după comunicatul cu privire la executarea lui Nicolae și Elena Ceaușescu. Era clar că, după fuga dictatorului, cei ce dirijau acțiunile teroriste urmăreau: unii, puțini la număr, apărarea regimului totalitar și readucerea lui Ceaușescu, cei mai mulți, dimpotrivă - eliminarea imediată a acestuia și, totodată, abandonarea vechii politicii comuniste dictatoriale.

Ca unuia care am trăit situațiile dramatice din acele zile, am înțeles că autoritatea provizorie constituită nici nu avea alternativă. S-a aflat în situația ca: or să se organizeze un proces public, pregătit din timp, cu parcurgerea tuturor procedurilor, timp în care, după toate indiciile, grupurile teroriste ar fi provocat alte numeroase victime, or să se organizeze un proces rapid, după procedurile situațiilor revoluționare și executarea imediată a sentinței, cu speranța încetării imediate a vărsării de sânge nevinovat.

Decizia pentru eliminarea cuplului Ceaușescu, „pripită și nedreaptă”, cum a fost etichetată adeseori, după opinia mea, deși luată sub presiunea confruntărilor de stradă, a respectat, totuși, unele proceduri minime posibile în acel moment. Sunt în acest sens edificatoare și următoarele însemnări.

Se știa că Nicolae Ceaușescu suferea de un diabet avansat, viața și activitatea lui cotidiană depinzând de dozele corespunzătoare de insulină. Fuga lui precipitată l-a adus în situația de a nu avea acest medicament, fără de care, după un timp, intra în comă diabetică. După aprecierea medicilor, era posibil ca Ceaușescu, până în dimineața zilei de 25 decembrie, să intre în comă. Prin urmare, era obligatoriu ca în noaptea de 24 spre 25 decembrie medicamentul să ajungă la Târgoviște și să i se administreze lui Ceaușescu, pentru a-l păstra în toate facultățile mentale, în vederea proiectatului proces de judecată.

Sarcina transmiterii medicamentului, într-un desăvârșit secret, mi-a revenit mie.

Către ora 18.00, în 24 decembrie, generalul Gușe m-a invitat la biroul său. Am coborât la etajul unde își avea cabinetul Șeful M.St.M. era în compania generalului Iulian Vlad. După o întrebare banală: „Ce mai e nou?”, generalul

Gușe mi-a făcut discret semnul să trec într-o altă încăpere, în spatele cabinetului. L-am așteptat acolo timp de câteva minute.

Venind în încăpere, a scos dintr-o servietă un mic colet, în care se aflau patru flacoane și două pungi cu seringi, spunându-mi că eu trebuie să organizez trimiterea lor la Târgoviște, la unitatea unde se afla Nicolae Ceaușescu. Precizându-mi că, în afară de el, eu și cel de la care s-a primit coletul, nu mai știe nimeni de această problemă, mi-a cerut să-i spun cum văd eu îndeplinirea acestei misiuni, dar că trebuie să aibă loc într-o deplină siguranță și discreție. L-am rugat, mai întâi, să-mi spună ce se află în acele flacoane. După ce mi-a spus că este insulină, mi-a precizat că nimeni din cei ce vor participa la misiune, nu trebuie să cunoască concret ce transportă și cui îi este destinat medicamentul. Am procedat astfel:

Într-un plic pânzat, căptușit într-o dublură albastră, am introdus flacoanele și seringile de unică folosință. Pe plicul sigilat s-a scris cu majuscule: „V-AȚI UITAT MEDICAMENTELE! NU UITAȚI INJECTAREA LOR LA TIMP!”

Acest plic a fost introdus într-un alt plic mai mare, tot pânzat, adresat comandantului unității de la Targoviște, colonelul Kemenici, care era rugat, la primirea corespondenței, să dea un telefon fie șefului M. St. M., fie șefului DIM, pentru precizări.

Ofițerul desemnat pentru această misiune - colonelul Ștefan Gheorghe -, știa că are de transmis doar un document strict secret colonelului Kemenici, la Târgoviște. Nu cunoștea, însă, conținutul plicului. Confirmarea ajungerii la destinație, urma a fi telefonul șefului M.St.M. Și, într-adevăr către ora 01.30, din 25 decembrie, am fost sunat de colonelul Kemenici, care mă întreba ce să facă cu plicul. L-am cerut să-l deschidă, iar cel de-al doilea plic să-i fie prezentat destinatarului, adică „oaspetelui” pe care îl avea în unitate.

Dovada primirii de către Nicolae Ceaușescu a plicului și a administrării dozelor de insulină se întemeiază pe două probe certe.

Plicul cu restul medicamentelor mi-a fost readus mie de colonelul Ștefan Gheorghe, care l-a recuperat de pe masa la care au stat pe timpul procesului Nicolae și Elena Ceaușescu. În plic s-au găsit două flacoane consumate și două seringi folosite. Același plic apare și în cadrul filmului cu procesul de la Târgoviște, mai precis, în momentul când, pronunțându-se sentința, Elena Ceaușescu, ieșită din fire, azvârle pe masă poșeta și un plic. Era plicul cu restul de medicamente despre care am vorbit.

Mă simt aici dator să corectez memoria generalului (r) Kemenici care, obosit probabil de tracasarea anchetelor ce l-au vizat, a dat alte interpretări, cu totul eronate, chestiunii transiterii și administrării medicamentelor lui Nicolae Ceaușescu. În câteva apariții televizate, nu știu din ce motive, ofițerul a declarat,

mai întâi, că nu știe de nici un medicament, care să-i fi fost transmis lui Ceaușescu, iar cu alt prilej, lăsa a se înțelege că dumnealui ar fi prevenit o tentativă de eliminare a dictatorului, prin intermediul unor substanțe toxice venite la el în acele plicuri.

În vâltoarea evenimentelor din decembrie, desigur că multe acțiuni s-au produs spontan, fără un plan prestabilit. În ceea ce privește judecarea cuplului Ceaușescu, eu cred că această acțiune a început să se contureze, ca necesară, încă din noaptea de 22 decembrie, iar în zilele următoare, 22-24 decembrie, lua deja forma unui plan destul de concret.

Deci, trebuia mai întâi ca soții Ceaușescu să fie menținuți într-o stare bună de sănătate, care să le permită judecarea și, totodată, filmarea procesului lor, cu scopul de a fi transmis ulterior pe posturile de televiziune.

Pe altă parte, cineva de încredere din armată, dar și cu mare autoritate, trebuia să coordoneze tot ceea ce era legat de procesul în sine. A fost desemnat în acest scop generalul Stănculescu Victor, rămas într-un fel disponibil, după instalarea generalului Militaru la Apărare, și care manifesta și cel mai mare servilism față de noua putere.

În dimineața zilei de 25 decembrie, către ora 8.30, în biroul meu și-a făcut apariția însuși generalul Stănculescu care, într-o vizibilă stare de agitație, parcă vorbindu-și singur, spunea ceva în felul: „...așa cred ei, că eu nu sunt sincer, că aș trăda !? Ei bine, am să demonstrez acum cine și cum sunt!” Apoi, parcă trezit dintr-un vis, m-a întrebat cine a fost de la mine noaptea trecută, la Târgoviște, pentru a-l pune în legătură cu el. I-am spus numele colonelului Ștefan Gheorghe, care, anunțat de ofițerul de serviciu, s-a și prezentat după câteva minute. Generalul Stănculescu i-a ordonat să se pregătească și să fie gata să-l însoțească la Târgoviște într-o misiune importantă.

După aceea, m-a rugat să-i trec legăturile telefonice în camera din spatele biroului meu, dar acolo nu aveam sistemul prizelor pentru astfel de transfer, în schimb, cablurile erau sufficient de lungi pentru telefoanele dorite, care puteau fi aduse la distanțe de aproape 10 metri.

Din acea încăpere, generalul Stănculescu a organizat întreaga activitate pentru desfășurarea procesului cuplului Ceaușescu: convocarea persoanelor din completul de judecată și a celorlalte personalități din suita completului, locurile de întâlnire, mijloacele de transport terestre și aeriene, traseele de deplasare, semnalele de recunoaștere pentru Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului (CAAT) și aviație și altele.

Nu știu dacă toate acestea erau, sau nu, într-un plan dinainte stabilit. Dar, convorbirile generalului Stănculescu- clare, sigure, fără nici o ezitare- demonstau o siguranță categorică. Ușa dintre biroul meu și încăperea din care se vorbea, fiind deschisă din cauza firelor de telefon, am observat și am auzit

totul. Generalul Stănculescu avea în față o agendă, probabil prevederile unui plan dat de noua conducere a țării, pe care dumnealui trebuia doar să le execute. Firește, unele situații apărute neașteptat, pe parcurs, au fost rând pe rând rezolvate, dar au și făcut, pe bună dreptate, obiectul unor repetate critici post-decembriste.

În continuare, socotesc util să rețin atenția și asupra grijii noii conduceri pentru protejarea vieții celor implicați în procesul lui Ceaușescu.

Pentru început, s-a încercat ca, din filmul televizat să fie eliminate toate cadrele cuprinzând completul de judecată și cele cu asistența, respectiv cu generalul Stănculescu, Gelu Voican Voiculescu, Virgil Măgureanu și alții, măsură, de altfel, justificată; dar, desigur, filmul nu mai era destul de convingător, născând numeroase semne de întrebare: se putea crede că este vorba de un scenariu întru chipând un șir de trucaje.

De altă parte, a existat și ideea că Gică Popa, judecătorul care a pronunțat sentința capitală a soților Ceaușescu, să fie dat dispărut, scop în care DIM, cu acordul MAE, să-l trimită cu întreaga familie în misiune, cu un alt nume, într-o altă țară îndepărtată, pe un alt continent. O perioadă de timp, până la lansarea sa în exterior, mai precis în Mexic, i s-a pregătit, chiar, să locuiască într-un apartament la Hotelul *Haiducul* al armatei.

Eram într-un stadiu de pregătire, avansat: un nume nou, un CV nou, un nou loc de muncă etc. Urma, doar, să facem demersurile pentru obținerea acreditării unde trebuia să meargă.

Sinuciderea ne-a șocat pe toți cei care pregătiserăm lansarea lui în exterior și, oricât m-am străduit să-i înțeleg motivele, n-am reușit. Senzația mea este că moartea generalului Gică Popa este tot atât de suspectă, pe cât a fost cea a ministrului Apărării, generalul colonel Vasile Milea, și ea ar trebui, în respectul datorat adevărului istoric, să fie clarificată.

BARICADA din 21-22 DECEMBRIE 1989

Stermin Cătălin,
fost muncitor la „Ventilatorul”

Pe 21 decembrie s-a auzit la Europa Liberă de o manifestație, la Timișoara, pentru Tokes. Se povestea de trageri în oraș, de instalarea populației la "putere". În aceeași zi, secretarul de partid pe atelier ne adună pe toți și ne povestește că vor fi aduse mezeluri din altă localitate - pe atunci mezelurile cele mai bune nu se făceau la București, ci în afară. Ne adună pe toți câți eram în fabrică, să mergem la manifestație pentru Ceaușescu, la Sala Palatului. La miting se petrece o busculadă, nu știu din ce motiv, și se lasă cu pancarte rupte, oameni striviți etc. Eu eram mai în spate, așa că n-am fost prins la mijloc, dar am văzut ce s-a întâmplat. Așa, și după aceea, pe la Adam, am traversat Cișmigiul să ies la Metrou, la Izvor. Pe timpul ăla stăteam pe undeva prin Militari. La "Cireșica" aud că mă strigă cineva - intru și găsesc, adunați la o masă, șase colegi. Stăm noi de vorbă și, la un moment dat Dorel, un amic mai anticomunist, se hotărăște să strige anticească. La miting n-avea rost - aveai pancarta, steagul sau ce mai era pe inventar, le primeai, după care lumea era organizată pe grupuri, cu supraveghetori din întreprinderile respective și cu oameni de la secu', sau milițieni în civil. Ținea Cească discursul și la sfârșit se da drumul la aplauze, de răsunau în piață. Asta era tot.

La Izvor s-a petrecut ceva spontan - s-au strâns niște oameni și-au început să strige, nu ne dădeam bine seama ce. La "Cireșica" se discuta, deja, că ar fi o manifestație anticeaușescu la Inter - un grup de câteva sute de oameni striga în legătură cu Timișoara *chestia cu "Azi în Timișoara/Mâine-n toată țara !"* — Probabil. Oamenii nu doreau ca manifestația de la Sala Palatului să constituie un pretext pentru o eventuală legitimare a unei represiuni la Timișoara. Am zis și noi să mergem la Inter, să vedem ce se întâmplă.

Acolo era, deja, plasat un șir de scutieri - dar destul de prost, pe partea cu Interu', e adevărat, dar nu pe cea mai bună "direcție de atac", ca să zic așa, pentru că majoritatea străinilor din București erau strânși la Inter și nu voiau ca să se știe faptul că are loc o represiune. Un țigan încerca să lege un steag pe un stâlp de înaltă tensiune. Scutierii purtau niște scuturi transparente, era prima oară când vedeam așa ceva. ăștia atacă dintr-o dată, lumea o ia la goană, fuseseră strânși, deja, circa două sute de oameni în plus față de grupul inițial, pe undeva,

mai pe la mijlocul străzii, ai noștri fiind la Inter. Lucru ciudat, nu exista busculadă. Când se trecea gardul dinspre parcul Teatrului Național, asta se petrecea în ordine. Eu și alții, ne-am încăierat cu scutierii, eram rămași ceva mai în spate, m-am împiedecat și un scut mi-a trecut razant peste cap. Cred că dacă mă prindea, atunci, mă nenorocea.

Apare o dubă din care vorbea Dan Iosif, un puști îi ținea sus portavocea. Spunea că ar veni niște muncitori de la Brașov.... Mi-aduc aminte că era o seară caldă... A trecut o mașină de pompieri, care a început să-i ude cu tunul de apă pe cei rămași în piață, după trecerea scutierilor. Nu era, însă, ceva care să ne disperseze, mai degrabă era ceva răcoritor, așa. Cam pe-atunci au început să înalțe baricada - mai înaltă de un stat de om, din mese, scaune provenite de la "Dunărea", două-trei mașini ale unor șoferi, între trecerea de pietoni și restaurantul "Dunărea". Au apărut niște mașini cu brazi și cu bere — era doar Crăciunul -, în ideea ca oamenii să le ia și să plece. Și alea au intrat în baricadă. Începe și tragerea - sporadic, deocamdată.

Dan Iosif cere atunci negocieri; spune și că Armata vrea să transmită un comunicat - desigur, că dacă nu renunță lumea la proteste, atunci se apucă să tragă în noi. Deja, scutierii fuseseră retrași, fiind înlocuiți cu militari în termen., pe două șiruri, cu TAB-urile în spate. Atunci, șoferul uneia dintre mașinile aflate în baricadă intră în plin în soldați - probabil că i-au cedat nervii. Din partea cealaltă împingeau baricada, însă nu-mi dădeam seama cu ce. Fiind și seara, lumea a-nceput să se împrăstie. Atunci, a început și tragerea — mai întâi cu trasoare, apoi cu muniție de război. Lumea o lua la fugă răsfirat, și-ți dădeai seama dacă a căzut lovit careva după busculada ce se forma împrejurul lui. Am ajutat și eu să fie cărați răniții la spitalul Colțea, de alături, până când o soră a venit și mi-a spus să plec. Am plecat înspre Unirea, curgeau trasoarele peste podul de peste Dâmbovița. La restaurantul Budapesta, pe partea cealaltă, am văzut trecând dubele cu arestații de la Universitate — să tot fi fost vreo 10. Dar, stai să vezi, că e interesant cum de-am scăpat de la Colțea. Eram cu încă doi tineri, nu-i cunoșteam, și am sărit tustrei gardul din spatele spitalului. Acolo, o femeie ne spune pe unde să o luăm, ca să ajungem în siguranță la Budapesta. Am ocolit, de frică, să nu care cumva să dăm peste niște filtre până la Unirea. Abia spre dimineață am ajuns acasă, stam pe undeva prin Militari - da' parcă ți-am zis deja asta, - și, a doua zi, mă scoală taică-meu devreme să merg la fabrică, să nu care cumva să se prindă aștia, după absență, că am fost la Universitate și să mă salte.

La fabrică un amic, Vandache, îl puteai vedea cum merge prin ateliere și striga "Timișoara" și "Jos Ceaușescu", împreună cu Dorel. Atunci, se strânge tot atelierul în fața fabricii, spre a se îndrepta, încolonat, spre Centru. Acolo, în fabrică, era un secretar pe atelier, Mitică Văcăroiu, care dezvoltase un adevărat

sistem clientelar în fabrică — nu știu ca ăsta să se fi băgat. În schimb, Coman, utecist, apoi secretar, reales continuu, astăzi milionar în dolari, a venit în atelier să ia și el parte la demonstrație, însă Dorel l-a șutuit. Ne-am adunat cu alții pe la Eroilor, unde se striga: "Timișoara-n sânge/Bucureștii' plânge", "Jos Ceaușescu!", dar nu "Jos comunismul!". Asta-n seara de 21. În dimineața următoare eu am venit cu ideea să strigăm "Jos socialismul!", dar nu am avut "aderenți", ca să zic așa. La Universitate, pe 21, în general tineret, - erau din căminele din Grozăvești și Regie, - intelectuali și muncitori. Eram în metrou, la Aviatorilor, când a oprit trenul și ni s-a transmis prin difuzoare ca bărbații să coboare să apere Televiziunea. Eu nu am luat-o în serios - ți se spunea să vii să aperi televiziunea, în același timp cu "rămâneți în fața televizoarelor". Se băteau "ordinele", "cererile" astea cap în cap. După data de 22 s-au distribuit și arme - în baza buletinului, ori a livretului militar. A-nceput și psihoza teroriștilor. La "Dunărea", cum erau oamenii întinși pe caldarâm, 1-a văzut unu' pe cel de alături c-o cască de motociclist, și ce i s-o fi părut lui, că ar fi terorist, și l-a împușcat în cap. Niște „apeviști” (cadre militare -n. red) au fost arși într-o tanchetă pe undeva, deoarece s-a crezut că sunt teroriști, și-s multe dintr'astea. Vandache era practicant de Shotokan. Și ce crezi, îi cheamă instructorul - că doar nu era singurul -, să apere televiziunea. Omul s-a dus, și ce să vezi: trecea pe lângă o unitate militară și ăia l-au împușcat. Purta niște pantaloni mai groși, de doc, pe sub trening, care probabil se vedeau, și ce și-or fi zis în gândul lor: "ăsta e terorist". Și l-au împușcat. Și, oricum, nimeni nu se gândea la momentul respectiv cum aveau să apere televiziunea niște oameni neînarmați.

Adrian Saviuc,
fost muncitor la "Ascensorul".

Am fost printre primii la Universitate, în ziua respectivă. L-am „huiduit” pe Ceaușescu” la coadă la pâine și, dintr-o dată, s-a făcut gol în jurul meu. Aveam pe atunci 25 de ani, acumulasem multă ură, nemulțumire și frustrare. La Universitate, am constatat că 75% dintre manifestații erau adolescenți.

Pe data de 21, în jurul orelor 13.30-14.00 am văzut că se formează un baraj de mașini, tehnică militară, scutieri, cadre MI în zonă la Sala Dalles. Între aceștia și demonstrații nu exista ostilitate fațășă — erau aruncate flori înspre militari, o adolescentă a început să înmâneze flori direct militarilor. După circa două ore de expectativă, un camion militar a intrat în plin în oameni. Nimeni n-a apucat să țipe, dintre cei striviți. Cei rămași în picioare s-au repezit, din instinct, înainte. Atunci s-a declanșat focul de armă automată de către cei din fața TAB-urilor, iar eu am încercat să arunc un tână în spatele roților unui autoturism, parcat pe margine, pentru a se putea ascunde dedesubt. A fost un moment de panică animalică, manifestații se grăbeau să dispară care încotro. Barajul s-a deplasat în urma manifestațiilor până la Universitate, unde s-a oprit în fața a ceea ce avea să devină Baricada. Ridicarea acesteia a pornit de la un banal cărucior pentru transportul alimentelor. La Universitate, au apărut femei care au adus cearșafuri din casă, pe care s-au scris lozinci, inițial cu ruj de buze, apoi și cu vopsea. Atmosferă fraternă, de solidaritate deplină. Se cântau melodii de la cenaclul "Flacăra", al lui Adrian Păunescu. Dumitru Dincă ținea cuvântări de pe împrejmuirea de cărămidă a garajului subteran "Ciclop". Consider că acesta s-a comportat ca un adevărat șef, reprezentând "omul momentului", asemeni și Dan Iosif. Romeo Raicu, apropiat al lui Roman la începutul anilor '90, a luat loc pe caldarâm, împreună cu o grupă de studenți și a declarat înființată formațiunea politică "Frontul Democrat Român".

Ridicarea baricadei de la Universitate a început în jurul orei 21.00. Materialele întrebuințate au fost autobuzul din care vorbea Dan Iosif, tomberoane, un camion cu brazi etc. Deja, după trei ore, se trăgea și răniții erau cărați la "Colțea". Aici, la Biserică, a fost tras clopotul în neștire, până când clopotarul a fost împușcat. Eu mă aflam atunci lângă fântâna de la Arhitectură, după căderea Baricadei, retrăgându-mă alături de un grup de manifestații până la Muzeul Bucureștiului. Am văzut de la distanță cum se încerca spargerea Baricadei cu tancul și manifestații se opuneau cu mâinile goale. În același timp, armata arunca înspre manifestații cu fumigene, iar aceștia le aruncau înapoi. Aceștia au incendiat, din greșeală, Baricada, cu un astfel de obiect. În jurul orei 1.20 noaptea obosit și marcat de cele văzute, am părăsit Piața Universității.

LA IAȘI, ÎN DECEMBRIE 1989

Prof. univ.dr. Constantin Olteanu*

Ca și alți membrii ai CPEX, la 18 decembrie 1989 am fost trimis să mă ocup de problemele economice, respectiv de încheierea planului pe acel an, de aprovizionarea populației, de aprovizionarea tehnico-materială a întreprinderilor, în județele Iași, Vaslui, Suceava și Botoșani. De pildă, numai județul Iași nu se închidea la plan cu aproape 1 miliard de lei. În subsidiar, ni s-a cerut să discutăm cu factorii de conducere ai județelor respective și măsurile indicate de Nicolae Ceaușescu la teleconferință și în seara zilei de 17 decembrie, pentru asigurarea liniștii și ordinii publice. Menționez că trimiterea unor persoane din conducerea partidului în județe, cu astfel de sarcini, era o practică obișnuită, nu o excepție. La repartizarea mea la aceste județe, cred, că s-a avut în vedere faptul că, din dispoziția lui Nicolae Ceaușescu, în timp ce eram ministru al apărării naționale, am răspuns de coordonarea activității la județele Iași, Botoșani și Suceava, în anii 1981-1983; în anul 1984 mi s-a repartizat județul Ialomița; în anul 1985, județul Olt. În plus, în vara anului 1989 condusesem o brigadă de control în județul Iași. Doresc să subliniez că eu nu am fost trimis în aceste județe cu vreo împuternicire cu caracter militar, cu toate că încă eram general-colonel în activitate, în rezervă fiind trecut în 1990. Deci, nu aveam calitatea de a da ordine unităților M.Ap.N., M.A.I., Departamentului Securității Statului sau Gărzilor Patriotice, cum s-a spus uneori. Cunoșteam foarte bine reglementările în domeniu, că doar contribuiseam și eu la elaborarea lor, multe dintre acestea chiar eu le aprobasem, așa că nu-mi puteam permite să nu le respect. Nici nu mi s-a cerut, nu mi s-a sugerat și nici prin minte nu mi-a trecut să iau inițiativa, de pildă, să cer unor unități militare să treacă la ridicarea capacității de luptă, ori să ia anumite măsuri, întrucât m-aș fi pus singur în situația ridicolă de a fi fost refuzat. În plus, în perioada aceasta, de la 18 la 22 decembrie, cât m-am

* Ofițer specialitatea tancuri, promoția 30 decembrie 1949, dr. în istorie, Constantin Olteanu a ajuns până la gradul de general-colonel și funcția de Ministru al Apărării Naționale (martie 1980 - decembrie 1985), primar general al Capitalei (decembrie 1985 - mai 1988), ulterior secretar al CC. al P.C.R. Evenimentele din decembrie 1989 l-au găsit în funcția de secretar și șef al Secției Relații Externe din CC al P.C.R. A publicat peste 100 de lucrări, studii și articole, unele premiate de Academia Română. Reținem, printre altele, următoarele titluri : *Masele populare în războiul pentru independență 1877 - 1878* (1977); *Conceptul de putere armată la români* (1979); *Evoluția structurilor ostășești la români* (1986); *Coaliții politico-militare. Privire istorică* (1996); *Comandamentul armatei române în Campania din 1877-1878*, în colaborare (1998); *România. O voce distinctă în Tratatul de la Varșovia* (1999); *File din istoria Bucureștilor, însemnările unui primar general* (2004); *România și Tratatul de la Varșovia*, în colaborare (2005). Actualmente este profesor asociat în cadrul Universității "Spiru Haret".

aflat în zonă, nu am intrat în nici o unitate militară, nici a M.Ap.N., nici a M.A.I. Am vizitat unele întreprinderi din municipiul Iași precum: Combinatul de Utilaj Greu, Tehnoton, Metalurgica, unități comerciale. De exemplu, în 20 decembrie, am avut o întâlnire cu factorii care răspundeau de aprovizionarea populației, în scopul îmbunătățirii acesteia, având în vedere că peste câteva zile venea Crăciunul. Pentru a răspunde la unele din solicitările lor, am intervenit la diferite organe centrale, între care, Ministerul Comerțului Interior și la Ministerul Agriculturii. M-am întâlnit, ce-i drept, cu locotenent-colonelul Ion Cioară - devenit ulterior general-locotenent, atunci pe funcția de șef de stat major la Divizia 10 Mecanizată "Ștefan cel Mare", și era la comanda diviziei - pe 19 decembrie dimineața, la primul secretar, când se prezentase, cum erau uzanțele, că s-a înapoiat din permisie. Ne cunoșteam bine, îl numisem comandant de regiment la Dej, iar apoi la Arad, așa că mi s-a adresat cu apelativul de atunci *"tovarășe ministru, în legătura cu indicativul pe care l-am primit, raportez că nu s-a aplicat în totalitate..."* și mi-a explicat de ce nu s-a aplicat. Practic, el fiind plecat din garnizoană și la comandă rămânând secretarul consiliului politic, maior Ionita, nu distribuiseră munițiile pe oameni, cum cerea indicativul, o țineau în subunități, în lăzi sigilate. Și Cioară m-a întrebat: *"Să o dau?" "Las-o acolo, am zis, că nu se întâmplă nimic. Ce să faci cu ea?"* și i-am mai precizat - erau de față mai mulți oameni - că dacă vor avea loc demonstrații, *"voi nu interveniți cu nimic, am spus. Doar dacă atacă obiectivele militare, dacă le incendiază, atunci e altceva ... dar pe stradă nu aveți ce face voi cu armele"*. Că mă întreba, de pildă, și Ion Catrinescu, prim-adjunct al Secției Organizatorice a C.C. al P.C.R., al lui Emil Bobu - prezent la Iași de pe 17, de duminică -, și vroia să-i explic cum se poate rezolva chestiunea de la Timișoara. *"Domn'e, prin metode politice"*, i-am spus. *"Nu cu pușca, să fie limpede. Acestea nu sunt chestiuni pe care să le dezamorsezi amenințându-i pe oameni cu arma"*.

În zilele de 18-22 decembrie 1989 am vizitat toate cele patru județe și, în discuțiile cu conducerea acestora, pe lângă analiza situației economice, prilej cu care s-au ridicat numeroase probleme, le-am atras atenția că, dacă vor avea loc demonstrații, să înțeleagă că strada este a demonstranților, organele de ordine urmând să protejeze, conform legii, obiectivele importante împotriva eventualelor acțiuni violente. Cum se cunoaște, asemenea situații nu au existat în nici unul din cele patru județe. Este de menționat în cele patru județe nici o subunitate militară nu a fost trimisă în stradă, nu s-a tras un foc de armă, nici înainte și nici după 22 decembrie, neexistând, prin urmare, morți sau răniți. Abia după ce s-a anunțat la televizor fuga cuplului Ceaușescu din sediul C.C. al P.C.R., cu elicopterul, situația avea să devină, oarecum, precipitată - și confuză în același timp - și la Iași. Precipitată, pentru că oamenii au început să se adune

în piață, confuză - pentru că la vârful puterii locale s-a resimțit imediat efectul vidului de putere de la centru. Dar, acest subiect merită un studiu aparte, eu spun doar că atunci am văzut clar care este efectul centralizării excesive a puterii, aceasta fiind una din cauzele majore care au contribuit la anihilarea atât de rapidă a activității organelor locale de partid ale regimului. Pentru mulți, fuga lui Ceaușescu a fost un șoc, pentru alții însă, între care și eu, nu evenimentul acesta a constituit marele semn de întrebare, cât vestea sinuciderii generalului Vasile Milea, etichetat drept trădător, știre care fusese transmisă la radio ceva mai înainte. Rețin că în momentul acela mă aflam în sediul Comitetului de partid Iași, împreună cu Maria Ghițulică, prim secretar al județului, și cu Ion Catrinescu. Și, imediat a intrat însoțitorul meu, căpitanul de securitate Gheorghe Ciulean, care m-a întrebat direct ce cred, Milea s-a sinucis sau a fost lichidat. Întrucât nu cunoșteam scopul întrebării, i-am răspuns că nu dispun de alte informații în afară de ceea ce s-a transmis la radio, și, deci, nu mă pot pronunța.

La auzul știrii despre fuga cuplului Ceaușescu, Maria Ghițulică și-a cerut scuze și s-a retras, spunând că trebuie să-și conducă fiica la gară, întrucât urma să plece la Focșani. Atunci eu, nemaiavând de unde să cer relații, întrucât la C.C. nu mai răspundea nimeni, am sunat acasă, sperând să aflu câte ceva de la soția mea. Deși era îngrijorată de ceea ce se petrecea în Capitală, soția nu dădea semne de panică, și asta m-a bucurat. Printre altele m-am sfătuit cu ea dacă vin sau nu în București și mi-a zis că, date fiind evenimentele aflate în plină derulare, nu avea rost să mă grăbesc. Așa că ad-hoc am luat hotărârea să mă duc la Buzău, unde oricum eram mai aproape de București, urmând să o țin la curent cu ceea ce voi face mai departe. La rândul său, Ion Catrinescu a vrut să ia legătura cu Emil Bobu, șeful lui, la C.C., numai că i-a răspuns centralista, comunicându-i codificat că în C.C. erau alți "locatari". Atunci, atât el cât Ion Catrinescu și căpitanul Gheorghe Ciulean au zis că ei singuri nu pleacă la București și că mă vor urma. În consecință, am luat legătura cu generalul-locotenent Ion Dândăreanu, comandantul Armatei a 2-a de la Buzău, rugându-l să ne asigure un mijloc de transport. Acesta m-a întrebat dacă suntem de acord să călătorim împreună cu colonelul Boar, șeful serviciului de contrainformații militare al Armatei a 2-a, care tocmai se afla cu treburi în garnizoana Iași. S-a convenit ca plecarea să aibă loc de la sediul comandamentului Diviziei 10 Mecanizată "Ștefan cel Mare", la comanda căreia se afla, cum spuneam, locotenent-colonelul Ion Cioară. Acesta ne-a trimis un Aro și am plecat, nu înainte de a mai răspunde la un apel telefonic, venit de la colonelul Constantin Pleșa, șeful Inspectoratului județean al M.I., care vroia să-l informeze pe primul secretar că, tocmai primise ordin de la generalul Iulian Vlad, să nu întreprindă nimic, să mențină efectivele în unități și să nu folosească violența în relațiile cu persoanele civile, care ar fi vrut să între cu forța în obiectiv. Înainte de

a părăsi sediul comitetului județean de partid i-am spus subofițerului de miliție de la intrarea principală că, dacă vor veni unele persoane să intre în clădire, el să nu se opună, ba chiar să le ghideze unde doreau să meargă. Odată ajuns la divizie, i-am văzut la televizor, după ora 14.00, în uniformă militară, pe generalii-colonei (r) Nicolae Militaru și Sterian Tarca, pe generalul-locotenent Mihai Chițac - comandantul garnizoanei București și pe generalul-maior Gheorghe Voinea - comandantul Armatei 1, care îndemneau militarii să se alătore poporului, respectiv noii orientări politice. La ora 15.00 am plecat spre Buzău cu colonelul Boar, așa cum convenisem cu generalul Dândăreanu, pe itinerarul Târgu-Frumos - Pașcani - Roman, Focșani, Râmnicu Sărat, întâlnind peste tot cetățeni care, văzând un Aro cu un număr militar de înmatriculare și pe colonelul Boar, în uniforma de ofițer de infanterie, ne făceau foarte entuziasmați semnul victoriei. În apropiere de Buzău, am întâlnit pentru prima oară grupuri de tineri cu steaguri tricolore, cărora le decupaseră stema. Înainte de a părăsi comandamentul Diviziei 10, i-am cerut căpitanului Gheorghe Ciulean să predea pistolul din dotare și muniția aferentă unui ofițer desemnat de locotenent-colonelul Ion Cioară.

Am fost întrebat de mai multe ori dacă de peste Prut au fost amenințări, presiuni, provocări, etc. Nu mi s-a semnalat nici un fapt de asemenea natură. Despre o singură situație am fost informat de Ghițulică Maria, că exista o cerere pentru 40 de turiști sovietici, din Basarabia, să vină la rude, de Crăciun, cum obișnuiau în fiecare an. Ghițulică m-a întrebat dacă să le permită accesul, sau nu. *"Da, doamnă, dați-le drumul"*, i-am zis. Nu am închis granițele, pentru că nu a dat nimeni nici un ordin. În caz contrar, ar fi ieșit altceva. Dar că ar fi fost o solicitare sau tentativă să intervină trupele sovietice și că locotenent-colonelul Ion Cioară a acționat ferm, nu știu, am auzit și eu după 1990. Încă un fapt. În timp ce mă aflam în discuție cu locotenent-colonelul Ion Cioară despre situația creată, a venit un ofițer și i-a raportat că un grup de câțiva indivizi, care afirmau că sunt revoluționari, îi cereau lui Cioară, comandantului diviziei, ca, în calitate de comandant de garnizoană, să meargă în Piață, unde urma să aibă loc un miting și să precizeze poziția Armatei. Firește, Cioară s-a uitat la mine. *"Tovarășe locotenent-colonel, i-am zis, părerea mea e să te duci, dar lasă pistolul aici, și spune-le că armata e în cazărmi și își vede de treaba ei, nu are ordin să intervină. Și sfătuieste-i să nu atace unitățile militare, nici ale M.Ap.N, nici ale M.I., și să nu producă acte de violență asupra militarilor izolați pe care îi întâlnesc, pentru că s-ar putea să reacționeze și nu știm care vor fi urmările"*. Cioară i-a raportat generalului Dândăreanu și, după ce a obținut aprobarea, s-a dus în piață, a vorbit cu oamenii și cu asta s-a isprăvit, am plecat și eu, cu colonelul Boar și cu cei doi, după mine spre Buzău.

Vreau să mai arat că în cursul zilei de 22 mă sunase generalul Vasile Milea, pe la ora 8.00, înainte să se întâmple ce s-a întâmplat. M-a consultat dacă

să trimită la Suceava 50 de soldați. *Ce să facă cei de acolo cu soldații?* l-am întrebat, "...așa, că să aibă și ei acolo, știți că nu au soldați, pentru că nu sunt unități operative pe teritoriul județului Suceava". *"Părerea mea este să nu trimiteți nimic"*, am zis. Am mai vorbit cu șeful de stat major de atunci al gărzilor patriotice (GP) la Comitetul Central - funcție pe care o îndeplinisem și eu - respectiv cu colonelul Corneliu Pârcălăbescu, (după 1989, general), care fusese numit în funcție recent. Pe Pârcălăbescu eu l-am sunat să-l întreb dacă au distribuit muniții gărzilor patriotice. Mi-a confirmat că nu. Aici se impune o paranteză în legătura cu GP, într-o problemă care prezintă interes. În 1979, când am fost numit șef al Statului Major Central al GP, în același timp, și consilier militar al lui Ceaușescu, am stabilit cu generalul Ion Coman, atunci Ministru al Apărării, să luăm munițiile de la GP, pentru că erau răspândite peste tot, în fabrici și în uzine, și să le mutăm în depozitele Armatei. S-a făcut un calcul din care a rezultat că operațiunea asta ar fi însemnat o cheltuială de 100 de milioane de lei. S-a prins în raportul anual înaintat de M.Ap.N. către Consiliul Apărării și s-a aprobat. Eu vorbisem în prealabil și cu Ceaușescu, că așa se rezolvau treburile. *"E mai bine așa pentru noi"*, am justificat. *"Bine, a zis el, ai vorbit și cu Coman?"* Acum se poate înțelege ușor ce s-ar fi întâmplat în 1989 dacă GP aveau asupra lor și muniții.

După 1989 am aflat că în toiul evenimentelor deosebite s-au distribuit arme unor indivizi. Nu s-a spus până acum cine a dat acest ordin, de unde au fost luate armele și care a fost motivul acestei acțiuni. Un alt aspect, în una din aparițiile sale la TV, generalul Victor Stănculescu spunea că s-a dat ordin ca armata să intre în cazărmi. Cine a dat ordin ca armata să fie scoasă din nou în stradă, echipată ca pentru război ? Nu mai spune nimeni.

Pe 22 decembrie, la ora 15.00 am plecat din Iași. Am ajuns la Buzău, la ora 20.00. Colonelul Nicolae Păștinică (apoi general), care ținea locul șefului de stat major la Armata a 2-a, vorbea de zor la telefon în legătură cu trimiterea a două regimente la București. Și omul le stabilea ca din regulament, metodic, itinerarii, trei zile hrană rece, muniții pentru situație de luptă, parole, cine-i recunoaște, cine îi așteaptă la intrare în București, etc. Normal, i-am întrebat și eu ce executau ei acolo : *"Executăm ordinele comandantului suprem! mi-a răspuns generalul Ion Dândăreanu. "Care comandant suprem, am zis, că nu mai e nici un comandant suprem!" "Păi, avem o notă telefonică, primită pe la prânz semnată de generalul Ilie Ceaușescu, încolo nu mai avem nimic"* s-au justificat ei. Mi-au explicat că legătura cu M.St.M. se realiza prin viceamiralul Mihai Aron și generalul Ilie Constantinescu și că aveau ordin să trimită două regimente la București, dar fără să cunoască exact misiunea. Peste ani, generalul Nicolae Eftimescu, atunci prim-adjunct al șefului M.St.M. și șef al Direcției Operații, mi-a spus că pe 22 decembrie, în jurul orei 14.00, au pus la punct celebra notă

telefonică numărul 38, care, după ce a fost amendată și însușită și de generalul Victor Stănculescu, s-a transmis în toata Armata, ordonându-se întoarcerea trupelor în cazărmi. Generalii ce se aflau în acele zile în comandamente de armate și arme neagă existența unui asemenea document. Ca, după câteva ore cineva să ordone mișcările acelea de trupe, adică să scoată iar armata în strada cu urmările care se cunosc. De ce? și cine? Nu eu sunt îndrituit să răspund la aceste întrebări.

La comandamentul Armatei a 2-a de la Buzău, dată fiind situația existentă, i-am cerut generalului Ion Dândăreanu să ne găzduiască. Surprins, acesta nu ne-a răspuns imediat și l-am înțeles, pentru că trebuia să ceară aprobare de la eșalonul superior. A obținut aprobarea, despre care îmi va da relații a doua zi, și ne-a cazat în căminul militar. Ne-am mai revăzut dimineața, pe data de 23 decembrie, în sufragerie, unde ne-a invitat la micul dejun. A venit însoțit de colonelul Boar. Atunci, la întrebarea mea, dacă la București se cunoaște ceva despre prezența noastră acolo, el mi-a spus că i-a raportat generalului Stănculescu. *"și ce a zis Stănculescu?"* m-am interesat. *"A zis să fiu gazdă bună"*. Atât. După care nu l-am mai văzut pe Dândăreanu până încoace, târziu. În zilele ce au urmat nu m-a contactat nimeni. Decât câțiva ofițeri de pază la ușă, cu pistolul mitraliera, *"ca să ne apere de teroriști"*, așa mi s-a explicat. Nu eram un naiv să cred așa ceva. Am stat sub pază militară la Buzău până la 31 decembrie 1989, când am fost adus la București. Începe un nou episod, care face obiectul unei alte relatări.

De mai multe ori am fost întrebat cum apreciez comportarea Armatei noastre în acele condiții excepționale din 1989.

Aici trebuie să facem o deosebire netă: una a fost soldatul de rând, inclusiv ofițerul -până la un anumit nivel -, și alta a fost conducerea armatei. Eu l-am întrebat, de exemplu, pe generalul Ștefan Gușe, în 1991, când ne-am întâlnit întâmplător, la Predeal : *"Fanică, de ce te-ai dus tu la C.C. atunci, pe 22 decembrie, și nu te-ai dus la minister, pentru că ministrul nu mai era și, ierarhic, tu urma să preiei comanda?"* *"Păi, m-a blocat Stănculescu!"* mi-a răspuns. *"Bine, dar Stănculescu te-a blocat, că erai deja în C.C., însă ce ai căutat tu acolo în loc să te duci direct la minister ?"* A murit și nu mi-a dat răspunsul.

Armata este singura instituție, după părerea mea, care - cu toate minusurile, inconsecvențele și sincopetele - a acționat, în general, pozitiv, pentru că nu s-a implicat într-o reprimare, deși, fie la ordin, fie întâmplător, fie provocată putea să o facă. Dar nu a făcut-o! Dimpotrivă, a perceput situația așa cum trebuia. Și, ca să răspund și mai concret la această întrebare, putem spune că Armata, în decembrie 1989, a acționat așa cum a fost comandată.

IV. NOTE, RECENZII

Peter Siani-Davies, *Revoluția Română din Decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2006, 448 pagini

La sfârșitul anului 2006 a apărut traducerea în limba română a cărții **Revoluția Română din Decembrie 1989**, publicată în engleză, de Peter Siani-Davies, în 2005. Un adevărat record, care merită să fie subliniat, mai ales că este vorba despre una dintre cele mai importante lucrări consacrate istoriei recente a României, în speță - Revoluției din 1989. Așadar, cuvinte de apreciere se cuvin pentru traducătoarea Cristina Mac și pentru Editura Humanitas.

Cartea începe cu o apreciere categorică: „Revoluția română a izbucnit la Timișoara, la 15 decembrie 1989”. Fără a intra în polemică cu alți autori, Siani-Davies argumentează ideea că în România a fost o revoluție și nu o lovitură de stat. El apreciază că nu se poate stabili o dată fixă pentru încheierea acesteia, deoarece Revoluția este un proces. El alege, totuși, o zi și anume- 9 februarie 1990-, când și-a întrerupt activitatea Consiliul Provizoriu de Uniune Națională; atunci „s-a atins un semnificativ punct final al revoluției; chiar dacă, în acel moment, el era revoluționar mai mult în formă decât în conținut” (p. 12).

Autorul și-a structurat lucrarea pe șapte secțiuni: I. *Cauzele revoluției*; II. *Răsturnarea lui Nicolae Ceaușescu*; III. *Dezmățul însângerat*; IV. *Problema cea mai obscură*; V. *Consiliul Frontului Salvării Naționale*; VI. *O pronunțată lipsă de consens*; VII. *Miturile și realitățile revoluției*. Urmează o amplă bibliografie (29 de pagini), precum și un indice de nume și de locuri.

Cartea impresionează prin ampla documentare și prin preocuparea stăruitoare a lui Siani-Davies de a nu da verdicte, ci de a expune faptele în derularea lor, pe baza surselor disponibile. De exemplu, referindu-se la extraordinara campanie dusă în Occident împotriva lui Nicolae Ceaușescu în legătură cu distrugerea satelor românești, autorul arată că, în realitate, „doar câteva sate au fost distruse” (p. 125). În mult disputata problemă a teroriștilor, autorul evită să formuleze concluzii „definitive”, prezentând pe larg starea de confuzie din acele zile, când au fost distribuite arme civililor, în armată s-au dat ordine contradictorii, iar suspiciunea era generală. La concluziile acestui capitol (intitulat *Problema cea mai obscură*), Siani-Davies folosește de opt ori cuvintele „se pare” și „probabil”, pe o singură pagină; ele exprimă prudența omului de știință, care nu se hazardază în a formula concluzii „definitive”, ci lasă loc pentru noi cercetări, care să clarifice subiectul respectiv.

Aceeași prudență o manifestă autorul și în abordarea altor capitole, precum cele privind constituirea Frontului Salvării Naționale sau confruntările politice de la începutul anului 1990. Spre exemplu, referindu-se la manifestația neautorizată din 12 ianuarie 1990, care a luat un curs violent, de confruntare,

Siani-Davies scrie că atunci „s-a văzut cu claritate slăbiciunea Frontului, liderii săi capitulând, aparent, în fața cererilor formulate de câțiva demonstranți ieșiți în stradă. Faptul că acea demonstrație a putut să aibă loc atât de ușor, fără ca nici o forță de ordine să intervină, a pus în evidență, în ochii publicului, izolarea în care se găsea regimul. Armata a fost prezentă în piață, dar nu a făcut nici o încercare de a-i dispersa pe protestatari. În realitate, experiența revoluției pare a fi fost atât de traumatică pentru anumite ramuri ale forțelor de ordine, încât nici unele nu se simțeau în stare - și nici nu doreau - să intervină în luptele politice” (pp. 351 – 352). În consecință, conchide autorul: „Neputând să se bazeze pe forțele regulate de ordine, noul regim este nevoit să se orienteze către forțe mai puțin ortodoxe”, astfel că, după 12 ianuarie, „au urmat șase luni de confruntări, care au culminat cu sângeroasa intervenție a minerilor în București, în iunie 1990” (pp. 352 – 353). Autorul se referă la disputele interne, care au fost puternic mediatizate pe plan internațional, iar „liderii FSN au fost transformați din eroi conducători ai revoluției în relicve răuvoitoare ale trecutului comunist” (p. 372). Pe acest fond, au apărut sloganele anti-FSN și anti-Ilieșcu, precum și ideea că revoluția ar fi fost furată, ca și cum aceasta ar fi fost un obiect pe care cineva îl bagă în buzunar și fuge cu el. Siani-Davies apreciază că: „Varianta revoluției furate a avut ecou special printre numeroșii coate-goale din stradă și, în 1990, a hrănit un nou mit, al <celeia de-a doua revoluții>” (p. 397).

Cei ce s-au grăbit să formuleze concluzii despre revoluție, urmărind să impună teza potrivit căreia în decembrie 1989 în România ar fi avut loc o lovitură de stat, pusă la cale de KGB, iar cei ieșiți în stradă în decembrie 1989 au făcut-o ca urmare a unei uriașe manipulări, primesc o replică usturătoare, din partea unui adevărat om de știință.

Nu ne-am propus să facem un rezumat al acestei lucrări, pe care o apreciem în mod deosebit. În acest spirit vom prezenta câteva observații, vizând unele formulări și aprecieri:

- Denumirea curentului ideologic promovat de C. Stere este „poporanism” (traducerea din rusă a cuvântului *narodnic*), nu „populist”, cum se scrie la p. 294 (este, probabil, o defectiune de traducere).

- Partidul Social-Democrat nu a făcut parte din rândul formațiunilor care „dominaseră scena politică din România înainte de instaurarea comunismului” (p. 341). Acesta era mai curând un partid minor; înființat în 1927. PSD a obținut în alegerile parlamentare scoruri modeste (3,25% în 1931, apoi 3,38% în 1932, pentru ca în 1933 să înregistreze 1,26%, iar în 1937 doar 0,94%).

- Aprecierea, potrivit căreia în anii 1987 – 1989 ar fi avut loc o „îmbunătățire” a relațiilor româno-sovietice (pp. 75 – 76), nu corespunde realității. În fapt, procesul de deteriorare a acestor relații a continuat, și chiar s-

a accelerat, după venirea lui Gorbaciov la putere, în URSS. Nicolae Ceaușescu era un adversar hotărât al politicii de *perestroika* și *glasnosti*, considerând că, prin politica sa, Gorbaciov pune în pericol existența socialismului și făcea concesii forțelor imperialiste. Simpla citire a stenogramei din 4 decembrie 1989 arată, limpede că cei doi lideri se aflau pe poziții ireconciliabile, nereușind să ajungă la un acord asupra nici uneia dintre problemele discutate.

- În carte se afirmă că Ion Iliescu a fost „prim secretar în județul Timiș” (p. 288); în realitate, el a îndeplinit funcția de secretar al Comitetului județean de partid Timiș, fiind apoi mutat ca prim-secretar al Comitetului județean Iași al PCR.

- Citim la p. 96 că, în noaptea de 16 decembrie 1989, Nicolae Ceaușescu „i-a telefonat ministrului de Interne, Tudor Postelnicu, căruia i-a ordonat să acționeze viguros pentru a dispersa demonstrații, să recurgă la o <demonstrație de forță> pentru a-i intimida și supune pe manifestanți”. În realitate, Ministerul de Interne nu dispunea de trupe cu care să facă o asemenea demonstrație; Nicolae Ceaușescu s-a adresat lui Vasile Milea, ministrul Apărării Naționale, care a și executat acest ordin.

- La p. 333 este scris: „Încă din primele zile ale revoluției, mulțimea de la Timișoara scandase <Jos comunismul>”. Nici o sursă documentară (rapoarte întocmite de cei aflați la fața locului, relatări ale posturilor de radio sau articole de presă din acele zile, etc) nu menționează o asemenea lozincă. În realitate s-a scandat „Libertate!” și „Jos Ceaușescu!” Ideea că atunci s-ar fi cerut „Jos comunismul!” a fost lansată mai târziu, pentru a compromite Consiliul FSN și pe Ion Iliescu, sub motiv că ar fi deturnat obiectivele revoluției și a le contesta, astfel, legitimitatea.

- O afirmație inexactă este și la p. 149: „Imediat ce elicopterul la bordul căruia se afla Ceaușescu s-a ridicat de pe acoperișul Comitetului Central, mulțimea a năvălit în clădire”. În realitate, Ceaușescu a fost nevoit să fugă pentru a nu cădea în mâna manifestanților, care intraseră, deja, în clădirea Comitetului Central; aceștia au ajuns chiar pe platforma unde se afla elicopterul, dar au fost somați de un ofițer să nu înainteze, astfel că elicopterul și-a luat zborul.

- Autorul susține că, „în timpul revoluției, Coposu a dat curs invitației lansate de Iliescu persoanelor responsabile de a veni la sediul Comitetului Central, în după-amiaza zilei de 22 decembrie, dar a fost exclus de la discuții” (p. 343). Această temă a fost lansată de Petre Roman, în vremea când partidul său era aliat cu PNȚ-CD împotriva lui Ion Iliescu. De altfel, în cărțile sale, Roman oferă două variante, sensibil diferite, în legătură cu prezența lui Coposu (una se referă la C.C., iar cealaltă la TV). Trebuie să-l credem pe Corneliu Coposu, care, în repetate rânduri, a evocat activitatea sa din 22 decembrie 1989, dar nu

a menționat niciodată că în acea zi ar fi fost în Comitetul Central, sau în clădirea Televiziunii Române.

• Siani-Davies apreciază că, după 22 decembrie 1989, „muncitorii au căutat puterea promisă de mult de propaganda comunistă, dar pe care nu o dobândiseră niciodată în realitate. Au început să preia controlul fabricilor lor, iar în unele cazuri i-au schimbat pe vechii tirani și și-au instalat propria conducere” (p. 314). El argumentează cu înființarea de noi sindicate, care erau „creația spontană a muncitorilor și, ca atare, erau o nouă dovadă a dorinței lor de a prelua, într-o mai mare măsură, controlul asupra propriilor lor vieți” (p. 319). În realitate, această acțiune a fost inițiată de persoane interesate în devalizarea întreprinderilor, pentru îmbogățirea lor rapidă. Printr-un limbaj vehement, contestatar, acestea au reușit să atragă muncitorii, care au fost plătiți să demonteze aparate și utilaje, pentru a fi vândute la fier vechi. Cazul cel mai frapant s-a înregistrat la Combinatul Siderurgic de la Călărași, unde muncitorii au tăiat pur și simplu utilajele, le-au încărcat în basculante, transportându-le în port, unde au fost încărcate în barje și vândute apoi ca fier vechi în Bulgaria și Turcia. După câteva luni, combinatul și-a încetat activitatea, iar muncitorii au devenit șomeri. Tot astfel, pe lângă foarte multe uzine au apărut firme „căpușă”, care foloseau materiile prime și utilajele statului, precum și forța de muncă plătită de stat. În timp ce „uzina-mamă” devenea nerentabilă și era lichidată, iar muncitorii lăsați pe drumuri, aceste firme au prosperat, în beneficiul „noii burghezii”. În mod cert, muncitorimea, care a avut rolul decisiv în victoria revoluției din decembrie 1989, a fost „clasa perdantă”, câștigătoare fiind „noua burghezie”, care a folosit-o pentru propria ei îmbogățire, prin distrugerea industriei naționale.

Desigur, o carte precum cea semnată de Siani-Davies merită o dezbatere mai amplă, făcută cu bună credință și profesionalism. Ca istoric român, am satisfacția că un om de știință englez a cercetat „fără ură și fără părtinire” un eveniment esențial din istoria țării mele, aducând nu numai informații prețioase, dar și o interpretare echilibrată, care face cinste oricărui om de știință.

Ioan Scurtu

Constantin Mustață, *Reporter în Revoluția Română, Cluj-Napoca*, Editura Argonaut, 2006, 256 pagini

Lucrarea pe care Constantin Mustață o intitulează, cu modestie, „Reporter în Revoluția Română” este, de fapt, o excelentă monografie a trăirilor ,

speranțelor, riscurilor asumate și întâmplărilor tragice din Cluj-Napoca, și nu numai, în timpul Revoluției.

Cartea a apărut în anul 2006, la Editura Argonaut, din Cluj Napoca.

Pretextul folosit de autor, pentru a grupa toate referirile sale legate de evenimentele descrise, este momentul reluării transmisiunilor de către postul de Radio Cluj, chiar în ziua de 22 decembrie 1989.

Cu siguranță, cu câțiva inimoși reporteri, ingineri și tehnicieni ai postului de Radio Cluj – împrăștiați care încotro, după desființarea lui din ordinul dictatorului –, au trecut prin mult mai multe întâmplări fericite sau nu, riscante în orice caz, pentru momentul decembrie 1989, dar autorul- reporter și el în echipa redacțională, se rezumă doar la câteva, pentru a face loc „producțiilor” acestora, oferite cu profesionalism și dăruire publicului ascultător. Cu talent nedezmințit, conturează în câteva cuvinte trăsăturile de caracter, vocația și forța fiecăruia dintre colegii săi, inclusiv detalii despre aspectul lor fizic. Exprimarea elegantă și căldura care emană din fraza sa despre colegi justifică de ce în câteva rânduri echipa tehnică și redacțională este denumită „o familie”. Interesant cum după ani de zile, în care au lucrat în sectoare diferite, fără o chemare specială, ei s-au întâlnit pentru a-și împlini vocația de bază.

Aminteam de „producțiile” acestei echipe formidabile. Autorul înțelege să se lase descoperit de cititor prin reportajele, interviurile, știrile pe care le-a oferit ascultătorilor în zilele de foc de la cumpăna anilor 1989-1990.

Studiind această carte interesantă, cititorul nu trebuie să fie surprins de selecția echipei de la Cluj pentru realizarea interviurilor. Selecția însăși ridică valoarea lucrării. Publicul cititor va fi contrariat, la început, să întâlnească în același corpus un interviu cu trei gropari de la cimitirul orașului și cu personalitatea de prim rang a vieții publice clujene (și naționale) Doina Cornea.

Dacă distinsa doamnă, aglomerată – sufocată chiar de insistența reporterilor români și străini, care o așteptau să-i „smulgă” o declarație sau o luare de poziție -, le oferea ascultărilor din Ardeal substanța crezului său, într-un limbaj academic, cei trei gropari transmit și ei concitadinilor lor, cu naturalețe și bun simț, informații interesante despre evenimente și întâmplări, anticipând, cu un simț al viitorului surprinzător de acut, viața ce va urma, care va cuprinde și mai multă muncă.

Autorul rezumă în carte câteva din contradicțiile rezultate din luările de poziție privind responsabilitatea pentru cetățenii uciși, sau răniți, la Cluj, în 21 decembrie 1989. Nu-și propune să stabilească vinovații, aceasta este datoria justiției, ci evocă drumul parcurs de poziția cetățenilor obișnuiți sau a reporterilor, care au observat că în stradă erau „militari cu petlițe albastre”, dar și tancuri și tanchete (ale armatei) pentru ca, mai târziu, să afirme că „trupele

de securitate” n-au fost niciodată folosite în represiunea de la Cluj, doar armata ... Autorul nu se pronunță categoric în legătură cu acest aspect.

Sunt de reținut eforturile echipei radioului local pentru a face cunoscută dinamica vieții politice din Ardeal după momentul 22 decembrie, precum și de la București și din alte localități.

Câteva considerații interesante sunt evidențiate în legătură cu diversiunea și zvonistica, stârnite începând cu 21 decembrie 1989. În carte sunt redată chiar câteva din zvonurile care au circulat prin Cluj, precum și tehnica lansării lor. Nu rezultă ce efect au avut, dar chiar autorul recunoaște că, pentru început, s-a lăsat „păcălit” și a transmis pe post câteva dintre ele, după care, realizând enormitatea și falsitatea „știrilor” primite de la „binevoitori”, a hotărât să verifice din surse diferite orice informație și abia apoi s-o transmită în eter.

Aproape nici una dintre marile teme legate de Revoluție nu sunt ocolite de reportajele, știrile sau interviurile din carte: tema teroriștilor, tema apărării Revoluției de către Armată, diversiunea, lupta politică din timpul și mai ales de după Revoluție, etc.

Cartea se plasează în zona lucrărilor de memorialistică (autorul povestește și câteva acțiuni), dar este interesantă și pentru documentele pe care le prezintă în premieră.

Dr. Alexandru Oșca

Niculae Mavru, *Revoluția din stradă*, București, Editura Rao, 2004, 216 pagini

Lucrarea publicată de colonelul de securitate Nicolae Mavru este o mărturie interesantă, pentru istoria recentă, implicit pentru scrierea istoriei Revoluției Romane din Decembrie 1989. Ea conține amintirile și aprecierile autorului, care a participat activ, datorită muncii sale în structurile Securității Statului - departamentul filaj și contraspionaj, la evenimentele din Timișoara.

Niculae Mavru a reconstituit în cele opt capitole ale cărții sale, secvențial, starea de spirit a oamenilor din stradă, încordarea acelor momente, susținând ipoteza diversiunii, a implicării serviciilor secrete străine în declanșarea revoluției de la Timișoara, pe fondul nemulțumirii populației și a neputinței organelor de partid locale. Printr-un stil direct, specific meseriei sale, colonelul Mavru - încă de la primul capitol, intitulat sugestiv “**În fața diversiunii**”, a întărit ideea implicării serviciilor secrete de spionaj ungare în acțiuni de sabotaj, de incitare a populației, în declanșarea revoluției de la Timișoara.

Ideea că Serviciile secrete străine s-au folosit de ”*foștii securiști și P.M.R-iști, scoși de Nicolae Ceaușescu din Securitate și structurile de stat, mânați de interese personal , fără apartenență ideologică strictă*”, este susținută, deocamdată, doar de acest autor. Un alt element care vizează ipoteza diversiunii este raportul prezentat în ianuarie 1988 de colonelul Sima Departamentului Securității Statului - secția Timișoara -, din care reieșea că “*Timișoara ar putea fi o posibilă țintă într-o nouă revoltă a muncitorilor, după Brașov 1987.*” Conform aprecierilor autorului, pastorul László Tokés a acționat contra României, fiind neserios ca preot, prezentându-se ca un om abuzat de sistemul comunist, victimizându-se, la ordinele explicite primite de la agenții serviciului secret maghiar.

În susținerea afirmației de mai sus autorul evocă, în primul capitol, câteva secvențe din septembrie 1989, respectiv noiembrie 1989, cu doi ofiteri ai serviciului secret ungar, care veneau periodic în România, infiltrându-se în rândurile maghiarimii, cu scopul pregătirii diversiunii. Alte episoade savuroase de urmăriri și filaj, între Mavru și echipa sa versus spionii maghiari, s-au petrecut în octombrie 1989, când László Tokés, alias Vasile, a fost vizitat periodic de un spion ungar, alături de ziaristul Rudolf Solomon, de naționalitate austriacă ; acesta l-ar fi plătit pe Tökeș cu 35.000 de lei, plus diverse bunuri, pentru a vorbi urât despre România în interviurile ce urmau a fi difuzate la Radioteleviziunea ungară.

Capitolul 2 - “**Cazul László Tokés**”- este dedicat în exclusivitate analizării activității pastorului, care în ziua de 15 noiembrie 1989, la slujba de duminică, a fost filat de Securitate, fiind depistat în preajma unor agenți unguri, care veniseră la predică din biserică aflată în strada Timotei Cipariu. Colonelul Mavru susține ideea “*exodului repatriaților*” din 1989, care soseau grupuri -grupuri din Ungaria, din taberele de antrenament, special pentru a interveni la Timișoara. Ideea centrală pe care s-a construit acest capitol al cărții, fiind următoarea: “*S-a știut de pregătirea unei acțiuni de destabilizare la Timișoara, s-a știut din timp.*”

Capitolul 3”- **Ziua și noaptea de 16 decembrie 1989**”- este constituit în jurul episodului evacuării lui Tökeș de către autorități, fiind, totodată, considerată de Nicolae Mavru, drept “*cea mai bună soluție pentru a declanșa diversiunea la Timișoara.* Este interesantă afirmația autorului, după care vreo 15 persoane (cu beretă pe cap) „omniprezenți la Timișoara între 15- 22 decembrie”, alături de o femeie cu probleme psihice, au reușit să instige mulțimea la revoltă. În opinia autorului, este interesant jocul psihologic practicat de pastorul Tokés: “*Sunt securiști în casă! Vor să mă dea afară din casă, ilegal, pentru că mi-am apărât biserică..*” Pornind de la această incitare calificată, s-a adresat mulțimii de curioși (trecători) prin următoarea frază, accentuată de col. Mavru în acest capitol: “*Eu nu pot veni,,dar,,dacă vreți dumneavoastră, puteți merge să demonstrați!*”.

În opinia autorului, a mai acționat un alt grup de incitatori, cel al tinerilor cu vârste între 22-25 de ani, tunși scurt, atletici, "cu accent moldovenesc", care veniseră în Timișoara de o lună. Sloganul acestora era: "*Venți cu noi!*". Pe fondul acestor evenimente, col Mavru amintește intervenția dură a armatei din seara de 16 spre 17 decembrie 1989, care a acționat cu brutalitate, arestând peste 800 de oameni, la gramadă. Interesantă, în acest episod, este informația pe care ne-o transmite autorul, potrivit căreia grupurile de incitatori - care erau în opinia lui Niculae Mavru cetățeni unguri, sârbi și studenți arabi -, s-ar fi retras la timp. În capitolul 4 "**-Evenimentele grave din 17 Decembrie**" -, autorul a prezentat cu lux de amănunte intervenția armatei, din Calea Girocului, între orele 18.00- 24.00, precum și sosirea la Timișoara a doi reprezentanți diplomatici, "unul german, celălalt japonez", dornici să vadă situația din teren.

În capitolul 5 "**-20 Decembrie 1989**"- autorul relatează că, împreună cu echipa sa, au continuat să rămână în stradă, să desfășoare activități de filaj, în timp ce orașul a devenit al mulțimii, care începuse să se organizeze de către liderii din balconul Operei. Ultimele 3 capitole, intitulate sugestiv "**Salvarea dosarelor securității**", "**Calvarul**", "**Minciuna are picioare scurte**", descriu starea de apatie și confuzie generală din rândurile Securității Timiș. Colonelul Sima (șeful Securității -Timiș) i-ar fi abandonat pe subordonații săi, singurul ordin al său fiind dat în 21 decembrie 1989, cu privire la mutarea arhivei Securității într-un loc sigur.

O parte din documente au fost transportate de colonelul Mavru la Miliția -Timiș, în timp ce altele au fost arse în timpul asediului Securității de către revoluționari. Autorul acuză armata de faptul că i-a desconspirat pe securiști, iar maiorul Judele este învinuit de Niculae Mavru de rele tratamente în momentul când aceștia au fost arestați, în 22 decembrie, la ora 17.00.

Un rol pozitiv îi este atribuit lui Petrișor Morar, care i-a salvat pe angajații Securității de furia mulțimii, dornică de răzbunare. Col.Mavru susține ideea că Securitatea a fost sabotată de către agenții D.I.A., care au urmărit ca întreaga vină să cadă pe Securitate și pe oamenii acesteia, acreditând ideea că teroriștii au fost securiștii, care au săvârșit cu sânge rece atrocitățile de la Timișoara. Mavru consideră că armata a tras în populație, în 17 decembrie, în legitimă apărare, "*împotriva celor care au devastat Timișoara, au atacat soldații și tehnica de luptă*". A promovat ideea că, la Timișoara au intervenit forțe diversioniste externe, al căror scop a fost incitarea populației, pe fondul lipsei de coordonare a măsurilor din teren, a lipsei de pregătire a soldaților și ofițerilor, alături de "*ordinele tembele*" ale colonelului Zeca. Deși, prin natura obligațiilor sale, s-a aflat între manifestații, autorul face puține referiri la dezvoltarea evenimentelor și la rolul adevăraților lideri ai Revoluției de la Timișoara. Sunt interesante constatările sale despre diferite categorii de cetățeni cu o înfățișare

stranie pe care-i suspectează că sunt responsabili de declanșarea și escaladarea revoltei. Dar, cititorii nu sunt informați despre acțiunile structurilor securității în legătură cu aceste persoane, dacă au fost reținute, cum se numesc, dacă au fost interogate, etc.

Mărturiile autorului constituie o sursă documentară, care trebuie preluată critic de către istoricii preocupați de problematica revoluției din decembrie 1989. În mod evident, col.Mavru încearcă să disculpe Securitatea de orice responsabilitate, în privința represiunii din zilele de 16-20 decembrie 1989. Informația din această lucrare, trebuie coroborată cu alte surse istoriografice, precum și cu documentele de arhivă.

“*Revoluția din stradă*” întregeste istoriografia privind revoluția română din decembrie 1989.

Sebastian Rusu

Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, București, Editura Fundației Pro, 2006, 186 pagini

În *Libertatea ca datorie*, autorul – Petre Roman, personalitate foarte implicată în viața publică postrevoluționară -, își propune să le prezinte cititorilor tot ceea ce consideră că a fost esențial în formarea sa ca intelectual și om politic.

Cartea se înscrie în categoria lucrărilor de memorialistică, iar împărțirea ei pe capitole încearcă să delimiteze perioade distincte din ascensiunea sa în cariera profesională și politică. Surprind referirile foarte amănunțite despre tatăl autorului, Valter Roman, un personaj cu o prezență semnificativă în viața publică românească, și nu numai, din a doua jumătate a secolului trecut. Excursurile largi despre concepția și activitatea politică ale lui Valter Roman pot fi interesante pentru cititor (participarea la războiul civil din Spania, prezența în redacțiile unor publicații franceze, sau la postul de radio pentru România din URSS, etc). Evident, prezentarea este subiectivă și pozitivă, astfel că nu vom găsi toate detaliile carierei militare și politice ale lui Valter Roman.

Autorul detaliază și unele evenimente care-l privesc direct. Ține să ne înfățișeze atmosfera de acasă, copilăria “absolut normală” pe care a avut-o și de care este mândru. Aflăm și despre formarea sa ca specialist în hidrotehnică, la Toulouse. Plecat în Franța, la studii, cunoaște libertatea de exprimare de care se bucurau cetățenii acestei țări, libertatea la modul general, adică un alt mod de viață.

La revenirea în țară, Petre Roman observă că sistemul de tip comunist „moscovit” a fost implementat și în România. Autorul face destăinuirea că i se oferise

posibilitatea de a rămâne ca asistent universitar la Toulouse, dar a ales să devină asistent universitar la Politehnica din București.

Din carte aflăm detalii despre viața *omului* Petre Roman, despre implicarea sa în evenimentele din decembrie 1989, despre bucuria trăită în acele zile memorabile, mai ales că a putut participa la înlăturarea dictatorului. Tot din lucrare, aflăm și drumul parcurs de autor până la funcția de prim-ministru. De o reală importanță sunt și informațiile pe care le oferă cu privire la discuțiile care au avut loc pentru formarea primului guvern democratic de după al doilea război mondial, cum și-a exercitat funcția de prim-ministru, cum au fost desemnați miniștrii și ce rol urma să aibă fiecare în acest prim guvern de după Revoluție.

Sunt prezentate, de asemenea, părerile sale despre Ion Iliescu, Corneliu Coposu, Gelu Voican Voiculescu, Dumitru Mazilu, Silviu Brucan, Dan Marțian și mulți alții, implicați în acele evenimente. Din carte aflăm despre momentele pe care le-a trăit în calitate de prim-ministru, ca și despre spinoasele probleme care au apărut în timpul scurtului său mandat. Acestea nu au fost puține, dacă avem în vedere doar „confruntările” din 12 ianuarie 1990, mitingul din piața Universității, alegerile din 20 mai 1990, venirea repetată a minerilor și încercările Executivului de a îndrepta imaginea șocantă pentru democrațiile occidentale produsă de aceste evenimente.

Autorul își propune să răspundă unor întrebări încă neelucidate, iar prin memoriile sale, completează unele informații importante referitoare la Revoluția din decembrie 1989. Tot din „destăinuirile” autorului, aflăm despre ceea ce intenționa să facă și nu a reușit, despre greșelile pe care le-a comis, despre guvernarea Roman, cu bune și rele.

Petre Roman încheie într-o notă sugestivă: “Sunt român și sunt mândru și bucuros că sunt român. Și, tocmai de aceea, cred că trebuie să spun ce nu e bine, atunci când nu e bine.”

Apreciem că lucrarea *Libertatea ca datorie*- deși subiectivă- este, totuși, utilă celor interesați de istoria recentă, doritori să afle punctele de vedere ale acelor care s-au aflat în centrul evenimentelor din decembrie 1989.

Ionuț Cojocaru

Revoluția Română din Decembrie 1989 și ... succesul cinematografiei românești

Revoluția Română din decembrie 1989 a reprezentat un subiect atrăgător pentru cinematografia română post comunistă. Anul de cotitură din istoria recentă a României a influențat nu numai viața politică și economică a României, dar a

schimbat și mentalități, viața cotidiană și socială a populației României. Au fost realizate producții de anvergură, cu regizori binecunoscuți dar, din păcate, cu atracție destul de redusă a publicului și fără recunoaștere internațională. Anul 2006 ne-a uimit, însă, prin revelații în domeniu. Regizori tineri au spart „gura târgului” cu producții cinematografice selecționate și premiate la mari competiții internaționale. Anul 1989, și implicit, Revoluția din Decembrie au fost actorii principali ai celor mai importante filme românești din anul 2006: *A fost sau n-a fost?*, *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii* și *Hârtia va fi albastră*. Trei filme realizate printr-o abordare a evenimentului istoric total diferită de peliculele prezentate până acum de cinematografia românească. Generația tânără de cinești a demonstrat că subiectul poate fi tratat din multiple ipostaze. De la o abordare originală a vieții cotidiene a anului 1989 și până la prezentarea dramatică a unui episod tragic din revoluția din decembrie 1989, anul 1989 oferă idei inepuizabile pentru cinematografia română. Dacă în *15* de Sergiu Nicolaescu, sau în *Ambasadori, căutăm patrie*- al lui Mircea Daneliuc, răsturnarea dictatorului Nicolae Ceaușescu capătă valențe metaforice, iar personajul principal poartă continuu o luptă cu forțele oculte ale comunismului, în noile producții cinematografice se simte aer proaspăt, cu idei și abordări diferite, față de ce ne obișnuiseră producțiile anterioare.

A fost sau n-a fost?, realizat de Corneliu Porumboiu este unul din cele mai titrate filme românești. Prezentat în marile festivaluri europene din acest an, a fost selecționat și premiat pentru debut, la Cannes – premiul Camera d’Or. Totodată, a mai obținut premiul Label Europa Cinema, la Cannes, 2006, și trei trofee la TIFF 2006: Cel mai bun film din competiție, Cel mai bun film din cadrul Zilelor Filmului Românesc și Premiul Publicului.

Această realizare ne impresionează prin originalitatea subiectului, dar și prin simplitatea abordării. Ușor ironic, filmul ne prezintă dilema post-comunistă a unor personaje de undeva din Moldova anului 2005. Cu toate că bugetul filmului a fost limitat – nu s-a bucurat de sprijinul financiar al Centrului Național al Cinematografiei –, regizorul a reușit să surprindă secvențe din cotidianul provincial, cu un aer ușor sarcastic și convingător. Dacă a existat sau nu revoluție în acel mic oraș de provincie – reprezintă dilema prin care personajele filmului se confruntă. O comedie în care timp de jumătate din film, trei personaje (realizatorul emisiunii și fondatorul televiziunii locale-Jderescu, un profesor de istorie alcoolic și plin de datorii, invitat în emisiune să susțină o cauză de care este complet străin - Mănescu, și un pensionar – moș Pișcoci, rugat să participe la emisiune, fără să aibă vreo implicare în acest eveniment), participă într-o emisiune și dezbate problema existenței unei mișcări de revoltă, înainte și după fuga familiei Ceaușescu, din 22 decembrie. Farmecul „confruntării” este cu totul aparte, iar scenariul este bine pus în valoare de prestația celor trei actori.

Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii, de Cătălin Mitulescu, este lung metrajul de debut al tânărului regizor, care a fost selecționat și premiat la Festivalul de la Cannes cu *Un Certain Regard* pentru rolul excepțional realizat de actrița Dorotheea Petre.

Cu o abordare diferită față de pelicula lui Corneliu Porumboiu, *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii*, prezintă într-o manieră ușor nostalgică copilăria, respectiv adolescența, unor frați în anul 1989, culminând cu luna decembrie a celui an. Un scenariu atent și laborios studiat, cu detalii care îi minunează, în special pe cei pe care anul 1989 i-a prins în pragul adolescenței. Un film care îți lasă un gust ușor nostalgic și care a reflectat îndeaproape trăirile regizorului și ale scenaristului. Subiectul are ca „scenă” un cartier de la marginea orașului București, în ultimul an al „epocii de aur” al regimului ceaușist. Este povestea a doi frați: Lalalilu, un băiat în vârstă de șapte ani, care plănuiește uciderea lui Ceaușescu, și a Evei, sora cea mare a acestuia, care trăiește momente importante din adolescența ei și care izbuteste să-și schimbe viitorul, odată cu răsturnarea regimului ceaușist. Regizorul Cătălin Mitulescu reușește prin pelicula sa să transpună spectatorul într-un trecut deseori uitat - o lume cu îngrădiri și reguli multiple, cu obsesii și speranțe deșarte dar, totodată, cu o atașare față de trecut, în lumini nostalgice și pline de speranță. Obsesia pentru detaliu se evidențiază în acest film, și poate acesta este elementul prin care Cătălin Mitulescu se diferențiază de ceilalți regizori ai generației sale. *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii* va rămâne, cu siguranță, un film simbol al cinematografului românesc post comuniste și un debut cinematografic de bun augur.

Hârtia va fi albastră este o producție realizată de Radu Muntean. Regizorul se află la al doilea lung metraj, după *Furia* (2002), film care s-a bucurat de audiență mare din partea publicului român. Radu Muntean abordează tema Revoluției Române din Decembrie 1989 într-un mod clar și descriptiv, prezentând un eveniment tragic din timpul revoluției. Subiectul peliculei reprezintă un episod real din noaptea de 22 spre 23 decembrie 1989, în București, când soldații de la o unitate militară și-au împușcat colegi din altă unitate, crezând că sunt teroriști. Acțiunea se petrece într-un ritm alert, având un scenariu clar și fără subtilități regizorale. Având în vedere că regizorul abordează o temă delicată din istoria recentă a României și o face destul de bine, merită laudat pentru efortul depus și pentru prestația destul de convingătoare a actorilor.

"Hârtia va fi albastră" a obținut, de asemenea, numeroase premii. La Festivalul Internațional de Film de la Sarajevo, mențiunea specială a Juriului și Premiul CICAIE (Confederația Internațională a Cinematografelor de Artă și Eșeu), premiul pentru *Cel mai bun film* în cadrul celei de-a doua ediții a Festivalului Internațional de Film Eurasia – Antalya, precum și Premiul Special

al Juriului în cadrul Festivalului de Film de la Namur. Cel mai recent premiu - cel al juriului -, a fost acordat la Festivalul de Film de la Marrakech, unde a fost apreciat pentru „originalitatea regizorală”.

Aceste trei filme, realizate de regizori cu un viitor promițător, pot reprezenta începutul unei etape noi în cinematografia românească post comunistă. Este adevărat că subiectul Revoluției Române din Decembrie 1989 a fost des folosit și exploatat la maximum sub diferite aspecte regizorale, dar optimist ar fi să nu se sfârșească aici și să se continue seria marilor succese cinematografice internaționale.

Drd. Angela Toader

ABSTRACTS**1989. The Breakdown of communist in Eastern and Central Europe**

Teodora Stănescu-Stanciu

What symbolize 1989? The fall of communism, of course, but what kind of change?... The moment is well marked, of that the entire historian community agreed: the soviet empire collapse, Eastern Europe is liberated from communism, the Yugoslavian space break up; new states appears, build over the remains of the ancient regime. Everywhere it seems to defy the occidental model of democracy...

The year of 1989 represents, too, the time for new concepts and theories: liberation, democratization, regime change, *refolution*, neglect of miscarry experiment.

The Romanian perceptions towards the political evolutions on last years of communism

Ion Constantin

The establishing of the “Solidarity” union in Poland (August 1980) aroused emotion and hopes in the other socialist countries. Although the Romanian society was under a close surveillance, Iulius Filip, non-commissioned officer from Cluj-Napoca, managed to send a letter of encouragement to the “Solidarity”, read at the first meeting of the union. (1981, September 27^{uth}). For his gesture, Iulius Filip was brought to trial and was imprisoned for five years and four months.

The Romanian authorities felt concerned about the spreading the phenomenon over the entire socialist area, and for that reason they were interested in the events from Poland, from the early '80 of the last century. Ceaușescu offered solution to support the Warsaw authorities, but his suggestion remained unanswered. After the Mazowiescki government took the power (1989 August 19th) Ceaușescu sent a letter of warning to the leaders of the “fraternal” parties, about the danger for socialism because of the installation in Poland of a government which was not communist. The response of the Warsaw authorities was unkind to Ceaușescu, and his initiative was described as being misappropriated, even by the Polish communist.

The beginnings of the democratic political life after 1989

Case study: Romania

Georgiana-Margareta Scurtu

The year 1989 represents the start point for the returning of democratic régimes in former Central and Eastern European totalitarian states. This study deals with Romanian political life between May 1990 and November 1992, the main electoral events of this period. Other important moment analyzed in this study is the end of political provisional state that was market by the adoption of new Romanian Constitution in 1991.

The United States and the Romanian Revolution

Bernard Cook

On December 18-th, reports appeared in the U.S. press about the clashes started in Timisoara, three days before, on December 15 (*New York Times*, *The Morning News*, *St. Louis Post – Dispatch*, *USA Today*, etc.).

Margaret Tutwiler (the United State Department spokesperson) protested to the Romanian government's terrible mistaken course.

Marlin Fitzwater (the White House spokesman) reiterated these theme. He said: "The demonstrations in Timisoara and elsewhere were a result of the systematic denial of human rights to the people of Romania...."

The United States greeted the runaway of Ceausescu on December 22, by the helicopter. Marlin Fitzwater said: "Today, December 22, a terrible burden appears to have been lifted from Romania – the burden of dictatorial rule." But Thomas Friedman – the American news analyst – wrote that the United States had "virtually invited the Soviet led Warsaw Pact to invade Romania to support the democracy movement there". On December 24, James Baker – the American Secretary of State – expressed the support of the United State for the Front for National Salvation. But he also expressed the support of the United States for the Soviet intervention in Romania in support of National Salvation Front, if that proved necessary.

December 1989 in Oradea

Gabriel Moisa

The uprising from Timișoara was heard of in Oradea, from many sources, even from the very first days of the movement. The first sign of the revolution was felt in Oradea in 18 December 1989. This day, the Timișoara to Iași train brought to Oradea the first news of the Timișoara uprising. The night between 21/22 December 1989, was a sleepless one in Oradea, as in all the country. After the runaway of Nicolae Ceaușescu, the people were gathered in the front of the City Hall. From those people some were elected who took the control of the city for a few days. In the next day, 23 December 1989, as a consequence of the gossips and of the stress - Ceaușescu hadn't been caught - at the entrance in Oradea from Arad one man was killed and another two were wounded. A similar event happened the same day, 23 December 1989, in the Remeți village, at 80 km west from Oradea. Those were the only victims of the event from 1989 in Oradea and Bihor county.

RÉSUMÉS

1989. La chute du communisme en Europe Centrale et Orientale

Teodora Stănescu-Stanciu

Que représente-il l'année 1989? La chute du communisme, bien sure, mais quel type de changement politique? Le moment est bien tracé, tout le monde scientifique le souligne: d'un côté, l'empire soviétique s'effondre, l'Europe de l'Est se libere du communisme, la Yougoslavie se disloque; nouveaux États s'édifient sur les ruines du régime passé. Partout semble triompher le modele occidental de la démocratie...

Mais, s'est bien le temps des concepts et des théories: libération, démocratisation, changement de régime, *révolution*, l'abandon d'un expérimentation échoué...

Les Etats Unies et la Révolution Roumaine

Constantin Ion

L'établissement du syndicat «La Solidarité» en Pologne (aoet 1980), a réveille des émotions et des espoirs dans les autres pays socialistes.

Meme si la société Roumaine était sous une surveillance stricte, Iulius

Filip, sous-officier de Cluj-Napoca, a réussi à envoyer au syndicat «La Solidarité» une lettre d'encouragement, lue dans le plein de son premier Congrès (27 septembre 1981). Pour son geste, Iulius Filip a été jugé et a été emprisonné 5 années et 4 mois. Les événements de Pologne, du début des années '80 du siècle passé, intéressaient aussi les autorités Roumaines, inquiets du péril de l'extension du phénomène dans l'entier espace socialiste. Ceaușescu avançait des solutions au support des cercles officiels de Varsovie, mais ses propositions ont resté sans réponse. Après la constitution du gouvernement Mazowiecki (19 août 1989), Ceaușescu écrit une lettre vers tous les dirigeants des partis «camarades», pour avertir le danger pour le socialisme de l'instauration du gouvernement non communiste en Pologne. La réaction des officiels de Varsovie a été dure vers Ceaușescu, et son initiative a été qualifiée comme impropre, même de la part des communistes Polonais.

NOTĂ: Nu am găsit un echivalent al termenului „maistru militar”, așa că a fost înlocuit cu „subofițer”.

Les débuts de la vie politique démocratique après 1989. Étude de cas: la Roumanie

Georgiana-Margareta Scurtu

L'année 1989 représente le moment des premiers pas vers la démocratie des anciens États totalitaires du centre et de sud-est de l'Europe. Cet article analyse la vie politique roumaine, jalonnée par les deux repères électoraux fondamentaux, mai 1990 et novembre 1992. L'adoption de la nouvelle Constitution, en 1991, marque la fin de l'état provisoire révolutionnaire et l'établissement des fondements juridiques de l'échiquier politique post-totalitaire.

La Révolution Roumaine et le point de vue de l'opinion de les autorités américaines

Bernard Cook

Le 18 Décembre, 1989 dans la presse des États Unies ont paru des informations sur le soulèvement en Timișoara, qui a débuté le 15 Décembre.

Margaret Tutwiler (porte-voix du Département des États Unies) a protesté contre la course erronée du Gouvernement Roumaine.

Marlin Fitzwater (porte-voix de la Maison Blanche) répétait les mêmes accusations. Il a dit: «Les démonstrations à Timișoara et d'autres parts sont le résultat de la négation systématique des droits de l'homme pour les Roumaines».

Les États Unies saluent la fuite par hélicoptère le 22 décembre de Ceaușescu.

Marlin Fitzwater a dit: «Aujourd'hui, 22 décembre, un terrible fardeau pousse à être soulevé de la Roumanie – le fardeau du régime dictatorial». Mais Thomas Friedman – analyste des nouvelles américaine – écrivait que les Etats Unies – «ont virtuellement invité les Pays du Pacte de Varsovie, conduit par l'Union Soviétique, d'envahir la Roumanie pour soutenir le mouvement démocratique». Le 24 décembre, James Baker – le secrétaire d'état américain – exprima le appui des Etats Unies pour Le Front de la Salvation National. Mais il a exprimé aussi le appui pour une éventuelle intervention des Soviétique si ça prouva nécessaire.

Décembre 1989 a Oradea

Gabriel Moisa

Le soulèvement de Timișoara a été entendu chez Oradea, de beaucoup de sources, justement du début. Les premiers signes de la révolution ont été sentis à Oradea le 18 décembre 1989. Dans ce jour le train de Timișoara – Iali amener à Oradea les premières informations sur le soulèvement de Timișoara.

La nuit de 21/22 décembre a été une sans sommeil à Oradea comme dans tout le pays.

Après la fuite de Nicolae Ceaușescu la population de la ville s'est massée devant La Mairie. De cette foule quelques personnes ont été élues et ils ont pris contrôle de la ville pour quelques jours.

Le jour après, 23 décembre 1989, en conséquence des rumeurs et de stress – Ceaușescu n'était pas encore pris – à l'entrée d'Oradea vers Arad, un homme a été tué et deux autres ont été blessés.

Le même jour, un événement similaire s'est passé au village de Remeți, 80 Km ouest d'Oradea. CEUX sont les seules victimes des événements du décembre 1989 à Oradea et dans tout le district de Bihor.

Cuprins

I. STUDII

1. Teodora Stănescu STANCIU. Delimitări conceptuale și analize comparative cu referire la evenimentele petrecute în țările comuniste europene în anul 1989.....	4
2. Ion CONSTANTIN. Evoluția vieții politice din Polonia în ultimii ani ai comunismului. Percepții românești.....	64
3. Georgiana Margareta SCURTU. Începuturile vieții politice democratice după decembrie 1989. Studiu de caz: România.....	75
4. Bernard COOK. Opinia publică și autoritățile americane despre Revoluția Română din Decembrie.....	97
5. Gabriel MOISA. Decembrie 1989 la Oradea.....	106

II. DOCUMENTE

Stenograma audierii doamnei Cristina Ciontu în ședința Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989.....	123
Raport privind activitatea Grupei Operative din Marele Stat Major. în perioada 21-22 decembrie 1989.....	148
Ioan CHIPER. Atitudinea PCUS față de partidele comuniste și succesoarele lor din țările Central și Est Europene la începutul anilor '90.....	157

III. OPINII, MEMORII, EVOCĂRI

1. Marian COJOC. Considerații privind metodologia cercetării istorice.....	167
2. Marian ENACHE. Răspunderi juridice și legalitatea în Revoluția Română din Decembrie 1989.....	176
3. Viceamiral (r) Ștefan DINU. În vârtoarea evenimentelor din decembrie 1989.....	184
4. Cătălin STERMIN, Adrian SAVIUC. Baricada, 21/22 decembrie 1989.....	209
5. Dr. Constantin OLTEANU. La Iași, în decembrie 1989.....	213

IV. NOTE, RECENZII

1. Peter Siani-Davies, <i>Revoluția Română din Decembrie 1989</i> , București, Editura Humanitas, 2006, 448 pagini – Ioan Scurtu	221
2. Constantin Mustață, <i>Reporter în Revoluția Română</i> , Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, 256 pagini – Alexandru Oșca	224
3. Niculae Mavru, <i>Revoluția din stradă</i> , București, Editura Rao, 2004, 216 pagini – Sebastian Rusu	226
4. Petre Roman <i>Libertatea ca datorie</i> , București, Editura Fundației Pro, 2006, 186 pagini – Ionut Cojocaru	229
5. <i>Revoluția Română din Decembrie 1989 și ... succesul cinematografului românesc</i> – Drd. Angela Toader	230

V. ABSTRACTS – RÉSUMÉS.....	234
-----------------------------	-----

CONTENTS

I. STUDIES

1. **Teodora Stănescu STANCIU**. 1989. The Breakdown of Eastern and Central Europe.....4
2. **Ion CONSTANTIN**. The Romanian perceptions towards the political evolutions of last years of communism in Poland.....64
3. **Georgiana Margareta SCURTU**. The beginnings of the democratic political life after 1989. Case study: Romania.....75
4. **Bernard COOK**. The United States and the Romanian Revolution.....97
5. **Gabriel MOISA**. December 1989 in Oradea.....106

II. DOCUMENTS

- Stenographic records of Cristina Ciontu audience on senatorial Commission for 1989 events research.....123
- Report of the Operative Group from Romanian General Staff about activity on period 21st- 26th December 1989148
- Ioan CHIPER**. The attitude of PCUS regarding the political parties and they successors in Eastern and Central Europe on the beginning of the '90 period.....157

III. MEMORIES, OPINIONS, REMEMBRANCES

1. **Marian COJOC**. The methodological concepts about historical research methodology.....167
2. **Marian ENACHE**. Juridical appreciations about legality of Romanian Revolution in December 1989176
3. Viceamiral (r) **Ștefan DINU**. In the middle of the December 1989 events184
4. **Cătălin STERMIN, Adrian SAVIUC**. The barricade, 21st – 22nd December 1989.....209
5. Dr. **Constantin OLTEANU**. Iasi in December 1989.....213

IV. REVIEWS

1. Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989*, Bucharest, Humanitas Press, 2006, 448 pages – **Ioan Scurtu**.....221
2. Constantin Mustață, *Reporter in Romanian Revolution*, Cluj-Napoca, Argonaut Press, 2006, 256 pages – **Alexandru Oșca**.....224
3. Niculae Mavru, *Revolution on street*, Bucharest, Rao Press, 2004, 216 pages – **Sebastian Rusu**.....226
4. Petre Roman *Freedom as a duty*, București, Editura Fundației Pro, 2006, 186 pagini – **Ionuț Cojocaru**.....229
5. The Romanian Revolution of December 1989 and ... success of the Romanian cinema – Drd. **Angela Toader**.....230

V. ABSTRACTS – RÉSUMÉS.....234

CONTENU

I. ÉTUDES

1. **Teodora Stănescu STANCIU**. 1989. La chute du communisme en Europe Centrale et Orientale.....**4**
2. **Ion CONSTANTIN**. Les États Unies et la Révolution roumaine.....**64**
3. **Georgiana Margareta SCURTU**. Les debuts de la vie politique démocratique après 1989. Étude de cas: la Roumanie.....**75**
4. **Bernard COOK**. La Révolution Roumaine et le point de vue de l'opinion publique et des autorités américaines.....**97**
5. **Gabriel MOISA**. Décembre '89 a Oradea.....**106**

II. DOCUMENTS

- La sténogramme de l'audience de Cristina Ciontu a la Session de la Commission du Senat pour la recherche des événements du décembre 1989.....**123**
- Rapport sur l'activité du Groupe Opérative au Grand État pendant 21-26 décembre 1989.....**148**
- Ioan CHIPER**. La position du PCUS par rapport aux parties communistes et leurs successeurs des pays de l'Europe Centrale et de l'Est, au debut des années '90.....**157**

III. OPINIONS, MEMOIRS, EVOCATIONS

1. **Marian COJOC**. Considérations sur la méthodologie de la recherche historique.....**167**
2. **Marian ENACHE**. Responsabilités juridiques et la légalité de la Révolution roumaine du décembre 1989.....**176**
3. Viceamiral(r) **Ştefan DINU**. Dans le tourbillon d'événements du décembre 1989.....**184**
4. **Cătălin STERMIN, Adrian SAVIUC**. La barricade, 21/22 décembre 1989....**209**
5. **Dr. Constantin OLTEANU**. A Iaşi, en décembre 1989.....**213**

IV. NOTES, COMPTE-RENDUS

1. Peter Siani-Davies, *La Révolution Roumaine en décembre 1989*, Bucharest, Ed. Humanitas, 2006, 448 pages – **Ioan Scurtu**.....**221**
2. Constantin Mustaţă, *Réporter de la Révolution Roumaine*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2006, 256 pages – **Alexandru Oşca**.....**224**
3. Niculae Mavru, *La Révolution dans la rue*, Bucharest, Ed. Rao, 2004, 216 pages – **Sebastian Rusu**.....**226**
4. Petre Roman, *La liberté comme devoir*, Bucharest, Ed. de la Fondation Pro, 2006, 186 pages – **Ionuţ Cojocaru**.....**229**
5. La Révolution Roumaine du Décembre 1989 et...le succès de la cinématographie roumaine, **Drd. Angela Toader**.....**230**

- V. ABSTRACTS – RÉSUMÉS.....**234**

Tiparul executat la **Editura
IRRD**